BUHARİN

1

BİRİNCİ CİLT

SİLİNMİŞ TARTIŞMALAR

BUHARİN

VE BOLŞEVİK DEVRİMİ

POLİTİK BİYOGRAFİ 1888-1938

STEPHEN F. COHEN

İÇİNİZDEKİ ŞEYTANI UYANDIRIN

BUHARİN VE BOLŞEVİK DEVRİMİ

STEPHEN F. COHEN

KAVRAM YAYINLARI
24
Birinci basım: Ağustos 1991
ISBN 975-366-004-7

Stephen F.Cohen, 1938'de Indiana'da doğdu. 1969'da Indiana Üniversitesini bitirdi. Columbia Üniversitesi Rusya Enstitüsünde doktorasını verdi. Evli ve iki çocuk babası olan Cohen New York'ta yaşıyor.

İlk basımı, 1974'de İngiltere'de Wildwood House Ltd. tarafından yapılan kitabın, 1977 basımından Türkçeye çevrilmiştir.

Kapak : Ömer Ülkenciler
Dizgi : Kavram, Baskı: Şahinler Matbaacılık
Cilt : Gürkan Ciltevi
KAVRAM Başkurt Sokak 41/2 Cihangir - İstanbul (144 02 85)

BUHARİN
ve
BOLŞEVİK DEVRİMİ
(1)

STEPHEN F. COHEN
Türkçesi: Neşet Kocabıyıkoğlu

KAY
RAM

İÇİNİZDEKİ ŞEYTANI UYANDIRIN

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ CİLT

Türkçe Basıma Önsöz 7
"Parti Yöneticilerinin Gelecek Kuşaklarına" / N.İ.Buharin 12
Önsöz 15
1. Eski Bir Bolşeviğin Oluşumu 21
2. Radikalizmin 1917 Zaferi 75
3. İç Savaş Politikası 95
4. Marksist Teori ve Bolşeviklerin
Politikası: Buharin'in *Tarihi Metaryalizmi* 157
5. Bolşevizmi Yeniden Düşünmek 177
Notlar 225

İKİNCİ CİLT

6. Buharinizm ve Sosyalizme Giden Yol
7. Durumsuzluğun İktidar Ortağı Olarak Buharin
8. Ilımlılığın İflası
9. Buharin'in Düşüşü ve Stalin Devriminin Gelişi
10. Son Bolşevik
Son Söz, Buharin ve Tarihte Buharincilik
Notlar
Seçme Bibliyografya

Türkçe Basıma Önsöz

Kautsky, Kropotkin ve şimdi de *Buharin*. *Silinmiş Tartışmalar* dizisinin üçüncü kitabı, 1900'lü yılların başlarındaki tartışmaları ülkemize getirmeyi sürdürüyor.

Buharin, devrimi yapan partinin en üst yönetimindeki birkaç kişiden biri, partinin önde gelen teorisyeni... gibi özellikleriyle anlatılamayacak kadar çok yönlü bir entelektüel. İlişkilerde yumuşak, genellikle ittifaklarla adım atılması eğiliminde, espirili, kolay ilişki kuran, bu yönleriyle de halk tarafından çok sevilen bir lider.

Lenin'le sürekli tartışma halinde. Tartışmaları kimi zaman kırgınlığa kadar varabiliyor. Hemen tüm dönüm noktalarında ayrı tezlerini sonuna kadar savunan ve kabul edilmesi için uğraşan bir "partinin sevgilisi"

Marksizmin Rusya'daki yorumlanışında hemen tüm gelişmelerin ilk kez Buharin tarafından gerçekleştirilmiş olması bugün bizleri şaşırtıyor. Örneğin kapitalizmin Marx'ın ölümünden sonraki büyük değişimlerine uygun yorumların yapılması, emperyalizm teorisi Buharin'e ait. Örneğin Marksizmin sosyolojiyle birlikte işlenmesi Buharin'e ait. Bunların tümünde de belirli bir çalışma biçimi var,

Marksizm dışı akımları dikkatle izlemek, Marksizme yönelik eleştirileri değerlendirmek, sonuçta politik yorumlarda kullansa bile, hiçbir teoriye *revizyonist* değerlendirmesiyle yaklaşmamak.

Buraya kadar sıralanan özellikleri, Buharin'in Stalin dönemindeki başlıca suçlarını da oluşturuyor. Kurşuna dizildiğinde artık o, bu sayfalara utanarak koyduğumuz bir karikatürde betimlendiği haliyle *halk düşmanıdır*.

TARİH HÜKÜMLERİNİ acımasız biçimde veriyor. Bugün dönüp geriye bakıldığında, 1905-1917 arası, insanlara sunduğu büyük ütopyayla birlikte kapanmış bir sayfa olarak yerini aldı. O günlerin büyük heyecanları, sonrasında ağır basan *reel*liklerle birlikte azalarak tükendi. Ortada Stalinizmin hüküm sürdüğü büyük bir beyaz leke yerini aldı. Ardından gelen 1985'le birlikte, kısmi düzelmelerle sistemin rayına oturabileceği düşünüldü, ya da düşünülmek istendi. Bu da büyük bir heyecan yarattı.

1990'ın sonlarında artık, yüzyılın başında esen kasırganın insanlara sunduğu ütopyanın yerini büyük bir hayal kırıklığı almıştı. Tarih acımasızca hükmünü veriyordu.

Ancak, 1985-1990 arasındaki canlı, heyecanlı dönemde yeni bir *şey* de filizlenmeye başladı. Buna, 1789'un ve 1917'in tüm kazanımlarıyla ortaya çıkmakta olan yeni bir devrim diye bakılabilir miydi? Bu sorulara kimileri oldukça net biçimde evet dediler. Yenilenme, ama dünyanın yenilenmesi idi gündeme gelen. Pek çok şey tartışılmaya başlandı, üstelik pek çok soruyu SBKP'nin merkezinden doğrudan Gorbaçov gündeme getiriyordu. Kapitalizm kendisini aşabilir mi, emperyalizmden arınmış bir kapitalizm düşünülebilir mi, teknolojik ilerlemenin boyutları ve iletişimin önlenmez etkileyişi yeni bir sistemi oluşturabilir mi, bu sistem Fransız Devriminin *Özgürlük, Eşitlik Kardeşlik*, sloganlarıyla, Ekim Devriminin *sömürüsüz bir gelecek* sloganlarını, *insan hakları-demokrasi* temelinde tüm insanlığa yayacak bir *şey* olabilir miydi?

Tartışma çok hızlı gelişti, sağa ve sola şiddetli savrulmalarla giderek merkeze doğru toplanmaya başladı. Artık kimi kavramlar

doldurulabiliyordu. Diyelim ki, demokrasi, üç-beş yıl önce kullanıldığı gibi değil, evrensel nitelikte değerlendirilir oluyordu. Buna sınıfsal temelli tartışmalar da ekleniyordu. Günler bir şeylerin oturmasına daha yakındı.

Ancak, tartışmanın ve yeninin başlatıcısı ve sürükleyicisi olan Sovyetler'de Azerbaycan'daki gelişmelerin askeri güçle bastırılması geldi çattı. Yıl 1990'dı ve beş yıllık heyecanlı, üretken dönem geriye döndürülmeye başlanmıştı. 1991, Litvanya ve ardından gelen tasfiyelerle dönemin kapandığı *resmen* ilan edildi.

Galiba, her iki yüzyılın sonlarında başlayan ve ardından bir karanlık dönemle kesilen sürecin benzerini insanlık 20. yüzyıl sonunda da yaşıyordu. Yani karanlık başlıyordu.

* * *

ŞİMDİ BUNLARI hatırlamanın nedenine gelinebilir.

Perestroyka kabaca benzetilirse, aynen Fransız Devriminde ve 1905'te olduğu gibi, teori arkadan gelsin diye başladı. Yani pratik zorluyor ve erken doğum engellenemiyordu. Engellenmek bir yana, beklentiler, oluşan heyecan suni sancılar bile yaratıp daha da erkene alıyordu.

Ama doğum başarılı olmayınca, şimdi sakin ve telaşsız bir dönemde de başlamış oluyor. Evet karanlık ve belirsiz ama, eğer düşünülenler doğruysa, sonu çok aydınlık olan bu dönemde, uzun uzun araştırmaya, tartışmaya ve elbette üretmeye zaman olacak. Perestroykanın teorisi adım adım oluşacak.

Bu dönemin sonuçlarının anlamlı ve olumlu olabilmesi içinse, geçmişe dönmek zorunlu oluyor. Ne yazık ki, 1800'lerin sonlarında, 1900 başlarındaki zenginlik sonraları sürmediği için o günlere dönmek gerekiyor. (Burada, özellikle Avrupa Solunun, Doğu Avrupa ülkelerinin Marksist muhaliflerinin çalışmalarını ayrıca ve önemle anmak da gerekiyor. Ancak, onlar açısından, hiç değilse zorluklarla da olsa ulaşılabilir olan yukarda sözü edilen kaynaklar, bizler için henüz uzaktalar. Ve pek çoğunun kitaplarında not olarak, kaynak olarak yer alan bu kitaplar, ikinci okumalar için de gerekiyor.)

BUHARİN'İN ÇEŞİTLİ dönemlerde değişik tavırlar aldığı biliniyor. Stalin'le olan ilişkilerinde de çeşitli değişmeler olduğu yine gizli değil. Ve elbette ki, kurşuna dizilmeden önce yazdığı mektuptaki satırlarının bir kısmını da Buharin'le bağdaştırmak oldukça zor. Ancak tüm bunlar, galiba, dönemin değişimlerini, gel-gitlerini de yansıtıyor. Buharin'in kişiliğinde Bolşevik birisinin hemen tüm davranışlarını yakalamak, anlamak mümkün oluyor. Ve ister istemez, Cohen'in de sorgulamaya çalıştığı şu soru gelip takılıyor: Buharin ve benzer yaklaşımlarda olanlar ağırlık kazansalardı sosyalizmin ve dünyanın bugünü nasıl olurdu? Bu soruya cevap vermek, iyi bir kurgulamanın ötesinde artık değer taşımıyor. Ancak soruyu biraz farklılaştırarak ele almak ve yanıtlamak belki mümkün: Buharin ve benzer konumlarda olanların düşüncelerinin hayat bulmasının nesnel temelleri var mıydı?

Burada galiba, epeydir yürüyen bir tartışma gündeme geliyor, sosyalizm tek ülkede olanaklı mıydı? Bu tartışmanın genel argümanları biliniyor. Genelde taraflar da biliniyor. Ancak bu tartışmanın oturması gereken boyut sosyalizmin tarihi bir zorunluluk olup olmamasındadır. Eğer, sosyalizm, kimilerinin ifade ettiği gibi, ahlâki bir *zorunluluksa*, o halde, soruları teker teker tersine çevirmek ve yanıtlanmasının pek anlam taşımadığı belirtilen ilk soruya gelmek olası. O zaman da, eğer sosyalist uygulamada volontorist vurgular değil de, mutabakatlar hakim olsaydı, yani ahlâk boyutu öne geçseydi, her halde sosyalizmin bugünü çok farklı olurdu sonucuna ulaşılabilir. (En azından üzerinde düşünülecek bir ara başlık olabilir.)

Kropotkin, Etika'da, "sosyalizm büyük bir etika cereyanıdır ve buna temas etmeden yeni bir ahlâk sistemi kurmak imkansızdır," diye yazıyor. Bu düşünceyi, yorumlayarak okuduğumuzda, yanıt aramak zorunda kalacağımız bir durumla karşılaşırız: Bu halde ütopyalarla, gerçekler arasındaki çelişki nasıl çözülebilir? *Reel*likler nasıl olur da, çelişkinin çözümünün belirleyici faktörü olmazlar, ütopyalar nasıl sürekli geliştirilebilir? Ve bunlar nasıl olur da, verili dünya koşullarında (diyelim 1917'de) gerçekleştirilebilir. Herhalde perestroykanın teorik temelleri üzerinde çalışırken, çözmemiz gere-

ken sorulardan biri de bu olacaktır.

Kautsky, Kropotkin, Buharin, Avusturya Marksizmi (Otto Bauer, Max Adler, Rudolf Hilferding vd.) Bakunin, Berustain (yayıma hazırlanıyorlar) ve yayınlanan, yayınlanacak diğerleri bu soruları tartışmamızda bize fazlasıyla yardımcı oluyorlar, hem de aşağı yukarı yüz yıllık bir yalnızlıktan sonra.

1938'de Sovyet gazetelerinde yayımlanan bir "karikatür", "Buharin ve Trotsky" ve "Gestapo"

"PARTİ YÖNETİCİLERİNİN GELECEK KUŞAKLARINA"

Yaşamdan uzaklaşıyorum. Başımı uzattığım satır, proletaryanın satırı değildir. O, acımasız, ama sonuna kadar tutarlı bir ahlâka sahip olmalı. Sürdürdüğü ortaçağ yöntemleriyle muazzam güce sahip olan, örgütlediği iftira kampanyalarıyla kendinden emin ve cesur bir şekilde işleyen bu cehennem makinesi karşısında çaresiz olduğumu hissediyorum.

Cercinski yok artık. ÇEKA'nın her eylemini devrimci ülkünün belirlediği, düşman karşısında acımasız, devleti karşı devrimcilerden korurken kararlı olduğu o güzel gelenekleri de geçmişte kaldı artık. ÇEKA, bu nedenle geçmişte tüm teşkilatıyla büyük bir saygınlığa, özel bir prestije ve değere sahipti. Oysa şimdi çoğunluğu ilkesiz, başıbozuk ve iyi maaş olan "çinovnyiklerden"* oluşan, yoldan çıkmış örgüt NKVD, ÇEKA'nın o büyük saygınlığının ardına sığınmış, Stalin'in hasta şüpheciliğine hizmet ederek -daha ileri gitmeye çekiniyorum- madalya ve övgü peşinden koşarak iğrenç iş-

* Çinovnyik: memur.

levlerini yerine getiriyor. Kaldı ki, kendi kendini yok ettiğinin bile farkında değil, çünkü tarihte pis işlerin tanıkları sağ bırakılmamıştır hiç.

Bu "mucize yaratan örgütler" Merkez Komitesi'nin herhangi bir üyesini, herhangi bir partiliyi; hain, terörist, yıkıcı, casus diye bir an içinde yok edebilirler.

Fırtına bulutları yığılıyor partinin üzerinde: Sadece benim hiçbir şeyden suçlu olmadan yenilen başım, binlerce ve binlerce masumun katlini beraberinde getirecek. Bir örgüt yaratmak gerek: Buharin'in, yalnızca şimdi, yani yedi yıldır partiyle aramda hiçbir ayrılığın olmadığı bu dönemde değil, geçmişte sağ sapma döneminde de hiç olmayan örgütünü kurtarmak gerekiyor! Benim Rutin ve Uglanov'un gizli örgütlerinden haberim yoktu. Ben görüşlerimi Rikov'la Tomskiy'le beraber, açık bir şekilde, gizlemeden savundum.

Onsekiz yaşımdan beri parti üyesiyim ve yaşamımın amacı her zaman işçi sınıfının çıkarları için sürdürülen savaşım ve sosyalizmin zaferi olmuştur. İçinde bulunduğumuz şu günlerde, başlığında "doğruluk-adalet" kutsal kavramını taşıyan gazete, beni, Nikolay Buharin'i, Ekim Devrimi'nin kazanımlarını yok etmeye çalışmakla, kapitalizmi yeniden kurmak için çaba göstermekle suçlarken iğrenç yalanları yayıyor. Bu öyle büyük bir yüzsüzlük ve yalan ki, halka karşı sorumsuzluk düzeyi açısından Çar Nikolay Romanov'un bütün yaşamı boyunca çar despotluğuna karşı, kapitalizme karşı savaşım verdiği, yaşamın proleter devrimine adadığı ortaya çıktı, demekle eş anlamlı, Sosyalizmin inşasının yöntemleri konusunda birçok kez yanılmışsam bile, dilerim gelecek nesiller bunu Viladimir İlyiç'den daha katı bir biçimde mahkum etmezler. Biz tek bir amaca doğru ilk kez ve çığnenmemiş bir yolda ilerledik. Pravda'nın ayrı bir tartışma bölümü vardı, herkes görüşünü söylerdi. Yolu ararken kâh kavga ettik, kâh barıştık ama beraberce sürdürdük yolumuzu.

Parti yönetiminin gelecek kuşaklarına, sizlere sesleniyorum! Bu dehşet dolu günlerde giderek büyüyen ağır hataların karmaşık düğümünü çözmek sizin tarihsel göreviniz olacaktır. Partinin tüm üyelerine sesleniyorum. Yaşamımın belki de bu son günlerinde de ke-

sin bir şekilde inanıyorum ki, tarih eninde sonunda bana sürülen bu onursuz lekeyi temizleyecektir. Hiçbir zaman hain olmadım. Lenin'in yaşamı için kendi canımı feda edebilirdim. Kirov'u severdim ve Stalin'e karşı da hiçbir şey hazırlamadım. Parti yönetiminin yeni, genç ve onurlu nesilleri sizlerden mektubumu parti üyelerine okutmanızı, suçsuzluğumu ilan etmenizi, parti üyeliğimi geri vermenizi rica ediyorum.

Unutmayın yoldaşlar, komünizme doğru zafer içinde taşıdığınız o bayrakta benim kanımdan da bir damla vardır.

Nikolay Buharin

Buharin mektubu tutulanmasından önce eşi A.M. Larina'ya emanet etti. (1937). Mektubu ezberleyen Larina, 1961'de (sürgünden döndüğünde) kaleme aldı. (Çev: Tarık Demirkan)

Önsöz

Bu kitap Bolşevik devriminc ve onun en önde gelen ve temsil gücü en fazla olan kişilerinden Nikolay İvanoviç Buharin'e ilişkin bir kitaptır.

Kitap herşeyden önce politik bir kitaptır; Buharin bir düşün adamı, Marksist bir düşünür olduğu için de entelektüel bir yaşam öyküsüdür. Bolşevik Partisi'nin ve Sovyet Rusya'nın çalkantılı tarihinde yirmi yılı aşkın bir süre boyunca sahip olduğu yerin merkezde bulunması nedeniyle, Buharin'in tam ölçekli bir incelemeye tabi tutulmasına olan gereksinim açıktır. Bununla birlikte, resmi Sovyet tarih yazını tarafından, Sovyetler Birliği'nin kurucularından birisi olarak oynamış olduğu rol yerin dibine batırılmış olduğundan, Buharin kimi zaman yalnızca bir zamanlar ünlü olan çeşitli komünist el kitaplarının yazarı ve 1938 yılındaki Moskova parti içi temizlik duruşmalarının baş sanığı ve kurbanı olarak hatırlanır. Buharin'in, Lenin'in oluşturduğu özgün devrimci liderliğin ve 1929'a kadar da yönetici partinin Politbürosunun kıdemli bir üyesi olarak, ***Pravda***'nın yönetmeni ve on yıla yakalaşan bir süre boyunca Sovyet komünizminin resmi kuramcısı olarak ve 1926'dan 1929'a kadar Komünist Enternasyonel'in başı olarak sahip olduğu seçkin yer sık sık gözden kaçırılır. Oysa onun, Lenin'in ölümünden sonra, 1925 ile 1928 yılları arasında Stalin'le birlikte partinin lideri ve ekonomik modernleşmeye ve sosyalizme doğru evrimci bir rota izlemiş olan

partinin ılımlı iç politikasının asıl mimarı olarak, 1928 - 1929 yılları arasındaki geleceği belirleyen olaylar sırasında Stalin karşıtı muhalefetin lideri olarak ve yenilgi sırasında bile 1930'larda Stalinizmin yükselişine karşı Bolşevik direnişinin simgesi olarak Sovyet politikasında oynamış olduğu rol özellikle önemliydi. Buharin'in mutabakata daha fazla dayanan bir topluma ve daha insancıl bir sosyalizme ilişkin düşüncelerinin Stalin'in ölümünden sonra dikkate değer bir ölçüde canlanmış olduğu Komünist dünyada da Buharin ve Buharinizm çağdaş bir öneme sahip olmaktan uzak değildir.

Bu kitabın bir diğer amacı da, Buharin'i, Bolşevik devriminin ve Sovyet tarihinin belirleyici önem taşıyan yıllarının yeniden incelenmesinin bir yolu olarak ele almak olmuştur. Burada bana, önemli bir parçanın üzerinde yoğunlaşarak bütünün daha açık ve daha anlaşılabilir kılınabileceğine ilişkin saygıdeğer varsayım kılavuzluk etti. Buharin'in Marksist toplumsal kuram üzerine ünlü yapıtı olan *Tarihi Meteryalizm*'i tartışmak üzere kronolojiden yola çıkan Dördüncü Bölüm dışında kitabın her yerinde Buharin'in politikasını ve düşüncelerini Bolşevik parti politikası ve Sovyet tarihine ilişkin daha geniş bir bağlamda sunmaya ve yorumlamaya çalıştım. Umarım bu yaklaşımın biçimsel bir yaşam öyküsü olarak kitaba getirebileceği eksiklikler, ortaya çıkartabileceği yeni anlayışlar tarafından kapatılabilecektir.

Gerçekten de, Buharin'in Rus malzemelerine (1) dayalı tam bir incelemesi, daha genel yollarla olduğu kadar, özel olarak da "revizyonist" olup çıkar. Merkezi bir önem taşıyan rolünün yanısıra, Buharin zamanında olup biten olayların verimli (genellikle de resmi) bir yorumlayıcısıydı. Bir tarihçinin gözlemlemiş olduğu gibi: "Buharin'in konu üzerindeki görüşlerine başvurmaksızın, Sovyet deneyiminin ilk yirmi yılının hemen hemen hiçbir yanı keşfedilemez." (2) Dolayısıyla, Bolşevik devrimi tarihini Buharin prizmasından yeniden incelemek, bilgimizi genişletmek ve çoğu kez de, devrimin arefesinde Bolşevik radikalizminin şekillenmesinden, parti politikasının doğasından ve 1920'lerde çok önemli bir on yıl boyunca sürüp giden politik tartışmalardan, daha sonra Stalin'in büyük temizliğine ve eski Bolşevik Partisi'nin tahrip edilmesine dönüşen 1930'lar

Sovyetler Birliği'nin kasvetli politik tarihine kadar belli başlı tüm olaylara ilişkin olarak anlayışımızı gözden geçirme olanağını verir.

Yanlış anlaşılmak ya da neyin vurgulanması gerektiği konusunda kafalarda karışıklık yaratmak istemem. Bu kitap, öncülük yapan yazıları bu sayfaları zenginleştirmiş olan ve notlarda düzenli olarak zikredilen bilim adamlarının yapıtlarına güçlü bir biçimde dayanıyor olmak bir yana, onlar olmasaydı gerçekten yazılamazdı da. Ben yalnızca, Buharin'in öyküsünü anlatırken aynı zamanda bilgilerimizin eksik olduğu daha geniş olaylara ve gelişmelere de ışık tutmaya çalıştığımı söylemek istiyorum.

Daha genel olarak söyleyecek olursak, bu kitabı, Bolşevik devrimine Lenin'den sonra esas olarak Stalin-Trotsky karşıtlığı açısından bakan alışılagelmiş yorumu gözden geçirmek amacıyla çeşitli bilim adamlarının sürdürmüş olduğu çabalara bir katkı olarak kabul ediyorum. Kitap ağırlıklı olarak, yirmili yılların ortalarına kadar Buharin'in, onun temsil ettiklerinin ve bağlaşıklarının Bolşevik politikasında ve düşüncesinde Trotsky ya da Trotskyizmden daha önemli olduğunu öne sürecektir. Kısacası Trotsky'i "Stalin öncesi komünizmin en önde gelen temsilcisi ve Stalin sonrası komünizmin habercisi" olarak ele alan görüşün ciddi bir kavrama yanlışlığı içinde olduğunu iddia edecektir. (3) Bu konu da sonuç olarak, şimdilerde, aralarında benim de bulunduğum artan sayıda Sovyet ve Batı yazarlarınca karşı çıkılmakta olan bir varsayımla, Stalinizmin Bolşevik devriminin mantıksal ve karşı konulmaz sonucu olduğuna ilişkin kabul gören görüşle ilişkilidir.

Bütün özyaşam öyküsü yazarları kendi konularının önemini olduğundan da büyük göstererek direnmelidirler. Ben başarıya ulaşmamış olabilirim; ama öyle bile olsa, umarım burada sunulmuş bulunan kanıtlar gene de Bolşevik partisinin karakter olarak genellikle gözönüne getirilenden çok daha fazla çeşitlik gösterdiğini ve devrimin sonuçlarının çok daha az ölçüde önceden belirlenmiş olduğunu sergilemek için yeterlidir. Genel okuyucuyu bu konuda ikna etmek ve başka bilim adamlarını da, yerli yerine oturtmak bakımından çok fazla sayıda oldukları görünen soruları yeniden ele almak üzere cesaretlendirmek, yeterli bir katkı olacaktır.

Bunlar söylenirken, okuyucu aynı zamanda bu kitabın sunuşunda ve yargılarında kimi kez eksik ve tedirgin kaldığını da bilmelidir. 1928-1929'a kadar Buharin'in kariyeri ve düşüncesi kamuoyunun bilgisine açık Batı kütüphanelerinde ulaşılması olanaklı önemli konularken, onun son yılları, tıpkı bir parçasını oluşturduğu o sarsıcı politik tarih gibi, dikkate değer ölçüde karanlıkta kalır. 1929'daki politik yenilgisinden sonra Sovyet yayınlarında Buharin'e ilişkin olarak güvenilebilecek çok az şey göründü; 1937'deki tutuklanışından sonra da yirmi yıl boyunca ondan ancak "halk düşmanı" olarak söz edilebilirdi.

Her ne kadar 1953 yılında Stalin'in ölümünden sonra Sovyet tarihçiliğinde sansürün gevşemesi Stalinizm öncesi döneme ilişkin daha değerli bilgileri ortaya çıkarttıysa da, Buharin resmi bakımdan halâ mahkum edilmiş ve çarpıtılmış bir konu olarak kaldı. (Trotsky'nin yaşam öyküsünün yazarından ödünç alarak söyleyecek olursak) Stalinist sövgülerle yirmi yıl dayatılan "iftira ve kayıtsızlığın büyük yükü"nün kazınmasından sonra bile Buharin'in yaşamına, onun zamanına ilişkin önemli şeyler halâ bulanıktır ve başka yazarların da gözlemlemiş olduğu gibi, bunları bir araya getirmek kimi zaman paleontolojiyi andırır. Özellikle de Buharin'in ve öteki eski Bolşeviklerin özel yaşamlarına ve düşüncelerine ilişkin çok az şey biliriz. Bunun nedeni kısmen onların bu tür konulardaki ortak ketumiyetleridir, kısmen de Stalin yüzünden karşı karşıya kaldıkları kolektif yazgıdır. Lenin de içlerinde olmak üzere Sovyetler Birliği'nin kurucularının arasında yalnızca Trotsky'nin bizlere gerçek bir özyaşam öyküsü ve sansürsüz özel yazılar bırakmış olduğunu söylemek yeterli olacaktır.

Dolayısıyla, şu anda Buharin'le ilgili olarak elde edilebilecek herşeyi bir araya getiren bir kitap bile -inanıyorum ki bu kitap da öyle bir kitaptır- "kesinlik" taşıma gibi bir sav öne süremez. Sovyet bilim adamları sonunda kendi devrimlerinin yaratıcılarını ve kendi formatif tarihlerini özgürce inceleyebilecek ve yazabilecek durumda oldukları zaman, bu kitapta yapılan muhasebe umarım katkı görecek ve buradaki kimi yargılar da gözden geçirilecektir.

GENİŞ VE KARMAŞIK bir dönemi kapsayan ve birçok konuya

değinen bir kitapta iyi olan neler varsa, bunlar her zaman dostların ve çalışma arkadaşlarının cömert yardımlarının bir yansımasıdır. Burada bu çalışmayı yaptığım yedi yıl boyunca bana yardımcı olan pek çok insanı anmak ve onlara derin şükranlarımı bildirmek isterim. Kitapta yanlış doğrultuda olan neler varsa, bunlar da onların yardımından ötürü değil onların yardımlarına rağmen ortaya çıkmıştır.

En çok da, on yılı aşkın bir süredir hocam, dostum ve çalışma arkadaşım olan Robert C. Tucker'a borçluyum. Beni Sovyet politikasıyla tanıştıran, bana bir bilim adamı gibi davranmayı ve eleştirel bakmayı öğreten ve bu kitap hazırlanırken eleştirel yorumlarda bulunmak üzere kendi çalışmalarından sürekli özveride bulunan o olmuştur. Onun verdiği güç ve cesaret olmasaydı bu kitap da yazılmayabilirdi.

Dostum olan dört bilim adamı, George Enteen, Alexander Erlich, Loren Graham ve John N. Hazard da el yazmalarının tümünü ya da büyük bir bölümünü okudular. Her biri çeşitli biçimlerde bana tavsiyelerde bulundu, düzeltmeler yaptı ve gerektiğinde benim düşüncemi değiştirme ya da daha iyisini yapma konusundaki inatçı tutukluğuma tahammül gösterdi. Robert Conquest, Zdenek David, A.G. Löwy, Sidney Heitman ve artık aramızda olmayan Boris I. Nicolaevsky ve Robert M. Slusser düzenli olarak sorularımı yanıtladılar ve geniş bilgilerini benimle cömertçe paylaştılar.

Eskimiş yayınlardan bu kitapta görülen fotoğrafların pek çoğunu mucizevi bir biçimde çoğaltan dostum William Markle'a* ve bana sıralanmayacak kadar çeşitli yollarla yardımcı olan yayımcılarım Angus Cameron ve Ed Victor'a özel olarak teşekkür borçluyum. Bütün bunlara ek olarak aşağıda isimlerini sıraladığım insanlar, yıllar boyunca kitap için yürütülen araştırmalarda ve kitabın hazırlanmasında bana yardımcı oldular: Priscilla Bua, Marvin Deckoff, Lorno Giese, Morgar Granitsas, Brigitta Ingemanson, Norman Moscowitz, Thomas Robertson, Antony Trenga ve Carl Walter.

* Fotoğraflar ikinci basım nedeniyle teknik olarak iyice silikleştikleri için, Türkçe baskıda kullanılamadı. (Yay.)

Bu kitabın hazırlanışına çeşitli kurumların mali destekleri de katkıda bulundu. The Research Institute on Communist Affairs of Colombia University, bana doktora tezi olarak başlamış olan bir çalışmayı daha geniş kapsamlı, tam ölçekli bir çalışmaya dönüştürme olanağı verdi. Bu bilim adamları topluluğuna ve yöneticileri Zbigniew Brzezinski'ye çalışmanın başındaki ve sonraki aşamalarındaki destekleri için derin şükran borçluyum. Çalışmamı sürdürmem için aşağıdaki kurumlardan da şükranla karşıladığım ek destekler aldım: The American Council of Learned Societies; the Center of International Studies of Princeton University; Princeton Üniversitesi'ne ait, the Council on International and Regional Studies ve Commitee on Research in the Humanities and Social Sciences. Ayrıca Colombia Üniversitesi'ne bağlı Russian Institute'a ve yöneticisi Marshall D. Shulman'a bana yıllar boyunca buranın entelektüel yaşamına katılma olanağı verdikleri için, Hougton Library of Harvard University'e de Trotsky arşivlerinde bulunan malzemeleri kullanmak üzere izin sağlamalarından ötürü teşekkkür etmek isterim.

Bu kitabın kimi bölümleri daha önce *Soviet Studies* ve *Political Science Quarterly* dergilerinde ve Alexander ve Janet Rabinowitch tarafından yayınlanan *Revolution and Politics in Russia: Essays in Memory of B.I. Nicolaevsky* koleksiyonunda (Bloomington: Indiana University Press, 1972) kamuoyunun bilgisine sunulmuştur. Bu bölümleri bu kitapta da kullanmama izin verdiklerinden ötürü yayımcıları şükranla anıyorum.

Son olarak, çok uzun bir süre boyunca benden çok Buharin'e katlanmak durumunda kalan Lynn, Andew ve Alexandra'a en derin teşekkürlerimin de ötesinde birşeyler, bir yürek dolusu özür borçluyum ve burada onlara da özürlerimi sunuyorum.

S.F.C.
New York City
Aralık, 1972

BİRİNCİ BÖLÜM

Eski Bir Bolşeviğin Oluşumu

Ruhun, kendi ruhunun ve başkalarınınkinin, kurtuluşunu arayan kişi onu politika bulvarında aramamalıdır; çünkü politikanın oldukça farklı olan görevleri ancak şiddet kullanılarak çözülebilir.

Max Weber

Bana göre, düşünen, kültürlü bir insan politika dışında kalamaz.

Buharin

Büyük olaylar kalıcı miraslara yol açar. 1917 yılında, rakipleri kararsızca ve beceriksizce davranmış ya da hiçbir şey yapmamış olan Bolşevikler (daha sonra komünistler olarak bilindiler) Rus devrimine ulaştılar ve şaşırtıcı bir kolaylıkla devrimin denetimini ele geçirdiler. Başka politikacıların kararsızlığı üzerine sahneye konan bu oyunun cüretinden, Bolşevik liderliğin, başka politik partilerin tersine, birleşmiş, homojen, aynı şeyleri düşünen bir kadın ve erkek grubu olduğu efsanesi çıktı. Gerçek olmamasına karşın, bu mit devrimin öğrencileri arasında yıllar boyunca yaşayıp durdu. (1)

Liderliğin kendisinin, özellikle alevli iç tartışmalar sırasında, partinin bir zamanlar "tek bir psikoloji ve tek bir ideoloji" (2) tarafından karakterize edilmiş olduğuna ilişkin yinelenen ısrarı bir yana, efsanenin günümüzde geçerliliğini neden koruduğu belirsizdir. Ken-

disi de Rus Marksist hareketi ya da sosyal-demokrat hareket içinde fraksiyonculuğun bir ürünü olan 1917 öncesindeki Bolşevizmin tarihi, temel konular üzerinde, özellikle de Lenin ile ona yakın liderler arasında, bitmek bilmeyen anlaşmazlıkları konu alır. Lenin'in öndegelen yardımcıları Grigori Zinovyev ve Lev Kamenev'in de içlerinde bulunduğu, en yakın çalışma arkadaşları tarafından sert bir biçimde karşı çıkılan ve kısa bir sürede sahiplenilmeyen iktidara el koyma kararı bile partinin birlik halinde olmayışının mükemmel bir örneğidir. Aynı şekilde, 1917 sonrasında olup biten olaylar da temel ilkeler üzerinde su yüzüne çıkmamış bir uyuşmazlık olduğunu akla getirmektedir. Bolşeviklerin birlik halinde olmayışlarını yansıtan işleyiş, 1918'in başlarında Lenin'in iç ve dış politikalarına karşı güçlü bir muhalefetin doğuşundan, yirmili yıllardaki geniş kapsamlı programatik tartışmalara doğru yalnızca ayakta kalma isteğinin dayattığı kısa birlik gösterileriyle kesintilere uğrayarak, sürüp gitti ve yoğunlaştı. Daha sonraları bir Sovyet tarihçisinin de dikkati çektiği gibi, 1917 ile 1930 arasında parti liderliği politikası "onüç yıllık bir fraksiyon mücadelesi"ydi. (3)

Yirmi yıllık parti içi mücadeleden ve otuzlarda Stalin'in kendi kardeşlerine karşı gerçekleştirdiği kanlı temizlik harekâtlarından sonra, monolitik bir Bolşevik liderliği olduğuna ilişkin mitos nihayet yerini bir başkasına, ama bu kez de yalnızca kısmen daha doğru olan yeni bir mitosa bıraktı. Bu mit, hareketin ayırt edici özelliğinin, daha başından itibaren temel bir dualizm, yani parti içinde birbirine karşı çıkan iki akımın bir arada yaşaması olduğunu öne sürüyordu. Bir yanda, 1917'den önce yurtdışında yaşamış, Batılı kültürel ve politik gelenekleri özümlemiş olan ve Bolşevizmin Avrupa sosyalizmi ile bağlarını, onun üzerindeki enternasyonalist etkileri temsil eden "Batılı" Bolşevikler, yani partinin aydın kesimi vardı. Öte yanda da, devrimden önce Rusya'da kalmış ve yeraltı örgütünü yönetmiş Bolşevikler, partinin "yerlileri" Fikirlerden çok örgütsel politikada becerikli ve pragmatik olan, geleneksel sosyalist değerlerle pek de ilgilenmeyen "yerliler", Bolşevizmin milliyetçi eğiliminin ve embriyon halindeki 1917 sonrası parti bürokrasisinin yani, *apparatçikinin* temsilcileri olarak görülüyorlardı.

Bu sava göre, 1917'den sonraki Bolşevik politikası bu dualizm açısından ele alınabilir. (4) Bolşeviklerin egemenliğinin ilk yıllarında Batılılaşmış aydınlar parti liderliğini ellerinde tutuyorlardı; ama yirmilerin sonlarında Stalin'in kişiliğinde cisimleşen ve onun tarafından yönetilen parti bürokratları ya da "yerliler" tarafından yenilgiye uğratılmış ve dışlanmışlardı. Hareketin ikiye bölünmesine ilişkin bu kavrayış biçimi, parti birliğinin daha sonraları bozulmasının kaynaklarından birisine, yani enternasyonalist ve milliyetçi akımlar arasındaki çatışmaya işaret ettiği için gerçekliğe, özgün mitostan daha yakındır. Ancak Batı yönelimli aydınlar arasında temel görüş özdeşliği olduğunu söyleyerek de yanılgıya düşmektedir.

Doğru olan bunun tersidir. Devrim öncesinde partinin "Batılıları" pek çok Bolşevik tipini ve hemen hemen bir o kadar da Bolşevizm anlayışını kapsar durumdaydılar. Gerçekte, devrimden sonraki ilk on yılın kalıcı politik çalışmalarını ortaya çıkartan da büyük ölçüde onların anlaşmazlıkları oldu. Farklılık gösteren kişiliklerine ve entelektüel arkaplanlarına ek olarak, başka şeylerin de yanısıra, devrim öncesi Rusya'nın çok uluslu karakterini, aynı zamanda da, "eski Bolşevik" hareketin kendisinde de zaten var olan babalar ile oğullar arasındaki kuşak ayrılığını yansıtan heterojen bir gruptular. 1917 sonrasındaki parti tartışmalarında da bunlar ve ayrılık yaratan başka etmenler göze çarpan bir rol oynayacaklardı.

En önemlisi de, özgün Bolşevik liderlik -aydın kesimi- genellikle sanıldığı gibi, Marksizme olan ortak bağlılık tarafından birleştirilmiş de değildi. (5) Marx'ın izleyicileri, kısmen onun düşüncelerindeki zenginlik nedeniyle Marksizmin yorumu ya da politik uygulanışı üzerinde ender olarak birleşmişlerdir. Bolşevikler de bunun bir istisnasını oluşturmuyorlardı. Rus Bolşevizmi, 1917 öncesinde Avrupa Marksizminin yalnızca küçük bir akımı olmasına karşın, içinde kendisine özgü rakip entelektüel akımları ve politik eğilimleri barındırıyordu. Kimi Bolşevikler diğer Avrupa Marksizmlerinden, kimileri Marksist olmayan fikirlerden, kimileri de Rus popülizminden ya da anarşizminden etkilenmiş durumdaydılar. Kuşkusuz, daha sonraki politik anlaşmazlıkları bir ölçüde de, devrimci doktrin bakımından gerçekte olgun sanayi toplumlarını konu

alan bir Marksist partinin, geri, tarıma dayalı Rusya'daki beklenmedik zaferi üzerine ortaya çıkmıştı. Ama çok geçmeden, genel olarak kabul gören kimi Marksist önermeler bile- örneğin, ekonomik planlamanın yararları aralarında keskin bir tartışmaya yol açtı. (6) Kısacası, "demokratik merkeziyetçilik" olarak bilinen politik ve örgütsel birlik savına ilişkin görüntünün altında, 1917'de ya da daha sonraki çeşitli yıllar boyunca, herkesin mutabakatıyla oluşmuş bir Bolşevik felsefesi ya da politik ideolojisi yoktu. Gerçekte "parti üyeleri dikkate değer bir görüş çeşitliliği sergiliyorlardı; farklılıklar, vurgu farklılıklarından, genel duruma ilişkin ciddi çatışmalara kadar uzanan bir alanı kapsıyordu." (7)

O halde, efsanede söylenenlerin tersine, Bolşevizm Ekim Devrimine doğru değişik yollar izlemiş olan ve birbirleriyle benzeşmeyen kadın ve erkekler tarafından yönetilerek iktidara geldi ve yıllar boyunca kendi içinde farklılıklar gösteren bir hareket olarak kaldı. Parti, liderlerinin inatla yadsımalarına karşın, ideolojik, hatta örgütsel bir monolit olmak bir yana, *"gruplar, gruplaşmalar, fraksiyonlar ve 'eğilimler' arasında varılmış anlaşmaya dayanan bir federasyon"* bile olamamıştı. (8) Bu tür bir federatif yapı politik partiler için genel olarak geçerlidir ve belki de aynı zamanda belli başlı bütün devrimlerin liderlik yapısını da tanımlamaktadır. O halde, Fransız devrimine ilişkin olarak bir tarihçinin belirtmiş olduğu şu sözlerin farkında olarak işe başlayabiliriz: "Devrimin kendisine çektiği ve kullandığı insanların kapasiteleri ve geçmişleri ne kadar farklıydı; onun açtığı sel yatağında kaç düşünce akımı kayıp gidiyordu; ve onun tüm yönlerini ve fikirlerini bir özdeyişin ya da bu tanımın kapsamına sokabilmek ne kadar olanaksızdır" (9)

NIKOLAY İVANOVİÇ BUHARİN 27 Eylül (yeni takvime göre 9 Ekim) 1988* tarihinde Moskova'da, İvan Gavriloviç ile Liubov İvanova Buharin'in ikinci çocuğu olarak doğdu. Kardeşleri Vladimir ve Petr'e ilişkin hiçbir şey bilmiyoruz; devrimci Rusya tarihinde onlardan yalnızca bir kez, o da Nikolay'la ilgili olarak hazırla-

* 1918'de yapılan değişikliğe kadar, Rusya'nın takvimi Gregorian Takvim'in ondokuzuncu yüzyılda oniki gün, yirminci yüzyılda da onüç gün gerisindeydi. Dolayısıyla Rusya ile ilgili olarak 1918 yılından önceki tarihler, aksi belirtilmedikçe, eski takvime göre verilmiştir.

nan bir polis dosyasında söz ediliyor. Buharin'in annesine, daha önceki adıyla Liubov İsmailova'ya ilişkin olaraksa biraz daha fazla şeyler biliyoruz. Buharin'in babası gibi o da 1880'lerde Moskova'da bir ilkokulda öğretmendi. 1925'te özgeçmişi konusunda yazmış olduğu kısa bir denemede Buharin onu "ortanca çocuğunun zaman zaman yaptığı tuhaflıklara şaşıran, ama bunları hoşgörüyle karşılayan ender görülür dürüstlük ve çalışkanlıkta, çocuklarına ölesiye düşkün, çok duyarlı bir kadın" olarak hatırlar. Örneğin, Genç Nikolay ailesinin ortadoks dinini artık paylaşmadığını keşfettiği zaman annesine "ben Deccal'ım, değil mi?" diye sormuştu: "Deccal'ın annesi de bir orospu olmak zorunda olduğundan, annemi sorguya çektim", onun da "canı sıkıldı ve nasıl olup da böyle bir soru sorabildiğimi hiçbir şekilde anlayamadı." (10)

İvan Gavriloviç bir Rus devrimcisinin baba modeliymiş gibi görünür: Geleneksel eğilimleri olan bir adam, din söz konusu olduğunda ortodoks, politika söz konusu olduğunda da tutucu, belki de moda haline geldiğinde artık bir liberal. İvan Gavriloviç, Moskova Üniversitesi mezunu ve matematik eğitimi görmüş birisi olarak, 1893 yılında bir vergi denetimcisi mevkii elde edip ailesini uzak bir eyalet olan Besarabya'ya taşıyana kadar, Moskova'da bir okul öğretmeni olarak kaldı. (1918'de Petrograd devrimci başkent olduğunda, burada kaldığı kısa bir süre dışında, Besarabya'daki bu dört yıl Buharin'in yaşamı boyunca Moskova dışında gönüllü olarak yaşadığı tek dönemdir. O bir Moskova'lıydı ve bu gerçek daha sonraları politik bir öneme de sahip oldu.)

Bu noktada ailenin talihi ters döndü. 1897'de Buharin'ler, İvan Gavriloviç işini terk etmiş ya da yitirmiş bir durumdayken Moskova'ya döndüler. Onu, ailenin "büyük bir zaruret" içinde olduğu işsizlik dönemi izledi. Özyaşam öyküsünde Buharin babasının talihi üzerine daha başka şeyler söylemez; ama biz başka bir yerden, 1911 yılına doğru İvan Gavriloviç'in, çarlık memuriyet sisteminin ondört rütbelik hiyerarşisinde, sahibine (miras yoluyla çocuklara geçmeyen), kişisel bir soyluluk ünvanı da kazandıran yedinci dereceden rütbesi olan bir eyalet meclisi üyeliği elde ederek kendi durumunu büyük ölçüde iyileştirmiş olduğunu öğreniyoruz. (11) Bu-

harin'in, babasının daha sonraki başarısından rahatsızlık duymuş olması pek olası değildir. Çünkü, tıpkı Marx ve Engels gibi, Bolşevik liderlerin de çoğu işçi sınıfı kökenli değillerdi. Özellikle de Buharin'in böyle bir şeyden rahatsızlık duyması için hiçbir neden yoktu; onun babasıyla Lenin'in babasının kariyerleri çarpıcı bir biçimde birbirlerininkine benziyordu. Her ikisi de üniversite mezunuydular (ondokuzuncu yüzyıl Rüsya'sında öyle yaygın bir başarı değildi bu) ve metamatikçiydiler; her ikisi de öğretmen olarak çalışma yaşamına başlamışlar, daha sonra da sivil bürokrasi içinde başarıya ulaşmışlardı. Hattâ bu bakımdan Lenin'in babası daha da başarılıydı denilebilir; dördüncü dereceden rütbe kazanmış ve böylece çocuklarına da miras kalacak bir soyluluk ünvanı elde etmişti. (12)

Buharin, 1930'larda halâ sağ olan babasına, politik görüşleri kendisininkinden ne kadar farklı olursa olsun her zaman sevgi ve hayranlıkla bağlı kaldı. (13) Gerçekten kültürlü bir insan olan Ivan Gavriloviç, kendisini oğlunun eğitimine adamıştı ve oğlunun ilerde Bolşevik politik liderlerin arasındaki en entelektüel ve en iyi eğitim görmüş olanı durumuna gelmesini bir ölçüde de o sağlanmıştı. Buharin de, anne ve babasının kendisini "alışılagelmiş aydın ruhuyla eğittiğini" yazar ve "daha dörtbuçuk yaşındayken okuyup yazabildiğini" belirtir. Bunların yanısıra, babasının etkisiyle kendisine yaşam boyu sürecek üç ayrı ilgi alanı da yaratmıştı. Bunlardan birisi doğa tarihiydi; Buharin onu "çocukluğumun tutkusu" diye nitelendiriyordu. (14) Sovyetler Birliği'ne giden ziyaretçiler, daha sonra, hiçbir armağanın onu kolleksiyonuna eklenen ender bulunan kuş ve kelebekler kadar sevindirmediğini anlatacaklardı. Pul kanatlılara ilişkin bilgileri, bir başka amatör meraklıyı, İvan Pavlov'u bile etkileyecek ölçüde yeterliydi; yirmilerde yazlık bir kulübeyi dolduran, daha sonra da Kremlin'in alt katına taşınan kendisine ait yabani hayvan kolleksiyonu efsanevi bir şey haline gelmişti. (15) Öte yandan, babası ona dünya edebiyatına yönelik kalıcı bir ilgi de aşılamıştı: Buharin'in bir Bolşevik edebiyat eleştirmeni ve sanat alanında seçkin birisi olmasının ardında yatan neden de buydu. Sanat alanındaki uğraşı bir başka "tutku"ya dönüşmüştü ve hatta Buharin "bir yaşamın sanat ve devrim gibi büyük çaba gerektiren iki tanrı arasında

bölünemeyeceğini" keşfetmeden önce bir ressam olmayı düşünmüştü. 1917'den sonra bu tutku, yabancı komünistlerin, sahip oldukları çok değerli şeyler arasında saydıkları politik karikatürlerle de bir miktar çıkış yolu bulmuştu. (16)

Bu ilk "sistemsiz" öğrenme ve "yaralı olan her şeyi okuma" yılları Buharin'in eğitiminin temel bir parçasını oluşturdu. Bolşevik liderlerin çoğu aydın kesiminin parçasıydılar; ama aralarında gerçek birer aydın, fikirler dünyasının araştırıcısı durumunda olanlar oldukça azdı. Bunların çoğu devrimci politikaya küçük yaşta sınırlı bir biçimsel eğitime sahip olarak katılmıştı; üniversiteye gidenler ise (Buharin örneğinde olduğu gibi), eğitimlerini yarıda bırakmak zorunda kalarak öğrenci hareketinin içine sürüklenmişlerdi. Sonuçta, politik bakımdan belagat sahibi, ideolojik bakımdan bilgili insanlar durumuna gelirlerken, ufukları ve ilgileri genellikle o sıralar hükmünü sürdüren sosyalist doktrinin sınırlarının ötesine geçemedi. Buharin onyedi yaşında partiye katıldığında, Bolşevizme, hatta bu kapalı sistem olarak Marksizmin daha geniş düşünce yapısına ilişkin olarak büyük bir olasılıkla yönelmiş olabileceği bakış tarzına ters yönde etki yaratmış olan yabancı dil bilgisi de içinde olmak üzere, gerekli entelektüel merak ve temeli daha o zamandan kazanmış durumdaydı. Çok geçmeden Bolşevik kuramcıların en çokyönlü olanı durumuna geldi ve yetişkin yaşamı boyunca da çağdaş Marksist-olmayan fikirlerle en fazla tanışıklık kuran, onlardan en fazla etkilenen politik lider oldu.

Buharin'in entelektüel muhalefeti yaşamının ilk dönemlerinde ortaya çıkmış gibidir. Beşinci yaş yıldönümü öncesinde "dine karşı ironik bir tutum" geliştirmiş olduğuna ilişkin sav kuşkuyla karşılanabilir; ancak ailenin zor günlerden sonra Moskova'ya geri dönmesinin onu derinden etkilediği de açıktır. Çağdaş kent yaşamına da "bir miktar küçümseyerek" bakmaya başlamıştı. Ortaokul yıllarında ise "manevi bir bunalım"a sürüklendi -henüz işin başında olan bir Rus aydınının yaşamı için standart bir olaydı bu- ve "dinle bağlarını kararlı bir biçimde kopardı." Böylesine bir şey, muhakkak ki Buharin'in ortadoks anne ve babasında rahatsızlık yaratmıştır; bu durumda onun okuldaki başarılarına bakarak teselli bulmuş olmalı-

dırlar. Buharin 1900 ya da 1901 yılında en yüksek notları alarak ortaokulu bitirdi ve Moskova'nın en iyi liselerinden birisine girdi. Lisenin, öğrencileri üniversiteye hazırlamak üzere hazırlanmış olan ve hümaniter bilimleri temel alan ders programı zorlayıcı ve yüksek nitelikli bir programdı. Buharin burada bir kez daha "hiç çaba harcamaksızın" seçkin bir konum elde etti. (17)

Buharin'in, kendi kuşağından pek çokları gibi, politik radikalizmle karşılaşması lise sıralarında oldu. Rus liseleri, klasiklere ağırlık vererek öğrencileri geleneksel topluma hazırlama amacını güdüyorlardı. Oysa, okulun katı disiplini yaygın bir otorite zaafı yaratıyor ve okul geleneksel topluma insan yetiştirmek yerine, genellikle devrimci politikaya giden yolda bir istasyon olma görevini görüyordu. Alt sınıflardayken öğrencilerin başkaldırısı sıradan biçimlerde kendisini gösteriyordu. Gizlice sigara içme, kumar oynama, kopya çekme, duvarları karalama gibi. Ama, 1905 devrimi öncesinde, Buharin üst sınıflara geçtiğinde, öğrencilerin başkaldırısı çok daha karmaşık bir duruma gelmişti. Buharin, tartışma çevreleri örgütleyen ve illegal yayın dağıtan bir radikal öğrenci grubunun üyesi oldu. Başlangıçtaki politik eğilimi "oldukça zararsız"dı; nihilizmle ilişkisi ve "eleştirel düşünen" bir devrimci seçkinler grubunu yüceltmesi nedeniyle, yaptığı çağrıya Rus gençleri arasında yanıt bulan ondokuzuncu yüzyıl düşünürü Dimitri Pisarev'in etkisinde kaldı. Ancak 1904 sonbaharına doğru Buharin ve öğrenci arkadaşları "*Pisarevşina* aşamasını geride bıraktılar" ve güne daha uygun düşen fikirlere yöneldiler. (18)

1904-1905 yıllarında, felaketle sonuçlanan Rus-Japon savaşı, çarlık toplumunun derin geri kalmışlığını ve toplumu sakatlayan adaletsizliğini dramatik bir biçimde gözler önüne serdi. 1900'den itibaren kabarmaya başlamış olan toplumsal huzursuzluk ve açık başkaldırı derinleşip yaygınlaştı. Yarı feodal yüklerinden şikayetçi olan ve toprağa açlık duyan köylüler, (nüfusun yüzde 80'inden çoktular), toprak ağalarına karşı münferit şiddet hareketlerine yöneldiler; küçük ama büyümekte olan proletarya, gücünü birbirini izleyen grev dalgalarıyla denedi; kentlerde de, eğitim görmüşlerin tüm renkleri kapsayan muhalefeti, sesini daha cesurca ve daha fazla

yükseltti. Yaklaşan devrimin güçleri, ondokuzuncu yüzyıl Rusyası'nın muhalif ideolojilerinin, ya Sosyalist Devrimci Parti'nin güne uygun duruma getirilmiş popülizmine ya da -daha o sıralarda, Lenin'in önderliğindeki radikal Bolşevikler ve ılımlı Menşevikler halinde iki rakip kanada bölünmüş bulunan- Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin Marksizmine dönüşmüş olduğu liselerde de kendilerini hissettiriyorlardı. Anayasal Liberalizm akımı, daha geniş ölçekli politik arenadaki küçümsenmeyecek başarılarına karşın, öğrencilerin içinde bulunduğu ruh durumunu da sergileyecek bir biçimde, lisede kendisine diğerlerine göre az sayıda taraftar bulabiliyordu. Buharin ve arkadaşları da oluşturdukları çevreye bir konuşma yapmak üzere tanınmış Marksist profesör Mikhail Pokrovski'yi çağırdılar ve onun coşkulu anti-liberalizminden ve "proleter Jakobenizminden" etkilendiler. (19)

1905'e doğru, onaltısındaki Buharin, daha o zamandan, sosyal demokratlarla ilişkili illegal öğrenci hareketinin öndegelen üyelerinden birisi haline gelmişti. (20) Kendisini karakterize eden bir biçimde, Marksist harekete, hareketin politik tutumundan çok, Marksist toplumsal kuramın "alışılmamış mantıksal armonisi" nedeniyle ilgi duymuştu. Sosyalist Devrimci kuramlar ise ona "lapa gibi" gelmişti. (21) 1905 yılının *fırtınalı* olayları sırasında politik inançları da hızla gelişmeye başladı.

Ocak ayında, bir şikayet dilekçesi taşımakta olan silahsız kalabalığa çarlık polisinin ateş açtığı "Kanlı Pazar"dan, Aralık ayındaki Moskova ayaklanmasının bastırılışına kadar, Rusya bir politik ajitasyon ve muhalefet salgını yaşadı. Yıl boyunca, uzun zamandır susturulmuş olan otokrasi karşıtları seslerini durmak bilmeyen biçimde duyurdular, her geçen ay daha da radikalleştiler. Yaza doğru, çarlığa karşı liberal muhalefetin etkinliği azaldı ve devrimci partiler, özellikle de Moskova'daki Sosyal Demokratlar etkinliklerini artırarak yerüstüne çıktılar. (22) Buharin otuz yıl sonra o günleri anlatırken, "işçiler ve öğrenci gençlik sözcüğün tam anlamıyla kaynaşmışlardı" diye yazacaktı: "Mitingler, gösteriler ve grevler hızla arttı. Kalabalıklar sokakları doldurdu.. ve her yerde 'işçilerin Marseillaise'i duyulur oldu: 'Kalkın, ayaklanın, sömürülen yığınlar!'"

(23) Gerçi çarlık kendisini bu devrimci girizgahtan 1917'ye kadar kurtarmayı becerdi, ama yenilgiye uğrayan Rus Marksist hareketi de yeni simgeler kazandı ve devrime olan inancının yeni baştan doğrulandığını gördü.

Avrupa Marksizminin ve Batı'nın ayaklanma modelinin köylü Rusya'sında da geçerli olabileceği, Moskova ve St. Petersburg Sovyetleriyle, Moskova genel grevi ve Aralık barikatlarıyla kanıtlanmış görünüyordu.

O yılın ateşli kargaşası, Buharin'i ve onun gibi düşünen bir öğrenci kuşağını liseden koparıtarak ciddi devrimci politika arenasına sürükledi. Faaliyetlerinin merkezi, 1905'in devrimci "toplantı salonu" durumuna gelen ve "heyecan verici olayların" sahnelendiği yer olan Moskova Üniversitesi'ydi. Lise öğrencileri de, Üniversitenin öğrenci boykotları nedeniyle boşaltılmış sınıflarında, gece gündüz üniversite öğrencileri, işçiler ve profesyonel devrimcilerle yanyana "yapılan konuşmaları, kabul edilen karar tasarılarını, alınan kararları" izleyerek oturuyorlardı. Buharin'in okul arkadaşı ve yoldaşı olan yazar İlya Ehrenburg o günlere ilişkin şunları hatırlıyor: 'Marseillaise'i söylerdik... Üstünde 'katkınız bizim için silah demektir' yazılı büyük şapkalar elden ele dolaşırdı. Öğrencilerin mücadeleye katılmaları göstermelik de değildi. Sosyal Demokrat propaganda büyük ölçüde genç öğrenciler tarafından yönetiliyordu. (24)

Ertesi yılı kadar partiye resmi olarak katılmamış olmasına karşın, 1905 olayları Buharin'i "devrimci bir Marksist Bolşevik" olarak "tamamen erdirdi." (25) Sosyal demokrat hareketle ilişkiye geçtikten sonra, doğrudan doğruya onun militan Bolşevik fraksiyonuna yöneldi. Moskova, Bolşeviklerin rakipleri olan Menşeviklerden daha güçlü oldukları ve parti komitelerinin çoğunu denetimlerinde tuttukları az sayıdaki birkaç kentten birisiydi. 1905'te de kendilerine bir halk desteği sağlama yolunda çarpıcı bir başarı sağlamışlardı. Bolşeviklerin bir öğrenci için ne ifade etmiş olacağı, belki de Ehrenburg'un söylediği kadar basitti: "Menşeviklerin babamdan da ilımlı olduklarını anladım." (26) Nedenleri ne olursa olsun, Bolşevizm Buharin'in yaşıtları arasında parlak kazanımlar elde etti; Buharin, 1905'i çevreleyen devrimci olaylar sırasında kazanılmış olan parti-

nin gelecekteki bir lider kuşağının yalnızca en ünlüsüydü. (Haziran-Ağustos 1917'de yapılan parti kongresinde dolaştırılmış olan bir anketi yanıtlayan 171 delegenin 58'i Bolşevik örgütlere 1904-1906 yıllarında, tek başına en büyük grubu oluşturan 23 kişi de 1905 yılında katılmışlardı. Ortalama delege yaşı, 1905'te onyedi yaşında olan bir öğrencinin yaşına karşılık gelen yirmidokuzdu.) (27) Parti Buharin ve yaşıtlarının kişiliğinde, özellikle Moskovalılardan oluşan, kuşaksal bir dostluğa, bağlılığa ve 1917-18 yıllarında açıkça görülebileceği gibi güçlü bir politik kimlik ve güven duyusuna sahip bir grubu, kendisinin ikinci kuşak liderlerini kazanmıştı.

1906 yılında başarısız devrimin son sancıları da gelip geçti ve Rusya, kayıtsız bir çarın kısa ömürlü, anayasayı andıran ödünlerini denemek üzere yeniden dinginleşti. Buharin ve arkadaşları için o yıl bir politik geçiş ve karar yılı oldu. Ehrenburg'un açıkladığı gibi: "Artık üniversitede ne mitingler ne gösteriler ne de barikatlar vardı. O yıl Bolşeviklerin örgütüne katıldım ve bu, çok geçmeden, okul günlerime hoşçakal demek anlamına geldi. (28) Ehrenburg'dan yaşlı olan ve liseyi bitirmiş durumda bulunan Buharin de 1906'nın ikinci yarısında Bolşevik örgüte katıldı. (29) Böylece daha onyedi yaşında illegal etkinliklerinden ötürü parti tarafından korunan ve bundan sonraki dört yıl boyunca daha çok bir Bolşevik örgütçü ve propagandacı olarak çalışacak olan, Lenin'in profesyonel devrimci olarak adlandırdığı devrimcilerden birisi haline geldi. Onun Bolşevik yeraltı komite üyeleri ve örgütçüleri -"yerliler"- arasında yer alması, Buharin'in en öndegelen örneklerinden birisi haline geleceği; hiç de öyle düşünüldüğü gibi somurtkan ve espirisiz olmayan parti *aydınlarının*, onlardan pek kesin çizgilerle ayrılamayacağını akla getirmektedir. Ehrenburg sonraları şöyle yazmıştır: "Parti sorunları üzerine konuşurduk, ama aynı zamanda şakalaşıp gülerdik de. Nikolay İvonoviç ne kadar da güzel şakalar yapardı, ilk gençlik günlerimiz ne kadar cesur ve aydınlıktı." (30)

Buharin'in ilk parti görevi Moskova'nın Zamoskvoreç mahallesinde propaganda yapmaktı. Artık onu çarlığın siyasi polisinin (Okrana) ilgi alanına sokmaya başlayacak ölçüde belirginleşmiş olan faaliyetlerinin pek çoğu, kendisinin bir ürünü olduğu öğrenci hare-

ketiyle ilişkiliydi. 1906 yılının sonbaharında Buharin ile, daha sonraları önemli bir Sovyet lideri haline gelecek olan bir başka Moskovalı, Grigori Sokolnikov, Moskova gençlik gruplarını kent ölçeğindeki bir gençlik örgütünde birleştirdiler ve 1907'de de sosyal demokrat öğrenci gruplarının ulusal ölçekli kongresini topladılar. Kongre Bolşeviklerin program ve taktikleri zemininde bir kimlik kazandı ve ulusal ölçekli bir örgüt haline gelmesi düşünülen, ama ertesi yıl polisin baskısı ve liderlerinin başka parti çalışmalarına aktarılması nedeniyle dağılacak olan bir de örgüt oluşturdu. (1917 sonrasında parti gençlik örgütü Komsomol geçmişinin 1907 Moskova kongresine kadar uzandığını kabul etti; o zaman Politbüronun Komsomol çalışmaları konusundaki görevlisi olan Buharin de örgütün devrimden önceki geçmişiyle kurduğu kişisel bir bağ durumunda bulunuyordu.) (31) 1907 yılında Buharin Ehrenburg ile birlikte duvar kağıtları yapan büyük bir fabrikadaki grevi yönetterek (bu konudaki kayıtlar yetersiz olduğu için, belki de yalnızca greve katıldığı söylenebilir) işçi çalışmalarında yer aldı. (32)

Profesyonel bir devrimci, uğraşını başka şeylerle de bütünleştirebilmeliydi. Buharin de illegal faaliyetlerinin tam ortasında, üniversiteye giriş sınavlarına hazırlandı, 1907 sonbaharında Moskova Üniversitesi'ne girdi. 1910 yılında yönetim tarafından üniversiteden uzaklaştırılana kadar Hukuk Fakültesinin ekonomi bölümünde resmen kayıtlı olmasına karşın, sınıfta pek bulunmadığı, akademik programı ise daha da az izlediği açıktır. (33) Tamgün parti çalışması ile, bir öğrenci olarak fırsat düştükçe üniversitede görünmek birbirleriyle bütünüyle bağdaşan şeylerdi. Anayasa konusunda vermiş olduğu ödünleri yeniden gözden geçirmiş olan otokrasi artık açık baskıya yöneliyordu ve Moskova Üniversitesi de bir kez daha protesto merkezi haline gelmeye başlıyordu. Okula girişinden kısa bir süre sonra Buharin ile bir başka Bolşevik genç, N.Osinski (öteki adıyla Valerian Obolenski), üniversitede 1906 sonrası ilk kitlesel toplantıyı düzenlediler. (34) Bununla birlikte, Buharin'in üniversitedeki başta gelen amacının "kuramsal akım" adını vermiş olduğu şeyi gerçekleştirmek olduğu anlaşılıyor. Buharin, başka Bolşevik öğrencilerle birlikte "kimi muhterem liberal profesörleri" Marksist açıdan eleştirdikleri seminerlerde görünecekti. (35)

Buharin'in zamanına ve enerjisine akademik çalışmalardan çok politik çalışmaların egemen olması gerçeği, Moskova örgütündeki göz kamaştırıcı yükseklişi ile de kendini gösterdi. 1908'de, partiye girişinden iki yıl sonra, partinin kentteki yürütme organı olan Moskova Komitesine kooptasyon yoluyla alındı, geniş ve önemli Zamoskvoreç bölgesindeki örgütün başına getirildi. Moskova Komitesi'ndeki yeri 1909'da yapılan seçimlerde de onaylandı ve Buharin henüz yirmi yaşındayken Rusya'nın en büyük kentinin öndegelen Bolşevik liderlerinin arasına girdi. (36) Bu durum polisin artık onu daha fazla özgür bırakmayacağı anlamına da geliyordu. 1909 Mayısında Moskova Komitesine yapılan bir baskın sırasında Buharin de ilk kez tutuklanmış oldu. Aradan birkaç ay geçtikten sonra bırakılmış olmasına karşın tutuklanışı serbestçe devrimci faaliyette bulunmasının artık sonuna geldiğini gösteriyordu; sonbaharda yeniden tutuklandı, bu kez bir sonraki duruşmaya kadar geçici olarak serbest bırakıldı. (37)

Tutuklanışı sosyal demokratların yazgısının Rusya'nın her tarafında başaşağı gitmesine yol açan dönemeçte yalnızca ufak bir başlangıçtı. Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin 1907'de belki 100 bine yakın olan üye sayısı iki yıl içinde 10 binin altına düşmüştü. Rusya'da halâ faaliyet göstermekte olan Bolşevik komitelerinin sayısı beş ya da altıyı geçmiyordu; Moskova örgütü de 1909'un sonunda yalnızca 150 üyesiyle övünebilir durumdaydı. (38) İllegal çalışmayı yürütmek olanaklı olmaktan çıkmış, kimi sosyal demokratlar ("likidatör" olarak adlandırılıyorlardı) yeraltındaki parti mekanizmasını bütünüyle feshetmeyi savunmaya başlamışlardı. Buharin "likidasyonculuğa" sert bir biçimde karşı çıktı; bununla birlikte o da ikinci kez hapisten çıktıktan sonra legal görevlere yönelmek zorunda kaldı. Büyük bir olasılıkla, Moskova sosyal demokratlarının yaklaşan duruşmasında yeniden tutuklanmaktan kaçınmak amacıyla saklanmaya başladığı 1910 yılının sonbaharına kadar, Marksist okullarda, politik kulüplerde ve bir sendika gazetesinde çalıştı. Yıl sonunda Okrana, partideki polislerin yardımıyla, Buharin'in de içlerinde olduğu Moskova örgütünün geri kalan liderlerini toparlayıp, kent örgütünün kalıntılarını fiilen yok edene kadar polisi atlattı. (39)

Buharin'in ele geçmesine yol açan koşullar daha sonra Lenin'le ilişkilerini de etkileyecekti. Yıllar boyunca ikili ajanlar partinin başına bela olmuştu ve bu berbat durum parti yöneticilerinden en az dördünün Okrana ajanı olduğu Moskova'da had safhaya ulaşmıştı. Buharin'in bir dizi rastlantının ardından tutuklanması, onda öndegelen Bolşeviklerden birisi olarak kendisinin yerini de bilmekte olan Roman Malinovski'nin bir polis ajanı olduğuna ilişkin düşünceler uyandırdı. (40) Lenin'in inatla ciddiye almayı reddettiği bu kuşku, tanışıkları 1912 yılından, Malinovski'nin suçunun, polis arşivlerinin ele geçmesiyle kesinleştiği 1917 yılına kadar, Lenin'le Buharin arasında değişmez bir sürtüşmenin de kaynağı oldu. O kadar ki, Buharin'in, Lenin'in bu suçlamanın anlaşılabilir bir suçlama olduğuna inanmaktaki isteksizliğinden bıkkın söylenebilir. Malinovski'nin ihaneti ise onun 1917'den önce Rusya'da sahip olduğu politik konumunu sona erdirdi. Moskova'nın Butirka ve Suşçevka hapishanelerinde altı ayı aşkın bir süre hapis yatan Malinovski, 1911 yılının Haziran ayında uzaktaki Arkhangelsk eyaletindeki Onego'ya sürülmüştü. Buradan çok geçmeden bir başka sürgün yerine aktarılacağına güvenen Malinovski, 30 Ağustos 1911'de Onego'dan kayboldu. Daha sonra Almanya'nın Hanover kentinde ortaya çıktı ve 1917 yılına kadar da bir daha Rusya'ya dönmedi. (41)

Buharin 1911 yılında oradan oraya dolaşıp duran politik bir göçmen olarak yaşamak üzere Rusya'yı terk ettiğinde, yirmiüç yaşında, yeraltı parti komitelerinin beş yıllık üyesi, devrime bağlılığı fabrikalarda, sokaklarda ve hapishanelerde sınanmış Moskovalı bir isyancıydı. Daha sonraki yıllardaki Buharin'e özgü görünümü ve kişiliği, o zamanlar da ihmalkar giyiminde ve yaşam tarzında açıkça seçiliyordu. Kısa boylu (150 cm'nin biraz üstünde), çocuk yüzlü, seçkin bir alnın, kırmızı saçların ve ince bir sakalın daha da belirginleştirdiği mavi-gri gözleri olan ince yapılı bir adamdı. Onunla 1913 yılında Viyana'da sürgünlerin bulunduğu bir çevrede karşılaşmış olan bir kadın şunları hatırlıyor: "Buharin kendine özgü bir seçkinliği yansıtarak.. duruyordu. Görünüşünde bir isyancının ya da düşünürünkünden çok azizinkini andıran bir şeyler vardı... Geniş

bir alna ve duru parlak gözlere sahip olan açık yüzü, kimi zaman neredeyse yaşsızmışcasına duran dingin bir içtenlik içindeydi." Kadınlar için çekici, çocuklarla kolay anlaşan, aydınlarla olduğu kadar işçilerle de rahat diyalog kuran birisi olarak politik muhalifleri için bile "sempatik bir insan"dı. Sonraları onu Bolşevik oligarşinin "sevgilisi", "tüm partinin gözdesi" olarak seçkin bir yere sahip kılacak olan gençliğe özgü çoşku, neşe ve politik mizah yeteneği daha şimdiden tanıştığı insanları etkilemişti. Ondan kibar, zarif, konuşkan ve zevkli birisi olarak söz ediyorlardı. (42)

Buharin'in ilk dönemleri ile ilgili olarak bildiğimiz bölük pörçük şeyler arasında, onun ilerde nasıl olup da Lenin'in yakın çalışma arkadaşları içinde politik bakımdan sıra dışı birisi (dolayısıyla muhalif konumlarda yer alan bir politikacı) ve Lenin'e göre, Bolşevizmin "en büyük kuramcısı" haline geldiğini açıklayacak bilgi azdır. Göçmenlikten önceki parti yaşamı konusunda Buharin sonraları şunları yazmıştır: " Her zaman ortodoks bir Bolşeviktim... ne bir 'geri-çağırmacı' (otzovist-çev) ne de bir 'uzlaşmacı' oldum..." (43) o yıllarda Bolşevik Partisi* içinde iki büyük fraksiyonel tartışmada da -Lenin ile Bolşeviklerin çarlık parlamentosuna (Duma) katılmasına karşı çıkan sol kanat "geri-çağırmacılar", ve Lenin ile Menşeviklerle uzlaşma ve yeniden birleşmeyi savunan sağ kanat "uzlaşmacılar" arasındaki tartışmalar- Buharin Lenin ile birlikte her iki "sapmanın"da karşısında yer aldı. Hele Duma'ya katılmayı savunanlara en ufak bir sempati bile duymuyordu, çünkü bunlar radikal eğilimli Moskova örgütünde güçlüydüler. Başka şeyleri bir yana bıraksak bile, "ortodoks"luğu Buharin'in parti yaşamına uzlaşmaz Bolşevik Sol'un bir üyesi olarak başladığı izlenimini vermektedir.

Partinin öndegelen kuramcısı olacağına ilişkin belirtiler ise daha açık seçikti. "Sistemsiz" olmakla birlikte, olgun döneminin kuramsal çalışmalarının temel konularını -ekonomi, felsefe ve sosyoloji- incelemeye şimdiden başlamıştı. 1906 ile 1910 yılları arasında, en azından, Menşevik bir iktisatçının kitabının eleştirisini içeren bir

* Bolşevikler, 1918 yılına kadar Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin resmi bir kanadıydı. 1918'de Bolşevik Partisi ismini, Tüm-Rusya Komünist Partisi (Bolşevikler) olarak değiştirdi. Daha sonra Tüm-Birlik Komünist Partisi (Bolşevikler), 1952'de de Sovyetler Birliği Komünist Partisi haline geldi.

makalesini yayınladığı, revizyonist iktisatçı Mikhail Tugan-Baranovski üzerine -1913 yılında Almanya'da basılacak olan- bir makalesinin de taslağını hazırladığı biliniyor. Kuramsal iktisadın, daha o zamanlar özel ilgi alanı haline geldiği açıktı. (44) Ama, eğer Buharin'in bir hayranı olan öğrencisi Dimitri Maretski tarafından sunulan kanıtlara güvenilecek olursa- daha sonraki dönemlerin Buharin'iyle ilgili en kesin belirti, onun Marksist olmayan çağdaş toplumsal kuramlara erken başlayan ilgisiydi. Maretski'nin de gözlemlemiş olduğu gibi, Marx'tan sonra Avrupa'da ortaya çıkan düşünceler "devrimci Rus Marksistlerinin bir önceki kuşağı" tarafından büyük ölçüde görmezlikten gelinmişti. (45) Buharin'in ise bu alanda yaşam boyu sürecek olan ilgisi onu bir düşünür olarak, Lenin'in de içlerinde bulunduğu daha yaşlı Bolşeviklerden ayırıyordu.

Yeni entelektüel akımlara verdiği değerin siyasi göçmenliğinin öncesindeki tek "sapmasını", yani Rusya'da Marksist filozof Alexander Bogdanov tarafından temsil edilen ampriyo-kritiklere yönelik olarak neden "belirli bir heretik eğilim"i olduğunu da açıklaması olasıdır. (46) Öndegelen Bolşevik liderlerden Bogdanov, Marksizm ile Mach ve Avenarius'un ampriyo-kritisizminin felsefi bir sentezini formüle etmek üzere iddialı bir çabayı başlatmıştı. Sonuç, 1904 ile 1908 yılları arasında yayınlanmış üç ciltlik bir bilimsel çalışma, *Ampriyomonizm* oldu. Bogdanov'un Marx'la ilgili geniş kapsamlı revizyonlarının Marksist çevrelerde derhal ateşli bir ideolojik çatışma başlatmasına karşın, büyük olasılıkla filozofla politik işbirliğini tehlikeye sokmak istemediği için Lenin beş yıl boyunca bu tartışmanın dışında kaldı. Ama 1908'e gelindiğinde, Bogdanov bu kez Bolşevik Sol'un ("geri-çağırmacılar" da içlerinde olmak üzere) politik lideri olarak ortaya çıktı ve bu gelişme ona karşı yürütülen ideolojik kampanyaya öfkeli bir Lenin'i de kattı. Ertesi yıl Bogdanov ve Sol resmi olarak Lenin'in politik liderliği ile ipleri koparttı ve Lenin Bogdanov'un "gerici felsefesine" acımasız bir saldırı olan *Materyalizm ve Ampriyokritisizm*'ini yayınladı. (47)

Buharin bu keskin felsefi çatışmayı Moskova'dan izledi (Lenin ve Bogdanov Avrupa'da sürgündeydiler). Bogdanov'a eğilim göstermiş olması şaşırtıcı değildir; Çünkü *Materyalizm ve Ampriyokriti-*

sizm, Sovyet felsefesinde övgüyle anılan yeri ne olursa olsun, Lenin'in en az etkileyici çalışmalarından birisiydi, oysa Bogdanov'un yazıları, Marx'a bağlılık bakımından sorgulanabilir olmalarına karşın, Marksist kuramın ilginç bir yeni baştan sorgulanışını ve uyarlanmasını içeriyorlardı. Buharin'in daha sonraki çalışmaları, özellikle de *Tarihi Materyalizm*'i (1921), onun entelektüel girişimi üzerinde Bogdanov'un kalıcı bir etkisi olduğunu gösterir. Ancak, daha sonra partideki düşmanlarının öne süreceği gibi, Buharin hiçbir zaman Bogdanov'un bir öğrencisi de olmadı. Yaşlı kuramcının felsefi tezlerini kabul etmiyor, daha çok onun Marksist fikirler çerçevesindeki yaratıcı, kapasitasine hayran kalıyor ve ondan etkileniyordu. Onlarınki entelektüel bir mizaç benzerliğiydi. Olgun Buharin gibi, Bogdanov da Marksizmi kapalı, değişmez bir sistem olarak kabul etmeyi reddeden, rakip doktrinlerin hem yetersizliklerine hem de tamamlayıcılıklarına karşı tetikte olan, "arayış içindeki bir Marksist"ti. Lenin, Bogdanov'un kuramsal alandaki yeniliklerden kuşku duyarak ve politik muhalefeti karşısında öfkeye kapılarak, bu ikisinin ilişkili olduğu konusunda ısrar etti ve Bogdanov'u her bakımdan değersiz birisi olarak damgaladı. Buharin ise, Bogdanov'un politik düşüncelerinin hiçbirini paylaşmazken, ona bir düşünür olarak saygı göstermeyi sürürdü. Filozof, 1928 yılında, yaklaşık yirmi yıl boyunca partinin dışında kalmış birisi olarak öldüğünde, Buharin "partimizin ve Rusya'da toplumsal düşüncenin gelişiminde son derece büyük bir rol oynamış" birisi olarak nitelediği bu adam için duygulu bir övgü yazısı yayınladı.(48) Bogdanov'a ilişkin karşıt değerlendirmeleri, onunla Lenin arasında bir başka sürtüşme kaynağı olacaktı.

Ama ne ilk felsefi eğilimleri ne de fraksiyonlar karşısındaki tutumu, Buharin'in politik yaşamda daha sonraki yerini, onun Moskovalı bir Bolşevik ve Bolşevizme 1905 devrimiyle gelen, ilerde de partinin liderleri olacak olan etkileyici bir kuşağın üyesi olması kadar belirlemedi. Politik yaşama birlikte adım attığı genç Moskovalılar -bunların arasında Osinski, Vladimir Mikhailoviç Smirno, Sokolnikov, Grigori Lomov, V.N. Yakovleva ve küçük kardeşi Nikolay, Grigori Usieviç ve Dimitri Bogolepov bulunuyordu- ve daha çok Moskova parti örgütü ile artarak sürüp giden işbirliği,

1917'de Bolşeviklerin tepe yöneticileri arasına girmesinden ve 1918'de Sol Komünistlerin lideri durumuna gelmesinden, 1920'lerde Bolşevik Sağ'nın başına geçmesine kadar bütün politik yaşamında önemli bir rol oynadı. (49) 1905 Moskova kuşağından kişisel dostları 1917-1918 yılları arasındaki parti içi mücadelelerde onun politik müttefikleri durumuna geldiler. Onları parti içinde özel bir grup haline getiren bağlar politik olduğu kadar kişiseldi de. Örneğin, 1906'dan 1910'a kadar bu çevre içinde, Buharin'in 1911 ile 1913 yılları arasında bir süre evli kaldığı Nadezhda Mikailovna Lukina'nın erkek kardeşi ve o zamanlar genç bir Bolşevik gazeteci olan Sovyet tarihçisi Nikolay Lukin de yer alıyordu. (50)

Buharin'in iki genç Moskovalıyla, Osinski ve Smirnov ile, sürgün öncesi dostluğu özellikle önemli olacaktı. Buharin gibi onlar da orta-sınıf ailelerden geliyorlardı, Moskova'da bir liseye gitmişlerdi. 1905'te radikal politikaya yönelip, daha sonra (1907) Bolşeviklere katılmış ve Moskova Üniversitesi'ne girmişlerdi. 1909 yılında Buharin öğrenci gruplarını örgütlemekle görevli bir Bolşevikken onunla tanışmışlardı. (Buharin başından beri bu üçlü içinde en büyük ağırlığa sahip Bolşevik olmuştur.) Üniversitede, Bolşeviklerin öğrenciler arasındaki ideologları ve kuramsal "akın"ların önderleri olarak tanınmışlardı. Buharin, Osinski ve Smirnov'u (onların yanısıra genel olarak diğer genç Moskovalıları) bir araya getiren şey gençlikleri, deneyim ortaklıkları ve Marksist kurama ortak tutkularıydı (üçü de iktisatçıydı). Moskova parti örgütünde birlikte yükseldiler. Marksizmi birlikte incelediler, fikirlerini rakip partiler karşısında birlikte savundular ve Buharin ile Osinski 1910 yılında birlikte hapse girdiler. (51) Herşeyden önce de, parti içinde bir kuşağa özgü olan bir kimliği paylaştılar; başlangıçta, otuz yaşlarındaki "emektar" Bolşeviklere kıyasla kendilerini "çocuklar" olarak gördüler; ama bu ayrımcı tutum pek de uzun sürmedi. (52) Buharin'in sürgüne gönderilişi ile üçlü geçici olarak dağıldı. Ancak, 1917'de daha yaşlı parti liderleri Lenin'in radikal politikasına karşı çıktıklarında onlarla mücadele etmek için, 1918'de ise bu kez Lenin'i karşılarına almak üzere yeniden bir araya geldiler.

Buharin'in Bolşevik Partisi içinde öndegelen birisi haline gelişi sürgün döneminde olmuştur. 1911 yılında Rusya'yı terk ettiği zaman Lenin ve yurt dışındaki parti liderliği tarafından tanınıyor olmasına karşın, daha çok öğrenci hareketi içinde özel sorumlulukları olan bir yerel örgütçü olarak biliniyordu. (53) Altı yıl sonra ülkeye geri döndüğündeyse, artık tanınmış bir parti önderi, Bolşevizmin Avrupa Marksizminin ayrı ve farklı bir ideolojik türü olarak gelişmesine büyük ölçüde katkıda bulunmuş sağlam bir kuramcı ve -bu mitleme bir anlama sahip olduğu sürece- Lenin'in "yakın bir mücadele arkadaşı"ydı. Bütün bunların yanısıra, sürgündé bulunmak onu gerek edindiği deneyimler bakımından, gerekse dünya görüşü olarak enternasyonalist Bolşeviklerden birisi haline getirmişti. Altı yıl boyunca Almanya, Avusturya, İsveç, Norveç, Danimarka ve Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşamış ve bu ülkelerdeki sosyal demokratların arasında çalışmıştı. Batılı sosyalistler arasında olduğu kadar, anti-sosyalistler arasında da tanınmış birisi haline gelmiş, Rusya'daki cezaevi günlerine Avrupa'da ve İskandinavya'daki kısa tutukluluk günleri de eklenmişti. (İsveç polisi onu haksız bir biçimde köprüleri havaya uçurmayı tezgahlamakla suçlamıştı.) (54)

Aynı dönemde Buharin'in kuramsal alandaki çalışmaları da daha ciddi bir biçimde sürmeye başladı. Rusya'da yeraltı çalışmalarının günlük yükünden kurtulmuş olan Buharin hemen eğitimini tamamlamaya girişti. Batı dilleriyle ve en son kuramsal yazınla tanışıklık kurdu (1917'ye doğru Almanca, Fransızca ve İngilizce okuyabiliyor, bunlardan ilk ikisini de iyi konuşuyordu). Önce Avrupa, daha sonra da Amerikan kütüphaneleri, belli başlı kuramsal çalışmaları için, onun "sabit sermaye" adını verdiği şey olup çıktı. (55) İlerdeki yıllarda Buharin'in yurt dışında geçen bu yılları, kendisi tarafından yanlışları içeren düşüncelerle dolu, politik deneyimsizliğini yansıtan yıllar olarak değerlendirecek olmasına karşın, bu yıllar kuramsal gelişiminin yapıcı ve dikkate değer ölçüde üretken bir dönemini oluşturuyordu. Marksist yayınlara düzenli katkı sağlayan birisi olarak, kuramsal iktisat üzerine kalıcı değere sahip çeşitli makaleler yayımladı, *Varlıklı Sınıfın İktisadi Kuramı* ve *Emperyalizm ve Dünya Ekonomisi* adlı iki kitabının el yazmalarını tamamladı, Bolşevik ideolojisinin ayrılmaz bir parçası haline gelen görüşlerin hazırlan-

masına öncülük etti ve yaşamının geri kalan bölümünde düşüncelerinin merkezine oturacak kavramları ve ilgi alanlarını oluşturdu. (56) 1917'ye gelindiğinde bir Bolşevik kuramcı olarak sahip olduğu ün ancak Lenin'inkiyle kıyaslanabilir boyutlardaydı; kimilerine göre de benzersizdi.

Sürgün aynı zamanda Lenin'le ilk kez tanışılılık kurmasına da olanak sağladı ve böylece Bolşevik tarihinin en fırtınalı, kimi zamanlar da en çarpıcı ilişkilerinden birisini başlattı. 1912 ile 1917 arasında Lenin'i pek sık görmedi ve liderin etrafındaki küçük göçmen grubuna, coğrafi ya da politik bakımdan oldukça ender yakın oldu. Kısmen Lenin'in, Buharin'in ideolojik alandaki yeniliklerinden kuşku duyması ve onunla uzlaşmaya yanaşmaması, kısmen de Buharin'in Rusya'dan çıkışının hemen ardından gitmeyi tercih ettiği yer dolayısıyla bile vurgulanmış olan bağımsız karakteri nedeniyle ikişkileri hemen hemen her zaman gergin oldu. O zaman da Buharin, adet olduğu üzere Cracow'da yaşıyan Lenin'i ziyaret etmemiş, doğrudan Hanover'e gitmişti. Marx'ın ve dünyadaki en büyük sosyal demokrat partinin ülkesi olarak Almanya Buharin kuşağından Bolşevik aydınlar için büyük bir çekim merkeziydi. (57) Almanya'da yaklaşık bir yıl kaldı ve bu süre içinde yurt dışındaki Bolşevik Merkez Komitesi'yle ilişkiye geçti. 1912 yılının Eylül ayında Chemnitz'nde yapılan Alman Sosyal Demokrat Partisi Kongresi'nde partisini temsil etti; Kongre'den sonra da, Viyana'ya gitmeye karar vermişken, (Orlow takma adını kullanarak) Cracow'a Lenin'le buluşmaya gitti. (58)

Bu buluşma herhalde pek iç açıcı bir karşılaşma değildi. Hiç kuşkusuz Malinovski'nin adının sık sık geçmiş olduğu "oldukça uzun bir görüşme" yapmışlardı. Polis ajanı Malinovski, Duma'daki Bolşevik delegasyonun başkanlığında bulunmuş ve Rusya içinde kıdemli bir Bolşevik lideri haline gelmiş birisi olarak, şimdi de Merkez Komite üyeliğine getirilmişti. Diğer Bolşevikler (bu arada Menşevikler de) Lenin'i Malinovski konusunda defalarca uyarmışlardı; ama birikip duran raporlar Lenin'in Malinovski'yi kötülcyenlere karşı öfkesini artırmaktan başka bir işe yaramamıştı. Buluşmalarında Buharin'in getirdiği kanıtlar da aynı sonucu yaratu ve Lenin

bunların hiçbirini dikkate almadı. Bu inat Buharin'in Lenin'in değerlendirmelerine olan güvenini sarsmış ve daha sonra programatik ve ideolojik sorunlar onları ayrı düşürdüğünde, ona karşı muhalefetine de güç vermiş olmalıdır. (59) Lenin de, güvenilir yardımcılarından birisi söz konusuyken, Buharin'in en kötüye inanmaktaki istekliliğini öyle çabuk bağışlamamıştır. 1916'da Buharin'in kuramsal görüşlerine saldırırken, onu "yarı-anarşist fikirlere" kapılmakla suçlamanın yanısıra, açıkça Malinovski olayına işaret edecek biçimde, "dedikoduya eğilimli" olmakla suçlamıştır. (60)

Bununla birlikte, ilk buluşmaları bir felaket de değildi. Buharin, Lenin'e, ona hayranlık duyan bir izleyici olarak geldi ve giderken de, onüç yıl sonra hatırladığı gibi "perspektifi genişlemiş, yeni dünyaları keşfetmiş" birisi olarak oradan ayrıldı. Lenin'in Malinovski konusundaki takıntısına ve sürgündeki anlaşmazlıklarına karşın, Buharin'in lidere olan kişisel sevgisi devam etti. (61) Lenin de, kendi payına, geçici olarak Buharin'in "dedikodulara" müptela oluşunu görmezlikten gelmeye hazırdı. Çarlık gericiliği ve Bogdanovist sapma kendisini destekleyenlerin saflarını zayıflatmıştı; umut veren genç bir taraftarın yüreklendirilmesi gerekiyordu. Lenin Buharin'i partinin kuramsal yayın organı *Prasveşçeniye*'ye (Aydınlanma) katkıda bulunmaya, parti gazetesi *Provda*'ya yardım ve malzeme sağlamaya ve Duma'daki Bolşevikler için konuşma hazırlanmasına ve strateji saptanmasına yardımcı olmaya çağırdı. Buharin Lenin'in çağrısını kabul etti ve 1912 yılının sonlarına doğru Viyana'ya yerleşmesinden önce Cracow'da birkaç hafta geçirdi. Ondan sonraki iki yıl boyunca ikisinin arasındaki ilişkide hiçbir ciddi anlaşmazlık olmadı. Buharin'in makalelerinden ve parti yararına enerjik bir biçimde çalışmasından hoşnut kalan Lenin, 1913 yılının Haziran ayında Viyana'da onu ziyaret ederek onurlandırdı. (62)

Geriye dönüp bakıldığında, ikisinin politik ilişkilerinde ender rastlanan bu iki yıllık uyumlu dönemin büyük ölçüde Buharin'in kuramsal yaşamının en az tartışmalı projesiyle uğraşmasından kaynaklandığı görülür. Buharin Viyana'ya "yeni burjuvazinin kuramsal iktisadının", yani son otuz yılda Marx'ın temel iktisadi kuramlarına karşı çıkan Marksist olmayan iktisatçıların ya da onlar gibi düşü-

nen Marksistlerin durmadan artan çalışmalarının "sistematik bir eleştirisine" başlamak üzere gitmişti. Buharin özellikle Marx'ın akademik eleştirmenleriyle tartışmak ve ortodoks Marksist kuramın savunulmasını üstlenmek istiyordu; çünkü, "Marx'ın düşüncelerinin doğruluğu gerçekler tarafından ortaya konulurken, onun resmi bilim adamlarınca kabul görmesinde yalnızca bir gelişme kaydedilmemekle kalınmıyor, gerileme bile gözlenebiliyor"du. (63)

İlk hedef olarak, Eugen von Böhm-Bowerk, Karl Menger ve Frederick von Wieser tarafından yönetilmekte olan, Marx'ın en etkili eleştirmeni durumundaki, Avusturya ekonomi okulunu seçti. Avusturyalılar, Marx'a onun en incinebilir noktasından, emek-değer kuramından saldırarak ve değerin bir ürünün içerdiği emek miktarınca değil, tek tek alıcılara sağladığı fayda tarafından belirlendiğini öne süren kendilerine ait marjinal fayda kuramını savunarak, Marx'ın kapitalist iktisada ilişkin temel çözümlemesini sorguluyorlardı. Emek-değer kuramı, Marx'ın kapitalist kâr ve birikime ilişkin düşüncelerini, daha da önemlisi, onun kendinden önceki sosyalistlerin tersine, kendisinin, kapitalizmin sömürücü doğasını ahlâken değil, bilimsel olarak açığa vurmuş olduğuna ilişkin savını temellendiriyordu. Avusturya marjinalizminin, özellikle de Böhm-Bawerk'in *Karl Marx ve Sisteminin Sonu* adlı kitabının 1900'lerin başında elde ettiği küçümsenmeyecek başarı, onu kutsal bir intikamın peşinde olan birisi gibi, Böhm-Bawerk ve Wieser'in derslerini izlemek üzere Viyana Üniversitesi'ne sürükledi. (64) Dolayısıyla, 1912-1914 yılları arasındaki kuramsal yazıları -bir dizi makale ve bir kitap- ortodoks Marksist kuramın Avusturya okuluna ve diğer Batılı ve Rus "burjuva" eleştirmenlere karşı savunulmasına ayrılmıştır. (65)

Buharin'in Avusturya marjinalizmine yöneltmiş olduğu bir saldırı ve aynı zamanda ilk kitabı olan *Varlıklı Sınıfın İktisadi Kuramı* 1914 sonbaharında tamamlandı. Büyük ölçüde marjinalizmin önceki eleştirileriyle koşutluk kuran bu kitapta Buharin'in katkısı, var olan "Metodolojik eleştirelciliği", "sosyolojik eleştirelcilik" ile kaynaştırmaktı. İlk yaklaşımın daha önce en tanınmış biçimiyle Avusturyalı marksist Rudolf Hilferding tarafından zaten gerçekleştirilmiş durumdaydı ve Buharin genel olarak ekonomi politiğin ve toplumun,

incelenmesine ilişkin temel Marksist önermeleri yeniden dile getirmenin ötesinde pek bir şey yapmamıştı: "Karl Marx ile Böhm-Bawerk arasındaki metodolojik fark şöyle özetlenebilir: nesnellik-öznellik, tarihsel bir bakış açısı- tarihsel olmayan bir bakış açısı, üretim bakış açısı-tüketim bakış açışı." Bunlara bir de sosyolojik çözümleme ekledi. Ona göre marjinalizm "üretim sürecinden zaten uzaklaştırılmış durumda bulunan burjuvazinin", yani rantiyenin ideolojisiydi. Sanayi kapitalizminden tekelci kapitalizme geçişte su yüzüne çıkan rantiyeler burjuvazi içinde -"temsilcileri genellikle kendi hisse senetlerinin kuponlarını bile kesmeye zahmet etmeyen"- asalak ve gereksiz bir grup oluşturuyorlardı; belirleyici ekonomik çıkarları, toplumsal eğilim olarak bireye, tüketici önceliklerine vurgu yapan marjinalist ideolojide yansımasını bulan "tüketim alanında" yer alıyordu. (66)

Buharin'in Viyana'da yazdıkları, sonraki pek çok yazısının tersine, ortodoks Avrupa Marksizminin görüşlerinin tam bir uzantısı durumundaydı. Emek değer kuramını korumaya çalışan her Marksist, Bolşevik ya da benzeri, *Varlıklı Sınıfın Ekonomik Kuramı*'nın "Böhm-Bawerk'in eskiden yapılmış marksist eleştirilerinin çok değerli bir uzantısı ve derinleştirilmişi" olduğuna katılabilirdi. (67) Bu kitap marjinalizmin "marjinal burjuvazinin marjinal bir kuramı" olduğunu kanıtlamak üzere iki yaklaşımı başarıyla birleştirdi ve 1919 yılında yayınlandığında Marksist yazında popüler bir konu haline geldi. Yaygın bir biçimde başka dillere çevrilerek, Bolşevizme, ortodoks Marksist iktisadın Batılı savunucunularının yanında yer alma doğrultusunda kritik birkaç başarısından birini kazandırdı. Sovyetler Birliği'nde de, kaçınılmaz bir biçimde Avusturya okulu üzerine söylenmiş kesin sözlerden birisi, "yoldaş Buharin'in tezlerini yinelemeksizin" konunun ele alınamayacağının belirtildiği eğitim kuruşlarında da temel bir ders kitabı olup çıktı. (68)

Kitabın, Buharin'in Marksist bir iktisatçı olarak yerini sağlamlaştırmasının ötesine geçen gerçek önemi, daha sonraları Marksizmin çağdaş düşünce üzerine etkisinin birkaç ciltlik sergilenişi ve savunusu olarak tasarladığı ömür boyu sürecek bir projenin ilk aşamasını oluşturuyor olmasıydı. Pratik politik görevlerin onu bu konu

üzerinde düzenli olarak çalışmaktan alıkoymasına karşın, bir bölümü yirmilerde ve otuzlarda yayınlanmış olan bu proje, onun Batı düşüncesindeki yeni gelişmeleri, özellikle de bunların arasında toplumbilim ya da devrimci bir doktrin olarak Marksizme doğrudan saldırı anlamına gelenleri yakından izlemesini sağladı. (69) Ondokuzuncu yüzyılın sonlarından itibaren etkili pek çok toplum kuramcısı şu ya da bu şekilde Marx'ın büyük mirasına yanıtlar veriyorlardı. Buharin rakip kuramlara küfretmek yerine, onlara "mantıksal eleştirisellik" ile yanıt vermek gerektiğine inanıyordu. Fikirlere verdiği değer gözönüne alındığında, ne kadar dolaylı bir yol izlerse izlesin, bu düşünürler tarafından etkilenmesi de doğaldı. Çünkü, tüm kuramlaştırmaların sınıfsal bir yönelimi yansıtması konusunda Marx'a ait varsayımı paylaşırken, Marksist-olmayan kuramın da "toplumsal olarak yararlı bir iş yapabileceğine ve yaptığına", "yeterli bir eleştirel yaklaşıma sahip olunduğu zaman, bu tür çabalardan kişinin kendi yargılarına ulaşmak üzere fazlasıyla malzeme elde edebileceği"ne ilişkin bir görüşe sahip oldu. (70) Marx'ın eleştirmenlerinin Buharin üzerindeki etkisi, Bolşeviklerin pek çoğunun tersine, oldukça fazla olacaktı. Örneğin, 1917'den sonra, ortaya çıkmakta olan Sovyet düzeni bakımından öndegelen Marksist-olmayan bir kuramcı olarak kabul ettiği Max Weber'in bürokrasi kuramının ve Pareto ve Michels'in seçkici kuramının ne anlam ifade ettiğinin çarpıcı bir biçimde farkına varacaktı. (71)

Buharin'in Viyana dönemi onu aynı zamanda Avrupa Marksizminin en becerikli kuramsal okulu olan Avusturya Marksizmiyle de ilişkiye geçirdi. Viyana, tekelci kapitalizme ve Emperyalizme ilişkin yazılarıyla o günlerin Marksizmine en büyük başarıyı sağlamış olan Otto Bauer ve Rudolf Hilferding'in vatanıydı. (72) Avusturya Marksizminin, özellikle Hilferding'in *Finans Kapital: Kapitalizmin Gelişiminin En Yeni Aşaması* adını taşıyan kitabının Buharin üzerinde kalıcı bir etkisi olacaktı. Viyana'da yüzyüze geldiği tekelci kapitalizme ve emperyalizme ilişkin tartışma burjuva iktisadi kuramı üzerine yürütmekte olduğu araştırmaları -Anglo- Amerikan marjinalizmi konusunda bir kitap hazırlamayı planlıyor du- 1915 yılında derhal yeni kapitalizmin doğasına doğru yöneltmesine katkıda bulundu. 1917 sonrasında, Bolşevikler Avusturya Marksistlerini "re-

formistler" diye küçümseyerek dikkate almazlarken, Buharin onların kuramsal alandaki başarılarına, istemeden de olsa, hayranlığını korudu; ama bu entelektüel sempati, aralarında Lenin'in de bulunduğu, pek çok Bolşevik tarafından paylaşılmadı. (73)

Buharin'in Viyana'daki ikameti 1914 yazında sona ermek üzereyken, makalelerini onaylamayı ve yayımlamayı sürdürmekte olan Lenin'le Buharin arasında (Mayıs ayında yeniden alevlenen Malinovski olayı dışında) halâ bir anlaşmazlık yoktu. (74) Bir süre sonra onları acı bir biçiminde ayıracak olan ulusal sorun konusu bile halâ sürtüşmeye yol açmamıştı. Lenin bu konuya 1912'den sonra giderek artan bir ilgi göstermiş ve 1914'e doğru, radikal Marksizmin enternasyonalizmiyle çatışır görünen bir tutum alarak, ulusların kendi kaderlerini kendilerinin belirlemelerini öngören bir parti sloganı üzerinde karara varmıştı. Buharin'in ise konuya ilişkin belki kimi kuşkuları vardı, ama bunlar açığa çıkmış değildi. 1913 yılının Ocağında Lenin'in, "Marksizm ve Ulusal Sorun"a ilişkin programatik bir makale hazırlanması doğrultusundaki talimatı üzerine bir Gürcü Bolşeviği, Josef Stalin, Viyana'ya geldi. Buharin, Batı dillerini bilmeyen Stalin'e yardımcı oldu ve bu yardımlaşma onların arasında ya da onlarla nihai ürünü onaylayan Lenin arasında kayıtlara geçmiş hiçbir anlaşmazlık yaratmadı. Zaten 1914 Nisan'ı gibi ileri bir tarihte bile, Buharin büyük bir olasılıkla kendisine Lenin tarafından verilmiş olan bu görevi yapıyor ve Duma'daki Bolşevikler için milliyetler sorunu üzerine bir konuşma hazırlıyordu. (75) Ama Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla birlikte Buharin'in Viyana'daki ikameti de son buldu. Ağustos ayında yabancı uyrukluların toparlanması sırasında tutuklandı. Birkaç gün sonra, Avusturyalı sosyal demokratların araya girmesi üzerine İsviçre'ye gönderildi ve orada Lozan kentine yerleşti. (76)

Savaş Bolşevizmin tarihini büyük ölçüde değiştirdi. Bilindiği gibi sonunda çarlık otokrasisinin alaşağı edilmesine yol açtı ve partinin 1917 Ekimindeki zaferinin taşlarını döşedi. Savaşın başında ise, savaş karşıtı olan Bolşevikleri, belki de geri dönülmez bir biçimde, yaklaşan felaket karşısında ezici bir çoğunlukla kendi hükümetlerine destek sağlama yönünde oy kullanmış bulunan, sosyal demokrat

partilerin İkinci Enternasyonal adıyla bilinen gevşek birlikteliğine yabancılaştırdı. Sosyalistlere bir arada olma tadını kazandıran duygusal proletarya enternasyonalizmi savaşın getirdiği ayrı ayrı milliyetçilikler karşısında çaresiz kalırken o arada dört yıl sonra gerçeklik bulabilecek olan Üçüncü Enternasyonal düşüncesi ortaya çıktı. Kendilerini Avrupa sosyal demokratları olarak kabul eden, Almanya ve Avusturya'nın gelişkin Marksizmlerinin hayranı olan Buharin gibi Bolşevikler için sosyal demokratların "ihaneti", yaşamlarının "en büyük trajedisiydi." (77) Bu olay, onların arasında, Buharin gibi en çok Batı yönelimli olanları düşüncelerinde daha sekter ve ideolojik ya da politik kılavuzluk bakımından Rus Bolşevizminin ötesine bakmaya daha az istekli duruma getirdi.

Savaş aynı zamanda, Buharin'in kimi konularda Lenin'e karşı uzun sürecek muhalefetini de hazırladı. Savaşla birlikte, sürgünde bulunan Bolşevikler partinin savaş karşısında tutumunu ve taktiklerini belirlemek üzere İsviçre'de toplanmaya başladılar (sosyal demokratlar arasında düşmanlıkların ortaya çıkması üzerine yurt dışındaki parti birimleri arasındaki iletişim de kopmuştu). Lenin Eylül ayında Bern'e geldi ve 1915 başlarında bir konferans toplanmasını öngördü. Bu sıralarda Buharin Lozan'da kalarak Anglo-Amerikan iktisatçıları üzerine çalışmalarını sürdürüyor ve emperyalizme ilişkin yeni bir incelemeye başlıyordu. (78) 1914 yılının sonlarında Bougy adlı yakın bir köyde yaşayan üç genç Bolşevikle Nikolay Krilenko, Elena Rozmiroviç ve kocası Aleksandr Troianovski- arkadaş oldu Troianovski'yi Viyana'dan iyi tanıyordu; ama diğer ikisi ile bir dizi politik konu da çok iyi anlaştıklarını gördü. Üçü Zvezda (Yıldız) adlı yeni bir parti gazetesini yayınlamaya karar verdiler. Lenin Ocak 1915'te onların bu planını bir başka kaynaktan öğrendi ve öfkelendi. (79) Lenin'in neden böyle davranmış olduğu pek açık değildir. Önce sürdüğü gerekçe partinin zaten az olan mali kaynaklarının yeni bir yayın için harcanmaması gerektiğidir. Bununla birlikte, Bougy grubunu (1915 başlarında Buharin, Krilenko ve Rozmiroviç bu adla biliniyorlardı) rekabetçi, muhalif bir yayın organı tezgahlamakla suçlandı. (80) Bu suçlama, en azından Buharin için temelsiz bir suçlamaydı; çünkü Buharin daha henüz Ocak ayında bile halâ Lenin'le "bütünüyle ilkeli bir dayanış-

ma" içinde olduğunu belirtiyordu. *Zvezda*'nın *"bir muhalefet olarak* değil... bir *tamamlayıcı* olarak" düşünülmüş olduğunu açıklarken, Lenin'e, "daha ilk sayısında Merkezi Organ'ın görüşlerinden yana olduğunu belirten bir başka parti gazetesine karşı ne diyebilirsin?" diye sordu. (81) Eğer Bougy üçlüsünün lidere karşı bir kızgınlığı paylaşması söz konusu idiyse, bu ancak Malinovski konusu olabilir- di (çünkü Rozmiroviç de onun suçlu olduğuna inanıyordu ve bunu söylediği zaman Lenin tarafından kabaca terslenmişti); bunun ötesinde o zaman için muhalif güdülerle hareket ettiklerini gösteren herhangi bir konu yoktur. Daha çok, Lenin, Buharin ile ilişkilerini karakterize eden bir tarzda tepki gösteriyor ve bundan sonraki iki yıl boyunca ortaya çıkacak gerçek anlaşmazlıkları o zamandan kızıştıran bir yol izliyordu; ister örgütsel, ister kuramsal, ister politik olsun, her konuda genç Bolşeviklerden, özellikle de Buharin'den kaynaklanan bağımsız görev üstlenme çabalarına karşı çıkıyordu. (82)

Uzlaşmaz olmamakla birlikte önemli sayılabilecek anlaşmazlıklar ilk kez, Buharin'in Lenin'in savaşa ve parti programına ilişkin dört önerisine güçlü bir biçimde karşı çıktığı Şubat ve Mart aylarında Bern'de toplanan konferansta kendini gösterdi. Buharin, ilk olarak, Lenin'in Avrupa küçük burjuvazisine yapmayı öngördüğü çağrıya, devrimci bir durum söz konusu olduğunda küçük mülk sahiplerinin kaçınılmaz olarak proletaryaya karşı kapitalist düzeni destekleyeceklerini söyleyerek karşı çıktı. Buharin'in bağımsız bir devrimci güç ya da potansiyel bir müttefik olarak küçük burjuvaziye, köylülüğe ya da benzerlerine yönelik kayıtsızlığı, 1917 sonrasında bu tür bir ittifakı sosyalist devrim anlayışının tam merkezine oturttuğu zamana kadar hiç değişmeksizin sürüp gitti. Buharin, ikinci olarak, konferansa sundukları bir dizi tezde, Lenin'in özel olarak sosyalist istemler yerine asgari demokratik istemlere vurgu yapmasını eleştirdi. Üçüncüsü, Buharin, Krilenko ve Rozmiroviç, Lenin'in "emperyalist savaşı iç savaşa dönüştürme" çağrısını desteklerken, yaygın savaş karşıtı duygulara çağrıda bulunacak olan barış sloganlarının Lenin tarafından dışlanmasına ve Lenin'in Rusya'nın yenilgisini "ehveni-şer" diye nitelendirmesine karşı çıktılar -onlar bütün savaş yanlılarını birden lanetlemeyi yeğliyorlardı. Sonuncu olarak ise, Le-

nin'in yeni bir sosyalist enternasyonal için yaptığı çağrıdan yana tutum olan Baugy üçlüsü, bunun, Lenin'in dikkate almadığı Lev Trotsky çevresindeki sol-kanat Menşevikler de içlerinde olmak üzere, savaş karşıtı tüm sosyal demokratları kapsaması gerektiğini öne sürüyordu. Buharin ve arkadaşlarının bu önerileriyle istedikleri yeni örgütün olabildiğine geniş olmasından başka bir şey değildi. (83) Buharin'in Bern'de Lenin'e karşı çıkışı daha sonra Sovyetler Birliği'nde ve Batı'da yapılan aktarmaların tersine, ne bütünselci ne de ultra sol bir karşı çıkıştı. (84) Lenin'in de1917'de başarıyla kullanacağı barış sloganları konusunda ve önerilen enternasyonalin bileşimine ilişkin olarak Buharin, Krilenko ve Rozmiroviç gerçekte Lenin'den daha az aşırı bir tutum almışlardı. Buharin'in, kimsenin desteklemediği tezlerine gelince (büyük hayâl kırıklığına uğramıştı), bunlar partinin asgari programının büsbütün reddedilmesi anlamına gelmiyordu. Sözlerine "sosyalist bir devrimin *olgunlaşması* oldukça uzun bir tarihsel süreçtir, proletarya kısmi reformlar için mücadeleyi kesinlikle reddedemez..." açıklamasını ekleyerek sosyalist istemlere ilişkin savunusuna bütünlük kazandırıyordu. Öte yandan, konferansta Lenin partinin asgari programının canalıcı noktalarını öteki muhalifler karşısında savunmak zorunda kaldığında, Buharin onu destekleyeccekti. Konferans sonuçları farklılıklarının ilkesel farklılıklar değil vurgu farklılıkları olduğunu gösterdi. Konferansta değişik görüşleri uzlaştırmak üzere, Lenin, onun kıdemli yardımcısı Zinovyev ve Buharin'den oluşan bir komisyon görevlendirildi. Konferansa katılanlardan bir delegenin aktardığına göre iki gün boyunca "yoldaş Buharin'le... ateşli tartışmalar yapılması gerekti". (85) Bununla birlikte sonuç belgesi oy birliğiyle kabul edildi.

Ancak bütün bunlar, Bern Konferansı öncesindeki ve sonrasındaki sürtüşmelerin önemli olmadığını da göstermiyordu. Buharin'in, Baugy grubunun istemeden de olsa girişimini durdurmaya rıza göstermesiyle çözülen *Zvezda* olayındaki ve konferanstaki bağımsız tutumu, (86) öte yandan Malinovski olayının başka politik sorunları ilgilendirmeye başlaması, kısa bir süre sonra ortaya çıkacak keskin tartışmaların da habercisiydi. Dahası, Rusya'dan henüz gelmiş genç bir Bolşevik olan ve sürgündeki en yakın dostu haline gelen Yuri Piatokov ile çalışma arkadaşlığı da yine Bern de başlayacaktı. (87)

Piatakov ulusal sorun konusunda Rosa Luxemburg görüşlerini açıkça destekliyordu. Rosa Luxemburg ise, dünyanın tek bir ekonomik birim durumuna dönüştüğü modern emperyalizm çağında, ulusal sınırların ve milliyetçilikten medet ummanın zamanının geçtiğini söylemeyi sürdürüyordu. Bu görüşler, Lenin'in ulusların kendi kaderlerini kendilerinin belirlemesine ilişkin yeni görüşleriyle doğrudan doğruya çelişiyordu. Konu Bern'de gündeme gelmemiş gibi görünse de, Buharin emperyalizm konusunda, kendisini Piatakov'unkine benzer bir konuma getirecek olan çalışmalarını başlatmış durumdaydı. 1915 yılına gelindiğinde. Buharin, Piatakov ve onun eşi Evgenia Bosh bu konuda Lenin'e açıkça muhalefet ediyorlardı.

Bununla birlikte, Mart ayında konferans sona erdiğinde, Lenin ile Buharin dostça ayrıldılar. 1917 yılının ortalarına kadar da biraraya gelmediler. Buharin İsviçre kütüphanelerine, çağdaş kapitalizmin kaydettiği gelişmelere ilişkin araştırmalarına döndü. Lenin ile Buharin arasındaki yazışmalar ise, ne duyguları ne de birbirleriyle çatışan bakış açılarını açığa vurmaksızın kaldığı yerden devam etti. Lenin uzlaşma yanlısı bir havadaydı; hatta bir defasında Buharin'i partinin merkez yayın organının çıkartılmasına yardımcı olmak üzere Bern'e yerleşmeye çağırdı. (88) 1915 yılının ilkbaharında, Piatokov ve Bosh yeni mâli olanaklar yarattılar ve *Kommunist* adını taşıyacak yeni bir kuramsal yayın organının çıkartılması için Lenin'e öneride bulundular. *Zvezda* için göstermiş olduğu tepkinin tersine, Lenin bu kez razı oldu; Lenin, Zinovyev, Piatakov, Bosh ve Buharin'i kapsayan bir yazı kurulu oluşturuldu. (89) Uyum görünüşte yeniden sağlanmıştı; Buharin (Lenin'in onayıyla belki de zorlamasıyla) Rusya ile Avrupa arasında Bolşeviklerin yeraltı bağlantısı için anahtar bir konuma sahip olan ve savaş konusunda Bolşeviklere yakın görüşler savunan radikal İskandinav sosyal demokratlarının kalesi durumunda bulunan İsveç'e gitmeye karar verdi. Haziran 1915'te, Moşe Dolgolevski gibi kuşku çekmeyecek bir isim altında; Piatakov ve Bosh'la birlikte, Fransa ve (tutuklanarak kısa bir süre Newcastle'da alıkonulduğu) İngiltere üzerinden Stockholm'e gitti. (90) *Emperyalizm ve Dünya Ekonomisi* adını taşıyan kitabını bitirmek (kitap 1915 sonbaharında tamamlandı, ama tam olarak 1918 yılına kadar yayımlanmadı) ve Marksist devlet kuramının yeniden

yorumlanmasına ilişkin bir çalışmaya başlamak üzere bu kente yerleşti. Her iki kitap da yeni bir Bolşevik ideolojisinin oluşumuna yapılmış birer katkıdır ve Buharin'in sürgün sırasında gerçekleştirdiği en başarılı çalışmalardır.

Emperyalizm ve Dünya Ekonomisi adlı kitabı, gerçek anlamda "Buharinist" olarak adlandırılabilecek birbirleriyle bağlantılı fikirler bütünü olma yönünden, marjinalizme ilişkin önceki kitabından daha çok Buharin'in ilk sözleri ve en önemli kitabı olarak nitelendirilebilir. Buharin ilk kez, bu kitabıyla birlikte, yaşamının daha sonraki yirmi yıllık diliminde uluslararası alana ve Sovyetler Birliği'ne ilişkin sorunlar konusundaki düşünceleri arasında şu ya da bu biçimde yer alacak olan kavramları ve görüşleri oluşturmaya girişti. Bu küçük kitap, hem Sağ hem de Sol Bolşeviklerin lideri olarak politik yaşamını etkileyecek bütün kuramsal kavrayışları içeriyordu. *Emperyalizm ve Dünya Ekonomisi* bir başka bakımdan da bir dönüm noktasıydı; bu kitap emperyalizmin bir Bolşevik tarafından yapılmış ilk sistematik kuramsal açıklamasıydı. Kitabın tamamlanışı Lenin'in çok daha ünlü *Emperyalizm, Kapitalizmin En Üst Aşaması* adlı kitabının tamamlanışından aylarca önce gerçekleşti ve Lenin ondan kimi şeyleri de serbestçe ödünç aldı. (91)

Kitabın özgünlüğü, farklı fikirlerinden çok, Buharin'in kapitalizme ilişkin var olan Marksist kavrayışları, modern kapitalizmin doğasına yönelterek kullanabilmesinden ve geliştirebilmesinde yatıyordu. Marx'ın ölümünden sonra kapitalizmin geçirdiği derin değişiklikler, kapitalist ülkelerin olağanüstü büyümesi ve öndegelen kapitalist ülkelerin yayılmacı politikaları Marksistler tarafından on yılı aşkın bir süre boyunca araştırılmış ve tartışılmıştı. Bunların çoğu da, Marx'ın bu gelişmelere ilişkin olarak ancak kimi ipuçları vermiş olabileceği ve o günün kapitalizminin Marx'ın *Kapital*'de çözümlediği klasik serbest girişim sisteminden açıklı bir biçimde farklı olduğu konusunda aynı kanıdaydılar. 1915 yılına doğru, Marx'ın kuramlarını uyarlayan geniş bir yazın ve çağdaş kapitalizmin gerçekliğine ilişkin görüşler zaten vardı. Buharin bunların farkındaydı ve çoğundan da yararlanmıştı; ama başlangıç noktası ve esinlendiği temel yapıt, 1910 yılında yayımlanmış olan ve yayım-

landıktan hemen sonra da Marksist düşüncede ufuklar açan bir çalışma olarak kabul gören, Hilferding'in *Finans Kapital*'iydi. (92)

Hilferding'in buradaki başarısı, emperyalizmi, ulusal kapitalist sistemlerdeki geniş kapsamlı yapısal değişikliklerle, yani laissez-faire kapitalizminin tekelci kapitalizme dönüşmesiyle ilişkilendirmesiydi. Marx'ın sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesine ilişkin çözümlemesini geliştiren Hilferding, küçük birimleri benzeri görülmemiş biçimde yutan ve ele geçiren birleşik mülkiyet ve denetim biçimlerinin, özellikle de tröst ve kartellerin hızla çoğalmasını tanımladı. Hilferding, sermayenin yoğunlaşmasının, banka sisteminin yoğunlaşması ve merkezileşmesinin eşliğinde ve onu hızlandırarak geliştiğine işaret ederek, tekelleşme sürecinde bankaların oynadığı yeni role özel bir dikkat gösterdi. Modern bankanın, sanayi tarafından kullanılmakta olan sermayenin büyük bir bölümünün sahibi olarak ortaya çıktığını gözlemledi. Bu olguyu yerli yerine yerleştirebilmek için de yeni bir analitik kavram olan finans kapital kavramını ortaya attı: "Bu şekilde sanayi sermayesine dönüşmüş olan banka sermayesine -yani parasal biçimdeki sermayeye- finans kapital adını veriyorum." (93) Ayrıntılı bir biçimde açıklamayı sürdürdüğü olgun kapitalizm ona göre finans kapitalizm, laissez-faire modelinden güçlü örgütleyici eğilimleriyle ayrılan kendine özgü (unique) bir sistemdi. Finans kapital tüm ulusal ekonominin iliğine kadar işlediğinden ve büyük birleşik şirketler egemen duruma geldiğinden, planlı düzenlemeler daha önce küçük birimlerin amansız rekabetinden doğmuş olan ekonomik anarşiyi giderek ortadan kaldırmıştı. Ulusal kapitalizm, her geçen gün daha fazla, düzenlenen bir ekonomik sistem ya da Hilferding'e özgü bir deyişle "örgütlü kapitalizm" haline geliyordu.

Finans Kapital, diğer bir deyişle, daha çok yeni-kapitalizmin ulusal yapısıyla ilgileniyordu. Hilferding'in emperyalizm kuramı bu merkezi çözümlemenin bir yan ürünü olmanın biraz ötesine uzanıyordu. (94) İç pazarı tekelleştirmiş ve yabancı rekabete karşı yüksek koruyucu gümrük duvarları dikmiş olan tekelci kapitalizm, daha yüksek kâr arayışında yayılmacı politikalara yöneltilmişti; sömürgelerden ham madde ve en önemlisi sermaye ihracı için yeni

pazarlar elde etmişti. Hilferding'in yaptığı çözümlemeye göre, emperyalizm finans kapitalin ekonomik bakımdan mantıksal dış politikasıydı. Hilferding, kısaca benzer güdülerle hareket eden kapitalist güçlerin, bir zamanlar iç pazarda rekabet eden tek tek firmaların yaptığı gibi sömürgelerdeki pazarlar için nasıl rekabet ettiklerini, bunun, modern kapitalizmin artan ölçüde militarizasyonu ve uluslararası ilişkilerde savaşçı eğilimlerin artması yönündeki gelişmeleri de açıkladığını (savaştan önce Hilferding güzel şeyler yazıyordu) belirtmekteydi.

Buharin Hilferding'in emperyalizm kuramını ondan teslim aldı; ama niyeti onu güncelleştirmek ve kimi bakımlardan da radikalleştirmekti. (95) O da emperyalizmi "finans kapitalizmin politikası" olarak tanımladı. Ama Hilferding'ten farklı olarak, finans kapitalin "emperyalist bir politikadan başkasını izleyemeyeceğini..." ve "emperyalizmin yanlızca modern kapitalizme en sıkı biçimde bağlantılı bir sistem değil, aynı zamanda onun en temel öğesi" olduğunu vurguladı. Hilferding'ten daha dogmatik bir biçimde, emperyalizmi kapitalist gelişmenin belirli bir (son) aşamasında ortaya çıkmak zorunda olan kaçınılmaz bir "tarihsel kategori" olarak formüle etti. Bir yandan hammadde, öte yandan artık mallar ve sermaye için pazar sağlayan sömürgeler tekelci sermayenin yaşamı için vazgeçilmezdi; çünkü emperyalizm "finans kapitalin yapısını ayakta tutuyor"du. Bu teziyle Buharin, emperyalist politikalarını, mahkum edilmek durumunda olmakla birlikte, kapitalizmin ayrılmaz bir özelliği olmadığını öne süren egemen sosyal demokrat görüşe karşı çıkıyordu. (96)

Emperyalizmin tekelci kapitalizmin organik zorunlu bir beliriş biçimi olduğuna ilişkin tanım, Hilferding gibi Buharin'i de savaş sorununa getirdi. Ama burada da Buharin emperyalist çağda savaşların kaçınılmaz olduğu konusundaki kesin yazgısıyla Hilferding'ten ayrıldı. Buharin, emperyalist ulusların savaşsız da bir arada yaşayabileceğine, kapitalist gelişmenin daha ileri bir aşamasının dünya ekonomisinin barışçı tarzda örgütlenişine (Kautsky'nin öne sürdüğü gibi "ultra-emperyalizm"e) tanık olabileceğine ilişkin varsayımları "fantezi" olarak niteledi. Sömürgeleştirmenin ilk döneminde emper-

yalist ülkeler, "serbest toprakların ele geçirilmesi" sayesinde çatışmaları en alt düzeyde tutarak kendilerini büyütebilmişlerdi. Ancak artık sömürgeleştirilmemiş bölge kalmamıştı; dolayısıyla "esaslı bir yeniden bölüşme" zorunluluğu doğmuştu. Emperyalist uluslar arasındaki rekabet en keskin biçimine, silahlı mücadele biçimine ulaşmıştı; umarsızca yeni pazarlar ararlarken, güçlü olanın zayıfı sömürgeleştirmesi amacıyla birbirlerinin karşısına "ateş ve kılıç" ile dikilmişlerdi.

Buharin'in tezinde yer alan düşünce, hiç kuşkusuz, Birinci Dünya Savaşı'nın tarihsel bir talihsizlik ya da kendi başına bir büyük yangın değil, çağın bir dizi "kaçınılmaz" emperyalist savaşlarından ilki olduğuydu. Buharin, öte yandan, emperyalizm çağının savaşın kötülüklerini getirirken, aynı zamanda kapitalizmin ölümcül çelişkilerinin yoğunlaşmasını ve böylece sosyalist devrim için "nesnel koşulların olgunlaşmasını" ortaya çıkarttığı sonucuna varıyordu. (97) Buharin'in tezinin bir bütün olarak Hilferding'inkinden anlamsal farklılığı, onun Hilferding'in görüşlerini, ardışık, zorunlu bir tarihsel denklem (tekelci kapitalizm -emperyalizm-savaş- proleter devrimi) halinde tercüme etmesi şeklinde kendini gösterdi.

Bu şema eğer bize tanıdık geliyorsa, bunun nedeni onun kimi önemli değişikliklerle Lenin'in *Emperyalizm* adlı kitabında yeniden ortaya çıkmasından ve modern emperyalizme ilişkin ortodoks Bolşevik yorum haline gelmesindendir. Bununla birlikte, emperyalizm kuramı (hatta sömürgecilik konusu) Buharin'in kitabının yalnızca bir bölümünü oluşturuyordu. Çünkü Hilferding'e benzeyen, ama Lenin'den büyük ölçüde ayrılan bir biçimde, emperyalizmin altyapısıyla, yani ulusal kapitalizmle yakından ilgileniyordu. (98) Hilferding'in bu alandaki bulgularını güncelleştirmek ve geliştirmek çabasındayken devlet kapitalizmi kuramını formüle etmiş, bu kavram nedeniyle Lenin'le aralarında yıllar boyu sürecek bir tartışma çıkmıştı.

Buharin'e göre, Hilferding'ten sonra kapitalist ekonominin tekelleşmesi ve tröstleşmesi etkin bir biçimde devam etmişti. Finans kapitalin bitmek bilmeyen örgütleme enerjisi eşliğinde, zayıf rekabetçinin ve ara mülkiyet biçimlerinin tasfiyesi ya da boyun

eğdirilmesi, fiilen "tüm 'ulusal' ekonomiyi, üretimin bütün dalları arasında örgütsel tür bağlantıya sahip olan birleşik bir teşebbüse" dönüştürmüştü. Buharin zaman zaman bunun halâ bir eğilim halinde olduğunu ima etmiş, ama genellikle de bundan bitmiş bir gerçek olarak söz etmiştir: "Kapitalizm yönünden gelişmiş 'ulusal ekonomi'lerin her biri bir tür 'ulusal' tröste dönüşmüştür." Bu görüş Hilferding'in çözümlemesinde yer almıyordu. Tröstleşme, sanayi ve banka çıkarlarının bizzat devlet gücünün kendisiyle kaynaşmasına yol açtığından, onu "devlet kapitalist tröstü", sistemi de "devlet kapitalizmi" olarak adlandırıyordu. Devletin ekonomiye müdahalesinin sorumlusunun büyük ölçüde savaş için yapılan hazırlıklar olduğuna dikkati çekerken, bunun sürekli bir gelişme olduğu konusunda da ısrar ediyordu: "gelecek devlet kapitalizmine yakın olan ekonomik biçimlerindir." (99)

Buharin'e göre modern kapitalizmin en çarpıcı özelliği devletin yeni müdahaleci rolüydü. "Devlet kapitalizmi" sözcüğünün anlatmak istediği gibi, devlet yalnızca egemen sınıfını (ya da sınıfların) politik aracı, burjuvazinin grupları arasındaki laissez-faire ekonomik rekabetin kayıtsız bir hakemi durumunda olmaktan çıkmıştı. Onun yerine, finans kapitalin aracılığıyla, ekonomide doğrudan bir örgütleyici ve mülk sahibi, "devlet kapitalist tröstünde çok büyük bir hissenin sahibi" ve onun "en üst ve hepsini kucaklayan örgütsel tepe noktası" haline gelmişti. Yeni burjuva devletin "devasa, neredeyse canavarca gücü" (100) Buharin'i öylesine etkilemişti ki, *Emperyalizm ve Dünya Ekonomisi*'in bitirdikten sonra hemen "Emperyalist Devlet Kuramına Doğru" adını taşıyan bir makaleye başladı. 1916 Haziranında tamamlanan bu makale gerçekte kitabının devamıydı. (101) Buharin bu makalede kendisine ait emperyalizm ve devlet kuramını geliştirmiş ve devlete ilişkin Marksist görüşleri köklü bir biçimde yeniden yorumlamıştır.

İşe, Marx ve Engels'in devlet konusundaki özgün anlayışlarını "kurtarmakla" başladı. Revizyonist sosyal demokratlar burjuva devletiyle işbirliği ve devlette reformlar yapmak niyetiyle "eski doğruları" unuttuklarından ya da Marksizmden dışladıklarından onların bir kez daha dile getirilmesinin zorunlu olduğunu belirtiyordu. On-

lar Marx'ın "devlet, *egemen sınıfların, ana işlevi ezilen sınıfların sömürülüşünü sürdürmek ve artırmak olan en genel örgütünden* başka birşey değildir." diyen yaşamsal önermesine ihanet etmişlerdi. Reformistlerin tersine Marx devleti "ezeli" bir olgu olarak değil, sınıf mücadelesinin bir ürünü, sınıflı topluma özgü "tarihsel kategori" saymıştır. Sınıfsız bir komünist toplum da, tanımı gereği, devletsiz bir toplum olacaktı. Buharin, aynı zamanda, devletin yapısının ve doğasının sınıflı toplumun değişen ekonomik yapısını yansıttığını belirtiyordu. Her dönem kendi özgül biçimine sahipti: Laissez-faire kapitalizmi ifadesini liberal, müdahaleci olmayan devlette, finans kapitalizm (ya da devlet kapitalizmi) ise "emperyalist devlet"te buluyordu. (102)

Modern devleti öncekilerden ayıran şey, "çok büyük" olan ekonomik gücüydü. "Devlet kapitalist tröstü"nün doğuşuna ilişkin kuramını yineleyen Buharin, devletin nasıl olup da ekonomik yaşamın her alanına müdahale etmiş olduğunu, ekonominin tümünü düzenleyerek, "militarize ettiğini belgeliyordu (ona örnek olarak savaş dönemi Almanya'sını alıyordu). Sonuçta, laissez-faire döneminin çoğulcu kapitalizmi, egemen "finans kapitalist oligarşisi"nin doğrudan doğruya devlet aracılığıyla soygunculuk faaliyetini sürdürdüğü bir "kolektif kapitalizm" biçimine dönüşmüştü. Şunları söylüyordu Buharin: *"Böylelikle devlet iktidarı üretimin hemen hemen bütün dallarını emer; yalnızca sömürücü sürecin genel koşullarını sürdürmekle kalmaz, her geçen gün biraz daha fazla, kolektif bir kapitalist olarak üretimi örgütleyen ve yöneten doğrudan bir sömürücü olup çıkar."* Buharin'e göre yeni sistem, özellikle anarşizan "ekonomik güçlerin serbest hareketini" ortadan kaldırmış olmasıyla eskisinden köklü bir biçimde ayrılıyordu: "Devletleşme nihai biçimine devlet kapitalist tröstüyle eriştiğinden... örgütleme süreci, ekonomide yaşamının tümünü *militarist devletin* demir ökçesinin altına yerleştirerek, 'ulusal ekonomide' mekanizmanın ayrı parçalarının anarşisini sürekli olarak ortadan kaldırıyor"du. (103)

"Devletleşme" nin ekonomik yönleri, özellikle de burjuva toplumun politik ve ekonomik işlevlerinin benzersiz "kaynaşması" üzerinde yoğunlaşan Buharin, devletin sonraki gemlenemez bir şehvet-

le harekete geçiriliyormuş gibi, örgütleyici uzuvlarını toplumsal yaşamını bütün alanlarına yaydığını vurguladı. Devletin ve toplumun birbirinden ayrılması sistematik bir biçimde tahrip ediliyordu: "O kadar ki toplumun, burjuvazinin büsbütün örgütlenmemiş bir durumda bırakabileceği tek bir köşeciği bile yoktur denilirse yanlış olmaz"dı. Devlet tek başına her şeyi yutan, her şeye gücü yeten bir duruma gelene kadar öteki tüm toplumsal örgütler yalnızca "devasa bir devlet mekanizmasının bölümleri" olup çıkıyorlardı. Buharin'in çizdiği portre bir karabasanı andırıyordu:

> *Böylece çağdaş emperyalist soyguncu devletin nihai türü, toplumun canlı bedenini yapışkan, açgözlü pençelerinin arasına alan demirden bir örgüt ortaya çıkıyor. Bu, karşısında Thomas Hobbes'un fantezisinin çocuk oyunu gibi kaldığı bir yeni Leviathan'dır * Ve hatta "non es potestas super terram quae comparetur ei" (yeryüzünde onunla kıyaslanabilecek hiçbir güç yoktur) dan da öte birşeydir.* (104)

Özetleyecek olursak, ulusal yeni-kapitalizme -devlet kapitalizmine- ilişkin bu anlayış Buharin'in emperyalizm kuramının merkezinde yer alıyordu. Herbiri daha fazla kâr elde etme arayışında olan devlet kapitalisti *Leviathan*'lar, kendilerini uluslararası alanda kanlı bir mücadelenin içinde bulmuşlardı. Ona göre emperyalizm, "devlet kapitalisti tröstlerin arasındaki rekabetin ifadesinden", "dünya 'ulusları' arasındaki kapışma çok büyük bir savaşma kapasitesine sahip olan devasa, birleştirilmiş ve örgütlenmiş ekonomik birimlerin rekabetinden" başka birşey değildi. (105) İlk emperyalist savaşın bütün dünyayı kapsamasının ve olabildiğine vahşi olmasının nedeni buydu.

Bir bütün olarak ele alındığında, Buharin'in emperyalizm ve devlet kapitalizmi modeli hatırı sayılır bir kuramsal güce ve içsel tutarlılığa sahipti. Marx'tan otuz yıl sonra, Marx'ın incelemiş olduğundan önemli ölçüde farklı bir toplumda yaşayan Marksistler için

* Tevratta adı geçen büyük bir su canavarı. Aynı zamanda Thomas Hobbes'un politik bir incelemesinin adı. (Çev)

bu model, kapitalizmin kendi yapısında bulunan çelişkilerden ötürü neden çökmediğinin, tersine kapitalizmin nasıl olup da kapitalist ülkelerinin içinde ve dışında şaşırtıcı bir hızla yayıldığının inandırıcı bir açıklamasını sunuyordu. Aynı zamanda da emperyalizm modelinde devrimci bir patlama için var olan nedenleri yerli yerine oturtuyor ve devrimci patlama varsayımını -radikal Maksizmin bu temel öğretisini- sadakatle koruyordu. Şimdi artık dünya kapitalizmi ölümcül çelişkilerle kuşatılmış durumdaydı: Savaş yıkıntının katalizörü ve habercisiydi; dünya kapitalizmi de devrimci yıkımla karşılaşmaya mahkumdu. Bununla birlikte, Buharin'in kuramı, gerçekte, kimileri o zaman için açık olması gereken, kimileri de yalnızca açıklığa kavuşturulmamış olaylar durumunda bulunan rahatsız edici sorular soruyordu.

Buharin'in savunucuları sonraları onun modern kapitalizme ilişkin yazılarının (Marx'ın *Kapital*'in ilk cildinde sunduğuna benzeyen) soyut bir çözümleme, gerçekliğin her yönüne denk düşmeyecek, ama çağdaş burjuva toplumundaki geçici eğilimleri açığa çıkartacak," kimyasal bakımdan saf" bir model biçiminde tasarımlanmış bir model olarak anlaşılması gerektiğini öne süreceklerdi. Bu Buharin'in de ara sıra söylemiş olduğu, anlaşılabilir bir nitelendirmeydi. (106) Ancak, Buharin genellikle, kuramının, en azından geniş bir çerçeve halinde, yazılmış olduğu anlamıyla okunması için her türlü belirtiyi vermişti. *Geçiş Dönemi İktisadı* adını taşıyan ve ilk kez 1920'de, daha sonra da kimi değişikliklerle birlikte 1920 yılının sonlarında yayımlanan kitabında da kuramını yeniden uzun uzadıya anlatmıştı. Her defasında da özgün kuramın temel öğeleri yerlerini korumuşlardı. (107)

Buharin'in kendi kuramını var olan kapitalist gerçekliği tam anlamıyla yansıtan bir portre olarak kabul etmesine ilişkin en açık kanıt, yeni militarist devletin onda uyandırmış olduğu gerçek ürpertidir. "Günümüzün canavarı"na, "modern Leviathan"a yapmış olduğu olağanüstü duygusal göndermeler soyut çözümleme formülleri değil, duygu dolu açıklamalardı. (108) Bunların en çarpıcısı da *"militarist devlet"*in demir ökçesi"simgesinin sürekli kullanılmış olmasıydı. Bu sözcükleri Jack London'un, zalim bir proto-faşist dü-

zenin bir karabasan gibi ortaya çıkışını anlatan *Demir Ökçe* adlı kitabından almıştı. Diktatoryal "oligarşi" tüm direnişi acımasızca eziyor ve "siz devrimcileri ökçemizin altında öğüteceğiz ve suratlarınızın üzerinde yürüyeceğiz. Dünya bizimdir... ve bizim kalacaktır... diyordu. Ökçe-çizme imgesi, yurttaşların ve toplumun üzerindeki despotik devlet için kullanılan bir sözcük olarak, Jack London'dan, George Orwell'in epigramatik "bir insan suratını -sonsuza kadar- ezen çizme"sine kadar tüm, ütopya karşıtı yazında kullanılmıştır. (109) Dilindeki duygusallığın da gösterdiği gibi, Buharin de geleceğe bakmıştır ve sosyalist devrimin gerçekleşmediği koşullarda gördüğü şeyler onu korkutmuştur: *"Bir militarist devlet kapitalizmi.* Merkezileşme, kışlaların merkezileşmesi haline geliyor; proletaryanın acımasızca katı bir denetimi ve baskı altında tutulması yoğunlaşırken, seçkinler arasında en alçak türünden militarizm zorunlu olarak yoğunlaşıyor." (110)

Buharin, "tek başına her şeyi kucaklayan" ve gücü her şeye yeten bir örgütü tanımlarken, deyimle sınırlı kalmakla birlikte, ilerde "totaliter" devlet olarak adlandıracak olan şeyin ortaya çıkışını da öncedcn görmüştü. (111) Ayrıca, bu gelişmenin Marksistlerin karşısına çıkartacağı clem vcrici sorunları da sezinlemişti. Kuramsal olarak "devletleşmenin" kendiliğinden ekonomik güçleri, bunalımları ve böylece devrimci gelecceği ortadan kaldıracak kadar yaygınlaşabileceği, toplumun ekonomik alt yapısının politik üst yapı tarafından böylesine tam olarak denetim altında tutulabilip, ona bağımlı kılınabileceği öngörülebilir miydi? Kısacası, modern toplumun, ne kapitalist ne de sosyalist olan üçüncü bir türü düşünülebilir miydi? Tatsız kuramsal konulardan kaçıp kurtulmak istemeyen Buharin bu soruyu, 1915 ile 1928 yılları arasında dört farklı zamanda ortaya attı. Her defasında da, böylc bir toplumu kuramsal bakımdan düşünülebilir, ama gerçcklikte olanaksız olarak nitelemesine karşın, bu soruyu olumlu olarak yanıtladı. Düşüncelerinin aldığı yönü iki örnek ortaya çıkarmaktadır. İlkin, 1915 yılında, sosyalist olmayan, piyasasız bir ekonominin olası olduğunu şu sözlerle dile getirdi:

> *Bütünüyle yeni bir ekonomik biçime sahip olabiliriz. **Emtia** üretimi ortadan kalkmış olacağından bu artık*

kapitalizm olmayacaktır; bir sınıfın diğeri üzerindeki iktidarı süreceğinden (hatta daha da güçleneceğinden) bu kesinlikle ***sosyalizm*** *de olmayacaktır. Bu tür bir ekonomik yapı, olsa olsa, köle piyasasının bulunmadığı bir köleci ekonomiye benzeyecekti.*

1928'de de şunları söyledi:

Burada, değişik üretim dalları arasındaki bağlantılara ve karşılıklı ilişkilere yönelik olarak değil aynı zamanda tüketime ilişkin olarak da örgütlü bir dağılım, ***planlı bir ekonomi*** *vardır. Bu toplumda köle genel emeğin ürünü olan mallardan, yiyecekten payını almaktadır. Belki çok az alabilecektir; ama bir şey değişmeyecektir, bunalımlar olmayacaktır.* (112)

Kuramsal çerçevede bile bu ürkütücü bir olasılıktı. Tarihin yazgısının zorunlu olarak sosyalizm olmayacağını, kapitalizm sonrası toplumun daha başka daha acımasız bir sömürü sistemini ortaya çıkartabileceğini akla getiriyordu. Bunun doğru olması halinde, (ekonomik formasyonların-çev) birbirlerini tam olarak izlemelerine ilişkin kesinlik ve onunla birlikte tarihsel zorunluğa ilişkin Marksist doktrin ortadan kalkıyordu. Buharin böylesine bir sonucun gerçek bir olasılık olduğunu hiçbir zaman kabul etmedi; bununla birlikte bu konu yaşamı boyunca da aklımdan hiç çıkmadı. Tehlikenin, ortaya çıkmakta olan Sovyet düzeni bakımından düşünülmek zorunda olduğu 1917 sonrasında da, gerek 1918 başlarındaki Sol Komünist tutumunda, gerekse yirmilerde savunduğu tedrici geçiş politikalarında Leviathan devlet hayaleti hep bir etmen olarak yerini korudu. Ve bu tehlike, Sovyetler Birliği'ndeki gelişmeler konusundaki kimi fazla dürüst sayılmayacak ve acı verici rasyonalizasyonlarına katkıda bulunmakla birlikte, yıllar boyunca onun Bolşevizminde serbestleşme yaratan bir öğe, onu kamuoyunun önündeki süregen iyimserliğine karşın, tek başına kaldığında korkutan şeylerden birisi oldu. Bu, bütün Bolşeviklerin aynı davulcuya ayak uydurmadıklarının bir başka kanıtıydı.

Devlet kapitalizmi kuramı başka ve çok daha ivedi bir soruyu da

ortaya çıkartıyordu. Buharin 1915 ve 1916 yıllarındaki "devletleşme" nin ve tröstleşmenin boyutlarını ve sürekliliğini abartmış olmakla birlikte yirminci yüzyıldaki temel bir gelişmeye de işaret etmişti. İzleyen yıllar laissez-faire kapitalizminin nihai olarak ortadan kaybolmasına, tip ve düzey olarak, yönetilen kapitalizmden ve refah devletinden, Sovyet Rusya'nın ve savaş dönemi Nazi Almanyası'nın yüksek düzeyde harekete geçirilmiş ekonomilerine kadar değişiklik gösteren, ekonomik bakımdan yeni tür bir devletin ortaya çıkmasına da tanık oldu. Buharin'in kuramsal içgüdüleri moderndi ve amaca uygun düşüyordu; 1915-1916 arasında yazdıklarında, pek çok bakımdan, çoğu da aynı şekilde devlet kapitalizmi kavramı çevresinde dönen devlet güdümündeki ekonomilere ilişkin ileri yıllardaki yazımı (özellikle de sosyal demokrat kökenli olanları) sezebilmişti. (113) Ancak bu gelişmeyi çözümlerken Marx'ın antikapitalist devrimin gerçekleşişine ilişkin anlayışını ciddi biçimde gözden geçirmek zorunda kalmıştı. "Kolektif kapitalizm"in örgütleyici yeteneklerini abartırken, nedeyse sistemin içsel, bunalım-üreten çelişkilerini atlamıştı. Buharin'in modeli (pre-kapitalist olanları bir yana bırakalım) tekel öncesi piyasa ekonomilerine ve dolayısıyla Marx'ın kapitalizmin yıkılışının kaynağı olarak gördüğü çılgın rekabete anlamlı hiçbir rol yüklememişti.

> *Tek başına olan kapitalist ortadan kalkıyor* **Verbands kapitalist***'e, bir örgütün üyesine dönüşüyor. O artık "vatandaşlarıyla"* **rekabet etmiyor;** *ülke içindeki rekabet ölürken, artık rekabetçi mücadelenin ağırlık merkezi dünya pazarına aktarıldığından, onlarla işbirliği yapıyor.* (114)

Partideki eleştirmenlerinin daha sonra suçlayacakları gibi, bu anlayış, Bolşeviklere göre sosyal demokrat reformizmin ideolojik dayanağı olan "örgütlü kapitalizm" kavramına son derece benziyordu.

Buharin, devrimci patlama koruramını ve sosyalist devrim umudunu korumak amacıyla, kapitalizmin belli olan yazgısına ilişkin mekanizmayı dünya kapitalizmi ya da emperyalizm alanına aktarmıştı. Sermayenin uluslararasılaşmasının gerçek bir dünya kapitalist sistemi oluşturmuş olduğu konusunda ısrar ederek Marx'ın çizdiği

örgütsüz kapitalizm portresini bu kez uluslararası ölçekte yeniden çizdi: "Dünya ekonomisi... bu yüzyılın başına kadar tipik olan 'ulusal' kapitalizm yapısı ile karşılaştırılabilecek yüksek düzeyde anarşik yapısıyla karakterize edilebilir..." Kapitalist bunalımlar artık, savaşın en açık biçimde gösterdiği gibi, ulusal boyutlardan çok uluslararası boyutlarda söz konusuydu. (115)

Ancak, savaşı ekonomik rekabetin en üst ve nihai biçimi olarak yorumlayan Buharin, devrimin nihai katalizörünü de ulusal sistemin dışına yerleştirdi. Önceleri, güçlü devlet kapitalisti rejimler, sömürgelerden elde ettikleri "süper-kârları", "sömürülen vahşilerin ve köleleştirilen halkların pahasına işçilerin ücretlerini artırarak", içerdeki sınıf mücadelesini zayıflatmak amacıyla kullanmışlardı. Emperyalizmin "dehşeti ve ayıbı" uzaklardaki topraklarla sınırlı olduğundan, vatanlarına ve milliyetçiliğe ilişkin duyguların "işçilerin ruhuna" derinden "nüfuz etmiş olmasının" gösterdiği gibi, Batı proletaryasıyla, emperyalist devlet arasında bir "birlik bağı" oluşmuştu. Ancak dünya savaşı "emperyalizmin gerçek yüzünü Avrupa işçi sınıfına" göstererek, "işçileri... emperyalist devlete bağlayan son zincirin kopması" için ve onları "sermayenin egemenliğine karşı devrimci bir savaşa" doğru yönelimek üzere umut vermişti: "Avrupalı işçilerin aldıkları ek bir kaç kuruş... katledilen milyonlarca işçiyle, savaşın mahvettiği milyarlarca insanla, arsız militarizmin canavarca baskısıyla, talan edilen üretici güçlerin vandalizmiyle, yüksek yaşam maliyeti ve açlıkla kıyaslandığında ne anlam ifade edebilir"di. (116)

Birinci Dünya Savaşı sırasında yazı yazan bir Bolşevik için, ileri sanayi toplumlarındaki proleter devriminin savaşa bağlı olmasına ilişkin önerme hiçbir ikilem yaratmıyordu. Buharin'in temel amacı devrimci beklentiler üzerinde yeniden yoğunlaşmak ve Marx'ın anti-devletçiliğini sosyal demokrat ideoloji içinde yeniden sağlamlaştırmaktı. Hareket, *"ilkesel olarak devlet iktidarına karşıtlığını güçlü bir biçimde vurgulamalı"*ydı; proletaryanın ivedi hedefi "burjuvazinin devlet örgütünü tahrip etmek," *"onu içinden havaya uçurmak"*tı. (117) Ancak daha sonraları savaş bitip de Bolşevik devrimi kapitalist dünyada yapayalnız kaldığında, Buharin bundan sonraki

Avrupa devrimlerinin (eğer olanaksız değilse) genel bir savaş çıkmaksızın pek olası olmadığı gibi garip bir varsayıma sarılacaktı. Yirmili yılların ortalarında bu anlayış, Buharin'in Avrupa'da uzun bir barış dönemini esas alan evrimci iç politikalarıyla fena halde çatışıyor, zayıf durumda bulunan Sovyet rejiminin ayakta kalmasıyla, uluslararası devrim arasında bir çelişki olduğunu akla getiriyordu. Sonunda, Buharin 1915-1916'da vurgulamış olduğu, sömürgelerdeki kurtuluş savaşlarını hesaba katarak bu ikilemi hafifletti. Ancak, gelişkin kapitalist ülkelerde büyük bir savaş çıkmaksızın devrimin olanaklı olup olmadığına ilişkin temel soru, onu sonuna kadar rahatsız etti ve bu soru 1928-1929'da Komintern politikası üzerine Stalin'le yaptığı tartışmanın da bir konusu haline geldi. İlk yazılarının tam tersine, Buharin'in emperyalizm ve devlet kapitalizmine ilişkin görüşleri yeni kuramsal zemini (en azından Bolşeviklerin bağlamında) parçaladı, programatik zorluklara yol açtı ve bu nedenle Lenin'le aralarında ciddi çatışmalar çıkmasına neden oldu. Görünüşte onun emperyalizm kuramı ile, ondan bir kaç ay sonra Lenin'in *Emperyalizm* kitabında ortaya konulanlar arasında pek bir fark yoktu. Her ikisi de kapitalist yayılmacılığın aynı genel açıklamasını yapıyor ve savaşın ve devrimin kaçınılmazlığına ilişkin benzer vargılara ulaşıyorlardı. Lenin, Buharin'in *Emperyalizm ve Dünya Ekonomisi* adlı kitabını henüz el yazması halindeyken okumuş ve ondan kendi çalışmasında yararlanmıştı; kitaba, yazılı olarak ciddi bir itiraz yöneltmemişti ve Aralık 1915'te kitap yayınlanırken de kitaba onu epeyce öven bir önsöz yazmıştı. (118) Buharin de ne o sıralar ne de daha sonra, Lenin'in yapıtına ilişkin çekincelerini dile getirmedi. Öte yandan Buharin'in kitabı bütün kuramsal yazılarının saldırıya uğradığı 1929 yılındaki politik yenilgisine kadar da, Sovyetler Birliği'nde, aynen Lenin'ninki gibi, Bolşeviklerin emperyalizm üzerine klasik bir değerlendirmesi olarak onurlandırıldı. (119) Bununla birlikte, modern kapitalizmi ele alışlarına ilişkin olarak Lenin'le Buharin arasında ikisi özellikle önem taşıyacak olan küçümsenmeyecek farklılıklar vardı.

Her şeyden önce, Lenin'in emperyalizm modeli ulusal kapitalizme ilişkin olarak açıkça görülebilir bir farklı anlayışa sahipti. Lenin de, "bu süreçte temel şeyin... serbest rekabetin yer değiştirmesi" ol-

duğunu gözlemleyerek, laissez-faire kapitalizmin tekelci kapitalizme dönüşmesini vurgulamakla birlikte, o bu rekabetin ve üretim anarşisinin ulusal ekonomiden uzaklaşurılmış olması sonucuna varmaya önemli ölçüde daha az eğilim gösteriyordu. O daha çok, ekonominin bir kısmının tekelleşmesinin "kapitalist sistemde *bir bütün* olarak içkin olan anarşiyi" yoğunlaştırdığını öne sürüyordu. Lenin karşısında daha renkli bir resim, "geçici olan bir şey, serbest rekabetle tekelin bir karışımı"nı görüyordu ve "serbest rekabetin sonucu olarak ortaya çıkan tekeller, serbest rekabeti ortadan kaldırmaz, onun üzerinde ve onun yanısıra var olurlar ve böylece bir dizi çok keskin, yoğun antagonizmlerin ortaya çıkmasına yol açarlar..." sonucuna varıyordu. Lenin'e göre, tröstleşmenin iç bunalımları ortadan kaldıracağına ilişkin görüş "burjuva iktisatçılarınca yayılan bir masal"dı. Dolayısıyla Lenin, yeni kapitalizmin çürümesi ve son demlerini yaşaması konusu üzerine Buharin'den daha fazla vurgu yaptı. Bu yaklaşım, Buharin için ulusal kapitalizme eş olan, Buharin'in örgütlü devlet kapitalizmi kavramından önemli ölçüde ayrılıyordu. (120) Buharin'in en sonunda farkettiği gibi, Lenin'in devlet kapitalizmi olgusunu anlamaktaki hatası, ikisi arasında, 1917'de başlayıp yirmiler boyunca sürüp gidecek uzun bir anlaşmazlıklar dizisinin konusunu oluşturdu.

İkinci önemli fark ise emperyalist çağda milliyetçiliğin rolüne ilişkindi. Buharin'in *Emperyalizm ve Dünya Ekonomisi*'ndeki tezi, daha sonra onları hesaba katabilmiş olmasının da gösterdiği gibi, ulusal kurtuluş savaşlarında ortaya çıkacak olan kabarma ile bağdaşmaz durumda değildi. Ama Buharin 1915-1916'da, emperyalizmin ekonomik ve politik milliyetçiliği anokronikleştirdiğine inanıyordu (bu yüzden de "ulusal" sözcüğünü tırnak işaretleri arasında kullanıyordu). Emperyalist savaşlar dönemi, tanımı gereği, "politik harita"nın zorla yeniden yapılması ve "bağımsız küçük devletlerin çökmesi"ne doğru yol alınmasıydı. Bu bakımdan, emperyalizm kuramlarının farklı oluşuna karşın, Buharin'in tutumu Rosa Luxemburg'un radikal enternasyonalizmine benziyordu. (121)

Buharin'in anti-emperyalist milliyetçiliği görmekte eksik kalması, emperyalizme ilişkin olarak yaptığı ilk değerlendirmenin en büyük

kusuruydu; savaş sonrası dönemin tarihsel gelişimini, ulusal kurtuluş savaşlarının hızla yayılmasını görmemişti. Lenin ise, kısmen ulusal kapitalizmin yeni yapısından çok emperyalizmin sömürgelere ilişkin yönleriyle derinden ilgili olduğundan, dikkatini sömürgelerdeki milliyetçi ayaklanmalar olasılığı üzerinde yoğunlaştırmıştı. Sermayenin alabildiğine uluslararasılaşmasında, emperyalizmin çöküşünü hazırlayacak bir etmeni görmüştü. Hem sömürgeler için yoğun rekabeti, hem de sömürge halklarından gelen artan direnişi açıklayan bu kalıba "kapitalizmin eşitsiz gelişme yasası" adını vermişti. (122) *Emperyalizm* kitabını tamamladıktan birkaç ay sonra uzak görüşlü bir biçimde yazmış olduğu gibi,

> *"sömürge savaşları" genellikle bu sömürge halklarının ulusal savaşları ya da ulusal ayaklanmalarıdır. Emperyalizmin en temel özelliklerinden birisi onun en geri ülkelerde kapitalizmin gelişimini hızlandırması ve böylece ulusal baskıya karşı mücadeleyi genişletmesi ve yoğunlaştırmasıdır... Buradan, emperyalizmin ulusal savaşlara çok sık yol açmak zorunda olduğu sonucu çıkmaktadır.* (123)

Lenin'in, sömürge olan ya da olmayan bölgelerde milliyetçiliğin potansiyel devrimci rolüne ilişkin erken başlayan ilgisi, 1914'ten sonra ulusların kendi kaderlerini kendilerinin belirlemesi sloganını ateşli bir biçimde savunmasında da yansımasını buldu. Bu da kaçınılmaz olarak onu, radikal Marksistlerin çoğu gibi milliyetçiliğe çağrıda bulunmayı uygunsuz ve Marksizme aykırı görerek reddeden Buharin ve benzeri genç Marksistlerle çatışmaya sürükledi. Açık tartışma 1915 yılının sonlarında, görünüşte yeni dergi *Kommunist*'in denetimine ilişkin olarak başladı. Derginin ilk (ve tek) sayısı, Bolşevik göçmenlere yakın bir Doğu Avrupalı sosyal demokrat olan Karl Radek'in makalesini de içeriyordu. Radek'in ulusal sorun konusundaki düşünceleri, Rosa Luxemburg'un, Piatakov'un ve o zamanlar Buharin'in görüşlerine benziyordu. Lenin makalenin bakış açısına itiraz etti ve artık *Kommunist*'e katılmayacağını belirterek, derginin kapatılmasını istedi. Kuramsal ayrılıklar derhal fraksiyonel bölünmeler şeklinde kemikleşti. Kasım ayında, Lenin'in İsviçre'deki

Merkez Komitesi Stockholm grubunu ('Buharin, Piatakov ve Bosh') Rusya ile doğrudan ilişki kurma hakkından yoksun bıraktı. Buna yanıt olarak, Stockholm'deki üçlü de kendilerini bir Bolşevik seksiyonu olmaktan çıkarttılar. (124)

Kasım sonlarına gelindiğinde Stockholmdekiler Merkez Komite'ye, ulusların kendi kaderlerini kendilerinin belirlemesi konusundaki tutumlarını özetleyen ve Lenin'in tutumuna saldıran bir takım belgeler gönderdiler. sözlerini hiç sakınmaksızın, bu slogan "her şeyden önce *ütopiktir* (kapitalizmin *sınırları çerçevesinde* gerçekleştirilemez) ve *hayallere yol açtığından* ötürü de zararlıdır"dediler. Onlara göre emperyalizm uluslararası sosyalist devrimi ivedi bir tarihsel olasılık haline getirmişti; toplumsal sorunlara ulusal, "devlet yanlısı tarzda" yaklaşmak devrimin amacını zedelemek olacaktı. Tek doğru taktik, "proletaryayı sürekli olarak *dünya* mücadele alanına çekerek ve onun önüne hiç durmaksızın *dünya* politikasına ilişkin sorular koyarak, proletaryanın bilincini devrimcileştirmek"ti. Buharin ve arkadaşları "kapitalist olmayan ülkeleri ya da kapitalizmin embriyon halinde olduğu ülkeleri (örneğin, sömürgeleri)" özel olarak tartışma dışı bırakmakla birlikte, programatik bir slogan olarak ulusların kendi kadelerini kendilerinin belirlemesi ilkesinin tümü için Lenin'le uzlaşmaz bir anlaşmazlığa sahiptirler. (125)

1916 yılının büyük bir dilimi boyunca tartışma sürdü ve giderek daha da kızıştı. Genç Bolşevikler Lenin'in eleştirilerine verdiği şiddetli yanıt nedeniyle iyice öfkelendiler. Ona "ayrıntılı bir kurama sahip olan bütün ***aşırı Solların***" ulusların kendi kaderlerini kendilerinin belirlemesi sloganına karşı çıktığını hatırlatarak, "şimdi bunların hepsi de 'hain' mi" diye sordular. Lenin ise, onların bir tek konuya ilişkin olan muhalefetlerini yalnızca kuramsal bir saçmalık olarak kabul etmekle kalmadı bunu aynı zamanda, politik bir sadakatsizlik saydı. Fikirlerinin "ne Marksizmle ne de devrimci sosyal demokrasiyle ortak hiçbir yanı olmadığı"nı söyleyerek onları suçladı; açık tartışma istekleri ise Lenin'e göre "parti-karşıtı" bir tutumu yansıtıyordu. (126) Ulusların kendi kaderlerini kendilerinin belirlemesine ilişkin tartışmada çıban başı olarak açıkça Piatakov'u görmesine karşın, Buharin'e yönelttiği saldırılar da eşit ölçüde sert ve

uzlaşmazdı. (127) Yazışmaları yalnızca aralarındaki uçurumu derinleştirmeye hizmet etti ve başka Bolşeviklerin uzlaştırma çabalarını da, ancak Lenin'i daha çok öfkelendirdi. (128) Lenin, her nedense, yalnızca Buharin'in aykırılıklarının Bern Konferansından beri başladığına inanmakla kalmamış, 1912'den sonra ortaya çıkan ufak farklılıkların (bu arada Malinovski olayının), da olup bitenlerde rol oynadığına inanmıştı. Buharin'e ilişkin olarak şunları yazdı: "Nikolay İvanoviç çalışkan bir iktisatçı ve biz de bu alanda kendisini her zaman desteklerdik. Ama o, (1) dedikoduya inanmaya yatkın ve (2) politikada şeytanca *istikrarsız*. Savaş onu yarı-anarşist fikirlere sürüklemiş." (129)

Üzerinde anlaştıkları pek çok önemli konu varken, Lenin'in Buharin'le ilişkilerinin böylesine ciddi biçimde bozulmasına nasıl olup da izin verdiğini anlamak zordur. Hiç kuşkusuz bunda politik olmayan etmenler de rol oynamıştır. Lenin'in ünlü aksiliği 1916'da iyice aşikardı; "uzlaşmaz bir havadaydı." Tartışmaya doğrudan katılmamış olan Bolşevikler, ona "uzlaşmayan tutumu"ndan ve bu olaydaki nezaketsizliğinden ötürü sitem ettiler. Buharin de, Lenin ve Zinovyev'in Batılı yoldaşlara Ruslara davrandığı gibi davranmadığını umduğunu dile getirdiği sıralar, bunların pek çoğuyla konuşmuş olmalıdır. (130) Bütün bunların yanısıra, Lenin genç taraftarının çeşitli Bolşevik olmayan gruplarla içli dışlılığından da kuşkulanmış ve buna giderek daha fazla içerlemeye başlamış görünmektedir. Örneğin o sıralarda Buharin İskandinavya'da genellikle genç radikal sosyal demokratlardan oluşan savaş karşıtı sosyalist hareketle tanınmış ve etkili bir kişilik haline gelmişti. Lenin'in çevresindeki gruptan uzaklara sürüklendikçe, en azından Lenin'nin kafasında, Bolşevik Partisi'nden çok, Avrupa Solu ile daha fazla özdeşleşir oluyordu. (131) Öte yandan, kırkaltı yaşındaki lider ile yirmisekiz yaşındaki Buharin arasındaki kuşak çatışması da kesinlikle gözden uzak tutulabilecek boyutlarda değildi. Lenin, en ataerkil tavrıyla, "Buharin ve grubununun affedilmez" hatalarının nedeninin onların "gençlikleri" olduğunu ve"... belki beş yıl içinde kendilerini düzelteceklerini" belirtiyordu. Buharin ise Lenin'i eski kafalı olmakla suçluyordu: "Nedir bu? Geçen yüzyılın altmışlı yılları, yirminci yüzyıl için 'öğretici' mi olacak?.. Ulusların kendi kaderlerini belirlemeleri sloganına

ilişkin olarak 'geçen yüzyılın' bakış açısında yer alıyorsun." (132)

Öte yandan, liderin tutumu da, "Lenin'e en yakın olanlar, aynı zamanda onun en sert biçimde tartıştıklarıdır" biçimindeki izlenimi doğrulamaktadır. (133) Çünkü ilişkilerinin en kötü dönemlerinde bile, alttan alta sürüp giden karşılıklı sevgilerine ilişkin örtük kanıtlar da ara sıra ortaya çıkmaktadır. Zaman zaman Buharin onun duygularına hitap etmeye çalıştı. Lenin'e, "bana karşı benim nezaketle yanıt veremeyeceğim türden makaleler yayımlama... bir bölünme olsun istemedim ve istemiyorum" diyerek ricada bulundu. (134) Lenin de bunlar karşısında bütünüyle kayıtsız değildi. Nisan 1916'da, Buharin Stockholm'de sosyalistlerin savaş karşıtı bir kongresine katıldığı için tutuklanmıştı. Buharin'in başının dertte olduğunu öğrenen Lenin, ona yardım edilmesi için hemen haber gönderdi. Daha sonra Buharin Nisan ayında Oslo'ya (o zamanki adı Christiania'ydı) nakledildiği zaman da Lenin Norveç'deki bir başka Bolşeviğe yazarak, ondan Buharin'e kendisinin en iyi dileklerini iletmesini istedi: "Bütün yüreğimle, çok yakında dinlenip, iyişmesini isterim. Acaba mali durumu nasıl?" Mesaj çok kısaydı, ama o koşullarda sıcak, hatta babacandı. Ancak bu şevkat kısa ömürlü oldu. Haziran ayında Lenin, Zinovyev'e, "şimdi Buharin'e öylesine kızgınım ki, ona bir şey yazamam" diyecekti. (135)

Kızgınlık yaratan nedenler ne olursa olsun Lenin ile Buharin arasında ulusal sorun konusundaki anlaşmazlığın varlığı bir gerçekti ve bu anlaşmazlık kalıcıydı; 1919 yılına kadar da dönem dönem alevlenecekti. Ama bu söylenenler, arayı daha açacak olan konu artık su yüzüne çıktığında geçerliliğini yitirecekti. 1916 yılının başlarında Lenin kendisinin editörlüğünde bir dizi programatik makale yayınlamaya karar verdi, Buharin'den de "ekonomik konuda" bir katkı bekliyordu. (136) Buharin ise, onun yerine Lenin'e, "Yeni Leviathan"ı anlattığı "Bir Emperyalist Devlet Kuramına Doğru" adlı denemesini gönderdi. Lenin'i öfkelendirecek olan bölüm, Buharin'in Marksist devlet kuramını açımlamasını, onun burjuva devletin "devrimci imhası" için yaptığı çağrıyı ve genç onun Marksistler ile anarşistler arasındaki temel farklılığın "çoğunun sandığı gibi, Marksistlerin devletçi, anarşistlerin ise devlet karşıtı olmaları değil",

ekonomik merkezileşmeyi içerdiğine ilişkin kışkırtıcı vargısını kapsıyordu. (137) Buharin için Marksizmin ilk başlardaki anti-devletçiliğinin eski durumuna getirilmesi iki amaca hizmet ediyordu. Öncelikle bu "Yeni Leviathan"ın çizdiği dehşet verici tablonun bir sonucuydu ve onun güçlü özgürlük yanlısı eğilimlerinin de yansımasıydı; ikincisi, bir yandan Bernstein'in reformistlerinin, öte yandan Kautsky'nin ortodoks okulunun elinde uzun zamandan beri bu tür militan özelliklerinden uzaklaştırılmış olan Marksist ideolojiyi yeniden radikalleştirmek Buharin'in bu çabalarının altında yatan en temel nedendi. Kimi sol-kanat Marksistler -aralarında en fazla tanınmış olanları Anton Pannekoek ve genç İsveçli sosyal demokrat Zeth Höghlun'du- anti-devletçi konuma ondan önce dönmüşlerdi. (138) Ama Buharin böyle düşünen ilk Bolşevikti ve bu da Lenin'in durumdan hiç hoşlanmamasını kesinleştirmek için tek başına yeterli bir nedendi.

Lenin ilk başta denemeyi "tartışmaya açılan bir makale" olarak yayınlama eğilimindeydi. Ama, aralarındaki diğer farklılıkların yaratmış olduğu kızgınlığın sürüp giden etkisiyle çok geçmeden fikrini değiştirdi ve denemenin "uygun olmadığının kuşku götürmediğine" karar verdi. Bu kararının nedenlerini açıklamayı ve Buharin'i durumdan haberdar etmeyi de iki ay erteledi. En sonunda, Eylül 1916'da, Buharin'e denemeyi ("üzüntüyle") reddettiğini yazdı. Lenin, devlet kapitalizme ilişkin bölümünün "iyi ve güzel olduğunu, ama onda dokuzunda yasal yönden bir sakınca bulunmadığını" ve bu yüzden de "*çok* ufak" düzeltmelerle bir başka yerde yayınlanması gerektiğini belirtti. Bununla birlikte, Marksizm ve devlet konusunun kuramsal bakımdan ele alınışı "açıkça yanlış"tı. Lenin, Buharin'in devlete ilişkin "sosyolojik" (sınıf) çözümlemesine itiraz ediyordu; Engels'den yapılan alıntıların, onların hangi koşullarda söylenildiğine bakılmaksızın aktarıldığını belirterek Buharin'i suçluyordu. Bütün bunlar bir yana, Buharin'in Marksistlerin ve anarşistlerin devlet konusunda farklı olmadıklarına ve "sosyal demokrasi'nin ilkesel olarak devlet iktidarına karşıtlığını güçlü bir biçimde vurgulaması gerektiğine ilişkin anlayışı ya bütünüyle belirsiz ya da yanlış"tı. Lenin, Buharin'in fikirlerinin "yeterince dünülmemiş", hatta çocukça olduğunu ima ediyordu. Buharin'e de *"görüşlerini ol-*

gunlaşmaya bırakmayı" tavsiye ediyordu. (139)

O zamana kadar Lenin'in en son hoşnutsuzluğundan haberdar olmayan Buharın, yazısının reddedilmesinden ötürü incinmiş ve öfkelenmişti. Yaklaşık bir yıl süren polemikten sonra, artık Marksizm anlayışının merkezinde duruyor olan devlet konusundaki görüşlerini "olgunlaşma bırakmaya" niyetli değildi. Lenin'e ve Merkez Komitesine bir dizi mektup yazarak düşüncelerini savundu. Yazışmayla yapılan savaş Eylül boyunca ve Ekime de taşarak devam etti; daha önce de olduğu gibi, gönderilen her mektup tartışmayı keskinleştirip, genişletti. (140) Lenin (Zinovyev'in ardından), Buharin'i "yarı anarşizme kapılma", devrim sonrası devleti, proletarya diktatoryasının zorunluluğunu görmezlikten gelme ve "sosyalistlere... yanlışlıkla" eski devleti "imha etme" amacını yakıştırma gibi nedenlerden ötürü "çok büyük bir yanlış yapmak"la suçladı. (141) Kendisine karşı başlatılan bu yeni kampanya Buharin'i, Lenin'in öfkesinin artık bir kuram sorunu olmadığı ve daha genel nedenlerden doğduğu konusuna sürükledi. Zinovyev'e, "açıkça görülüyor ki, beni bir çalışma arkadaşı olarak yanınızda istemiyorsunuz, o kadar. Ama üzülmeyin; sorun yaratmayacağım," diye yazdı. Ardından, cüretkarca, devlete ilişkin görüşlerini yayımlamaya başladı. (142) Lenin'le ve resmi Bolşevik liderlikle nihai bir ayrılık kaçınılmaz görünüyordu.

Bu arada, Ağustos 1916'da, Buharin bir kez daha ikili ajan olduğundan kuşku duyulan birini soruşturmak üzere Oslo'dan Kopenhag'a gitti. Orada soruşturmanın tamamlandığı Eylül ayı sonuna kadar kaldı ve genç o sıralar bu kez Amerika Birleşik Devletleri'ne gitmeye karar verdi. Bu karara neyin yol açtığı kesin olarak bilinmiyor. Kararın gerisinde, Buharin'in dolaşmayı sevmesi ve modern kapitalizmin kalelerinden birinde parti çalışması yapmak istemesi gibi nedenler rol oynamış olsa bile, Lenin'le ilişkilerinin kötüleşmesinin de önemli bir etmen olması olasıdır. Öte yandan, o tarihlerde, Lenin ile Buharin arasındaki sürtüşme "umutsuzluk ve üzüntünün hüküm sürdüğü" İskandinavya'da yapılmakta olan Bolşevik faaliyetleri de ciddi biçimde etkilemişti. (143) Sonuçta, Ekim ayı başlarında Buharin kendisini Amerika'ya götürecek gemiyi karşılamak üze-

re Oslo'ya döndü.

O sıralarda Lenin, Buharin'i onarılmaz biçimde yabancılaştırdığına üzülmeye başlamıştı. Endişeyle, İskandinavya'daki Bolşevik örgütün başında bulunan Aleksandr Siliapnikov'a şu talimatı verdi: "Bana *içtenlikle* yaz. Buharin nasıl bir havayla gidiyor? Bize yazacak mı, yazmayacak mı? İsteklerimizi karşılayacak mı...?" (144) Lenin'in ani huzursuzluğu Buharin'den gelen uzun bir mektupla çakıştı. Buharin, giderken bir iyi niyet gösterisi yapmak niyetiyle yazdığı mektupta Lenin'i aradaki farlılıkları hiç yoktan ortaya çıkartmak ve abartmakla suçlayarak, onun yönelttiği suçlamaları bir kez daha reddetti ve kendisinin devlete ilişkin görüşlerinin "doğru ve Marksist" görüşler olduğunu savundu. Sonra da, mektubun dikkat çeken bir yerinde, kimi sosyalistlerin Lenin'in ona karşı yürüttüğü kampanyayı nasıl değerlendirdiklerinin onun tarafından bilinip bilinmediğini sordu. Şöyle diyordu Buharin: Onlara göre, "son çözümlemede 'sizin Lenin'iniz kendisinden başka hiçbir beyin sahibine dayanamadığı için', kıçıma tekmeyi yemekteyim."

Buharin böylesine spekülasyonları saçmalık olarak nitelendirdi; ama bu arada da, liderin çevresinde yer alan aşırı itaatli gruba ilişkin düşüncelerinin yanısıra, kendisiyle Lenin arasındaki gerilimin hiç adı anılmamış olan bir kaynağını da açığa çıkarmış oldu. Bununla birlikte, mektubuna son derece duygulu bir rica ile son veriyordu:

> *Senden tek bir şey istiyorum; eğer polemik vb. yapmak zorundaysan, bunu kopmaya yol açmayacak bir tonu koruyarak yap. Ortak çalışmamız gelecekte bile olsa olanaksız duruma gelirse, bu benim için dayanılmaz derecede acı verici olur. Sana çok fazla saygı duyuyorum; seni devrimci öğretmenim olarak görüyorum ve seviyorum.* (145)

Güçlü bir çağrıydı bu; Lenin de, kendisine özgü bir tarzda da olsa, hoşgörülü davrandı. Hemen Buharin'e, suçlamaların geçerliliğini koruduğunda ve anlaşmazlıkların "bütünüyle" onun hatası olduğunda ısrar ederken, aynı zamanda onu övdüğü ve "hepimiz sana büyük değer veriyoruz" sözlerine yer verdiği "yumuşak" bir mektup yazdı. Mektubuna şu sözlerle son verdi: "Bütün yüreğimle, polemiklerin, başından beri yalnızca P.Kievski (Piatokov) ile yapılmış ve senle olan anlaşmazlıkların da çözülmüş olmasını isterdim." Bu, kişisel bir nedenle de olsa, Lenin'in verdiği büyük bir ödündü. Buharin de bunu öyle değer-

lendirdi ve denize açılmadan önce, Piatakov'la "tam bir dayanışma" içinde olduğunu, ama bunun Lenin'le sürtüşme yaratmış olmasından da derin üzüntü duyduğunu belirttiği uzlaşmaya yakın son bir not gönderdi. Notu: "Hoşçakal, beni iyi hatırla... seni kucaklıyorum" sözleriyle son buluyordu. (146)

Nihai kapuştan sakınılmıştı, ama devlet sorununa ilişkin karşıtlıklarının ürkütücü son buluşu da henüz çıkıp gelmemişti. Lenin'in Buharin'e yönelttiği eleştiri ikiliydi. Bunlardan birincisi, Marx ve Engels'ten, hangi koşullarda söylenmiş olduğuna bakmaksızın alıntılar yaparak, onların görüşlerini çarpıtmış olduğu; ikincisi de proleter bir devlete olan gereksinimi ihmal etiğiydi. Bu ikincisi oldukça kuşku götürür bir suçlamaydı, çünkü Buharin "anarşizminin" nihai komünist topluma ilişkin olduğunu ve kapitalizm ile komünizm arasındaki geçiş dönemini kapsamadığını dikkatle vurgulamıştı. Çeşitli defalar da, devrim sürecinde, "proletarya burjuva devlet örgütünü ortadan kaldırır, onun maddi çerçevesinden yararlanır ve kendi geçici devletini yaratır..." diyerek, bunun altını çizmişti. (147) Dolayısıyla Buharin, Lenin'in suçlamaları karşısında anlaşılır bir şaşkınlık gösterdi. İskandinav sosyalistleri arasında, "anti-anarşist kumpanyanın başı olarak kabul ediliyorum ve sen halâ beni anarşist diye eleştiriyorsun" dedi. (148) Lenin'in yorumundaki yanlışlık, Buharin'in Marksist devlet kuramını yeniden yorumlayarak sosyal demokrat ideolojiye radikal bir farklı çizgi ekleme yönündeki yenilikçi çabalarına duyduğu ilk tepkinin (bilinçli ya da bilinçsiz) bir yan ürünü gibi görünüyordu. Buharin'in gündeme getirmesinden önce Lenin bu konu üzerinde düşünmemişti; Aralık 1916'da, "özel bir makalede bu son derece önemli konuya yeniden döneceğini" belirtmişti. (149) Bu sonuç onun düşüncesinde bir geriye dönüştü.

17 Şubat 1917'de, Lenin birdenbire bir başka Bolşeviğe şu bilgileri verdi: "Marksizmin devlet karşısındaki tutumu sorunu üzerine bir makale... hazırlıyorum. Kautsky'e karşı, Buharin'e karşı olduğundan çok daha keskin vargılara ulaştım... Buharin, Kautsky'den çok daha iyi..." Bununla birlikte, Lenin halâ kimi çekincelere sahipti: "Buharin'in yanlışları, Kautskizme karşı mücadeledeki bu 'haklı dava'yı *tahrip edebilir*." Ama iki gün sonra, Lenin bir kez daha, "ufak yanlışlarına" karşın Buharin'in "gerçeğe Kautsky'den *daha yakın*" olduğunu ve kendisinin şimdi Buharin'in bir denemesini basmaya hazırlandığını duyurdu. (150) Çok geçmeden kuşku kalıntıları da kaybolup gitti. Buharin 1917 yılının Mayıs ayında Moskova'ya döndüğünde, Lenin'nin eşi Nadezh-

da Krupskaya ona liderin bir mesajını iletti: "ilk sözleri şunlardı: 'Vladimir İlyiç benden, kendisinin artık seninle devlet sorunu üzerine hiçbir anlaşmazlığının kalmadığını söylememi istedi'. " (151)

Lenin'in tam anlamıyla bir dönüş yaptığına ilişkin en sağlam kanıtlar 1917 yılının ileri tarihlerinde, *Devlet ve Devrim* adlı ünlü yapıtını tamamladığı zaman ortaya çıktı. Kitaptaki tezler ve vargılar Buharin'indi. Lenin, "Marksizmin devlet öğretisindeki ana, temel noktanın, işçi sınıfının... bütün devlet mekanizmasını *yok etmesi, unufak etmesi* ve *imha etmesi*" olduğuna karar vermişti. Geçici olarak yeni, devrimci, ama "hızla silinip gidecek biçimde oluşturulmuş..." bir devlete gereksinim vardı. Dolayısıyla diyordu Lenin, "anarşistlerle... devletin ortadan kaldırılması *amacında* hiçbir biçimde anlaşmazlığımız yoktur." Ve hiç çekinmeksizin, "Bu noktada Marksizmden uzaklaştıklarında ne oportünistler ne de Kautskyciler Marksizm ile anarşizm arasındaki bu benzerliği görmek istemezler" diyerek sözlerini bitiriyordu. (152)

Lenin'in *Devlet ve Devrim*'i, 1917'den sonra yaşama geçmeyen bir söz olmasına karşın, anti-devletçiliği ortodoks Bolşevik ideolojisinin ayrılmaz bir parçası haline getirdi. Ne proletarya diktatoryası üzerine az şey söylemiş olan Buharin, ne de bu konu üzerinde geniş biçimde durmuş olan Lenin, Bolşevik devrimi sonucunda ortaya çıkacak olan devleti öngörmemişlerdi. Buharin "yönetimden indirilen sınıfların yularını elde tutmanın" ötesinde pek az şeyden sorumlu olacak bir devlet, Lenin ise, "silinip gitme" sürecinde bulunan, bürokratik olmayan bir "komün devleti"ni düşlemişti. Her iki anlayış da birbirine benzeyen ve 1917'den sonraki Sovyet devletinin bir modernizasyon aracı, "toplumun yeniden yapılanmasının temel bir manivelası" olduğu yolundaki kavrayıştan uzak anlayışlardı. (153) Genç de, anti-devletçilik 1917'de önemli bir rol oynadı; partinin radikalleştirilmesine ve kamuoyunu otokrasinin yerini alan geçici hükümete karşı bir ayaklanmaya yöneltmeye yardımcı oldu. Her ne kadar anti-devletçiliği meşrulaştıran Lenin'in otoritesi olduysa da, asıl girişim Buharin'den gelmişti. (154) Buharin, modern kapitalizm ve emperyalizm üzerine yazdıklarıyla yaptığı gibi, böylelikle, Rus devrimi arefesinde ortaya çıkmakta olan Bolşevik ideolojisini en az başkaları kadar biçimlendirmişti.

Buharin'in sürgündeki son ayları Amerika Birleşik Devletleri'nde geçti. 1916 yılının Eylül ayının başlarında New York'a ulaştıktan sonra, aynen başka yerlerde yaptığı gibi, zamanını radikal politika ile yerel kütüphaneler arasında bölerek kullandı. (155) Politik faaliyetleri, New York'taki sosyalist göçmenler arasında Rusça yayımlanan gün-

lük *Novyi Mir* (Yeni Dünya) gazetesinde odaklanıyordu. Ocak 1917'de gazetenin fiili genel yayın yönetmeni haline geldi; bu da Ekim Devrimi'nden sonra on yıl boyunca yürüteceği, *Pravda* gazetesinin genel yayın yönetmenliği için bir çıraklık dönemi oldu. Aynen Pravda'da olduğu gibi, gazeteyi kendisinin en gözde fikirlerinin yaygınlaştırılması amacıyla kullandı. Yeni-kapitalizm, Marksizm ve devlet sorunu, ulusal sorun üzerine yazdığı makaleler gazetede düzenli olarak görünmeye ve tahmin edilebileceği gibi, tartışmaları da kızıştırmaya başladı. (156) Parti çalışmalarında da temel amacı, Bolşeviklerin savaşa karşı Zimmer wald tutumuna Amerikan Solunda destek sağlamaktı; bunun için de ülke içinde sık sık konuşmalar yapmak üzere turlara çıkması gerekiyordu. Bolşevik safların dışına da kolayca karışan ve her zaman sevilen bir kişilik olan Buharin, Amerikan sosyalistlerinin Bolşevik görüşlere kazanılmasında ve özellikle *Novyi Mir*'in savaş karşıtı tutumunun güçlendirilmesinde başarı kazandı. (157)

Amerika'nın teknolojik ve bilimsel alandaki başarılarına duyduğu hiç değişmeyecek saygı bir yana bırakılacak olursa, Buharin'in ABD'deki kısa ikameti onun düşünceleri üzerinde pek az etkide bulunmuş gibidir. Eğer herhangi bir etkisi olmuşsa, o da modern kapitalizmin, zayıflığı en gerçekçi olarak ancak savaşa ilişkin dışsal baskılar bakımından ölçülebilen tahkim edilmiş bir sistem olduğuna ilişkin inancını, ABD'nin güçlendirmiş olmasıdır. (158) Bununla birlikte, New York'taki bir işbirliği de Buharin bakımından kalıcı zorluklara yol açtı. Ocak 1917'de Trotsky ABD'ne gelerek *Novyi Mir*'in yazı kuruluna katıldı. Yirmilerde birisi Bolşevik Sağının, diğeri Bolşevik Solunun önderliğini yapacak olan bu iki adam arasındaki acılı ilişki daha sonra eski Bolşeviklerin üzerine çökecek olan kolektif trajedinin merkezinde yer alıyordu. İlk Sovyet liderleri arasındaki bu en yetenekli iki aydın arasındaki kişisel sevgi, onları bölen ve sonunda yok eden daha sonraki politik anlaşmazlıklarından güçlü olamayacaktı.

Buharin Trotsky'i Viyana'dayken oldukça az tanıyordu New York'ta ise ikisi arasında yakın bir kişisel ilişki doğacaktı. (159) Aynı zamanda, günün temel politik konusuna ilişkin olarak hemen iki karşı uçta yer alacaklardı. Bolşeviklere 1917 Haziranına kadar katılmamış olan Trotsky sol-kanat Amerikan sosyalistlerinin Amerikan Sosyalist Partisi içinde kalmalarını ve parti içinde onu radikalleştirmek için çaba göstermelerini savunuyordu. Buharin (ve tartışmayı Avrupa'dan izleyen Lenin) ise örgütsel bir kopuşa gidilerek yeni bir Amerikan parti-

sinin kurulmasını zorluyorlardı. Henüz palazlanmaya başlamış olan Amerikan komünist hareketine Rusların epeyce sürecek olan anlaşmazlıklarınca dayatılan bu tartışma, birinin başını Buharin'in, diğerininkini Trotsky'nin çektiği rakip New York'lu göçmen gruplar arasında keskin bir bölünmeye neden olacaktı. Buharin ile Trotsky arasındaki politik ayrılıklar, Ocak ve Şubat aylarında, gerek kişisel yönden, gerekse kamuoyu önünde alevlendi. Ama bunların, sonraları parti tarihinde anlatıldığı gibi yoğun ve yıpratıcı duruma gelmemiş olması olasıdır. (160) Politik görüş farklılıklarının kişisel ilişkileri etkilememesi gerektiğine ilişkin inanç Buharin'in ayırt edici özelliklerinden birisi, insan olarak çekici bir yanı, politikacı olarak da önemli bir kör noktasıydı. Trotsky ile Buharin anlaşmazlıklarına karşın sıcak bir dostluk geliştirdiler ve *Novyi Mir*'de politik yardımlaşmayı sürdürdüler.

Şubat ayında St.Petersburg'da ekmek için çıkan başkaldırının politik bir devrime dönüşmesine ilişkin haberlerin duyulmasıyla birlikte bu tür çekişmeler aniden ve dramatik bir biçimde kaybolup gitti. Çar tahtan indirilmiş ve bir cumhuriyet ve geçici hükümet kurulmuştu; uzun sürgün yılları sona ermişti. Köktencilikleri otokrasinin yıkılması üzerinde yoğunlaşmış bulunan pek çok Bolşeviğin tersine, Buharin 1915-16'dan beri "Rusya'da *sosyalist* bir devrimin kaçınılmazlığı"nı savunuyordu. Dolayısıyla, yeni Rus politik düzenini daha başlangıcından itibaren sürekli bir devrim sürecinin birinci, geçici aşaması olarak görüyordu; Mart 1917'de, iktidarın çok geçmeden zayıf Rus burjuvazisinden, kendi başına yalnızca "dünya proletaryasının ilk adımı olan" başkaldıran proletaryaya geçeceğine inanıyordu. (161)

Savaş sırasında Rusya'ya denizden bir yol bulabilmek çok zordu ve gecikmek onları çok korkutuyor olmalıydı. Trotsky Martta, Buharin ise Nisan başında denize açıldılar. Buharin'in sürgün yaşamı da başladığı gibi bitti; ilk önce Japonya'da tutuklandı ve bir hafta gözaltında tutuldu, sonra da ("askerler arasında enternasyonalist ajitasyon yapmak için") girdiği Doğu Rusya'da, bölgeyi denetimleri altında tutan Menşeviklerce yakalandı. Sonunda, ancak Mayıs ayı başlarına doğru, kendisini çok daha büyük politik çekişmelerin beklediği Moskova'ya ulaştı.

İKİNCİ BÖLÜM

Radikalizmin 1917 Zaferi

Eski düzen yıkılmaya başladığında, o günün gelmesi için uzun süre dua etmiş olan gümbür gümbür konuşmuş söz ustalarının çoğu korku içinde kalır.

Eric Hoffer
The True Believer

Şubat 1917'de Çarın devrilmesiyle Ekim ayında Bolşeviklerin başkent Petrograd'ı ele geçirmeleri arasında geçen süre içinde, Rusya aşağıdan gelen, modern tarihte benzeri görülmemiş bir devrime tanık oldu. Kuşaklar boyu süren resmi ayrıcalıkların, sömürünün ve baskının küskünleştirdiği, üç yıl süren savaşın radikalleştirdiği ve çarlığın aniden devrilmesinin harekete geçirdiği kitleler -işçiler, askerler ve köylüler-ülkenin fabrikalarını, garnizonlarını ve büyük topraklarını ele geçirdiler. Savaş yorgunuydular, toprağa açtılar ve eşitlikçi fikirlere sahiptiler; hiçbir partinin denetimi altında olmayan, kendiliğinden, plebiyen, anti-otoriteryan bir ayaklanmayı gerçekleştirmek üzere biraraya geldiler. 1917 yazına doğru, politik ve ekonomik tüm geleneksel hiyerarşik otorite ve ayrıcalık türleri, onların giderek şiddetlenen saldırısının etkisiyle unsurlaşmaya başladı. Bunların yerine, halk tarafından benimsenen, ademimerkeziyetçi kuruluşlar -ülkenin her yanında daha üst sovyetlere seçtikleri delegeleri gönderen yerel sovyetler; fabrikalardaki işçi komiteleri; orduda rütbesiz asker komiteleri ve köylerde toprak ağalarının mülklerini paylaştıran köylü komiteleri- fışkırdı.

Halkın duyguları aydan aya daha da radikalleşir ve çalkantılı du-

ruma gelirken, Petrograd'daki yeni geçici hükümet kendisini bir ılımlılık ve yasallık rejimi haline getirmeyi tercih etti. Hükümet, tutucu ve liberal politikacıların bir koalisyonu olarak işe başlarken hükümet karşıtı olarak solda da, Sosyalist Devrimciler ve Menşevikler tarafından yönetilen, sosyalist ama hükümete sadık bir muhalefet olan Petrograd Sovyeti bulunuyordu. İlkbahara gelindiğinde, ülkedeki olayların etkisiyle, hükümet, kendisi de bir Sosyalist Devrimci olan Aleksandr Kerenski'nin başkanlığında, liberal demokratlarla Sovyet'lerdeki ılımlı sosyalistlerin koalisyonu halinde yeniden oluşturuldu. Ancak hükümet, yeni çehresine karşın, devrimci çalkantıyı hoş karşılamayarak, zafere ya da bir antlaşmayla varılacak barışa kadar Rusya'nın Almanya ile savaşı sürdürmesinde ısrar ederek ve büyük toplumsal konuları, özellikle toprak sorununu, yıl içinde ilerdeki bir tarihte toplanması düşünülen ulusal bir Kurucu Meclise havale ederek, düzenin ve sınırlamaların savunuculuğu için vaaz vermeyi sürdürdü.

Aşağıdan gelen bir devrimin tam ortasında, ılımlı bir rejimin liberal, sosyalist ya da bir başkası- hiçbir şansı yoktur. Nitekim, otokrasiyi devirmiş olan aynı toplumsal ve askeri sorunlarla kuşatılmış olan ve sekiz ay boyunca bunalımdan bunalıma sürüklenen geçici hükümet, sonunda bütün bunların kurbanı haline geldi. 1917 sonbaharına doğru, hükümet ne halk desteğine, ne de kentlerde düzeni sağlayacak, toprak işgallerini durduracak, savaşı yönetecek ve hatta 25 Ekimdeki zayıf Bolşevik darbesine karşı koymaya yetecek askeri birliklere sahipti. Resmi ılımlılık ile halktaki radikalizm arasındaki aynı eşitsiz cepheleşme, hükümetin sosyalist destekçilerini perişan etti, yasa ve düzenin savunucuları haline dönüştürdü ve böylece onları kendi düzen karşıtı tabanlarından yalıtladı. Eylül ayına gelindiğinde, Petrograd ve Moskova'nın büyük sovyetlerinde Sosyalist Devrimciler ve Menşevikler çoğunluk olmaktan çıkarlarken, Bolşevikler çoğunluk haline gelmişlerdi.

Bizi burada Bolşevizmin 1917'deki çarpıcı tarihi, Şubat ayında 24 bin üyeye ve az bir etkinliğe sahip olan bir partinin Ekim ayında 200 bin üyesi olan kitlesel bir örgüte dönüşmesi ve Rusya'nın hükümeti durumuna gelmesi uzun boylu ilgilendirmiyor. Ancak şu

kadarını söyleyelim, partinin 1917'de temsil gücü olmaksızın iktidarı gaspetmiş olduğu düşüncesi bir yanılgıdır. Bolşevikler, rakiplerinin kararsızlığından ve durumu kavrayamamalarından, Lenin'in kararlılığından ve onun partiyi militan konumunda toparlayabilme yeteneğinden ve bu arada talihin tam anlamıyla kendilerinden yana olmasından yararlandılar. Ama bu olayın bir yönüdür; partinin 1917'de halkın radikal tutumunu tutarlı bir biçimde destekleyen ve seslendiren tek önemli politik güç olduğu da bir başka doğrudur. Ekim devrimine gelirken bir azınlık partisi durumunda olan Bolşevikler (Eylül ayında yapılan Kurucu Meclis seçimlerinde oyların yaklaşık yüzde 25'ini almışlardı) aşağıdan gelen devrimin ne esinleyicisi ne de yöneticisiydiler; ama devrimin yönünü yalnızca onlar sezebildiler ve onu yalnızca onlar yaşatabildiler. (1)

Buharin'in bu olaylar içindeki rolü -partinin başarısına katkısı- iki nedenden ötürü özel bir dikkat gerektirir. Çünkü onun, partinin tepe liderliği için hak iddia edebilecek daha yaşlı ve kıdemli insanların önüne geçmesini sağlayan, büyük ölçüde bunlar olmuştur. Partinin yönetimi ele geçirmesinden yalnızca üç ay sonra, Buharin'in Lenin'in politikalarına karşı çıkan Bolşevik Solu'nun önderi haline gelmesinin zeminini de yine bunlar oluşturuyordu. Her iki gelişme de, Lenin ile -Buharin'in en önde gelen temsilcilerinden birisi olduğu- Bolşevik Solu'nun 1917'de partinin karşısında duran önemli konularda kendilerini temelde bir anlaşma içinde bulmalarının sonucu olarak ortaya çıktı. Bu güçbirliği Buharin'i yirmidokuzuncu yaşını kutlayacağı doğum gününe az bir süre kala, Lenin'in liderlik konseyine, yani Sovyet Rusya'nın hükümeti haline gelen Bolşevik oligarşisine ulaştırdı. 1918 Şubatında Lenin, 1917'deki uzlaşmaz radikalizmini terk ettiği zaman da, Buharin ve Sol yeniden muhalefete geçti.

Lenin ile Buharin'i sürgünde keskin bir biçimde ayırmış olan konular, 1917'de büyük ölçüde liderin düşüncelerini değiştirmiş olması nedeniyle çözüme kavuşturulmuş ya da önemsiz duruma gelmişti. Aralarındaki daha ufak anlaşmazlıklar bile anlamlı bir biçimde çözüme ulaştırılmıştı. Örneğin 1917'de Bolşeviklerin kitlesel bir

toplantısında Lenin uluslararası bozgunculuğu Buharin ve Baugy grubunun Bern Konferansında savunmuş olduğu savaş karşıtı barış sloganlarıyla başarıyla birleştirmişti. Bunların yanısıra, manevra yaparak, bir dizi uzlaşmacı adım sonucunda Trotsky ve taraftarlarının Bolşevik Parti'ye katılmalarını sağlamıştı. Buharin'in 1915'te militan, savaş-karşıtı Marksistlerin birliğinin sağlanması için yapmış olduğu çağrı, en azından o an için, geçerli olmuştu. Haziran 1917'de yapılan Altıncı Parti Kongresinde Trotskistlere hoşgeldin demek de ona düşmüştü. Buharin "Bu salonda sosyal demokrasinin tüm yaşamsal güçlerini birleştirme gereksinimi duymayan tek bir kişi yoktur" diyerek, salonu dolduranlara birlik konusunda yeniden güvence vermişti. (2) Ama, yeni oluşturulan dayanışmalarındaki temel etmen, Lenin'in Buharin'in burjuva devletin devrimci imhasına ilişkin çağrısında zımmen yer alan maksimalist ruhu kabullenmesiydi. Lenin, 1917'de Rusya'ya dönüşünün ardından yayınlandığında parti liderlerini şaşırtan ünlü *Nisan Tezleri*'yle anti-devletçi anlayışı politik bir programa dönüştürmüştü.

Lenin'in dönüşüne kadar, Kamanev ve Stalin'in başında bulunduğu Rusya'daki parti liderliği, çar sonrası "burjuva" cumhuriyeti uzun ömürlü bir rejim, Bolşeviklerin rolünü de sadık bir muhalefet olarak kabul ediyorlardı. Parti politikasını da buna uygun biçimde oluşturmuşlardı. Ama Lenin'in *Nisan Tezleri* bambaşka bir yönelimi ortaya çıkarttı. Lenin, Rus devriminin burjuva aşamadan, "iktidarı proletaryanın ve köylülüğün en yoksul kesimine vermesi gereken *ikinci* aşamasına" geçmekte olduğunu vurgulayarak, geçici hükümete, ister savaş çabaları, ister iç politikaları söz konusu olsun, hiçbir durumda "destek verilmemesini" istedi. Onun yerine, var olan devletin imhasını sağlayabilecek "polisin, ordunun ve bürokrasinin tasfiyesi"- ve tüm emperyalist güçlere karşı "devrimci bir savaş" yürütebilecek tek güç olan, sovyetlerin "devrimci bir hükümeti"nin, "komün tipi bir devlet"in kurulması için çağrıda bulundu. Lenin'in önerilerini gem vurulmamış bir anarşizm ya da "deli saçması" olarak kabul eden sosyal demokratlara (aynen daha önce Buharin'in Lenin'e önermiş olduğu gibi), "Marx ve Engels'in proletaryanın gereksinim duyduğu devlet *türüne* ilişkin olarak *söylediklerini*" okumaları önerildi. *Nisan Tezleri*, büyük ölçüde ve veciz bir

biçimde, Lenin'in Ağustos ve Eylülde yazılan *Devlet ve Devrim*'ini akla getiriyordu ve Lenin'in 1917'deki politik programını oluşturuyordu: Kahrolsun Geçici Hükümet! Bütün İktidar Sovyetlere! (3)

Lenin'in tezi, zamanlama konusunu pek ele almamış olmakla birlikte, ayaklanma ve sosyalist devrim anlamına geliyordu ve bu da Bolşevik liderlerin çoğunu "şaşkın ve bocalayan bir durumda" bırakmıştı. Buharin'in yedi yıl sonra hatırladığı gibi, "kendi partimizin, hem de hiç küçümsenmeyecek bir bölümü, Lenin'in *Nisan Tezleri*'nde, kabullenilmiş olan durumuyla Marksist ideolojiye neredeyse ihanet edildiğini düşündüler!" (4) Ürkekliğin, bunca yıl otokrasiye karşı mücadeleden sonra parlamenter demokrasiyi zımmen kabullenmiş olmanın ve köylülerin ağırlıklı olduğu Rusya'da toplumsal koşulların proleter ya da sosyalist bir devrim için olgun olmadığını öneren Marksizmi mecaz olarak benimsemenin bir sonucu olarak, eski Bolşevik liderlerin pek çoğu Lenin'in ayaklanma çağrısına ya sıcak bakmamış ya da açıkça cephe almışlardı. Direnişleri, aralarında Zinovyev, Kamanev, Aleksey Rikov ve Viktor Nogin gibi Lenin'in başta gelen yardımcılarının pek çoğunun kamuoyu önündeki muhalefetinden, " partimizin tepesindekilerin" yaygın ve ısrarlı bir biçimde, "sallanması, iktidar için mücadeleden... 'korkması' "na kadar değişen bir alanı kapsıyordu. Lenin, sosyalist devrimi gerçekleştirebilmek için, öncelikle kendi inatçı partisini radikalleştirmek, bunun için de kendisini Nisan ayından Ekimin en son anlarına kadar meşgul edecek çetin bir mücadele vermek zorunda kalacaktı. (5)

Sonunda Lenin bütün bunları büyük ikna gücünü harekete geçirerek, ama aynı zamanda, daha önce partinin yüksek komuta merkezinin dışında bulunmuş olan insanları da parti içinde yükselterek ve onlara dayanarak başarabilecekti. Bu bakımdan iki grup canalıcı öneme sahipti: Partiye girer girmez hemen üst mevkilere getirilen ve Petrograd'da önemli bir rol oynayan Trotskistler ve özellikle Moskova açısından önem taşıyan, Buharin'in önde gelen liderlerinden birisi olduğu genç Sol Bolşevikler. Genç Bolşeviklerin çoğu gibi Buharin de, yeni "burjuva demokratik" hükümetin ılımlı, liberal öğütlerine sempati duymuyor ve başından beri ikinci bir devrim

arayışını sürdürüyordu. Bu durum onu Lenin'le o kadar bütünleştirmişti ki, yaz döneminde parti programının kuramsal bölümüne ilişkin ufak bir yazım sorununda ortaya çıkan bir tartışma bile onları ciddi biçimde bölememişti.

Her şeyden önce, Lenin'in Krupskaya aracılığıyla göndermiş olduğu kişisel mesajın da doğruladığı gibi, *Nisan Tezleri*, Buharin'in devlet sorununa, yani, "devrimci sınıfın bütün pratiğinin temel ve başlıca sorunu"na ilişkin radikal tutumuna meşruiyet kazandırmıştı. Dolayısıyla, bu perspektifle donatılmış bulunan bu iki adam "1917 yılı boyunca" partinin "sol kanadında" yer alacaklardı. (6) Böylelikle, Buharin artık yarı dışlanmış birisi olmaktan çıktı ve Haziran ayında yapılan Altıncı Parti Kongresinde, 1917'de Bolşevizmin "genel kurmayı" olan yirmibir üyeli Merkez Komitesinin asıl üyelerinden birisi haline geldi. Lenin'in, Zinovyev'in, Kamanev'in ve Trotsky'nin yokluğunda, Stalin'le birlikte kongre raporlarını sundu. Bu, Buharin'in artık parti liderliğinin en tepesine çıktığının bir göstergesiydi. (7)

Buharin'in partinin radikalleşmesine katkıda bulunduğu alan ve 1917'de ulusal bir parti lideri halinde ortaya çıktığı yer Moskova'ydı. Petrograd'ı öne çıkartan devrim tarihi yazını tarafından düzenli bir biçimde görmezlikten gelinen, oysa Rusya'nın en büyük kenti olan bu kent, partiye ilk ve en önemli başarılarını kazandıracaktı. Bununla birlikte, başlangıçta, Moskovalı Bolşevikler, aynen büyük ölçüde partide de olduğu gibi, ılımlılık ve radikallik yanlıları olarak derin bir bölünme halindeydiler. Bu eski başkentte Bolşevik Sağı özellikle etkiliydi ve Moskova'nın köylülerin ağırlıkta olduğu Rusya'nın tam ortasında bulunması onların kuşkulu bakışlarına güç kazandırıyordu. İçlerinden birisi durumu şu sözcüklerle anlatacaktı: "Burada, burjuva Moskova'nın tam ortasında gerçekten de dağa tırmanmayı düşünen pigmeler gibi görünüyorduk." (8) Sağın gücü, liderleri arasında Nogin ve Rikov gibi pek çok ılımlılık yanlısı bulunan partinin il örgütünde, Moskova Komitesinde odaklanmış durumdaydı. (9)

Ancak partinin diğer kanadında, Moskova Bölge Bürosunda üslenmiş bulunan militan genç Bolşeviklerin güçlü ve sesini duyuran

grupları yer alıyordu. Moskova'yı çevreleyen ve ülke nüfusunun yüzde 37'sini ve (Ekime doğru) partinin toplam üye sayısının yüzde 20'sini barındıran bir alana yayılan onüç merkezi eyaletteki tüm parti örgütlerinin resmi olarak sorumluluğunu taşıyan Büro, Bolşevik Solu'nun kalesiydi. (10) Mayıs başında Moskova'ya dönen Buharin Moskova Kent Komitesindeki görevini kaldığı yerden sürdürmeye başladı. Öte yandan da, kendisini sürgün öncesindeki arkadaşlarıyla yeniden birleştiren, eşit ölçüde önemli, Moskova Bölge Bürosunun iç liderliğinin de bir üyesi haline geldi ve bu Büro 1917'de ve 1918'de onun gücünün ve etkinliğinin temelini oluşturdu. (11)

1917 yılında Moskova'daki Bolşevik politikası, temkinlilik yanlısı Moskova Komitesiyle, radikal, ayaklanma taraftarı Büro arasındaki üstünlük mücadelesi çevresinde dönüp duruyordu. (12) Aralarındaki rekabeti iki şey daha da derinleştirecekti. Birincisi, Büro yalnızca "Bölge'nin örgütlerinden bir tanesi" olarak kabul ettiği Moskova Komitesi üzerinde, daha yaşlı, daha saygın kent komitesini rahatsız eden ve onları karşı koymaya yönelten resmi tüzüksel bir otoriteye sahipti. (13) İkincisi, iki örgüt arasındaki ilişkiler kuşaklar arası çatışma nedeniyle, hemen her zaman darboğaza giriyordu. Yaz başlarında Büro 1905 kuşağı Bolşeviklerin elindeydi. Bunlar kent içinde de karargah kurmuşlardı ve önde gelen liderleri de Buharin, Vladimir Smirnov, Osinski, Lomov, Yakovleva, İvan Kizelshtein ve İvan Stukov'du. O zamanlar otuzüç yaşında olan Yakovleva dışında hepsi de otuz yaşının altındaydılar ve Moskova Komitesi liderlerinden (sonunda burasının daha genç lideleri kapsar duruma gelmesine karşın) - on ile yirmi yaş- genç olan bir kuşaktılar. (14)

En sonunda Moskova Komitesinin çoğunluğu da ayaklanmayı destekleyecekti. Bununla birlikte, Lenin ve Sol tarafından öngörülen radikal yola verdikleri yanıt her zaman ağır ve pek de gönülden olmayan bir yanıt oldu. Komitenin önde gelen üyelerinin çoğu, içlerinden birisinin vurgulamış olduğu gibi, "bunun için nesnel koşullar, güçler yoktur" görüşündeydiler. (15) Sürekli olarak kendilerinden yaşlı olanları dürtükleyen Büro liderleri, Ekim ayı gibi bir

tarihe kadar, Moskova Komitesindekilerin "huzuru seven" ruh durumlarının ve "önemsiz sayılamayacak duraksamalarının", "belirleyici anda" ölümcül sonuçlar yaratabileceği konusunda endişelenip durdular. (16) Sonuçta, daha yaşlı kimi Bolşeviklerin radikal desteğine karşın genç Moskovalılar, Moskova'daki nihai zaferi kendi kişisel başarıları, kendi kuşaklarının *tour de force*'u olarak kabul etme eğiliminde oldular. Osinski'nin sonraları söylemiş olduğu gibi, iktidar mücadelesini "Moskova'daki daha yaşlı kuşaktan yetkililerin geniş bir bölümünün küçümsenemeyecek direnişlerine karşın" yürütmüşlerdi. (17)

Kökleri 1906-1910 yıllarındaki deney ortaklığına ve dostluğa kadar uzanan kuşaksal kimlik ve benlik duygusu, 1917 yılında ve sonrasında genç Moskovalıları parti için farklı bir grup haline getirdi. Önceden olduğu gibi, Buharin başkalarıyla kişisel ve politik bağlara sahip olan, önde gelen bir kişilikti. Osinski, Smirnov, Lomov, Yakovleva ve onun kendisi kadar ünlü erkek kardeşi Nikolay sürgün öncesinden beri Buharin'in yakın dostları ve çalışma arkadaşlarıydılar. Örneğin Lomov, kendisinden daha ünlü olan "sevginin yanısıra saygı da gösterdiği" Buharin'in "ateşli bir taraftarıydı" (18) Moskova'ya ancak 1917'de ulaşabilen, ama ortaya çıkan parti içi anlaşmazlıklarda Büro liderlerini sadakatle ve coşkuyla destekleyen Kizelshtein ve Stukov konusunda ise fazla bir şey bilmiyoruz. (19)

Kararsızlık ve temkinlilik daha yaşlı Moskova parti liderlerinin otoritesini yıpratırken, genç Moskovalıların gücü ve etkinliği arttı. Mayıs başında Moskova Sovyetindeki Bolşevik delegasyonuna, buradaki sağcı delegeleri dengelemek üzere, Buharin, Lomov ve 1906-1910 döneminden bir başka gençlik arkadaşı olan Sokolnikov eklendiğinde örgütlenme tamamlanmış oldu. (20) Ancak Moskova parti örgütünün görüşleri üzerinde etkinlik sağlayabilmek, örgütün resmi yayın organlarının da denetimini ele geçirmeyi gerektiriyordu. Yaz başında, 1909-1910 döneminin eski Buharin, Osinski ve Smirnov üçlüsü, yayın organlarının yönetimini elde etmek üzere yeniden ortaya çıktılar. Buharin'in başkanlığında, partinin günlük yayın organı olan *Sosyal Demokrat* gazetesinin resmi yazı kuru-

lunda bir "çalışma *troikası*" oluşturdular. Burada görevc başlamaları, gazetenin yayın yaşamına adım attığı Mart ayından beri yöneticiliğini yapan, ancak artık önemli bir rol oynamaktan çıkartılan dört yazı kurulu üyesine karşı gerçekleştirilen fiili bir darbenin sonucu gibi görünmektedir. (21) Benzer bir durum, partinin kuramsal yayın organı olan *Spartak*'ta da ortaya çıktı. Buharin genel yayın yönetmeni, Osinski ve Smirnov da onun yardımcıları olurken, daha yaşlı yazı kurulu üyeleri "katkıda bulunanlar" konumuna getirilerek bir kez daha ikinci sıraya itildiler. (22)

Bu gelişmeler Moskova Parti örgütünün yayınlarının genç Sol'un eline geçmesine olanak verdi ve *troika*'nın Kerenski hükümetinin yönetiminde geçen çok önemli aylar boyunca Bolşeviklerin görüşlerini ve politikasını biçimlendirmesini sağladı. Eski başkentte politik bakımdan önemlerinin artması, Haziran ayında partinin Merkez Komitesinde temsil edilmelerinde de yansımasını buldu. Buharin'in yanısıra, iki genç Moskovalı Andrey Bubnov ve Sokolnikov da asıl üyeliklere getirilirken, Yakovleva ve Lomov yedek üye oldular. Partideki yerleri değişmez olan ılımlı liderler karşısında kazandıkları önem resmi olarak da onay gördü: Moskova bölgesinde parti işlerini çekip çevirmek üzere Buharin, Lomov, Rikov ve Nogin görevlendirildiler. (23)

Genç Sol'un yükselişi, aynı zamanda, Buharin'in Moskova Bolşevikleri arasındaki kişisel saygınlığının artmasıyla da koşut gelişiyordu. Trotsky'nin Petrograd'da başarmış olduğunun tersine, Moskova'da devrimci politikaya tek bir parti lideri egemen değildi; bununla birlikte önem bakımından Buharin genç de görece en önde gelen lider durumundaydı. Buharin, Moskova Sovyeti, kent Duma'sı ve talihsiz Devlet Kongresi Yürütme Komitesi üyesi olarak eski başkentte radikal Bolşevizmin ağırlıklı sesi haline gelmişti. 1917'deki politik kampanyanın yorulmak bilmez ve her yere yetişen yürütücülerinden birisi olarak, sovyetlerde, fabrikalarda, sendikalarda, okullarda, Moskova sokaklarında ve taşrada geçici hükümetin yalancılığını ve sosyalist devrimin zorunluluğunu anlattı. (24) Yıllar sonra gözlemcilerin aktardığına göre, ufak tefek çocuksu görünümü, etkileyici konuşma gücünü daha da artırıyordu:

Hızlı ve dimdik... bacaklarının üzerinde sağlam duruyordu... ama ondan kopup gelen zeka dolu çoşkun sele asla hazırlıklı olamazdınız... Elinde bir takım kağıtları tutarak, gömleği boynunda düğmelenmiş biçimde, ağır ağır yürüyor ve bütün varlığı konuşmaya dönüşüyordu.

Ona hayran olan izleyicilerden birisi onun liberallerle "muzip ve ince bir ironi ile" alay edişine, bir başkası da, işçilerin önünde yapılan bir toplantıda sağ Bolşeviklere takılmasına tanık olmuşlardı: "Buharin ayağa kalktı, yırtıcıydı, mantığı sağlamdı, delip geçen bir sesle konuşuyordu Onu parıltılı gözlerle dinlediler." (25)

Ancak, daha sonraki yaşamında olduğu gibi, 1917'deki ününü de gerçekte yazdıklarına borçluydu. Düzenli olarak *Sosyal Demokrat*'ta ve *Spartak*'da sel gibi makaleleri, bildirileri, manifestoları (aralarında partinin en çok bilinen kimi manifestoları da yer alıyordu) yayımlandı. (26) Kuramsal yazılarının yayımlanması da azalmaksızın devam etti. Marksistler "sınıf mücadelesinin en şiddetli biçimde sürüp gittiği koşullarda bile kuramsal çalışmalarına ara vermezler" diyordu. (27) (Hatırlanacağı gibi Lenin de benzer biçimde *Devlet ve Devrim* üzerinde çalışıyordu.) Yaz ve sonbahardaki tüm kargaşa boyunca Buharin Rusya'daki okurlarına emperyalizme ve modern kapitalizme ilişkin görüşlerini aktardığı makaleler yayımladı. Öte yandan da *Rusya'da Sınıf Mücadelesi ve Devrim* adını taşıyan ve olup biten olayların canlı ve kolay anlaşılır bir dille muhasebesini yapan, yaşamındaki tek tarihsel çalışmayı gerçekleştirmeye girişti. Marx'ın Fransa'daki politik mücadele üzerine yazmış olduğu ünlü yapıtları örnek alan ve 1917 Haziranında yayımlanan bu küçük kitap geniş bir okur kitlesi buldu ve sonraları onun Bolşevik hayranlarından birisi tarafından da bu kitabın "1917 devrimini en iyi biçimde özetleyen" kitap olduğu öne sürüldü. (28)

İzleyen yıllarda, 1917 yılı bir Bolşevik için politik yaşamının mihenk taşı, o zamanki tutumunun parti içindeki otoritesini her zaman için yükselttiği ya da azalttığı bir dönem olarak kabul edilecekti: 1917 bu bakımdan Buharin'in parti lideri olarak güvenilirliğini kanıtlayacaktı. Ekime gelindiğinde, hangi kuşaktan olurlarsa

olsunlar, yalnızca bir avuç Bolşevik onun parti içinde sahip olduğu yeri paylaşabilecek durumdaydı. 1905 devrimini yaşamış olanlardan ve yeraltındaki parti komitesi üyelerinden birisi; enternasyonalist, kuramcı, yayımcı, kitap yazarı ve devrimci bir halk önderiydi.

Bununla birlikte, Buharin'in kişisel bakımdan ulaştığı yer, Bolşevizmin 1917'deki zaferinde öteki genç Moskovalıların oynadığı büyük belki de yaşamsal rolü gölgelememiş olmalıdır. Onlar Moskova Sovyeti ve Duma seçimlerinde partinin elde ettiği çarpıcı halk desteğinin kıvılcımı olan radikalizmleriyle, bireysel biçimde ve Moskova Bölgesi Komitesi liderleri olarak kolektif biçimde, Lenin'in 25 Ekimdeki Petrograd ayaklanmasına Bolşeviklerden sağlam bir destek oluşturma çabalarında etkili oldular. (29) Petrograd ayaklanmasını, Büro liderlerinin ve yaşıtlarının egemenliğinde gerçekleşen tarihsel bir olay olan Moskova ayaklanması izledi.

Petrograd darbesinden daha uzun ve kanlı olan Moskova ayaklanması, güçlü direniş karşısında 2 Eylüle kadar devam etti. (30) Buharin, ayaklanmanın adına gerçekleştirildiği Moskova Sovyetinin ve haber bültenlerini yayımladığı Devrimci Askeri Komitenin devrimci kararlarını kaleme alıyor, sunuyor ve savunuyordu. Askeri operasyonları yürüten Smirnov'un yanısıra Lomov ve Nikolay Muralov ile Usieviç adlarındaki iki Moskovalı Komitenin önde gelen üyeleriydi. (Osinski kent dışındaydı.) (31) Direniş bastırılıp, zafer kesinleşince, Moskova parti örgütü durumu yeni devrimci hükümete resmen rapor etmek üzere iki temsilci seçti. Seçilenler, Büronun ve 1905 kuşağının zaferini simgeleyen Buharin ve Stukov'du. (32)

Buharin ve arkadaşlarının Bolşevizmin radikalleştirilmesindeki rollerinin Ekim sonrasında da politik sonuçları olacaktı. Dürüst militanlıkları, dikkat telkin eden seslere kulak asmamaları ve arasıra bir aşiretmişçesine kendi içlerine kapanmaları, doğal olarak, zaten kendilerinden küçükler tarafından kenara itilmiş olmaktan ötürü gücenmiş durumda olan daha yaşlı parti liderlerini kızdırmıştı. (33) Zafer nedeniyle geçici olarak boyun eğmiş olmalarına karşın, genç Sol artık Lenin'in görüşlerini temsil etmemeye başladığında, için için sürüp giden bu öfke sonraları kendisini hissettirecekti. (34) Öte yandan, 1917'deki başarıları genç Moskovalıların kendi politik yar-

gılarına ve uzlaşma tanımayan radikalizmin etkisine duydukları güveni artırmıştı. Lenin'in tersine (o da "yaşlı kuşaktan"dı), daha uygun göründüğü zamanlarda, 1917'nin maksimalist ruhunu bir yana koymak ya da sulandırmak konusunda isteksiz olacaklardı. Kısmen bunların sonucunda, 1918 başlarında Sovyet Rusya'daki ilk parti içi muhalefetin liderleri -Sol Komünistler- olarak ortaya çıkacaklardı. Böylece, iktidara ulaştırdıkları radikalizmin, gerçekte 1917'de görmezlikten gelinmiş olan, partinin iktidardan nasıl yararlanacağına ilişkin konularda da eşit ölçüde geçerli olacağı konusunda ısrar edeceklerdi.

Partinin birleşik, herkesin aynı görüşleri paylaştığı bir yer olduğuna ilişkin olarak yaratılan mitosun merkezinde Bolşeviklerin iktidara Rusya toplumunu dönüştürmek üzere, iyi düşünülmüş, her şeyi önceden tanımlamış bir programla gelmiş oldukları düşüncesi vardır. Oysa devrimi izleyen onüç yıl boyunca parti içindeki keskin anlaşmazlıklar kısmen bunun tersi doğru olduğu için ortaya çıkmıştır. Gerçekte, Bolşevikler, sonunda birincil amaçları ve sosyalizmin yaşamsal ön koşulu olarak kabul edecekleri şeye -yani geri, köylülerin ağırlıkta olduğu Rusya'nın sanayileşmesi ve modernleştirilmesine- ilişkin anlamlı (aşağı yukarı herkesin üzerinde anlaşmaya vardığı) bir programa sahip olmadan iktidarı ele geçirdiler. Bolşevikler, Marksist sosyalistler olarak, toplumu yeniden kurmak, "sosyalizmi inşa etmek" amacındaydılar. Ancak, bunlar, operatif planlar ya da ekonomik politikalar değildi, özlemler ve verilmiş sözlerdi.

Şubat ile Ekim arasında parti geleceğten programatik terimlerle söz ettiği sürece, tartışma hemen hemen yalnızca politik bir tartışmaydı. Yolu Lenin gösterdi. İç politikada, proletarya ve yoksul köylüler tarafından desteklenen ve onların çıkarlarını gözeten bir "Komün devleti", bir sovyetler cumhuriyeti ve bir sosyalist hükümet oluşturulacağına söz verdi. (Ama, burada bile, bunun bir Bolşevik iktidar tekeli anlamına gelecek biçimde yorumlanabilmesi ancak daha sonraları olmuştur.) Dış politikada ise Lenin, Rusya'nın Avrupa'daki savaşa katılışını sona erdirme, savaşçı emperyalist güçlere yönelik olarak diplomatik bakımdan düşmanca bir tutum izle-

me ve devrimci bir savaş gerçekleştirme, anti-kapitalist devrimleri de destekleme sözü verdi. Bu arada, Lenin'in ekonomik politikaya ilişkin görüşleri, taslak halinde, seyrek ve rastlantısal olarak üç genel öneri biçiminde toplanıyordu: Bankaların ve banka birliklerinin devletleştirilmesi, toprağın devletleştirilmesi ve sanayide işçilerin denetimi. (35) Bunların üçü de, yuvarlak ve Bolşevikler tarafından bile çeşitli biçimlerde yorumlanıyor olmanın yanısıra, ülkenin ekonomik temellerinin dönüştürülmesine ve genişletilmesine değil, ekonomik denetim ve düzenlemeye ilişkindi. (36) O kadar ki, Bolşeviklerin ekonomik sorunlara karşı gösterdikleri "baştan savma ilgi" bir Menşevik gözlemciyi şaşırtmıştı: "Bu geri kalmışlığın, bu küçük burjuva, köylü ağırlıklı yapının, bu alabildiğine tükenmişliğin ve kaosun sosyalist bir yeniden örgütlenme ile nasıl bağdaşacağına ilişkin herhangi bir ekonomik programa başvurulmuyor bile... tek bir söz söylenmiyor." Aynı gözlemci, Bolşevik liderliğin bunları "neredeyse bütünüyle unutmuş" olduklarına inanıyordu. Devrimin hemen öncesinde partiye girmiş bir Bolşevik de, Ekimde bir ekonomik program yerine "neredeyse bir boşluk" olduğunu söyleyecekti. (37)

Açıkça doktriner bir hareket olan Bolşevizmin tutarlı bir ekonomik ve toplumsal devrim programına sahip olmaksızın iktidara gelmiş olmasının çeşitli nedenleri vardır. 1917 öncesinde parti uzak görünen sosyalist bir rejimin sorunları yerine, hemen hemen yalnızca çarlığa karşı yürütülecek politik mücadele üzerinde yoğunlaşmıştı. Şubat ayaklanması liderleri şaşırtmıştı; onlar da Ekim öncesindeki ayları, iktidarın nasıl kullanılması gerektiği sorunu üzerinde değil, iktidarın elde edilmesi sorunu üzerinde tartışarak geçirmişlerdi. Ayrıca, geleneksel Marksizmde, ayaklanma sonrası sorunlara ilişkin olarak onların düşüncelerine yol gösterecek fazla bir şey de yoktu. Marx ekonomik modernleşmeyi kapitalizmin tarihsel bir işlevi olarak görmüştü ve sosyalistlerin modernleştirici bir rolü üstlenmeleri olanağını ne dile getirmiş, ne de kabul etmişti. Bundan başka, özel olarak kapitalizm sonrası dönem üzerine spekülasyon yapmayı genelde uygun da görmemişti ve bu gelenek taraftarları tarafından da benimsenmiş ve saygıyla karşılanmıştı. Üçüncüsü, Lenin de gelecekteki sorunların tartışılmasına karşı eleştirel bir tutu-

ma sahip olmuştu. Napolyon'un "On s'engage et puis... on voit" diyen sözlerine uygun davranmayı yeğ tutarak, Bolşeviklerin de 1917'de aynı biçimde davrandıklarını belirtmişti. (38) Onun bu yönde bir eğilim göstermemiş olması, zaman zaman ileriyi düşünmeye istek göstermiş olan kimi Bolşevikler için de bir engel oluşturmuştu. Örneğin 1916 yılının başlarında Buharin Hollandalı sosyal demokratların bankaların ve büyük sanayinin devletleştirilmesi, adil bir vergi düzeninin gerçekleştirilmesi, yoksullara yardım edilmesi ve sekiz saatlik iş gününün sağlanması gibi ılımlı bir dizi istemi içeren son programlarını övmüştü. Lenin ise, "Şimdiki durum da... sosyalist devrim diyebileceğimiz bir şey başlamadığına göre, Hollandalıların bu programı saçmadır" diyerek, Buharin'in söylediklerini öfkeyle reddetmişti. (39)

Ancak, bu söylenenlerin hiçbiri, Ekim sonrası dönemdeki iç politika bunalımlarına Lenin'den daha hazırlıklı olmayan, Buharin gibi bağımsız düşünebilen Bolşeviklerin, bir ekonomik program üzerinde nasıl olup da ciddi bir biçimde düşünemediklerini tam olarak açıklamıyor. Sorun daha derinlerde yatıyordu; zafere ulaşan Bolşevik hareketin çok geçmeden karşı karşıya kaldığı büyük bir ikilemi ilgilendiriyordu. Buharin sosyalist devrimi ısrarla savunmuş olmasına karşın, Rusya'nın çok geri bir toplum olduğunu anlamıştı. (40) Bu ikisi nasıl bağdaştırılabilirdi? Buharin'e ve genel olarak Bolşevik liderliğine göre bunun yanıtı Rusya'daki devrimle, ileri Avrupa ülkelerindeki devrim arasında öngörülen organik ilişkide yatıyordu (ve yıllar boyunca da öyle kaldı). Bolşevikler, Rusya'daki sosyalist bir hükümetin ülke içinde karşılaştığı zorluklarla göğüs göğüse gelmek yerine, Marksistler için tartışılmaz bir hakikate proletarya devriminin ondan önceki burjuva devrimi gibi uluslararası bir olgu olacağı varsayımına sırtlarını dayadılar. Rusya'nın toplumsal ve ekonomik bakımdan geriliğinin Batı'dan gelecek yoldaşça yardım ve destekle aşılacağını düşünüyorlardı. Ekonomik modernleşme ve ilerde ortaya çıkacak başka iç sorunlar konusunda Bolşeviklerin düşüncelerini herşeyden önce bu programatik kaçaklık kararlaştırmıştı.

Böylesine bir kaçaklık özellikle (tek bir defaya özgü olmamakla birlikte) Buharin'in 1917'deki düşüncelerinde açıkça ortaya çıkmak-

taydı. Çarın devrilmesinden sonra yayımlanan ilk makalesinde, Rusya'nın küçük proletaryasının, zafere ulaşması durumunda, geri bir köylü ağırlıklı ülkenin ekonomik ve örgütsel sorunlarıyla nasıl olup da başedebileceğini sorguluyordu. Ve bu soruları şöyle yanıtlıyordu: "Rus devriminin eski kapitalist ülkelere yayılacağına ve onun er ya da geç Avrupa proletaryasını zafere ulaştıracağına hiç kuşku yoktur." Bir başka deyişle, uluslararası devrim tek bir "kardeşçe ekonomi"nin ortaya çıkışıyla sonuçlanacağından, ekonomik sorunlar aslında uluslararası kapsamdaydı. (41) Buharin'in düşünce tarzı 1917 boyunca değişmeden kaldı. Bolşevik darbesinden iki gün sonra, tezini çok daha anlaşılabilir bir duruma getirerek yineledi: "Uluslararası devrim yalnızca Rus devriminin salt *politik* bakımdan tahkim edilmesi anlamına gelmiyor. Aynı zamanda *ekonomik bakımdan tahkim edilmesi* anlamına da geliyor." Devrimin "kesin" ve "nihai zaferi" konusunda dikkatli bir biçimde konuşurken, yalıtlanmış bir sosyalist Rusya'nın geleceğine ilişkin değerlendirmelerinde hiçbir kuşkuya yer bırakmıyordu: "Batı Avrupa proletaryasının desteği olmaksızın Rusya proletaryasının kalıcı bir zafere ulaşması düşünülemez." (42)

Uluslararası devrim doktrini, Rusya'nın ekonomik geleceğini Avrupa'da başarıya ulaşacak ayaklanmalara bağlayarak, Bolşevikleri ülke içi gerçeklerden uzaklaştırdı, sanayi ve tarıma ilişkin programlara duyulan gereksinimi gözden ırak tuttu ve onların dikkatlerini Batı'daki olaylar üzerinde yoğunlaştırdı. Sonuç partinin temel öğretilerinden birisi, devrimci Rusya'nın, gerektiğinde, yalıtlanmışlığından kaçmasını ve ona yaşam verecek olan Avrupa'nın ileri sanayi ülkelerine ulaşmasını sağlayacak devrimci savaşa duyulan inançtı. Buharin'in yazın yapılan Altıncı Parti Kongresinde söz verdiği gibi:

> *Zafere ulaşan işçi-köylü devriminin önünde devrimci bir savaş ilanı, yani henüz zafere ulaşmamış olan proleterlerin silahlı yardımı duruyor. Bu savaş değişik niteliklere bürünebilir. Eğer imha edilmiş ekonomik organizmayı onarmakta başarıya ulaşırsak, saldırıya geçeceğiz. Ama eğer saldırı durumunda bir devrimci savaşı yürütmek üzere güç toplayamazsak, o*

zaman savunmaya çekileceğimiz bir devrimci savaşı... tüm proletaryanın çıkarları adına kutsal bir savaşı yürüteceğiz ve bu, kardeşçesine bir silah başına çağrısı gibi çınlayacaktır. Böyle bir devrimci savaşla, dünya sosyalist devriminin ateşini başlatacağız. (43)

Devrimci savaş düşüncesi, toplumsal değişim ve ekonomik gelişme alanlarında yokluğu hissedilen programın yerini büyük ölçüde tuttuğundan, 1917'deki Bolşevik düşüncesinin resmi, ayrılmaz bir parçası olup çıktı. (44)

Ama, hiçbir Bolşevik lider, Avrupa devriminin getirecekleri konusuna Buharin'den daha fazla bel bağlamış görünmüyordu. Tek bir örnek verecek olursak, Ekim öncesinde eski düzenin kuramsal modeline ilişkin önerisi halâ devlet kapitalizmi, yani kapitalist toplumların içinde en gelişkin olanıydı. (45) Bunun Rus gerçekliğine uzaklığı, 1917'de Buharin'in Rusya'nın giderek daha fazla devrimcileşen köylülüğüne ilişkin seyrek, şaşılacak ölçüde de çelişkili kaçan sözlerinde vurgulanıyordu. Haziran ayında, savaşın kapitalist ülkelerde sermayenin yoğunlaşmasını ve merkezileşmesini çok artırmış olduğunu ve küçük üreticilerin -küçük burjuvazinin- artık anlamlı bir ekonomik ya da politik rol oynayamaz duruma geldiğini öne sürdü. (46) Bu sözler, toprak ağalığına karşı daha önce benzeri görülmemiş boyutlara ulaşan devrimin Rus kırsal kesimini dönüştürmekte olduğu, toprağı böldüğü, küçük köylüyü köydeki önde gelen kişilik haline getirdiği ve Rus tarımının küçük burjuva karakterini derinleştirdiği bir zamanda söyleniyordu.

Buharin'in sosyalist devrim anlayışı, o zamanlar için hiç de şaşırtıcı olmayacak bir biçimde, ayaklanan Rus köylüsüne ve başlamış olan toprak devrimine pek az yer ayırıyordu. Köylülüğü, yalnızca "toprağını savunmak" için dövüşmek isteyen "mülk sahibi grup" olarak görerek, Bolşeviklerin pek çoğu gibi sürmekte olan devrimi iki-aşamalı bir süreç olarak düşünüyordu: "Toprak elde etmek üzere çaba gösteren köylülüğün katılımıyla gerçekleşecek birinci evre ve doymuş olan köylülüğün ayrılmasından sonraki ikinci evre; yalnızca proleter öğelerin ve Batı Avrupa proletaryasının Rus proletaryasını destekleyeceği proleter devrimi evresi.

Bu söylenenler, 1917'de köylerde ve kentlerde gerçekleşen ayaklanmaların zorunlu olarak birbirlerinden destek alacakları, ama "proletarya ile köylülük arasındaki derin ilkesel farklılık nedeniyle" de çatışacakları anlamına geliyordu. (47) Rus proletaryası'nın vazgeçilmez bağlaşığı, doğal olarak Avrupa proletaryası olacaktı. Buharin bu tuhaf anlayışını daha sonraları gözden geçirerek, iki devrimin gerçekte tek bir rastlantısal ayaklanmanın bütünleşik parçaları olduğu yolunda bir sonuca vardı ve bu bulgusu da 1920'lerde sahip olduğu fikirlerin temelini oluşturdu. Ne var ki, 1917'deki anlayışı yalnızca Bolşeviklerin ikilemini şiddetlendirmeye yarayacaktı.

Nedenler ne olursa olsun, Bolşeviklerin iktidarı ele geçirmeden önce bir ekonomik program üzerinde düşünmemiş olmaları daha sonra ortaya çıkan anlaşmazlıkların önemli bir nedenini oluşturdu; partinin devrimci amaçlarına ve sosyalist inancına uygun düşen tutarlı ekonomik politikalar için oniki yıllık arayışına zemin hazırladı. Aynı zamanda, bu arayışların temel ilkeler üzerinde mutabakat eksikliğini ortaya çıkartacak biçimde keskin bölünmelere yol açacak olmasını da kaçınılmaz kıldı. Özellikle de, Buharin'in Ekim sonrasındaki politik kariyerinin ana teması olan, Rusya'da "sosyalizmin inşası" için bir program ve kuram geliştirme yönündeki ısrarlı çabalarının zeminini oluşturdu. Onun -partinin önde gelen kuramcısının- bu görev için ne kadar hazırlıksız olduğu, birdenbire Rusya'da iktidarı eline geçiriveren bir partiye devrimci savaş dışında sunabileceği uzun erimli politikalara sahip olmadığı gerçeğini açığa çıkartan olgu olan Sol Komünist muhalefete katılmasıyla çok geçmeden gösterilmiş olacaktı.

Buharin'in ünlü Sol Komünizminin kimi öğelerine 1917'de rastlamak olanaklıydı. Bununla birlikte, onun 1921'den önce aşırı politikaların özellikle doktriner olan bir taraftarı olarak damgalanması gibi bir anlayış kimi bakımlardan gözden geçirilmelidir. Açıktır ki, ne Sağ ne de Sol Bolşevikler iç politikaya kolayca uygulanabilecek doktrinlerle işe başlamadılar; doğaçlama kural olup çıkacaktı. Öte yandan, daha önce de gördüğümüz gibi, Buharin ılımlılık ve uzlaşmaya yatkın olmayan birisi de değildi. 1917'de bile "Lenin'in solunda" olduğu yolundaki söylentinin, onların partinin 1903 progra-

mının güncelleştirilmesi ile ilgili olarak yürüttükleri ufak polemiklerinden ötürü ortaya çıktığı açıktır. (48) Buharin tekel öncesi kapitalizm üzerine yapılmış olan eski kuramsal sunuşu, kendisinin devlet kapitalizmine ve emperyalizme ilişkin düşüncelerini yansıtan yeni bir tanımla değiştirmek istiyordu. Lenin ise eski sunuşun özü itibariyle halâ geçerli olduğunda ısrarlıydı. Tartışma, onların modern kapitalizme ilişkin anlayışlarında var olan farklılıkları birdenbire ortaya çıkartmasına ve bir ölçüde de ulusların kendi kaderlerini kendilerinin belirlemesine ilişkin anlaşmazlıklarını canlandırmasına karşın, üzerinde anlaşma halinde oldukları yürürlükteki parti politika ya da taktiklerini kapsamıyordu. (49)

Öte yandan, daha 1917 yılında bile, Buharin'in radikalizminin gerçekçi bir ılımlılığı ve uzlaşmacılığı dışlamadığına ilişkin defalarca ortaya çıkmış olan kanıtlar vardır. Buharin, örneğin, Haziran ayında vaktinden önce başlamış sokak gösterileri sırasında ayaklanmayı başlatmak için ısrar eden pek çok Politbüro üyesine katılmamıştı. Altıncı Parti Kongresinde ılımlılarla radikalleri bölen çeşitli taktik konulara ilişkin görüşleri de her zaman solda yer alan görüşler değildi; birinde "bir eğilimi ya da ötekisini" desteklemeyi reddederek ortada kalmayı tercih etmişti; diğerinde de, Rusya'daki devrimci kabarmanın geçici olarak harcanmış olduğuna ilişkin olarak Sol'dan gelen itirazlara karşı çıkmıştı. Hatta, Rusya'nın devrimci bir savaşı yürütüp yürütemeyeceği konusundaki kuşkuları yatıştırmak amacıyla, devrimci savaşa ilişkin karar tasarısını askıya almaya bile yanaşmıştı. (50) Eylül ayında ortaya çıkan önemli bir durumda da Lenin'e kıyasla açıkça daha az radikal bir çizgi izlemişti; Buharin ve Merkez Komitesinin öteki üyeleri Lenin'in ayaklanmanın hemen boşaltılmasını isteyen mektubunun reddedilmesi (ve yakılması) doğrultusunda oy kullanmışlardı. (51) Ve son olarak, Buharin Bolşeviklerin darbesinden iki gün sonra yayımlanan bir makalesinde, zaferden sarhoş olmuş bir üsluptan çok, ilerde bekleyen "devasa" güçlükleri gözönüne alan ölçülü bir dil kullanmış, açık-seçik çözümlere kolayca erişilemeyeceği uyarısını yapmıştı; kuşkusuz parti hatalar da yapacaktı. (52)

Bolşeviklerin yönetiminin ilk aylarında bu pragmatik ılımlılık

kapasitesi dış politikaya ilişkin sert tartışmalar nedeniyle azalacak ve engellenecekti. Sonraları Buharin partinin ülke içindeki sorunlarının ve uzayıp giden başkaldırıda içkin olan sarsıntının farkına varmaya başladıkça bu ılımlılık da düşüncelerinin temel dayanağı olacaktı. Çünkü, Bolşevik hükümetin ülke içindeki zorluklarını görmezlikten gelmiş olmanın yanısıra, daha sonra "devrimin maliyetleri" adını vereceği şeyi de hesaba katmamıştı. Özellikle de, Avrupa'daki dört yıllık savaşın ve devrimin getirdiği yıkım ve acılardan zaten büyük zarar görmüş olan Rusya'nın yıkımı ve acılarını derinleştirecek olan üç yıllık iç savaş dönemini önceden görememişti. Hele insan maliyetini hiç hesaba katmamıştı. Ekim öncesi yazılarında, yağmacı orduların yarattığı kanlı sonuçları değil, mülkiyetin el değiştirmesini ve servetin yeni baştan dağıtılmasını vaadeden bulanık Marksist sınıf mücadelesi anlayışı "el koyanlara el konulması"nın ötesine gitmeyecek biçimde resmediliyordu. (53)

Yalnızca beş yüz Bolşeviğin yaşamını yitirdiği Moskova'daki kanlı çatışmalar (Petrograd'da ise ölenlerin sayısı altıyı aşmıyordu), Buharin'i yakında kendini gösterecek olan "devrimin maliyetleri" konusunda uyarmış olmalıdır. Stukov, zaferlerini bildirmek üzere Petrograd'a geldiklerinde, kendisinin ve Buharin'in nasıl bir ruh hali içinde olduklarını şöyle anlatıyor: "Devrim kurbanlarının sayısı üzerinde konuşmaya başladığımda boğazıma bir şeyler tıkandı ve durdum. Nikolay İvanoviç'in sakallı bir işçinin göğsüne atıldığını gördüm; hıçkırarak ağlamaya başladılar. İnsanlar ağlıyorlardı." (54) Gerçek devrim başlamıştı.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İç Savaş Politikası

Sokaklardaki umutlar ve düşler serbest kalmaya başladığı zaman, ürkekler için kapıları kitlemek, pencereleri kapatmak ve öfke geçinceye kadar pek görünmemek iyi olur. Çünkü, ne kadar soylu ve ince olurlarsa olsunlar umutlarla, onları izleyen eylem arasında çoğu kez korkunç bir uyumsuzluk vardır. Bu, sarmaşıklarla bezenmiş genç kızların ve çelenklerle süslenmiş gençlerin Mahşerin dört atlısının habercisi olması gibidir.

Eric Hoffer
The True Believer

1918 yılından iç savaşın sonuçlandığı 1021 yılına kadar Bolşevikler Sovyet Rusya'da iktidar olarak ayakta durabilmek için karşı-devrimci Rus ve yabancı ordulara karşı zorlu bir mücadele vermek zorunda kaldılar. Bu sert deneyimin otoriter bir parti ve politik sistemin ortaya çıkması üzerindeki etkisi öyle pek kolay gözden kaçırılabilecek gibi değildir. Çünkü bu deneyim, merkezi bürokratik otoriteyi yeniden canlandırmanın yanısıra, bir Bolşeviğin "askeri-sovyet kültürü" adını vermiş olduğu iç savaşın bitiminden sonra da sürüp giden şeyi yeşerterek, Sovyet politik yaşamının kalıcı bir biçimde askerileştirilmesine neden oldu. (1) Öte yandan politik bakımdan ayakta kalma amacı, belki biraz daha az yıpratıcı olan bir başka amaçla, Sovyet toplumunun sosyalist doğrultuda hızlı ve önemli ölçüde de zora dayanan dönüştürülmesi amacıyla içiçe

geçti. Bu deneyim de, sona ermekle birlikte ilerdeki pek çok yıl boyunca politik olaylar üzerinde etkili oldu.

İşin başında ne bir orduya, ne de bir programa sahip olan parti her iki bakımdan da hazırlıksız durumdaydı. Üç yıl boyunca bunalımdan bunalıma sürüklendi; stratejilerini duruma uydurdu ve günü birlik çözümler buldu; devrimin anlamı "devrimin korunması"ndan pek ayrı düşünülemez oldu; parti liderlerinin söz ve eylemleri, hem yapılmak zorunda kalanların hem de ne yapılması gerektiğine ilişkin ham anlayışların etkisiyle oluştu. Bu söylenenler Buharin için de geçerliydi. Askeri çareler ile ideolojik inancın ortaklığı, Buharin'in 1918'deki Sol Komünizm taraftarlığından 1920'de partinin savaş politikalarını kuramsal bakımdan yüceltmesine, 1920-1921'de de bu politikaların çöküşüne eşlik eden tartışmalarda oynadığı role kadar tüm politika ve düşünce tarzını biçimlendirdi.

Radikalizm partideki egemenliğini sürdürürken, Buharin ve genç Moskovalılar Bolşevik yönetimin ilk aylarında partide güçlü bir politik konuma sahip olmanın tadını çıkardılar. Ve çok geçmeden Lenin'e yaşamsal bir destek daha sağladılar. Sağ Bolşevikler ile ayaklanmaya karşı çıkmamış olan çeşitli partilerin liderleri, tüm sosyalist partileri temsil eden bir koalisyon hükümeti kurulmasını istiyorlardı. Lenin'in bir Bolşevik rejimi oluşturulması konusundaki ısrarına karşı çıkan Bolşevik muhalefet de epeyce güçlüydü; Merkez Komitesinin pek çok üyesini, Halk Komiserleri Konseyinin üyelerinin de hemen hemen yarısını içeriyordu. (2)

Ama Lenin, bir kez daha Moskova Sol'unun desteğini alarak isteğini gerçekleştirdi. Yeni seçilen Kurucu Meclisteki Bolşevik delegasyonun başına Kurucu Meclisin dağıtılmasına karşı çıkan ılımlı parti liderleri yerine Buharin ve Sokolnikov getirildi. (3) Meclisin 1918 yılının Ocak ayının başlarında yapılan tek toplantısında da parti adına Buharin konuştu. Buharin, Sosyalist Devrimcilerden oluşan çoğunluğun itirazına yanıt verirken, devrimi tek başlarına götürmeye kararlı olan Lenin öncülüğündeki Bolşeviklerin görüşlerini dile getiriyordu. Öteki sosyalist partileri geçici hükümete katılmış olmakla suçlayarak ve onlarla Bolşeviklerin arasına açık bir çizgi çekerek şunları söyledi "Yoldaşlar, şimdi önümüzde, bu Meclisin

tümünü... ilkesel bakımdan uzlaşmaz iki kampa... sosyalizmden yana olanlar ile sosyalizme karşı olanların kampına... bölen sınır duruyor." (4)

Lenin'e sağlamış oldukları destek, Buharin ve arkadaşlarını, özellikle de Bolşeviklerin en önemli alan olarak kabul ettikleri yeni oluşan ekonomik aygıtta kilit noktasına getirdi. Buharin Kasım 1917'de kamulaştırmaya ilişkin yasa taslağını hazırlamakla ve kuruluşu için Aralık ayında karar verilmiş olan ülkenin ekonomik yaşamını yönetecek birimi yaratmakla görevlendirildi. Onun önerileri sonucunda da Yüksek Ekonomik Konsey ortaya çıktı. (5) Daha önce Smirnov ile birlikte Merkez Bankasını yöneten Osinski Konseyin ilk başkanı oldu; sonra da Buharin ve Smirnov ile birlikte Konseyin yürütme kurulunu oluşturdular. Bu arada, aynı zamanda ilk Halk Komiserleri Konseyinde Adalet Bakanlığı görevini de sürdüren Lomov, Moskova'daki bankaların ve sanayi kuruluşlarının kamulaştırılması ve "Moskova ve bölgesindeki tüm iktidar aygıtının yeniden örgütlenmesi"ni yönetmekle görevlendirildi. Ocak 1918'de o da Yüksek Ekonomik Konseyin prezidyumuna katıldı ve kısa bir süre sonra da kurumun başkan yardımcılığına getirildi. Konseyin resmi yayını çıktığında, yayının editörlüğünü Osinki, Smirnov ve Lomov üstlenmişlerdi. (6) Bütün bunlar, daha yaşlı Bolşevikler için Sovyetler Birliği'nin ekonomik yönetiminin genç Moskovalılara teslim edilmesi anlamına gelmiş olmalıdır.

Hep birlikte ön plana çıkmaları, Buharin'in Kurucu Mecliste sözcülük yapmasının ve iktidardaki partinin ilk politik açıklamalarını kaleme almasının da ortaya çıkardığı gibi, onun partideki otoritesinin artmasında da yansımasını buldu. (7) Lenin'in "maliye ve ekonomi alanlarındaki sosyalist politikalarda" Buharine güvenmesi özellikle önemliydi ve daha sonra onları karşı karşıya getirecek olan bu konunun henüz onları ayırmamış olduğunun da açık bir göstergesiydi. Gerçekten de, 27 Kasım (10 Aralık) 1917'de Lenin, Buharin ile arkadaşı Piatakov'un, "hükümetin ekonomik politikalarının temel sorunlarını tartışmakla" sorumlu küçük bir komisyon kurmalarını önerdi. Onun bu işle görevlendirilmesi Merkez Komitesinde, Buharin'e partinin resmi yayın organı *Provda*'da ivedi olarak

gereksinim duyulduğu gibi görünüşte kalan bir gerekçeyle itiraz edilmesine yol açtı. Lenin, ekonomik politikayla ilgili tüm önemli konuların Buharin gibi "usta ve becerikli" kişilerin tam olarak dikkat sarfetmesini gerektirdiğini söyleyerek ısrar etti, ama etkili olamadı. Dolayısıyla Buharin *Pravda*'nın editörlüğüne getirildi ve kısa bir ara dışında onıki yıl bu görevi sürdürdü. (8)

Görüldüğü gibi, başlangıçta, Buharin ve genç Moskovalılar yeni parti-devletin örgütlenmesinde ve yönetilmesinde olağanüstü önemli bir rol üstlenmişlerdi. (9) Ne var ki, 1918 yılının başlarına gelindiğinde Bolşevik politikası üzerindeki toplu etkinlikleri, Lenin'e ve onun partideki yeni müttefiklerine karşı toplu bir muhalefete dönüştü. Bunun nedeni liderin Rusya'nın Almanya ile ayrı ve koşulları ağır bir barış antlaşması imzalayarak Avrupa'daki savaşa katılmaya son verme kararlıydı.

Buharin'in Sol Komünist muhalefet adıyla bilinen muhalefet içindeki rolünü kavramak için bu hareketin gerçekte iki evreden geçtiğinin anlaşılması gerekir. Ocak ayından, 1918 Martının başlarına kadar bu muhalefet esas olarak Lenin'in barış konusundaki önerilerine karşı çıkan bir muhalefetti ve ilerleyen Alman ordusuna karşı devrimci bu savaş verilmesini savunuyordu. Sol Komünistler ile Lenin arasında da, aynı anda hem barış antlaşmasına karşı olmalarından, hem de askeri bir direnişi kuşkuyla karşılamalarından ötürü bulanık bir "ne savaş ne de barış" formülünü ortaya atmış olan Trotsky ve taraftarları yer alıyordu. Sol Komünizmin bu evresi, Şubat sonlarında Brest-Litovsk antlaşmasının imzalanması ve onun Mart başlarında yapılan Yedinci Parti Kongresinde keskin tartışmaların ardından onaylanması sonucunda Sol Komünistlerin yenilgiye uğraması üzerine sona erdi. Hareket bu kez, Lenin'in değişikliğe uğrayan ekonomik politikalarını topa tutmaya yönelerek ikinci evreye girdi. Her iki evrede de Buharin'in rolü farklıydı. (10)

Buharin, barış antlaşmasının imzalanmasına karşı çıkan ve devrimci bir savaşın başlatılmasını savunan hareketin önderi durumundaydı ve Mart ayındaki parti kongresinde sonuçlanan tartışmada da grup adına o konuşmuştu. (11) Böylelikle, daha henüz yirmidokuz yaşındayken, Sovyet Rusya tarihindeki en yaygın ve güçlü Bolşe-

vik muhalefetin iki ay boyunca başını çekmişti. Tartışma sırasında çoğu kez antlaşmanın muhalifleri kent ve eyalet sovyetlerinin çoğunluğuna, en büyük parti komitelerinin pek çoğuna (Trotsky'nin grubu Sol ile birlikte oy kullandığı ya da çekimser kaldığı sürece de) Merkez Komitesindeki çoğunluğa ve büyük bir olasılıkla da partinin sıradan üyelerinin çoğunluğuna kumanda etmişlerdi. Artık karar zamanı gelip çattığı zaman da, Lenin Merkez Komitesinde çoğunluk sağlayamamış ve ancak Trostky çekimser kaldığı için Sol'dan fazla oy toplayabilmişti. Bu yüzden Yedinci Kongredeki nihai oylama -30 antlaşmadan yana, 11 antlaşmaya karşı ve 4 çekimser- muhalefetin parti içimde sahip olduğu gerçek desteği yansıtmıyordu. (12)

Buharin'i muhalefetin doğal lideri haline çeşitli etmenler getirdi. Partinin ayaklanma programında emperyalist güçlere yöneltilmiş düşmanlık, Avrupa burjuvazisine karşı "kutsal bir savaş" yürütülmesi biçiminde ifadesini bularak, programın duygusal ve halka malolmuş bir parçasını oluşturmuştu. Lenin, bunu terkederek Bolşevik Sol'dan uzaklaşmış ve kendisinin 1917'de savunmuş olduğu çizgiye karşı çıkmış ya da direnmiş olan Bolşeviklere yönelmişti. (13) Bunun sonucunda da radikal Bolşevikler lidersiz kalmışlardı ve ihanete uğrayan ülkülerini savunmak üzere güçlü birisine gereksinim duymaya başlamışlardı. Bu iş için, antlaşmazlık öncesinde bile devrimci savaş düşüncesiyle yakından özdeşleşmiş bulunan Buharin'den daha uygun birisi bulunamazdı. (14) Antlaşmaya koşulsuz karşı çıkan yedi Merkez Komite üyesi arasında (Buharin, Bobnov, Felix Dzerjinski, Nikolay Krestinski, Moşe Uritski, Lomov ve Yakovleva) partide bir lider olmak için gerekli özelliklere yalnızca o sahipti.

Buharin'in devrimci savaş bayrağını eline almak konusunda kimi çekinceleri bulunmuş olsaydı bile -Şubat ortasında tam olarak angaje olmadığına ilişkin kanıtlar vardır,- kendi kuşağından parti liderlerinin, özellikle de Moskovalı dostlarının, hiç duraksamadan aynı fikirde buluşmaları kuşkularını gidermiş olmalıdır. (15) Moskova Bölgesel Bürosu 28 Aralık (10 Ocak) gibi erken bir tarihte "tüm ülkelerin, tüm diplomatik soyguncularıyla her türlü diplomatik ilişkinin ve emperyalist Almanya ile barış görüşmelerinin kesilmesi"

isteminde bulunmuştu, 1917'deki cüretlerinin getirmiş olduğu başarı nedeniyle elüstünde tutulan genç Moskovalılar uzlaşma ya da ödün verme havasında değillerdi. Onların Lenin'e meydan okuma kararlılıklarının Buharin'i onlarla aynı havaya soktuğu hemen hemen kesindir; çünkü Buharin, "örgütsüz güçlerle ilerliye atıldığımız zaman" dediği Moskova zaferinden çıkartılan dersin içinde bulunulan koşullara da uygulanabileceğine inanıyordu. (16) Sol-kanat Bolşeviklerin kuşkuculara "Ekim dersleri"nden söz etme alışkanlıkları ilerdeki on yıl boyunca parti içi anlaşmazlıklarda düzenli olarak rastlanacak bir özellik olup çıkacaktı.

Genel olarak Sol Komünist hareket özel olarak da Buharin'in liderliği üzerinde, uzun süren kişisel, kuşaksal ve politik birliklerin etkili olduğu açıktı. Hareket ülkenin her tarafındaki parti örgütlerinden seçkin temsilcilere sahipken de Moskova, özellikle de Büro,"Sol Komünizmin kalesi" durumundaydı. (17) Büronun 1917'deki genç liderleri (Buharin, Osinskî, Smirnov, Lomov, Yakovleva, Stukov ve Kizelshtein) her zaman en öndeydiler. Muhalefetin Büro tarafından yayımlanan dergisi *Kommunist*'in yazı kurulu olarak, geçmişi 1909'lara kadar uzanan (ve artık Karl Radek tarafından da desteklenen) Buharin-Osinski-Smirnov *trokya*sının yeniden ortaya çıkmasıyla birlikte hareketin daha uzak geçmişteki kökleri de belirginleşmiş oluyordu. (18) Sol Komünizm ülke çapında bir hareket durumuna geldikçe Büro onun "Merkez Komitesi" ve "örgütleyici merkezi" olarak işlev görmeye başladı. Bu anlamda da Sol Komünizm, ulusal gücüne karşın bir Moskova hareketiydi; Buharin ise çoğunu daha Moskova Komitesi üyesi olduğu 1906-1910 tarihlerinden beri tandığı politik arkadaşlarının doğal lideri konumundaydı. Tahmin edilebileceği gibi, çok geçmeden devrimci savaş taraftarlığı da "Moskova'nın bakış açısı" olarak bilinmeye başlandı. (19)

Kuşak farklılığına ilikin motif kendisini bir kez daha hissettiriyordu. Daha yaşlı kuşaktan pek çok partilinin de -aralarında, en fazla tanınanları Pokrovski ve İvan Skvortsov'du- Sol Komünist olmasına karşın, muhalefetin liderliği göze batacak kadar gençti; 1917'de Moskova'da sağ-sol spektrumu karakterize eden bölünme

şimdi partide daha büyük ölçekle kendisini yineliyordu. Gençlikten gelen yalınlıkları Sol Muhalefeti Lenin'e ve onun destek almak için dayandıklarına karşı çıkartırken, lider daha yaşlı bir devlet adamına özgü serinkanlı bir tutumu benimsendi ve muhalefetin liderliğinin gençliğini onlara karşı kullandı. "Genç Moskovalılar"dan alaylı bir biçimde söz ederek, "gençlik bu grubun en önde gelen özelliklerinden birisidir" dedi. Kuşak farklılığının Moskovalılar da farkındaydılar. Parti içindeki bu tartışmayı yedi yıl sonra değerlendiren Buharin, kendisini ve müttefiklerini "biz gençler"; "Sollar.." diye tanımlıyordu. (20) Dolayısıyla, Sol Komünizm, pek çok bakımdan da, lider olarak ünvanı dışında hiçbir yetkisi olmayan Buharin'in önderliğindeki 1905 kuşağının bir başkaldırısıydı.

Gerçekten de, parti içi çatışmadaki babalar-oğullar öğesi muhalefetin nihai yenilgisini açıklamaya yardımcı olabilir. Barış antlaşmasına karşı politik güçlerinin doruğuna çıkmış olan Sol Komünistler çoşkulu bir kitle hareketini, hatta büyük olasılıkla partinin çoğunluğunu temsil ediyorlardı. Alman ordusunun tehdidinin onların konumunu artan ölçüde sarsmasına karşı, onların yenilgisi halkın desteğini alamamalarının bir sonucu değil, liderliğin yanlışlarının ürünüydü. Örneğin, ilk hükümete bir koalisyon görünümü kazandırmak için Bolşeviklere katılmış bulunan Sol-kanat Sosyalist Devrimciler de antlaşma imzalanmasına karşı çıkıyorlar ve Lenin'in hükümetinin yerine geçecek bir hükümet oluşturmak üzere destek sunmayı öneriyorlardı. Sol Komünist liderler ise böyle bir yöne girmeyi reddettiler. Bunun nedeni, kısmen partiye olan sadakatleri, kısmen de içlerinde hiçbirinin kendisini Bolşevik devriminin alternatif lideri olarak görmemiş olmasıydı. (21) Buharin Lenin'in politikasının "devrim için ölümcül" olduğundan ve partide çoğunluğun bu politikaya karşı çıktığından acı bir dille yakınıyordu. Ama kendisine neden Lenin'e karşı kararlı bir biçimde harekete geçmediğini sorduklarında da, aktarıldığına göre, "Ben bir partinin lideri olmaya ve Lenin'e karşı savaş açmaya yetecek özelliklere sahip miyim? Hayır, kendimizi aldatmayalım!" diye bağırıyordu. (22)

Sol Komünist hareketin kaynaşmış olmasına karşın, liderlerinin politik eğilimleri özdeş değildi. Parti içi çatışma derinleştiğinde,

Buharin ile Osinski ve Stukov gibi daha aşırı Sol Komünistler arasında önemli bakış farklılıkları görülmeye başlandı. (23) Barış antlaşmasına ilişkin tartışmanın şiddeti nedeniyle karanlıkta kalmış olan bu bakış farklılıkları muhalefetin ikinci aşamasında önemli olacaktı. Öte yandan Lenin de her zaman taraftarlarının görüşlerini paylaşır durumda değildi. Örneğin, devrim için Batı'da hiçbir umut görmeyen ve Rusya'nın devrimci liderliğini şimdiden göklere çıkarmakta olan antlaşma yanlısı Bolşeviklerden önemli ölçüde daha az kötümserdi. Gerçekte karşılıklı suçlamalar bir yana bırakıldığında, Lenin ile Buharin,"tek ve aynı genel öncülü paylaşıyorlardı: Dünya devrimi olmadan kurtulamayacağız." (24) Dolayısıyla onları asıl ayıran şey başka yerlerde aranmalıydı.

Tarihçiler, genellikle, devrimci savaştan yana oluşunu Buharin'in bir yanlışı, serin kanlı bir değerlendirmeden çok, idcolojik bağlılık ve duygular nedeniyle ortaya atılmış "intihar kabilinden", "çılgınca" bir öneri olarak kaydederler. Ancak Buharin, sürekli olarak kendi vargılarının, Lenin'inkilerin tersine "soğukkanlı bir hesabın" ürünü olduğunda ısrar ediyordu. (25) Aslında, Buharin'in tezinde iki öğe üstüne titrenen ülkülere duygusal bir bağlılık ve Rusya'nın koşullarından kaynaklanan bir mantık- birarada bulunuyordu. Barış antlaşmasına karşı muhalefetin ateşli ve hayalci özellikleri, Avrupa devriminin zorunluluğuna ve o olmaksızın Bolşevik rejimin uzun süre dayanamayacağına olan inancından ötürü ortaya çıkıyordu. Bolşeviklerin çoğu da bu görüşü paylaşıyorlardı, ama Buharin ona, her şeyi göze almayı gerektiren bir ivedilik veriyordu: "Rus devrimi ya uluslararası proletarya tarafından kurtarılacak ya da uluslararası sermayenin darbeleriyle can verecektir." Ona göre başka bir seçenek yoktu: "Her şey uluslararası devrimin başarılı olup olmayacağına bağlıdır... bizim kurtuluşumuz -yalnızca- uluslararası devrimdir." (26)

Daha sonra ortaya çıkacak olan parti içi tartışmaların ışığında bakıldığında, Buharin'in bu dehşet verici önerisi Rusya'nın ekonomik geriliği nedeniyle değil dışsal bir askeri tehdit nedeniyle açıklamış olması önemlidir. Savaşı sürdürmekte olan Batılı güçlerin Bolşevizme olan düşmanlıklarının onları Bolşevikleri iktidardan

uzaklaştırmak ve "Rusya'yı sömürgeleri halinde dönüştürmek" üzere kaçınılmaz olarak bir askeri harekâtta birleştireceğini söyleyerek,dış tehlike konusunda Lenin'inkinden bile daha dehşet verici bir tablo çizdi. "İki düşman koalisyon arasında böyle bir anlaşmanın şimdiden oluştuğunu pek çok gerçek doğrulamaktadır" diyordu. Lenin, ilerleyen Alman ordusundan kaynaklanan yakın tehdidi vurgularken, Buharin her türlü ikili antlaşmayı anlamsız kılacak olan emperyalist güçler arası bir "birliğin" oluşmasından kaygılanıyordu. Emperyallist güçlerin Sovyetler Birliği'ne karşı kaçınılmaz bir birleşik cephede buluşmasına ancak uluslararası devrimci cephenin karşı koyabileceği konusunda ısrar ediyordu. (27)

Buharin'in, Bolşeviklerin ayakta kalmasına ilişkin umutsuzluğu- bu umutsuzluk 1918 başlarında partide yaygındı- ve başlayacak bir Avrupa devrimine olan inancı, onu Rus proletaryasını uluslararası hareketin "kollarından yalnızca birisi" olarak kabul etmeye yöneltti. (28) Buharin bu görüşünde yalnız değildi; pek çok Bolşevik de bu görüşü açıkça dile getiriyordu. Ancak Buharin, daha geniş olan uluslararası hareketin, Rus "kolu" üzerinde bir öncelliğe sahip olması gerektiğini düşünüyordu. Berlin, Viyana ve Budapeşte'deki grevlerden ve toplumsal kargaşadan cesaret alarak, Sovyet Rusya'nın mertçe ortaya çıkmasını "militarizme ve emperyalizme karşı kutsal bir savaş" vermesini ve böylece devrimi Avrupa'ya taşımasını talep ediyordu. Ona göre emperyalist Almanya ile görüşmelerde bulunmak, sosyalist cumhuriyeti uluslararası hareketle kumar oynayarak sürdürmek anlamına geliyordu. Önemli olan Rusya'nın sahip olduğu zayıf askeri gücün varlığı değil, Rus devriminin bir simge oluşuydu. Bu bayrağı indirmek Rusya dışındaki devrime zarar vermekti; Almanların öne sürdüğü koşullar uyarınca ülke dışındaki devrimci propaganda yapmaya son vermek, "dünyanın her tarafında yankılanmakta olan çanı" susturmak ve" dilimizi kesmek" olacaktı. (29)

Buharin'in, Sovyet Rusya'nın Avrupa'daki olayları etkileme gücünün ordusundan değil, sahip olduğu ülkülerden kaynaklandığı yolundaki inancı, onun en hayalci davranışını sergilemesine neden oldu. Şubat ayında müttefiklerin Almanya ile savaşmak üzere

Rusya'ya yardım sağlamaları konusunda ufak bir şans belirdi. Konu Merkez Komitesine geldiğinde Lenin ve Trotsky yardımın kabul edilmesi yönünde Merkez Komitesini zorladılar, Buharin ise böyle bir desteği "kabul edilmez" görerek karşı çıktı. O devrimci bir savaş istiyordu, "emperyalistlerin desteğini" değil. Önerge kabul edildiğinde (5 oya karşı 6 oyla), aktarıldığına göre şöyle bağırdı; "Ne yapıyoruz? Partiyi bir gübre yığınına çeviriyoruz." (30) Lenin'in kapitalist ülkelerle tek tek hesaplaşma isteği onlarla geçici olarak bir arada yaşanmasını da içeriyordu. Buharin ise, "Sovyet Cumhuriyeti ile uluslararası sermayenin... barış içinde birarada yaşamasını" hem olanaksız hem de yanlış buluyordu. Nihai bir hesaplaşmadan kaçınılamazdı ve kaçınılmamalıydı: "Her zaman... Rus devriminin er ya da geç uluslararası sermaye ile çatışacağını söyledik. İşte o an geldi. (31)

Belki de, Buharin'in her şeyi Batı'daki bir devrime bağlama eğiliminde olması üzerinde hiç dile getirilmemiş iki neden daha etki yapmıştı. Bunlardan birincisi, savaşın yol açtığı dış baskılar olmaksızın gelişmiş kapitalist toplumlarda devrimin olanaklı olmayacağı görüşünü içeren, Buharin'e özgü modern kapitalizm anlayışıydı. İkincisi de, çağdaşı Marksist-olmayan düşünürlerin pek çoğu gibi, Buharin'in de sürüp giden Avrupa savaşının yol açtığı kıyımda uygarlığın kendisinin de tehlikeye düşmüş olduğunu düşünmeye başlamasıydı. Dolayısıyla, "insanoğlunun kültürünün kurtarılabilmesi" için ancak emperyalizmi ve militarizmi sonsuza kadar sona erdirebilecek olan sosyalist devrim bir umut olabilirdi. (32) Buharin için devrimin uluslararası boyutlara ulaşması yalnızca Sovyet Rusya'nın değil insanoğlunun kurtuluşuydu. Emperyalist savaşı sona erdirmek amacıyla devrimci bir savaşın önerilmesi, çelişkili görünmesine karşın ozan Kenneth Patchen'in dile getirmiş olduğu duyguları akla getiriyordu: "Ey, benim kuşağımın insanları, çılgınlığı açıkça kabullenelim. İzleyelim ayak izlerini, bu kıyıma uğramış çoğun..." (33)

Buharin'in savunduğu tez dünya devrimine çağrı çıkartmaya dayandığı sürece iş retoriğe kalıyordu. Bununla birlikte, Buharin'in tezinin tam orta yerinde, Rusya'nın koşullarından ve Rus devriminin doğasından kaynaklanan mantığın oluşturduğu sert çekirdek duru-

yordu. O da, Buharin'in Şubat'a doğru Lenin'in barış önerisinin *raison d'etre'i* * haline gelmiş olan "soluklanma süresi" kazanma anlayışına karşı geliştirmiş olduğu, devrimci savaşın doğasına ilişkin anlayışı içeriyordu. Lenin, Rus ordusunun kalıntılarının Alman savaş makinesine karşı savaşacak durumda olmadığı konusunda ısrar ediyordu; ülke her şeyden önce iradesini örgütlemeli ve güçlerini onarmalıydı. Lenin, antlaşmanın gerekli olan zamanı sağlayacağını umuyor ve bunu "zaman kazanmak için... toprak vermek istiyorum" sözleriyle dile getiriyordu. (34)

Ama Lenin ve Buharin aynı tür savaştan söz etmiyorlardı. Lenin, geleneksel bir çarpışma sırasında birbiriyle karşı karşıya gelen iyi örgütlenmiş orduların konvansiyonel askeri harekâtlarını göz önüne alıyordu.

Oysa Buharin, gerçekte gerilla savaşından başka bir şey olmayan, çok farklı bir savaş türünü düşünüyordu:

> *Yoldaş Lenin devrimci savaşı yalnızca ve tek başına, askeri bilimin tüm kurallarına uygun olarak bozguna uğrayan büyük orduların savaşı olarak tanımlamayı tercih ediyor. Biz ise en azından başlangıçta kaçınılmaz olarak seferber edilmiş birliklerin partizan savaşı karakterine bürünecek olan, bizim tarafımızdan verilecek bir partizan savaşını öneriyoruz.* (34)

Lenin haftalar, hatta günlerle sayılabilecek bir süre kazanmak arayışındaydı. Buharin, Rusya'nın böylesine kısa bir süre içinde ne ulaşım sistemini onarıp, ikmal yolları oluşturacağını, ne de ordusunu yeni baştan kurabileceğini söylüyordu. Dolayısıyla, ona göre "soluklanma süresinin" askeri yarar sağlamasını beklemek ona göre, "hayal" olacaktı. (35)

Rusya için konvansiyonel bir ordu kurma yolu kapalı olsa bile, yeni tür bir ordunun oluşturulması yolu açıldı. Buharin'e göre bu ordu, "emperyalist kamptaki dağılmayı artıracak öğeler fazlalaşırken, kitlelerin yavaş yavaş artan ölçüde yanımıza çekildiği sırada,

* raison d'etre: varoluş nedeni - çev.

bu mücadele sürecinin tam içinden" ortaya çıkacak bir partizan kuvveti olacaktı. Başlangıçta pek çok yenilgiyle karşılaşılabilirdi; ama önde gelen kentlerin düşürülmesi bile devrimi yıkamazdı. Sovyet iktidarı yalnızca Halk Komiserleri Konseyinin değil, sayısız yerel işçi ve köylü örgütlerinin elinde bulunuyordu: "Eğer bizim iktidarımız gerçekten de bu tür bir iktidarsa, emperyalistler onu her fabrikada, her tesiste, kırlardaki her köy ve mezrada salmış olduğu köklerden söküp atmak zorundadırlar. Eğer bizim sovyet iktidarımız böyle bir iktidarsa bu iktidar Petrograd ve Moskova'nın düşmesiyle yıkılmayacaktır..." Buharin, Lenin'in çoğunluğu oluşturan sınıf olarak Rus köylüsünün savaşmak istemediğini ilişkin görüşüne karşı çıkmıyordu. Bununla birlikte, köylülerin yeni elde ettikleri toprağın tehlikeye düştüğünü gördükleri durumda savaşacaklarını belirtiyordu: "Bu köylüler, topraklarının, çizmelerinin ve ürünlerinin kendilerinden alındığını duydukları, gördükleri ve bildikleri zaman mücadeleye çekileceklerdir, bu tek gerçek perspektiftir." Kimileri köylülerin sükunet isteyen ruh hallerinin devrimci savaşı sona erdirdiğini söylüyorlardı. Buharin ise onlara "ama, bizi kurtaracak olan da bu mujiktir.... diyerek yanıt veriyordu. (36)

Buharin'in düzensiz partizan kuvvetlerinin konvansiyonel bir askeri işgalci kuvveti sararak bozguna uğratma düşüncesi Bolşevik devriminin kitle tabanına olan güveninin bir yansımasıydı. Ayrıca, yirmi yıl sonra bir başka Alman ordusuna karşı gerçekleşecek Sovyet direnişine ve ilerde başka köylü toplumları bakımından da yaygın duruma gelecek bir tür gerilla savaşına yönelik doğru bir önseziydi. Buharin'in savunduğu görüşlerin yenilgiye doğru gittiği 1918 yılında bile, onun değerlendirmelerinin önleme sahip olduğu ortaya çıktı. O sıralarda Ukrayna köylüleri Alman ordusuna karşı benzer yöntemlerle savaşıyorlardı. Öte yandan, Brest barış antlaşması da Lenin'in umduğu türden bir soluklanma sağlamadı; sonunda, çarpışma süreci içinde bir Sovyet ordusunun oluşturulması gerekti. (37) Son olarak Bolşeviklerin iç savaş zaferi, Buharin'in önemli bir varsayımını da doğruladı: Köylüler, toprakları üzerindeki hakları güvence altına alındığı sürece devrimci hükümeti savunacaklardı.

Proletaryanın öncülüğünde yürütülen, ama esas olarak köylülerin

dövüştüğü partizan savaşının savunulması Buharin'in düşünceleri arasına yeni katılan bir öğeyi temsil ediyordu. Önceleri, geleneksel Marksist tarza uygun biçimde köylülüğü, devrim proleter ya da sosyalist bir evreye girdiğinde toplumsal bakımdan ters yönde hareket edecek bir sınıf olarak kabul ediyordu. Şimdi ise, 1917'nin temel (ve yerleşik düşünceye ters) gerçeğini -kentlerdekinden daha büyük değilse bile ona eşit olan bu kırsal devrimin gerçekleştiğini- hesaba katar görünüyordu. Buharin 1918'de köylülükten "kurtarıcı" olarak söz ederken, onun sınıfsal rolünü unutmak ne de ihmal etmek niyetindeydi; bununla birlikte, Bolşevik devrimine ilişkin anlayışını gözden geçirirken, bu rolü de yeniden yorumlaması için yıllar geçecekti.

Mart ayında Brest antlaşmasının onaylanmasıyla birlikte Sol Komünizmin ilk evresi de son buldu. Ondan sonraki iki ay boyunca keskinleşen muhalefet, Lenin'in Bolşevik hükümetin ilk ekonomik politikalarının yumuşatılması önerisine karşı çıkmaya başladı ve böylece parti içi tartışmalar da ülke içi sorunlar üzerinde yoğunlaşır oldu. İlk politikalar görece ılımlı politikalardı. Sınırlı kamulaştırmalara ek olarak, ev ve yiyecek dağıtımındaki yetersizlikleri gidermek üzere adımlar atılmış, sekiz saatlik iş günü için gerekli yasal düzenlemeler yapılmış, toprakta özel mülk sahipliğine son verilirken, köylünün kiraladığı yeni toprağında bulunma ve çalışma hakkı da tanınmıştı. Başlangıçta, yani partinin halâ dikkatli, kimi bakımlardan da reformist olduğu bir dönemde, Bolşevik radikalizmi ekonomiyi bundan öteye etkilememişti. (38)

İşin başında, bu ilk politikaların ikisi -işçilerin sanayi işletmeleri üzerindeki denetimi ve selektif bir kamulaştırma- partinin bakış açısı yönünden, önlemlerle ideolojinin mutlu birlikteliğini yansıtıyordu. Bolşevikler, hemen 1917'deki fabrika işgallerini yasallaştırmış, partinin "el koyanlara el konulması" ilkesine bağlı olduğunu göstermiş ve Bolşevik hükümete karşı çıkan politik ve ekonomik direnişe darbe indirmişlerdi. Ne var ki, 1918 Martına gelindiğinde, dört yıllık savaş ve devrim döneminin getirdiği ekonomik kaos ve yıkımla ciddi biçimde karşı karşıya kaldılar ve Rusya'nın sanayi üretimini daha da düşürdüler.

Lenin kendine özgü bir kararlılıkla kötüye gitmekte olan duruma tepki gösterdi ve 1918 yılının Nisan ayının başlarında politika değişikliği yapmaya kararlı olduğunu açıkladı. Lenin'in planı, kamulaştırmalara ve el koymalara son vermeyi ve büyük özel sermaye ile bir *modus vivendi* * gerçekleştirmeyi içeriyordu. Yeni ekonomik düzen, sınırlı bir devlet mülkiyetini esas alırken, işletmelerin çoğunda özel (ya da ortak) mülkiyet ve yönetimi de sürdürüyordu. Sovyet devleti, özel sektörü mali ve politik bakımdan, iknaya dayanan yöntemlerle denetleyecekti. Lenin hükümetinin yaşaması için, büyük burjuvazi ile teknik alanda işbirliği yapılmasının, devrimin yıkıcı evresinin sona ermesinin ve işletmelerde yönetsel otoritenin yeniden oluşturulmasının gerektiğini düşünüyordu. Yerel sovyetler üzerinde merkezi denetim kurulacak, emek disiplini işçi denetiminin yerini alacaktı. Lenin, ekonomik toparlanmaya mutlak bir önem veriyordu; dolayısıyla ücret özendiricileri yeniden devreye sokulacaktı. Kısacası, onun açık bir biçimde belirttiği gibi, "sermaye ye yönelik saldırıya ara verilecek"ti. (39)

Lenin, önerileri için kavramsal bir tanım ararken, öngörülen karma ekonomiyi, Almanya'nın savaş dönemindeki ekonomisini model alarak "devlet kapitalizmi" olarak tanımlamıştı. Ona göre, devlet kapitalizmi geri küçük burjuva Rusya için ileriye doğru büyük bir adım, sosyalizme doğru dev bir adım olacaktı!

> *Devlet kapitalizminin kurtuluşumuz olacağını söyledim; eğer Rusya'da devlet kapitalizmine sahip olsaydık, devlet kapitalizmi merkezi, hesaplı kontrollü ve toplumsallaşmış bir şey olduğundan ve bu da bizde eksik kaldığından, tam bir sosyalizme geçiş kolay olacaktı. Her şeyden önce, Rusya'nın tarihi ve ekonomisi tarafından hazırlanmış olan ve sosyalizmin başarısının bağlı olduğu adımı atmamızı engelleyen küçük burjuva öğelerce tehdit ediliyoruz.*

Lenin'e göre devlet kapitalizmi modern, etkin ve merkezi bir sanayi idi; Sovyet Rusya'nın buna ulaşması durumunda, bu "sosyaliz-

* Yaşam tarzı; taraflar arasında geçici bir uzlaşma -çev.

min dörtte üçü" olacaktı. (40)

Sol Komünistler Lenin'in önerilerini, onları genel ve özel olarak mahkum eden bir dizi öfkeli tez ile yanıtladılar. Yeni politikaların altında "partinin sağ kanadının" yeniden doğuşunu ve "barış psikolojisi"ni gördüler. Lenin'in tüm önerilerini (emek ve ücret politikalaları, kamulaştırmaların dondurulması, "sanayi kaptanları" ile yapılacak anlaşmalar ve Lenin'in görüşünün temelini oluşturan, özel sermaye ve eski yönetsel düzen ve yakınlaşma) "finans kapitalin tam egemenliği"ne yol verilmesi olarak kınadılar. Onların öngörülerine göre, Lenin'in planı "bürokratik merkezileşmeye, çeşitli komiserlerin egemenliğine, yerel sovyetlerin bağımsızlıklarını yitirmelerine ve... aşağıdan hükümet etmenin -'komün devletinin'- terk edilmesine" yol açacaktı. Sol'un uzlaşmayı küçümseyen tezlerine göre bütünüyle farklı bir yol izlenmeliydi. Bu yol şunları içerecekti: Burjuvaziye karşı uzlaşmaz bir düşmanlığın sürdürülmesi; kapitalist ekonomik ilişkilere saldırılması; sanayinin kamulaştırılması ve "sosyalizasyonu"; işçi denetiminin sürdürülmesi ve yerel ekonomik sovyetlerin otoritesinin korunması; yoksul köylülerin zenginlere karşı korunması ve büyük ölçekli kolektif tarımcılığın geliştirilmesi. Sol komünistler, eleştirilerinde ve politik önceliklerinde, ilerde ortaya çıkacak başka sol muhalefet platformlarının da çerçevesini çizmiş oluyorlardı. Onların "küçük burjuva politikaların yıkıcı yolunda" gidildiğine ilişkin uyarıları ilerde partide daha pek çok kez duyulacaktı. (41)

Lenin'in Nisan-Mayıs 1918'deki "devlet kapitalizmi", 1921'den sonra resmi olarak Yeni Ekonomik Politika ya da NEP adıyla bilinen politika ile benzerliği nedeniyle retrospektif bir önceme sahip oldu. Her ikisi de, geniş bir özel sektör ile sınırlı kamu sektörünü bir araya getiren karma ekonomi olarak görüldüler. Ülkenin ve ekonominin 1918'deki ve 1921'deki durumunun çok farklı olmasına karşın, NEP'i parti kamuoyunda meşrulaştırma olanağı arayan Bolşevikler, onunla Lenin'in "devlet kapitalizmi" arasındaki benzerliklere haklı olarak işaret edebildiler. (42) Buharin ilerde NEP'in en büyük taraftarı haline geldiği için, onun Sol Komünizmin ikinci aşamasındaki konumu özellikle önemlidir.

Ekonomik konudaki anlaşmazlık boyunca Buharin'in politik rolündeki ve görüşlerindeki belirsizlik Brest barış antlaşmasına muhalefetini karakterize eden fanatik bir kesinlik savına bu kez sahip olmadığını göstermektedir. Ekonomik konuda yaklaşık üç ay süren tartışma süresince, anlaşmazlık konusuyla doğrudan ilişkili olan tek bir makale kaleme aldı ve bu makalede de Lenin'in politikalarına pratik yönden değil, kuramsal yönden itiraz yöneltti. (43) Parti içi cepheleşmenin örgütsel değil de yazınsal alanda olduğu gözönüne alınırsa, Buharin'in görece sessiz kalışı anlamlıydı. Dahası, tartışmalar sürüp giderken, *Komünist Program* adını taşıyan hacimli bir kitap yayımlandı. Bu kitabın, iktidara gelmiş olan Bolşevizmin görüşlerinin ilk kez kapsamlı bir biçimde halka aktarılması olarak düşünüldüğü açıktı. Militan komünizmin radikal özlemlerini açıklayan kitap, güncel ekonomik politikaya ilişkin görüşleri bakımından şaşırtıcı ölçüde ılımlıydı. Kitabın elde ettiği başarı (resmi bir belge olarak yaygın bir biçimde dağıtıldı ve Batı dillerinin pek çoğunda da basıldı) kitaptaki görüşlerin, Lenin'inkiler de içinde olmak üzere, partide genel olarak kabul gören görüşleri yansıttığını akla getirmektedir. (44)

Böylelikle, Buharin artık Sol Komünizmin en önde gelen sözcüsü ve esinleyicisi olmaktan çıktı. Sol Komünizm de, barış antlaşmasının onaylanmasıyla birlikte ulusal ölçekte desteklenen bir hareket olma özelliğini büyük ölçüde yitirdi ve Moskova ile daha da sınırlı kalan bir hareket halinde geldi. Bu arada, Buharin uçlarda yer almayı terk etti ve ekonomik konudaki anlaşmazlık sırasında Sol Komünistlerin liderliğini Osinski devralırken, Buharin Lenin'in önerilerine karşı yalnızca münferit kimi itirazlar yöneltti. Ülkeye ilişkin sorunlar söz konusu olduğunda, her zaman Buharin'den daha radikal olmuş olan Osinski Lenin'in en amansız ve aşırı politik hasmı haline geldi. (45) Buharin-Osinski-Smirnov ittifakının bitişinin bu kavşakta başladığı açıktır; artık Osinski ve Smirnov gelecek on yıl içinde pek çok kez parti içindeki muhalefetin temel dayanakları haline geleceklerdi.

1917 yılının Aralık ayından beri uzlaşmacı ekonomik önlemleri sert bir biçimde eleştiren Osinski artık radikalizmin savunucularının

başını çekmeye başlamıştı. Sol Komünistlerin, Lenin'in önerilerine en yaygın ve uzlaşmaz karşı çıkışları olan programatik tezler de Osinski tarafından kaleme alındı. Bu tezler, Osinski'nin Nisan ve Mayıs ayları boyunca ve gerçekte tartışmanın sona ermiş olduğu tarihten çok sonra da yinelemiş olduğu görüşleri kapsıyordu. Osinski, eski düzenle uzlaşılmasına, merkezi otoriteye, emek disiplinine, burjuva uzmanların istihdamına karşı çıkarak ve üretimin azami ölçüde kamulaştırılmasını "sosyalizasyonunu" savunarak, Sol'un suçlama ve istemlerindeki keskinliği sürdürüyor, kendi değerlendirmesiyle "en 'sol' konumda yer alıyor"du. (46)

Buharin de artık "kendimi, çevremi saranlardan uzaklaştırmam gerek" diye düşünüyordu. Ekonomik düzensizliğin ortaya çıkarmış olduğu sorunların tam olarak farkındaydı ve bu nedenle öteki Sol Komünistlerin aşırılığını paylaşmayı reddetti. Örneğin burjuva uzmanların istihdam edilmesi konusunun ilkelerle ilişkili olmadığını görerek, bu konuda "Lenin'den daha sağda" olduğunu belirtti. İşçi denetimini savunmaları nedeniyle sendikalizme yaklaşan muhaliflerle de ortak bir yanı yoktu; Ocak ayında bu eğilime karşı sert bir uyarıda bulunmuştu. Sovyet devletinin güç kazanmasına karşı geliştirilen yarı-anarşist direnişe de sempati duymadı ve bu konuda şunları söyledi: "Kapitalizm ile komünizm arasındaki dönemde... işçi sınıfı iç ve dış düşmanlarına karşı şiddetli bir mücadeleye tahammül göstermek zorunda kalacaktır. Bu tür bir mücadele için güçlü, yaygın ve iyi yapılanmış bir örgüte... *Proleter Devlet*e... gereksinim vardır" (47) Tarım konusuna gelince, (Lenin de içlerinde olmak üzere) çoğu Bolşevik gibi o da, 1917 devriminin gerçekleştirdiği yeni toprak dağılımını destekledi, ama onlardan farklı olarak bu alanda daha fazla gelişme sağlamak için büyük ölçekli kolektif tarıma gereksinim duyulduğunu belirtti, ancak iki durumun uzlaştırılması için bir yol da önermedi. Bütün bunlardan ötürü, ekonomik tartışmalar sürüp giderken, Lenin'in Buharin'e, kendisiyle "onda dokuz aynı fikirde olduğunu" bildirmesi şaşırtıcı olmadı.(48)

Bununla birlikte, Buharin Sol'un yanında taraf tutmaya son vermedi; pek gönülden olmasa da onların adına konuşmaya devam etti, *Kommünist*'in bir editörü olarak kalmayı sürdürdü ve Sol'un tez-

lerine adının konmasına izin verdi. (49) Bu, belki kısmen genç Moskovalılarla olan dostluğunun, kısmen de Brest antlaşması nedeniyle parti içinde yaşanan tartışmanın keskinliğinin bir yansımaydı. Aynı zamanda da, barış antlaşmasına ilişkin kararın altında yatan politik bakışın "Ekim devriminin ekonomik programına" zarar verecegi ve proletarya devrimine bağlılığını iddia eden ama "'Komünizme Doğru İleri' bayrağını yükseltmek yerine, 'Kapitalizme Doğru Geriye' bayrağını yükselten Bolşeviklerin" ağırlık kazanacağı yolundaki kaygılarının da bir yansımasıydı. (50) Buharin'in söyleminin ve belki aynı zamanda da ruh halinin Lenin'inkinden daha radikal olmasına karşın, barış antlaşması konusundaki karşılıklı suçlama eğilimi artık ortada görünmüyordu. Bu nedenle de ikincil konularda bir uzlaşmaya varılması olanaklı duruma geldi. (51)

Buharin'in Lenin'in ekonomik konulardaki önerilerine pratik yönden itirazları vardı. Bunların en önemlisi de, Rusya'nın geri kalmışlığının doğasına ve bununla nasıl başa çıkılması gerektiğine ilişkin anlayışından kaynaklanıyordu:

> *Rusya'nın geri kalmışlığı ülkedeki büyük işletme sayısının azlığından ötürü ortaya çıkmıyor -tersine, ülkede epeyce büyük işletme var Rusya'nın geri kalmışlığı, kırsal kesimdeki geniş alanlarımıza kıyasla, sanayinin tümünün çok küçük bir yer kaplaması gerçeğinde kendini göstermektedir. Ne var ki... sanayimizin sahip olduğu önemi de küçümsememeliyiz...*

Dolayısıyla Buharin, partinin örgütlemesi gereken şeyin geniş-ölçekli ekonomik komplekslerin, özelikle de sınai ve mali tekelci birliklerin derhal kamulaştırılması olduğunu öne sürdü, "Sermayenin bu ana ekonomik kaleleri", yeni Sovyet ekonomik sisteminin "temel ekonomik sinirleri" -"temel kaleleri"- olarak hizmet görecekti. Rus ekonomisinin tek modern ve merkezi örgütlenmiş parçası olarak burası, devlet sektörüne ya da sosyalist sektöre dönüştürülmeliydi. (52)

Buharin, Lenin'in büyük özel sermayeyi denetim altına alma planına eleştirel yaklaşmakla birlikte, ayrımsız kamulaştırmayı da sa-

vunmadı. (53) "Alınması yalnızca daha kolay olanlarda değil, örgütlemesi daha kolay olanlarla... ve en düzgün biçimde hizaya sokulabileceklerle" işe girişilmesini önerdi. Lenin'in önerileriyle karşılaşurıldığında, Buharin'in görüşleri, özellikle de "bir sosyalist devrimi, yani, sermayeyi tasfiye eden bir devrim" ya da "üretim sosyalizasyonu yoluyla sosyalize doğru" şeklindeki sloganlarda ifadesini bulan görüşleri o zamanlar daha radikal bulunmuş olabilir. Ama gerçekte, devlet denetimini yalnızca kilit sektörlerle ya da sonraları adlandırıldığı biçimiyle "kumanda tepeleri"yle sınırlı gören NEP politikalarına benzer şeyler tasarladığı açıktı. Küçük işletmeleri ve yan sanayileri, kamulaştırmanın özellikle dışında tutmuştu; çünkü "hiçbir kamulaştırma olmadan" da, daha az önemli olan sanayi dalları daha büyük olanlara bağımlı kalmayı sürdüreceğinden, "ekonomik kaleler" ile yetinilebilirdi. (54) Devlet sektöründen oluşacak bir adanın ekonominin bütünü üstünde etki yaratacağı görüşü NEP'in de ana fikri olacaktı. Bu anlamda, Buharin'in 1918'deki görüşleri 1920'lerin ekonomik politikalarına Lenin'inkilerden daha yakındı.

İşçi denetimi, emek disipliği ve işletme yönetiminin otoritesi konularına yaklaşımı o kadar açık değildi. Duygularla ilgili olan bu konular iki etmeden ötürü karmaşıktı. Birincisi, işçi denetimini yürürlükten kaldıran ve ilgili komisere "diktatoryal yetkiler" veren ilk kararnamenin tonu merkezi otoritenin en ılımlı elçiştirmenini bile çileden çıkartmaya yeterliydi. (55) İkincisi de, "işçi denetimi" deyiminin kendisinde var olan belirsizlikti; işçi denetimi, fabrika komitelerinin mi, yerel sovyetlerin mi, sendikaların mı, Yüksek Ekonomik Konseyin mi ya da yalnızca "işçi devleti"nin mi yönetimi anlamına geliyordu? Bu konuda, neredeyse ne kadar Bolşevik varsa, o kadar da farklı görüş vardı ve Buharin de bu konuda farklı zamanlarda farklı görüşlere sahip oldu. Örneğin, daha henüz Ekim 1917'de işçi denetimini" devlet iktidarının bir başka sınıfın, proletaryanın, elinde olması" diye tanımladığında, bilerek ya da bilmeyerek nihai devletçi çözümü akla getirdi. Benzer bir biçimde, Sol'un emek disiplinini açıkça reddeden tutumunu da paylaşmadı; hatta Mayıs 1918'de bir tür "zorunlu emek hizmeti" getirilmesi için zorlayıcı oldu. (56)

Ancak, Buharin Lenin'in önermiş olduğu yeni politikaya bu noktada da direnç gösterdi. Malzeme ve hammade sağlanması ve ulaşım alanlarında var olan genel bozukluğa işaret ederek, ekonomik kargaşanın sorumluluğunun yalnızca fabrika komitelerine ve işçi denetimine yüklenmesine karşı çıktı. İlk kararnameye muhalefet ediyor, ama alternatif yol da önermiyordu. O zaman yapabildiği tek şey "işçi sınıfının öz etkinliği" için dilekte bulunmak oluyordu. Dolayısıyla, "yönetenin bir sopası olmalı ama bu sopa işçilerin kendileri tarafından kullanılmalıdır" sözleri ikilem karşısındaki çaresizliğinin bir ifadesiydi. (57) Açıktır ki, sürdürmekte olduğu muhalefetin altında pragmatizmden başka bir şey yatıyordu.

Barış antlaşmasının imzalanması sonrasında, Buharin'in Sol Komünizmi, politikanın gerçeklerine bağlılıktan çok, eskisinin antitezi olan bir yeni düzen arayışıydı. Devrim özellikle o canavar Leviathan devletin ve onun modern toplumda temsil ettiği her şeyin yıkılması yönünde umut veriyordu. Diğer Bolşeviklerin bakış tarzları ne olursa olsun, Buharin Lenin'in *Devlet ve Devrim*'inde-Buharin'in çoşkulu alkışlarıyla- çizdiği türden "polissiz, sürekli bir ordusuz, kırtasiyecilikten uzak"bir devlet -bir "komün devleti"- düşüncesini ciddiye alıyordu. "Komün devleti"nin belirleyici özelliği, bu devletin bürokratlaşmış politik ve ekonomik otoriteyi yadsıması olacaktı. Bu devlet, bürokratsız yani "kitlelere yabancılaşmış ve kitlelerin *üzerinde* yer alan ayrıcalıklı insanların" olmadığı bir devlet olacaktı. Kısacası, bu devlet seçkinlere yer vermeyen ve "*kimsenin* 'bürokratı olmaması için, *herkesin* bir süre için "bürokrat' olması..." amacıyla kitlelerin toplumun yöneticileri durumuna geleceği bir devlet olacaktı. (58)

Bu bakış çerçevesinde, sovyetler "komün devleti"nin politik yapısı olarak hizmet ederken, işçi denetimi de endüstriyel demokrasinin bir tür halka dayalı temelini oluşturarak ekonomik yaşamda benzer bir işlevi sürdürecekti. (59) Bürokrasi tasfiye edildiğinde, işçi sınıfı en temel düzeyde -emeğini harcadığı yerde- özgürlüğe ve özyönetime kavuşacaktı. Dolayısıyla, Lenin fabrika komitelerini kısıtlayarak yukarıdan bürokratik otoriteyi yeniden oluşturmak üzere harekete geçtiğinde, Buharin sokaktaki adamın yöneticisinin sözleri-

ni, *Devlet ve Devrim*'in ana imgesini akla getirdi: "Aşçıya devlet yönetmenin öğretilecek olması güzel bir şey" dedi, "ama aşçının üzerine bir komiser dikildiğinde ne olacak? O zaman o devlet yönetmeyi hiçbir zaman öğrenemeyecek." (60) İkilem buradaydı; herkesin olan bir aygıt mı, bürokratik seçkinlerin olan bir aygıt mı? Bu idealist Bolşeviklerin iki kalıcı korkusunu yansıtıyordu: Yeni bir yönetici sınıfın potansiyel olarak ortaya çıkışı ve Sovyet sisteminin "bürokratik yozlaşması".

"Komün devleti" amacı Bolşevizmin ütopyacı özlemlerini yansıtıyordu. "Komün devleti"nin, Marksist sosyalistler olarak Bolşeviklerin de bağlandıkları modern sanayi toplumunun uzman olmayanlar tarafından kolayca işletilen basit ve karmaşıklıktan uzak bir yönetsel düzene uygun düştüğü görüşünü içerdiği için başından beri başarızlığa mahkum olup olmadığı konusu tartışmalıydı. Ne var ki, Sovyetler Birliği'ndeki ekonomik modernleşme süreci, başka yerlerde olduğu gibi, uzmanlaşmayı ve yönetsel seçkinliği artırarak tam ters yönde bir gelişmeyi hızlandırmıştı. Dolayısıyla 1918 yılında bu çelişki, aralarında Buharin'in de yer aldığı pek çok Bolşevik için açıkça görülebilir duruma gelmişti. "Komün devleti" düş ise hayalcileri yakalamayı sürdürüyordu. Onlar için söylenebilecek olan, Goethe'nin kutsal sefere çıkan bir başkası için sözünü ettiği şu sözlerden başkası olamazdı:" Napolyon erdem aramak için yola çıktı, ama o bulunamayacağı için, iktidara ulaştı."

Gerçekçilikle idealizmin bir tür bileşkesi Buharin'i ekonomik politikaya ilişkin tartışmada Lenin ile aşırı Sol Komünistlerin arasında bir yere yerleştirdi. Ama sonuçta Lenin'e en keskin karşı çıkışını yapmasına neden olan şey de güncel politika değil, kuramsal bir konu oldu. Tartışma Lenin'in Sovyet ekonomisini "devlet kapitalizmi" olarak tanımlayışı noktasında odaklaştı. Bu, ikisinin modern kapitalizm konusunda farklı anlayışlara sahip olduklarını bir kez daha ortaya çıkartan semantik bir çatışmaydı. Lenin "devlet kapitalizmi"ni politikasına uygularken, bu deyimi özel sermayenin ve modern ekonomik yönetimin devlet tarafından denetim altına alınmasıyla eş anlamlı olarak kullanıyordu. Böylelikle de "devlet kapitalizmi"ne sınıfsal ya da tarihsel içeriğinden yoksun bırakılmış nötr

bir anlam yüklüyor ve bir poleter devletin devlet kapitalizmi ekonomisini yönetebilir olması önerisinde hiçbir çelişki görmüyordu.

Lenin'in anlayışının olumlu yanları ne olursa olsun, bu anlayış Buharin'in Marksizminin merkezinde yer alan kuramsal anlayışa aykırı düşüyordu. Buharin'e göre devlet kapitalizmi *modern kapitalizmdi*; Buharin bu kavram çerçevesinde 1915'ten beri emperyalizme ve her şeyden önce de modern Leviathan devlete ve onun "ceza kapitalizmine" ilişkin düşüncelerini tanımlamıştı. (61) Dolayısıyla, Buharin'e göre, Lenin'in bu deyimi Sovyetler Birliği için kullanması Marksizme yönelik bir hakareti. Antlaşmaya ilişkin tartışmalardan sonra, pedagojik olarak "Çağdaş İktisat Üzerine Kimi Temel Anlayışlar" adını taşıyan tek yazılı polemiği lidere bu noktada saldırıyordu. Buharin, devlet kapitalizminin teknik değil, "oldukça özgül ve bütünüyle tarihsel bir kategori" olduğunu düşünüyordu; ona göre devlet kapitalizmi kapitalizmin *türlerinden* biri... sermayenin iktidarının belirli bir biçimi"ydi:

> *Proletarya diktatoryası koşullarında devlet kapitalizminden söz etmek bir saçmalıktır. Çünkü devlet kapitalizmi finans kapitalin diktatoryasının varlığını varsayar; o üretimin diktatoryal biçimde örgütlenmiş emperyalist devlete transferidir. Kapitalistlerin olmadığı bir devlet kapitalizmi de bütünüyle aynı türden bir saçmalıktır. "Kapitalist-olmayan kapitalizm"- bu ise artık kafa karışıklığının doruğudur...* (62)

Buharin'in devlet kapitalizmi anlayışı 1915'ten beri değişmemişti, ilerde de değişmeyecekti. Çağdaş dünyaya, kapitalizme ve sosyalizme ilişkin düşüncelerinin temelini oluşturan bu anlayışın sulandırılmasına da izin veremezdi: "Devlet kapitalizmi burjuva devletin kapitalist tröstlerle kaynaşması olduğundan ötürü, proletarya diktatoryası koşulları altında bir tür 'devlet kapitalizmi'nden söz edilemez; çünkü bu durum ilkesel olarak böyle bir olasılığı ortadan kaldırır." (63) Öyle görünüyor ki barış antlaşmasının onaylanmasından sonra Buharin'in Lenin'le asıl çatışması bu olmuştur ve Buharin'in Sol Komünistler arasında bulunuş süresinin uzamasının temel nedeni de bundan başka bir şey değildir. Kuramsal bir sorun arala-

rındaki güncel politik farklılıkları derinleştirmiş ve Buharin'in pratik konulardaki düşüncelerinin üzerini örtmüştü. Çünkü Buharin, Lenin'in "devlet kapitalizmi" deyimini Sovyet Rusya için kullanmasına itiraz etmesine karşın, onun bu başlık altında topladığı ılımlı politikalara bütünüyle karşı çıkmıyordu.

Tanımlar üzerine sürüp giden tartışma, aynı zamanda, Bolşevikleri sürekli olarak rahatsız edebilecek bir soruna değiniyordu. Buharin ve onunla birlikte daha pek çok Bolşevik, sosyalizmi "devlet kapitalizminin antitezi" olarak görüyorlardı. (64) O zaman yeni Sovyet düzeni nasıl tanımlanacaktı? En hayalciler bile onun şimdiden sosyalizm olarak nitelenebileceğini söylemiyorlardı. Lenin'in önerisi olan devlet kapitalizmi ise yaygın bir kabul görmüyordu. Diğer olasılıklar da "bir geçiş toplumu" ve "proletarya diktatoryası"ydı. Ama bunlardan birincisi bulanık, ikincisi de deyim yanlışlığıydı (bunun nedeni bu deyimin yalnızca öncü partinin rolünün artmasını görmezlikten gelmesi değildi). Söz konusu olan semantik bir sorundan daha fazla bir şeydi. Sözcüklerin ardında Ekim devriminin ürünü olan toplumsal düzenin doğasına ilişkin gerçek bir belirsizlik yatıyordu; bu, Bolşeviklerin ilerdeki yıllarda tartışacak oldukları, garip, bazen de acı verici bir soruydu. Ancak, daha sonraları da olduğu gibi 1918'de de semantik öğe genellikle işleri karıştırmaya yarıyordu. Buharin'in durumunda da, bu konu onun iç politikaya ilişkin görüşlerinin gerçekte olduğundan daha radikal görünmesine neden oluyor ve onu "Rusya'da halen var olan toplumsal ve ekonomik yapıların çeşitliliğini" görmezlikten gelmekle suçlanmaya açık duruma getiriyordu. (65) Bu suçlama, genelde haksız olmasına karşın, önemli bir gerçeğe ışık tutuyordu: Buharin'in Marksizminin Rusya'nın geri köylü toplumunda "sosyalizmin inşa edilmesi"ne ilişkin söylediği fazla bir şey yoktu.

Gerçekten de, Buharin'in ve genel olarak Sol Komünizmin muhalefetinin çarpıcı özelliği onun partinin pek çok iç sorunu ile marjinal düzeyde ilişkili oluşuydu. Buharin'in asıl sorunu devrimci savaş ve Brest barış antlaşmasına olan muhalefetiydi. Tartışma konusu, devrimci bir sosyalist hükümetin kapitalist bir güçle görüşmelerde bulunup bulanamayacağıydı. Daha sonraları bu konuda

şunları hatırlayacaktı: Bu ilke, "uluslararası bilincimizi ruhlarımızın derinliğine kadar sarstı..." (66) Ama parti içi çatışma iç sorunlara, partinin pek az düşünmüş olduğu ekonomik sorunlara gelip dayandığında, ortada daha az açık seçik olan bir programatik kesinlik vardı. Çoğu Bolşevik işlerliği olan ekonomik politikalarla ilgili olarak düşünmeye daha yeni yeni başlıyordu. (67) Lenin'in "devlet kapitalizmi" bu boşluğu doldurmayı amaçlıyordu, ama onun önerileri de ekonominin çözülmesini durdurmak üzere hazırlanmış geçici önlemler olmanın pek ötesine gitmiyordu. Bunlar partinin sanayileşme ve tarımsal gelişme gibi uzun erimli sorunlarına ilişkin fazla bir şey söylemiyor, "sosyalizmin inşası" konusunda da pek az şey anlatıyorlardı.

Kamulaştırma üzerine yapmış olduğu kısa yorumlar bir yana bırakılacak olursa, Buharin geçerli olabilecek ekonomik politika arayışlarına hemen hemen hiç katkıda bulunmadı. Piyasa ilişkilerinin son bulması ve planlamaya geçilmesi konusunda, tarımı gerçekte yok sayarak, bulanık sözler söyledi. Onun Sol Komünizminin her iki öğesi de -devrimci savaşın ateşli savunusu ve Lenin'in ekonomik önerilerine ürkek bir karşı çıkış- kendi belirsizliğinin ve partinin yurt içindeki amaç ve sorunlarına ilişkin tıkanıklığının yansımasıdır. On yıl kadar sonra şunları hatırlatacaktı. "Dıştaki sorunlar ve içerde karşılaştığımız en büyük zorluklar, tüm bunlar, bize devrimci savaşın kılıcıyla kesilmek zorunda olan şeyler gibi görünüyordu." (68)

1918 yılının başlarında., ekonomik, politikaya ilişkin parti içi anlaşmazlık -ve Sol Komünist hareket- birdenbire sona erdi. Lenin'in ılımlı politikaları terk edildi ve daha sonraları "savaş komünizmi "adıyla tanımlanmış olan köklü biçimde farklı bir yola girildi. 1918 başlarındaki uzlaşmacı "devlet kapitalizmi" dönemi de, yarı yarıya unutulmuş bir "barışçı soluk alma dönemi" olarak tarihe geçti. (69)

Partinin yeni ekonomik radikalizmi zaman zaman kabul edildiği gibi, Sol'a verilmiş bir ödül olarak değil, bastıran, tehlikeli koşullara yanıt olarak ortaya çıktı. Haziran ayının sonlarında, işgal edilmiş bölgelerdeki büyük işletmelerin Alman mülkiyetine geçirilebilece-

ginden korku duyan Sovyet hükümeti "sanayinin önemli her kategorisini" kamulaştırma kararını verdi. Aynı şekilde, hükümetin Mayıs ve Haziran aylarındaki, sınıf mücadelesini keskinleştirmeye ve elde bulunan tahıla el koymaya dayalı tarım politikaları da kentlerde artmakta olan açlık tehdidinin yaratığı korkunun bir sonucuydu. (70) En önemlisi, Haziran ve Temmuz ayları, iç savaşı ve yabancı askeri müdahaleyi de birlikte getirmişti. Beyaz ordularca, Japon ve Batılı birliklerce kuşatılan, ablukaya alınan ve Rusya'nın yalnızca bir bölümünü ellerinde bulunduran Bolşevikler, bundan sonraki iki-buçuk yıl boyunca partinin-devletin tüm elverişli kaynaklar üzerindeki denetimini yaygınlaştırarak ayakta kalmaya çalıştılar.

Sonuç, topyekûn savaş ekonomisinin aşırı bir örneği olan savaş komünizmiydi. Tüm kaynakları askeri zafer için seferber etme arayışında olan parti-devlet, özerk ara kurumları ortadan kaldırdı ya da kendisine bağımlı kıldı; böylece sendikalar üretimi hızlandırmak için kullanılırken, yaygın tüketici kooperatifleri ağından da dağıtımı denetlemek amacıyla yararlanıldı. Normal ticaretin yerini, karneye bağlama, el koyma ve ilkel mübadele aldı; karaborsa dışındaki piyasa varlığını yitirdi. Hükümetçe sıfırları artırılan, enflasyonla değeri düşen ve Sovyet Rusya'yı "milyoner yoksulların ülkesi" haline getiren para artık bir değere ya da işleve sahip olmaz oldu. Eski bir Bolşevik, savaş komünizmini, her şeyden önce, askeri kuşatma altında bir ekonomi, politik bakımdan ayakta kalabilmek için yönelinmiş ekonomi olarak tanımlıyordu: "İlkin, kırsal kesimde el koyma; ikinci olarak kategorilere ayrılmış kent nüfusu için katı bir karne sistemi; üçüncü olarak, üretimin ve emeğin bütünüyle sosyalleştirilmesi; dördüncü olarak, olağanüstü karmaşıklaştırılmış ve tepeden talimatlara dayalı bir dağıtım sistemi..." (71)

1918-1921 döneminin en önemli ayırdedici özelliği ekonomik yaşamın yoğun biçimde "devletleşmesi" idi. Bu terim, olup bitenleri tanımlamak için yerinde ve yaygın olarak kullanılıyordu. Devlet her türlü ekonomik aracı eline geçirmişti ve mantar gibi geniş, hantal bir bürokrasi ortaya çıkmıştı. Kooperatifler, sendikalar ve yerel ekonomik sovyetlerin oluşturduğu ağ, devlet mekanizmasının bürokratik uzantılarına dönüşmüştü. Artık fiilen tüm sanayi üretimin-

den sorumlu duruma gelmiş olan Yüksek Ekonomik Konsey, hiç durmaksızın kendi alt birimlerine yenilerini ekliyordu. 1920'ye gelindiğinde, üretim alanındaki işçi sayısına oranla bürokratların sayısı, 1913 yılına göre iki kat artmıştı. (72) "Komün devleti" düşü iç savaşın alevleri içinde son bulmuş, Sovyet Cumhuriyeti ile Paris Komünü arasındaki kolayca yitip gitmemiş bu tek benzerlik de çıkmaza girmişti.

İç savaş ve savaş komünizmi deneyimi hem partiyi, hem de oluşmakta olan politik sistemi çok büyük bir değişikliğe uğrattı. Partinin 1917'deki demokratik normlarının yanısıra, 1918 başlarındaki özgürlükçü ve reformist denebilecek profili, acımasız bir fanatizme, katı bir otoriteryanizme ve yaşamın her düzeyde yaygın biçim de "askerileştirilmesi"ne dönüştü. Harcanıp giden yalnızca parti içi demokrasi değil, 1917'de bütün ülkede yaratılmış olan, yerel sovyetlerden fabrika komitelerine kadar tüm ademi-merkeziyetçi halk denetim biçimleriydi. Bolşevikler başka bir seçim şanslarının bulunmadığını öne sürüyorlardı; çünkü Buharin'in belirtmiş olduğu gibi, "Cumhuriyet silahlı bir kamp" durumundaydı (73). Bu sürecin bir parçası olarak partinin politik rakiplerine karşı tutumu da değişikliğe uğradı; başlangıçtaki kayıtsız hoşgörüden, Haziran 1918'de öteki sosyalist partilerin sovyetlerden uzaklaştırılmasına ve en sonunda kimi Bolşeviklerin suikaste kurban gitmesinin ve 30 Ağustos 1918'de Lenin'in yaşamına kasdedilmesinin bir sonucu olarak da, onlar üzerinde terör fırtınası estirilmesine kadar uzanan bir değişiklik gösterdi. Sovyet güvenlik örgütü Çeka'nın uyguladığı baskı Sovyet politik yaşamına yeni bir boyut ekledi. Buharin, aradan geçen pek çok yıldan sonra st. Just'un sözlerini aktararak, duruma uygun düşen şu analojiyi yapıyordu: "Yasayla yönetemediğiniz zaman demirle yönetmelisiniz. "(74)

Bu sıkıntılı yıllar ilerdeki politik tartışmalar için de yeni bir referans noktası yarattı. Kesin görünen bozgun zaferle dönüştüğü zaman, sonraları savaş komünizmini reddetmiş olanlar da içlerinde olmak üzere tüm Bolşevikler bu dönemle gurur duyacaklardı. Buharin, aşağıdaki satırları yazarken, o zor dönemin duygularını da yakalamıştı: "Proletarya müthiş bir biçimde yalıtılanmış bulunuyor;

herkes elini ona karşı kaldırmış durumda." Dolayısıyla, 1918 1921 dönemi "kahramanca bir dönem" olacak, olanaksızlıkları hiçe sayan askeri bir direniş, "kitlesel bir kabarma ve devrimci çoşku" geleneği yaratacaktır. (75) Bir on yıl sonra da, Stalin bu geleneği öteki kaleleri ele geçirmek amacıyla yardıma çağıracaktı.

İç savaşın çıkması ve Sol Komünistlerin dağılması Buharin'in parti yaşamında da bir dönüm noktası oldu. Bu durum onun genç Moskova Solu ile yıllar boyu sürmüş olan politik ittifakını sona erdirdi. 1918 ile 1920 arasındaki muhalefet hareketleri, Bolşeviklerin askeri alandaki durumlarına bağlı olarak dalgalanma gösterdi. (Franklin'in Amerikan devrimcilerine yönelttiği, "Hep birlikte asılalım, yoksa, hiç kuşkusuz, ayrı ayrı asılacağız" öğüdü genel olarak kabul görüyordu.) Askeri alandaki durumlar daha az korkunç görünmeye başladığında da iki önemli muhalefet ortaya çıktı. Mart 1919'da "Askeri Muhalefet" olarak adlandırılan bir grup, Kızıl Orduda geleneksel askeri disiplinin, ayrıcalıkların ve rütbelerin uygulanmaya başlamasına itiraz etti. 1919 yılından sonra da, "Demokratik Merkeziyetçiler" işletmelerde tek kişinin yönetsel otoritesinin yeniden oluşturulmasını, parti ve devlet işlerindeki genel bürokratlaşmayı ve merkezileşmeyi protesto ettiler. Her iki fraksiyon da, eski Sol Komünistler -ve onların ünlü önderleri Osinski ve Smirnov- tarafından yönetiliyordu ve örgütsel merkezleri de Moskova'daydı. (76) Ne var ki, Buharin her iki muhalefet hareketinden de dikkati çekecek biçimde uzak kaldı ve 1920'deki Dokuzuncu Parti Kongresinde Merkez Komitesi adına Osinski'ye karşı çıkan bir konuşma yaptı. (77)

Şubat 1918'de, Buharin ve Sol Komünistler Brest antlaşmasına karşı açık muhalefet yapabilmek için partideki ve devletteki görevlerinden istifa etmişlerdi. (78) Buharin Sol Sosyalist Devrimcilerin Temmuz başlarındaki başarısız ayaklanma girişimlerinin hemen öncesinde, Mayıs ya da Haziran'da, Merkez Komitesindeki ve *Pravda* genel yayın yönetmenliğindeki görevlerine döndü. Sonraları da "hatasını itiraf eden" ilk Sol Komünist olduğunu öne sürdü; ama bu konuda Ekim ayına kadar hiçbir yazılı açıklamasına rastlanamadı. (79) O zamanlar, Almanya'da ve belki de Viyana'da devrim yakın

görünüyor, Brest antlaşması ise eskisi kadar keyif kaçırmıyordu. Buharin de, bütün bunları gözönünde tutarak yıllar boyunca Sovyet dış politikasını karakterize edecek bir umutlu bekleyiş ve ihtiyat karışımıyla şunları söyledi:

> *İçtenlikle ve açıkça itiraf ederim ki.. bizler yanlıştık, Lenin ise doğruydu; çünkü soluklanma dönemi bize güçlerimizi yoğunlaştırma ve güçlü bir Kızıl Ordu örgütleme fırsatı verdi. Şimdi her iyi statejist güçlerimizi parçalamamamız ve onları en güçlü düşmana karşı yönelimemiz gerektiğini anlamalıdır. Almanya ve Avusturya artık tehlikeli değildir. Tehlike... daha eski müttefiklerimizden, daha çok İngiltere ile Amerika'dan geliyor.*

Alman proletaryası "bizim için en aziz olan şeyle kanımız ve ekmeğimizle" desteklenecekti. Ama Sovyet Rusya riske sokulmayacaktı; artık asıl muharebe alanı Rus iç savaşıydı. (80)

1918 yazından, 1920 sonlarına kadar, Lenin ile Buharin'i ayıran hiçbir önemli sorun olmadı yalnızca geçmişte kalan ikincil düzeyde iki anlaşmazlık konusu bir miktar canlanır gibi oldu; bunlardan birisi modern kapitalizmin kuramsal tanımına, diğeri de Lenin'in ulusların kendi kaderlerini kendilerinin belirlemesi sloganına ilişkindi. İlk konunun bir karara bağlanması beklenemezdi, dolayısıyla gündemden çıkıp gitti; ikincisi ise uzlaşmayla sonuçlandı, ama uzlaşmada ağırlık yine de Lenin'den yanaydı. Ancak, bir zamanların bu keskin tartışma konuları Lenin ile Buharin arasında fazla gerilim yaratmadı, çünkü her ikisi de partinin önünde duran temel sorunlarla ilgili olarak bir kez daha görüş birliğine varmışlardı. (81)

Uygun ve keskin tartışmalar bittikten sonra, bunların yol açmış olduğu yaraların sarılmasına yönelik bu yetenek, ikisinin arasındaki ilişkinin önemli bir yanına işaret ediyordu. Önde gelen Bolşeviklerden hiçbirisi, Lenin'in görüşlerinin karşısına Buharin'den daha sık çıkmamıştı; ama Lenin'in gözdesi genç de Buharin'den başkası değildi. Onları birbirlerine, dostça duygular, hatta sevgi ve karşılıklı saygı bağlıyordu. (82) Sol Komünizmden sonraki dönemde de bu

kural bozulmadı; ama bu kez Lenin'in Buharin'in politik bilgeliğine olan güveni tam olarak hemen yenilenmedi. Buharin, 2 Haziran 1918'de radikal komünistlerle ilişki kurmak için Almanya'ya hareket etmeden önce, Lenin Berlin'deki Sovyet temsilciyi, "Buharin sadık birisidir ama 'sol-aptallıkta' dayanılmaz uçlara gitti. ...*Prenez garde* * "diyerek uyardı (83) Bütün bunlara karşın, Lenin oligarşinin bu en genç üyesine, büyük değer veriyordu. İç savaşın ilk dönemlerinde Trotsky'e, "Beyaz Muhafızlar seni ve beni öldürürlerse, acaba Buharin ile Sverdlov başarabilirler mi?" diye sormuş ve böylece Buharin'e verdiği değeri de dile getirmişti. Belki Lenin bu sözlerle Buharin konusunda kimi kaygılarını da belirtiyordu; ama bunları söylerken, Buharin'i kendi yerine, o zamanlar partinin örgütlenme çalışmalarının başındaki Yakov Sverdlov'u da Trotsky'nin yerine düşündüğü açıktı. (84)

Öte yandan, Buharin'in kısa süren muhalefeti parti önderliğindeki yerine de bir zarar vermedi. O zamanlar, daha sonraki günlerdekinin tersine, ailenin şımarık çocuğu evine dönebilirdi. Buharin 1917'deki Altıncı Parti Kongresinde yapılan Merkez Komitesi üyeliği seçimlerinde oy sıralamasında onuncu sırayı almıştı; oysa Brest-Litovsk antlaşmasına karşı Sol Komünistlerin sözcülüğünü yapmış olduğu Yedinci Parti Kongresinde sıralamada beşinci sıraya yükseldi. Bu da, muhalefetine karşın saygınlığını koruduğunun bir kanıtıydı. Bir yıl sonra, 1919 Mart'ında yapılan Sekizinci Kongrede ise her delegenin oy pusulasında yalnızca altı isim bir arada bulunuyordu: Lenin, Zinovyev, Trotsky, Buharin, Kamanev ve Stalin. Bu sıralama, en azından parti seçkinlerinin, haklı olarak partinin en üst yönetimini oluşturanlara yönelik duygularını yansıtıyordu. Öte yandan Sekizinci Kongre, aynı zamanda, ilk işlevsel Politbüroyu da seçerek parti oligarşisini de kurumsallaştırmıştı. Politbüro, beş asıl üye -Lenin, Trotsky, Stalin Kamanev ve Krestinski- ile üç aday üyeden -Buharin, Zinovyev ve Mikhail Kalinin- oluşuyordu. (85) Bu sekiz adam Sovyet Rusya'daki gerçek hükümet durumundaydılar.

Buharin'in iç savaş yıllarındaki resmi faaliyetleri konusunda net

* Prenez garde : dikkatli olun- çev.

bir tablo çizmek zordur. Bunun nedeni bir ölçüde, savaş komiseri olarak her zaman merkezi bir role sahip olmuş olan Trotsky'nin tersine, Buharin'in aynı anda çok çeşitli konularla ilgilenmesidir. En önemli sorumluluğu, büyük öneme sahip olan *Pravda* genel yayın yönetmenliğiydi. *Pravda* iktidar partisinin yurt içinde ve dışındaki resmi sesiydi. Ama aynı zamanda, pazartesileri dışında her gün yayımlanan ve resmi görüşlerle birlikte farklı görüşlere de yer veren bir gazete olarak, parti içi iletişimin de nihai organıydı. Buharin başyazıların çoğunu kaleme alıyor ve gazetenin genel tutumunu ayarlıyordu. Zamanla *Pravda*'nın büroları pek çok parti içi ve dışı yayına ev sahipliği yapmaya başladığında da, Buharin, fiilen tüm Bolşevik propagandasının olduğu kadar genel olarak Sovyet basınının da sorumlusu olup çıktı. (86)

1918 yılının sonlarında, uluslararası komünist faaliyetlerle de yakından ilgilenir durumdaydı. Yabancı ülkelerin Marksistleri başarıya ulaşan devrimin merkezine umut dolu kutsal ziyaretlerine başladıklarında, bir enternasyonalist olarak sahip olduğu güvenilirlik, onu Rus partisinin önde gelen temsilcilerinden birisi haline getirdi. Ekim 1918'de, başarısız Alman ayaklanması öncesinde, Karl Liebknecht ve öteki Alman komünistlerle görüşmek üzere bir kez daha Berlin'e gitti. (Ne tür bir görevle gitmiş olduğu halâ tam olarak bilinmiyor.) (87) Alman devrimi başarıya ulaşamadı; ama başarısızlık Lenin'in 1915'ten beri sahip olduğu yeni, üçüncü bir enternasyonal özlemini sona erdirmedi. Buharin, Lenin'in talimatı üzerine "Bolşevizmin kuram ve taktikleri"ni özetleyen bir belge hazırladı. Bu belge, 4 Mart 1919'da Moskova'da toplanan Komünist Enternasyonal'in (ya da diğer adıyla Komintern'in) kuruluş kongresinin manifestosu haline geldi. (88) Böylece, Buharin zamanının epeyce bir bölümünü de Komintern faaliyetlerine ayırmaya başladı. Yürütme Kurulunun bir üyesi ve örgütü yöneten "küçük büro"nun başkan yardımcısı olarak, Komitern'in ilk başkanı olan Zinovyev ile günlük faaliyetlerin sorumluluğunu paylaşıyordu. (89)

Buharin'in bu görevleri bir dizi başka resmi ya da yarı-resmi faaliyetlerle bir arada yürütmesi, onun parti içinde özel bir role sahip olduğunu akla getiriyor. Lenin'e atfedilen bir görüş, bunun ne oldu-

ğu konusunda bize fikir vermektedir. Aktarıldığına göre, kendisine Buharin'in neden devlet kademelerinde resmi bir görevi olmadığını soranlara, Lenin, partinin bürokratik çarpıtmaların dışında kalmış en azından tek bir "beyine" sahip olması gerektiğini söylemiştir. (90) İnsanların alabildiğine denetimsiz otorite sahibi olduğu, zaman zaman da ayrımsız terör uygulanan o günlerde, Buharin'in dürüstlük, doğruluk ve yozlaşmamışlık konusundaki şöhreti partinin değerli bir varlığıydı. Görünen oydu ki, ya o kendisi Politbüronun yanlışları saptayan ve düzelten adamı olma rolünü üstlenmişti ya da ona böyle bir görev verilmişti. İçinden çıkılması zor durumlarda parti önderliğinin temsilcisi olarak ortada hep o görünüyordu; antisemitizm ile mücadele için kurulan komitede, "burjuva entelektüellerin" kuşkulu tutuklanmalarını soruşturma sırasında Çeka'da ve partinin emek alanındaki ilişkileri gerginleştiğinde de sendikalarda hep o vardı. (91) Herkes Buharin'in bu işlevi tam olarak başardığını da düşünmüyordu; örneğin bir Bolşevik, onun sendikalarla ilgili sorunlar sırasında, çözdüğünden çok daha karmaşık sorunlar yarattığından şikayet ediyordu. Söz konusu olan sorunun ne olduğunu bilmiyoruz; ama Buharin çoşkuyla çalışmış ve Moskova etrafında heryere "koşturup durmuş"tu. Dolayısıyla,"ortalıkta onunla ilgili bir laf dolaşıyor," "kimse onun bir daha nerede görüneceğini bilemez" deniyordu. (92)

Ancak bütün bu işlevlerin hiçbiri, Buharin'in çok daha etkin olan rolüyle, onun Bolşevizmin önde gelen kuramcısı oluşuyla ve giderek resmi kuramcısı halinde gelişiyle karşılaştırılmaz. O zamanlar ve ondan sonraki birkaç yıl boyunca, kuramlaştırma ve genel olarak ideoloji önemli ve anlamlı bir çaba oldu. Partinin bileşimi hızla değişiyordu; ama partinin liderleri kendilerini halâ birer entelektüel olarak görüyorlardı, politik tartışmalar sırasında onların kuramsal tutarlıkları ve ikna yetenekleri önem taşıyor, Bolşevikler onların yapıtlarıyla gurur duyuyorlardı. Dolayısıyla, Lenin mesleğini belirtirken kendisini halâ "yazar" olarak nitelendiriyor, Buharin kendisini ve Lenin'i birer "Komünist ideolog" olarak tanımlıyordu. (93) Övgü ile söz edilen kuram ile pratiğin birliği ilkesi henüz jingoizm olup çıkmamışsı. Bolşevikler kurama ve fikirlere hakikatin kendisi kadar tutkuyla saygı gösteriyor, bunların eşanlamlı olduğuna inanı-

yor ve kendi liderlik kapasitelerini burada görüyorlardı. Marx'ın, "radikal olmak şeylerin kökünc inebilmektir" inancına sahip çıkıyorlardı. (94)

Buharin'in Lenin tarafından partinin "en büyük kuramcısı" olarak nitelendirilmesini getiren kuramsal çalışmalar 1920 yılına doğru büyük ölçüde tamamlanmış durumdaydı. (*Tarihi Maceryalizm* 1921'de yayınlandı.) Sürgündeyken yazmış olduğu *Emperyalizm Dünya Ekonomisi* ve *Varlıklı Sınıfın Ekonomik Kurumu* adlı kitaplar da, 1918 ve 1919'da nihayet tam olarak yayımlanmış ve onun başarılarının doğasını ve çapını çok daha geniş bir kesimin gözleri önüne serilmesini sağlamışlardı. Bunlar, diğer yazılarıyla birlikte, onu partinin neo-kapitalizm konusunu araştıran en önde gelen kuramcısı olarak seçkin bir konuma ulaştırıyorlardı. Bu seçkin konum, 1919 yılında "kapitalizmin çöküşünün bütünsel bir resimini" çizmenin olanaksızlığını anlatırken, Lenin tarafından da belirtilmişti. Lenin şöyle diyordu: "Kesin olarak söyleyebilirim ki, eğer bunu yapabilecek birisi varsa, o herkesten önce Yoldan Buharin'dir..."(95) 1920 yılında Buharin, *Geçiş Dönemi Ekonomisi* adlı kitabında kuramsal alanını çağdaş Rusya'yı kapsayacak biçimde genişletti. Bu kitap, bir hayli tartışmaya neden olmasına karşın Buharin'in kapitalizm sonrası dönemin en önemli ve en gözüpek kuramcısı olmasını sağladı.

Buharin her zaman "kuramsal" yazılarını, "kitlelere yönelik" yazılarından ayrı tuttu. Bununla birlikte, ona en fazla ün sağlayan şey "popüler" yapıtlarından birisi oldu. Mart 1919'da yeni parti programının kabul edilmesinin ardından, Buharin ve bir başka genç kuramcı, eski Sol Komünist olan Yevgeni Preobrazenski "Rus Komünist Partisi Programının Açıklaması"nı yazmayı üstlendiler. Ekim ayında tamamlanan bu kitap *Komünizmin ABC'si* olarak adlandırıldı ve Stalin öncesi dönemin Bolşevizmini anlatan en tanınmış, en yaygın dağıtılan kitap durumuna geldi. Kitabın diğer yazarının Preobrazenski olduğu zamanla hemen hemen unutulup gitti ve çok geçmeden *Komünizmin ABC'si* yalnızca Buharin'in adıyla anılmaya başlandı; böylece Buharin'in ününü yaygınlaştırdı ve onun komünist çevrelerde "devrimin altın çocuğu" olarak tanınmasına neden oldu. (96) *ABC*, kuramsal özgünlüğünden çok, ansiklopedik bir kaynak oluşuyla, kolay okunabilirliğiyle ve halk tarafından olağanüstü dü-

zeyde benimsenişiyle ün kazandı. Yazarlar, "eski Markisist yazının şimdiki gereksinmelere yanıt veremeyecek durumda olduğu"nu öne sürerek parti okulları ve "her işçi, köylü için komünizm konusunda bilgi sağlayan temel bir ders kitabı" hazırlama çabasında olmuşlardı. Kitapları parti programıyla aynı sırayı izliyor, her noktayı açımlıyor, ülke içine ve dışına ilikin hiçbir çağdaş sorunu atlamıyordu. Bu kitap, emperyalizmi ve devlet kapitalizmini ele alış tarzı bir yana bırakılacak olursa, salt Buharin'e özgü bir yapıt değildi. (97) Kitaptaki görüşler bir bütün olarak partinin görüşlerinin yansımasıydı ve kitabın yeni olan yanı, 1919 yılında var olan Bolşevik tezlerinin hemen hemen tümüne yer veriyor olmasıydı.

Bu nedenle, kitap önemli bir güce sahip oldu; halâ da öyledir. *ABC* savaş komünizmi döneminin havasını, "Marx'ın öngördükleri işte gözlerimizin tam önünde gerçekleşiyor" diyen bir inancın güç kattığı militan bir iyimserliği yansıtıyordu. (98) Kitap, Sovyet gerçekliğinin değil, 1919'daki Bolşevik özlemlerinin ve ütopyalarının, partinin saflığının dile getirilişiydi. *Komünizmin ABC'si* "kahramanca bir dönemin" sesi olduğu için 1921 yılına gelindiğinde yazıların çoğu eskiyip gitmişti; bununla birlikte, bir anda başarıya ulaştı, kalıcı bir başarı kazandı ve partinin "kutsal kitabı" oldu. Otuzlu yılların başında kitap Rus dilinde en az onsekiz baskı yapmış ve yirmi yabancı dile çevrilmişti. *Komünizmin ABC'si, Tarihi Materyalizm* ile birlikte, Rus ve yabancı komünistler için "komünist prapagandanın en standart iki kitabı" durumunu geldi ve Buharin'in adını dünyanın her köşesine, insanların devrimci mücadeleye katıldığı her yere ulaştırdı. (99) *ABC*'den sonra, Buharin'in ünü artık Lenin ve Trotsky'ninkine yaklaşmıştı.

Ne var ki, böylesine bir ün kazanmış olmak Buharin için aynı zamanda bir tür talihsizliği de birlikte getirdi. *Komünizmin ABC'si* gibi "süper-popüler" kitaplar onun "çağımızın yetenekli.. kitap yazarlarından birisi" olarak övülmesine yol açtı. (100) Ama Bolşeviklerin iktidarı sürdükçe ve partideki fikir ayrılıkları artıkça, parti önderleri kendilerini ideolojilerini sistematize etmek ve kurumlaştırmak zorunda hissettiler. Parti politikasının, kolay anlaşılır bir fundamantalizmin oluşturulmasını zorunlu kıldığı 1920'lerde,

Buharin'in kuramsal şöhreti ve *Komünizmin ABC'si* gibi kitaplarının kutsal kitapları hatırlatan havası, onu ister istemez "ortodoks Bolşevizmin" ruhban sınıfının başı rolünü üstlenmeye sürükledi. (101)

Bu durum iç savaş sırasında bile sürüp gitti. Buharin, yeni kurulan Sosyalist Akedeminin kurucu üyelerinden birisi olarak, parti üyelerinin ideolojik eğitiminde ve parti aydınlarının yetiştirilmesinde artan ölçüde sorumluluk ve etkinlik sahibi oldu. Yapıtları parti okullarında okutulan zorunlu ders kitapları haline geldi ve 1919 yılından sonra Sverdlov Üniversitesi'nde ekonomi ve tarihi materyalizm konusunda seminerler yönetmeye başladı. Bu tür pedogojik yükümlülükler, onun doğasından gelen şeyler olmalarına karşın, zamanla birer resmi görev olup çıktılar (102) Dolayısıyla, Buharin daha henüz otuz yaşının biraz üzerindeyken, çevresinin, çoğu parti içinde yükselecek ve Buharin'in ne peşinde olduğu ne de kendisine kolayca yakıştırdığı ortadokslık giysisinin koruyucusu olarak, onun kutsallığını yüceltecek olan artan sayıda ardılı tarafından kuşatılmış olduğunu gördü.

Buharin'i, devrimden hemen iki yıl sonra kapitalizmden sosyalizme geçişin çözümlemesini yapmaya yönelten şey de Bolşevizmin kuramsal bütünselliğinden artık kendisinin sorumlu duruma gelmekte olduğunun farkına varması olmalıdır. O güne kadar bu yönde çaba harcanmamıştı. Bunun nedeni, kısmen geçici savaş komünizmi önlemlerinin yaratmış olduğu partideki genel şaşkınlık, kısmen de Bolşeviklerin dikkatinin "sözcüğün tam anlamıyla gün be gün" devrimlerin gerçekleşmesinin beklendiği Avrupa üzerinde yoğunlaşmasıydı. (103) Buharin'in Avrupa'da gerçekleşmesi beklenen şeylerle ilgili müthiş iyimserliği de ancak 1919 yılı içinde kaybolmaya başlamış, o yıllarda uluslararası devrimin, pek çok parçanın bir oraya gelmesiyle oluşan Asya'daki anti-koloniyel devrimleri de içine alan uzun bir tarihsel süreç olarak görülmesi ve Komünistlerin de "tarihsel gelişmeleri zorlamaması" gerektiğini düşünür olmuştu. (104) Özellikle 1920-1921 kışında bir kez daha umutlanacak olmasına karşın, Batıdaki devrimlerin başlamasının kesinliğine ilişkin aşırı beklentisi sona ermişti. Bunun sonucunda da, o ve diğer Bolşevikler yalıtılanmış durumda bulunan bir Sovyet Rusya'nın ekono-

misi üzerinde daha ciddi olarak durmaya başlamışlardı.

1918 yılının Nisan ve Mayıs aylarındaki ekonomik konulara ilişkin tartışmalar sırasında Buharin Lenin'in solunda yer almış, ama savaş komünizmi türünden politikaları ne öngörmüş ne de savunmuştu. Gerçekte de bu tür kimi politikalar, Buharin'in, örneğin yalnızca büyük, kolay yönetilebilecek işletmelerin devletleştirilmesi gibi istekleriyle hiç uyuşmuyordu. Bununla birlikte, yıl içinde, bu aşırı önlemlerde askeri zorunlulukların ötesine geçen bir geçerlilik görmeye başladı. Ekonominin geniş ölçekli "devletleşmesi"nde ve devlet ile toplum arasındaki ara kurumların silinip gitmesinde Rusya'nın kapitalizmden sosyalizme doğru hızla mesafe katedebileceği bir yol görmeye başladı. Mart 1919'da, sosyalizmi "gündeme" yerleştirdi ve hızlı temponun partinin yeni programının kimi bölümlerini kısa zamanda eskiteceği konusunda endişe duymaya başladı (105)

Bu beklentiler Buharin'in yeni Sovyet devletine ilişkin görüşlerinde önemli bir değişiklik olmasına yol açtı. artık şuna karar vermişti: "devletin temel anlamı onun kesin olarak *ekonomik devrimin bir manivelası*"ydı. (106) Devletin geri bir toplumu dönüştürmek için bir araç olarak kabul edilmesinin bir Marksist için vazgeçilmez olup çıkması Marx'ın devleti de içine alan üst yapısal olguların toplumun ekonomik alt yapısına bağımlı olduğu yolundaki ünlü sözlerinin sorgulanması gibi bir duruma yol açıyordu. Buharin'in buna verdiği yanıt devlet kapitalizmine ilişkin görüşlerinin bir ürünüydü ve Marksizmin önemli ölçüde revize edilmesi anlamına geliyordu:

> *Eğer proletaryanın devlet iktidarı ekonomik devrimin bir manivelasıysa, burada "ekonomi" ile politikanın tek bir bütün halinde kaynaşması gerektiği açıktır. Finans kapitalin diktatörlüğünde böylesine bir kaynaşma... devlet kapitalizmi biçiminde var olur. Ama proletarya diktatoryası eski dünyanın tüm ilişkilerini tersine çevirir; bir başka deyişle, işçi sınıfının politik diktatoryası, kaçınılmaz biçimde onun ekonomik diktatoryası olmalıdır.* (107)

1919-1920'de bu önerme savaş komünizmini rasyonalize etmişti; daha sonra da Buharin'i "sosyalizme giden yolda" çok farklı bir anlayışa sürükleyebilecekti. Ancak her iki durumda da, bu önerme "Sovyet devletinin güçlenmesi" adına devletin "çözülmesinin" ertelenmesi anlamına geliyordu; çünkü söz konusu olan "işçilerin devleti"ydi, dolayısıyla bu duruma bir süre katlanabilirdi. Bu noktada Buharin sarsılmaz bir inanca sahipti. (108)

Çok açıktı ki, Buharin'in örgütlü bir sosyalist ekonominin ortaya çıkışı olarak gerçekleşen "devletleşme" ve savaş komünizmi karşısındaki coşkusu, yalnızca devletin, bütün eksiklerine karşın sanayi alanındaki üretimi ve üretilen malların dağıtımı üzerindeki denetimi yaygınlaştırmakta kazandığı başarılara dayanıyordu. (109) Bunun, ağırlıklı olarak tarıma dayalı olan bir topluma tek yönlü bir bakış olduğunu, Buharin'in tarımsal alana ilişkin daha az hayalci değerlendirmeleri de kanıtlamaktadır. Buharin sürekli olarak, küçük köylülerin mallarına el konulmayacağını ve onların zorla kolektifleştirilmeyeceklerini söyledi. Ona göre, "tarımsal üretim alanında pek çok ara biçimi ve düzey" gerekliydi. "Daha uzun bir süre küçük ölçekli tarımın egemen biçim olacağı"nı belirtti ve Bolşeviklerin, aslında savaş komünizminin temeli olan "mujiklerin üzerine tükürme" (zoralım) eğilimine karşı uyarıda bulundu. O zamanlar Buharin, en başından beri ülkenin milyonlarca özel çiftlik işletmesinin yeni, örgütlü ekonomiyle zorla bütünleştirilmeyip, "yavaş bir süreç içinde barışçı yollarla..." "içeri çekilmesi" gerektiğini vurguladı. Bunun nasıl gerçekleşeceği sorusunu geçici olarak yanıtsız bıraktı, yalnızca sabır gösterilmesini ve pedagojik yöntemler kullanılmasını öğütledi. (110)

Buharin'in savaş komünizmi politikalarını sosyalizme giden bir yol olarak görmesinin ardında yatan nedenler karanlık kalsa bile, düşüncelerini etkileyen tarihsel ortam yeterince açıktır. İktidara önceden tasarlanmış bir ekonomik programa sahip olmadan gelen Buharin ve genel olarak Bolşevikler karşılarına çıkan ilk şeye sarıldılar ve günübirlik kararlarla hareket etiler. 1918-1920 yılları arasında pek çok değişiklik gösteren gelişmelerde ve bunlarla başa çıkmak için alınan önlemlerde, Marksistlerin yasallık ya da "düzen-

lilik" olarak adlandırdıkları içsel mantık sezilir. Sınıf savaşı, iç savaş, dış müdahale, "proletarya diktatoryasının" ekonomik ve politik tekeli -bunlardan her biri, kendilerine özgü bir biçimde, partinin 1916 öncesindeki beklentileriyle bağdaştırılabilir şeylerdi. Savaş komünizmine gelince, onun bir doğaçlama ürünü olmasının da "gri kuramın" gerçeklik tarafından doğrulanmış olması dışında bir anlamı yoktu. (111)

Bütün bunlar olup biterken Buharin tek başına değildi. 1921 sonrasında, bizzat Bolşeviklerce, savaş komünizminin, yalnızca bir avuç fanatik ve hayalci tarafından sosyalizme giden doğrudan bir yol ve kalıcı bir politika olarak görülmüş olduğu yolunda yaratılmış olan kanı yanlıştır. Savaş komünizmi partinin çoğunluğunun duygularını yansıtıyordu ve bu genel çılgınlığa karşı çıkan da çok azdı. Ünlü pragmatizmine ve daha sonraları savaş komünizminin aptallıklarına şiddetle karşı çıkmış olmasına karşın, Lenin de bir istisna oluşturmuyordu. Lenin de 1919'da, "şimdi proletaryanın komünist faaliyetlerinin örgütlenmesi ve Komünistlerin tüm politikası nihai, istikrarlı biçimine tam anlamıyla kavuşmuştur; doğru yolda bulunduğumuza inanıyorum..." diyordu. (112) Buharin'i başkalarından farklı kılan ve onu onların en inanmışı olarak gösteren şey bu kolektif aptallığın yazınsal anıtı haline gelen, dönemin en kötü yanlışının, "iç savaş, toplumun gerçek fizyonomisini ortaya çıkartır..." inancının dayanak yapıldığı *Geçiş Dönemi Ekonomisi* adlı kitabıdır. (113)

Geçiş Dönemi Ekonomisi, Mayıs 1920'de, savaş komünizmi tam doruğuna ulaştığı sıralarda yayınlandı. Buharin bu kitabı "kapitalist toplumun komünist topluma dönüşüm süreci"ne ilişkin iki ciltlik kuramsal çalışmasının ilk cildi olarak düşünmüştü. "Çağdaş Rus ekonomisi üzerine somut, tanımlayıcı bir çalışma" olarak planlanan ikinci cilt hiçbir zaman gerçekleşmedi İlk başta kitabı Piatakov ile birlikte yazmayı düşünüyordu; ama "pratik görevler" (Piatakov iç savaşın büyük bir bölümünde cephedeydi) bunu olanaksız duruma getirdi ve Piatakov ancak tek bir bölüme doğrudan katkıda bulunabildi. Kitap hızla ve olağanüstü soyut bir dille, Buharin'iin sonraları kendisinin de belirtmiş olduğu gibi "neredeyse cebirsel formüller

halinde" yazılmışu; kitapta yer alan temel fikir ve kavramlar genellikle tam olarak açıklanmamış ve tutarsız durumdaydılar. (114) Ne var ki, var olan Marksist düşünce çerçevesini aşma yönünde ilk ve cesur bir girişim olan kitap hemen ve kalıcı bir *succès d'estime** oldu. Mart 1921'e doğru iç politika konusunda söylediklerinin büyük ölçüde eskimesine karşın, oldukça etkili (ve tartışmalı) bir çalışma olma özelliğini de sürdürdü. 1928 yılında, Sovyet tarihçilerinin duayeni durumunda bulunan Pokrovski kitapları, devrimden sonra "toplumbilim" alanında Bolşeviklerce gerçekleştirilen üç büyük yapıttan birisi olarak söz etti. (115)

Batılı tarihçiler *Geçiş Dönemi Ekonomisi*'ni savaş komünizminin kuramsal bir savunusu kabul ederek onu görmezlikten gelme eğiliminde olmuşlardır. Gerçekte de, Buharin'in çağdaş gerçekliği çözümlemenin bir Marksist için görev olduğuna ilişkin düşüncesinin hiç kuşkusuz hafifletici etmen olmasına karşın, kitap savaş komünizminin bir savunucusudur. Ancak kitabın uzun süren saygınlığını ve kitaptaki tezlerin nasıl olup da savaş komünizmi çerçevesini aştığını açıklamak için daha başka şeyler de gereklidir. Çok genel olarak, Buharin kitapta üç geniş konuyu ele aldı: Proleter devrimi öncesinde modern kapitalizmin yapısı; devrimci patlamanın ortasındaki toplum ya da devrimci "dengesi bozulmuş" toplum; sosyalizme geçişin bir evresi olarak, kaostan yeni bir toplum dengesi yaratma süreci. Kitapta Rusya'dan çok ender olarak söz ediyordu, ama ikinci ve üçüncü konuları ele alışından, Buharin'in aklında daha çok Bolşevik deneyiminin olduğu açıktı. Marx'ın İngiliz kapitalizmi ile ilgili bulgularının genel yasaların dayanağı durumuna gelmiş olması gibi, Buharin de proleter devriminin evrensel yasalarını formüle ettiğine inanıyordu.

Buharin'in *Geçiş Dönemi Ekonomisi*'nde neo-kapitalizme ilişkin söyledikleri, büyük ölçüde devlet kapitalizmine ve emperyalizme ilişkin görüşlerinin yeni baştan dile getirilişiydi. Kitabın büyük bir bölümü bu görüşleri kapsıyor ve 1915-1917 döneminde yazmış olduklarını kaldıkları yerden devam ettiriyordu. (116) Buharin, bu kitabında da, devlet kapitalizmi ekonomisini verimli, teknolojik ve

* Saygınlık yaratan başarı - çev.

örgütsel başarıların etkin bir toplamı olarak betimliyordu. Ancak bu durum da, devrimin istenilirliği konusunda ciddi bu soruyu ortaya çıkartıyordu, çünkü devrim Rusya'da ekonomik üretimi 1913'teki düzeyinin belirli bir oranına kadar düşürmüş bulunuyordu. İç savaşın yol açtığı kayıpların yanısıra, açlık ve soğuk gibi en ilkel nedenlerden ötürü binlerce insan yaşamını yitiriyordu. Sonuçta da, Bolşevikler, Avrupalı sosyal demokratlarca, özellikle de Karl Kautsky tarafından, yapıcı değil, yıkıcı olmakla suçlanıyorlardı. Marksistler kendilerini adil bir toplumsal düzenin müjdecisi olarak kabul ediyorlardı; bu nedenle de böylesine suçlamalar onları yaralıyordu. Bunlara yanıt olarak, Bolşeviklerce yürütülen bir dizi polemik ortaya çıkmıştı; ama suçlamalar çok daha köklü, çok daha mantıklı yanıtları gerektiriyordu. (117) *Geçiş Dönemi Ekonomisi,* "devrimin maliyetlerini" bir devrim yasası olarak formüle ederek böylesine yanıtlar sağlamaya çalışıyordu.

Buharin, daha önceleri bu suçlamanın, Jironden'ler tarafından Jakoben'lere yöneltilen ve Charlotte Corday'nin Marat'yı öldürmesine neden olan suçlamayı çağrıştırdığını gözlemlemişti. Bu konudaki görüşü, büyük devrimlere her zaman için yıkıcı iç savaşların eşlik ettiğiydi; vermeyi en sevdiği örnek de demiryolu raylarından ve telgraf direklerinden barikatlar yapıldığında sonucun ekonomik yıkım olacağıydı. (118) Bununla birlikte, bir proleter devrimin üretim alanında bir burjuva devrimin yol açtığı düşüşten kaçınılmaz olarak fazlasına neden olacağını kanıtlamak konusunda daha gayretli davranıyordu. Lenin'in *Devlet ve Devrim* adlı kitabı (ve Buharin'in de 1917 öncesinde yazmış oldukları) devrimci süreç sırasında burjuva devlet aygıtının tahrip edilmesi gerektiğini öngören bir doktrin yaratmıştı. Buharin şimdi de kapitalizm koşullarında politik ve ekonomik işlevlerin içiçe geçmesinin ve proletaryanın "üretim ilişkilerini" yeniden yapılandırma isteğini, devlete karşı saldırıyı aynı zamanda kapitalizmin ekonomik aygıtına karşı bir saldırı haline getirmeyi gerekli kıldığını öne sürüyordu. "Kapitalist toplumun hiyerarşik ilişkileri" çözüldüğünde, ortaya 'tüm aygıtın' *dağılması* " çıkar diyordu. (119)

Buharin "devrimin çeşitli gerçek maliyetlerini" tanımlamıştı.

Üretimin maddi ve insani öğelerinin fiziksel tahribi ya da bozulması, bu öğelerin ve ekonominin sektörlerinin atomizasyonu, üretici olmayan tüketim gereksinimi (iç savaş malzemeleri vb.) bu maliyetler içinde yer alıyordu. Bunlar arasında karşılıklı ilişki vardı ve birbirlerini sıralı olarak izliyorlardı. Hep birlikte *"yeniden üretim sürecinin kısıtlanmasına"* (ve "olumsuz yönde genişleyen yeniden üretime") neden oluyorlardı. Buharin'in temel vargısı şöyleydi: "Üretim 'anarşisi' ..., 'sanayinin devrimci dağılışı', ne kadar sızlanılırsa sızlanılsın önlenemeyecek, kaçınılmaz bir tarihsel evredir." (120)

Herkes için açık olması gereken şeylerdi bunlar; ama pek çok Bolşevik tarafından bir bulgu olarak kabul edildiler. Çünkü, sosyalizme geçişin görece daha az acı çekilerek gerçekleşebileceğini söyleyen sosyal demokrat varsayımı doğrudan hedef alıyorlardı. Bu varsayımın bayraktarlığını Kautsky ve Hilferding yapıyorlardı. Özellikle Hilferding proletaryanın en büyük altı bankayı ele geçirmesi durumunda ekonominin tümünü otomatik olarak denetimi altına alabileceğini söylüyordu. (121) Daha "yaşlı" kuşaktan kimi Bolşevikler de Buharin'in yasasını yalnızca Rusya bağlamında doğru buluyor ve örneğin böyle bir durumda İngiltere'de üretimde ciddi bir düşüş görülmeyeceğini savunuyorlardı. (122) Buharin ise onlara kaulmıyordu; söylediklerinin evrensel geçerliliği olduğunda ısrar ediyordu. 1921 yılında NEP'in başlamasının ardından, bunun *Geçiş Dönemi Ekonomisi*'nin odak noktası olduğunu ileri sürerek, "tüm kitabın ana fikri, geçiş döneminde toplumun emek aygıtının kaçınılmaz olarak çözüleceği ve yeniden örgütlenmenin, dağılmayı gerektireceği ve üretici güçlerin geçici çöküşünün de devrimde içkin bir yasa olduğudur" dedi. Kısacası, "bir omlet yapmak için yumurtanın kırılması gerektiğini" kanıtladığını düşünüyordu. Bolşevikler de, genellikle derinliğine kavramış olarak ya da olmayarak, bu "yasa"yı benimsediler ve onu Buharin tarafından gerçekleştirilen önemli bir bulgu saydılar. (123)

Buharin'in yasası bir başka sorunu daha çözüme kavuşturdu. Marksistler sosyalizmin "nesnel ön koşullarının" kapitalizmin bağrında "olgunlaşacağına ve devrimin ancak dikkate değer bir olgun-

laşmanın ardından gerçekleşeceğine inanmaktaydılar. Olgunlaşma, "sermayenin yoğunlaşma ve merkezileşme düzeyi" ve kapitalist ekonominin "toplam *aygıtı*" göz önüne alınarak ölçülüyordu; görünüşe bakılırsa yeni toplum "deus ex machina"* olarak ortaya çıkıyordu. Buharin, bu aygıtın devrim sürecinde her zaman tahrip edildiğini ve dolayısıyla "bir bütün olarak yeni toplumun temeli halinde hizmet veremeyeceği"ni öne sürerek, Rusya'nın görece geriliğine (olgunlaşmamışlığına) ilişkin sıkıcı soruyu ustalıkla bir kenara koydu. Olgunlaşmanın asıl ölçütü olarak "maddi" aygıttan çok "insani" öğeye vurgu yaptı; belirleyici olan önkoşul "emeğin belirli bir toplumsallaşma düzeyi"ne sahip olması (proletaryanın varlığı) ve devrimci sınıfın "toplumsal-örgütsel" görevleri gerçekleştirme kapasitesiydi. (124)

Bu tez Buharin'i Bolşevik yönetiminin azgelişmiş bir ülkede gerçekleşmesinin yol açtığı ikilemin tam ortasına ve yirmilerde partideki tartışmaların merkezinde yer alan daha önceleri açımlanmamış bir önermeye, "sosyalizmin inşa edilmesine" sürükledi. Sosyalizmin eski düzenin rahminde hemen hemen tam bir olgunluğa ulaşmış olacağına ilişkin geleneksel Marksist varsayımı redderek, Marksizmi Rusyanın geri koşullarına uyarladı. Sosyalizmin büyümesiyle, kapitalizmin büyümesini karşı karşıya koydu:

> *Onlar (burjuvazi) kapitalizmi inşa etmediler o kendi kendini inşa etti. Proletarya sosyalizmi örgütlü bir sistem, örgütlü bir kolektif özne olarak inşa edecektir. Kapitalizmin yaratılması süreci kendiliğinden gerçekleşmişken, komünizmin inşa edilmesi süreci büyük ölçüde bilinçli, yani örgütlü bir süreç olacaktır Komünist inşa dönemi, dolayısıyla, kaçınılmaz bir biçimde planlı ve örgütlü çalışma dönemi olacaktır; proletarya görevini, yeni bir toplum inşa etmek yönünde toplumsal ekonoik bir görev olarak çözüme kavuşturacaktır...* (125)

* Latince, makineden çıkmış bir tanrı, Klasik tragedyalarda sevilen bir sahne numarası; işleri çözüme kavuşturmak üzere tanrının göklerden bir kabin içinde yere indirilmesi- çev.

Buraya kadar Buharin "dengesiz" bir toplumu tanımlıyor, eski toplumsal dokunun çok yönlü bozulmasına ilişkin karmaşık ve çoğu kez de dahiyane bir döküm sunuyordu. Bundan sonra artık yeni bir dengenin ortaya çıkışı konusunu ele almak zorundayız. Buharin'in Marksist diyalektiği ve toplumsal değişimi dengenin kurulması ve bozulması yönünden açıklamış olduğu *Geçiş Süreci Ekonomisi* ve *Tarihsel Materyalizm* adlı kitaplarından, 1918 yılında Stalin'in beş yıllık planına yöneltmiş olduğu ünlü saldırı olan "Bir İktisatçının Notları"na kadar yapıtlarının çoğunda denge kavramına rastlanır. Bu noktada şunu da belirtelim ki, Buharin statik bir sistemi değil, "dinamik" ya da "hareketli" bir dengeyi kastetmiştir ve toplumu (ya da en azından ekonomik sistemleri) bir denge durumu içinde görmenin, Marksist düşüncede, bir miktar kıyıda kenarda kalmış olmasına karşın, bir geçmişi de vardır. (126)

Geçiş Dönemi Ekonomisi'nde, Buharin'in bu geçmişle kurmuş olduğu ilişki ve dengeyi bir "evrim ve büyüme" durumu olarak gören anlayışı şöyle dile getiriliyordu:

> *Kapitalist sistemin üretim ilişkilerini kuramsal yöönden araştırırken Marx onun var olduğu gerçeğinden yola çıktı. Bu sistem bir kez var oldu mu, bu.... toplumsal istemler, en azından, insanların yalnızca ölüp gitmesine izin vermeyecek düzeyde değil, aynı zamanda yaşadıkları, üredikleri ve bir şeyler yaptıkları düzeyde karşılanıyor demektir. Toplumsal işbölümünün olduğu bir toplumda... bu, tüm sistemin belirli bir dengesi olduğu anlamına gelir. Gerekli miktarlarda kömür, demir, makine, yün, keten, ekmek, şeker, ayakkabı, vb. vb. üretilir. Bunlarla ilgili olarak gerekli üretim araçlarından da yararlanarak, üretimin gerekli kıldığı miktarlarda canlı insan emeği harcanır. Her türden sapma ve dalgalanma olabilir, tüm sistem genişletilebilir, karmaşıklaştırılabilir ve geliştirilebilir; o her zaman hareket ve dalgalanma halindedir, ama, genel olarak ve bütünlüğü içinde, bir denge durumundadır.*

Bu dengenin yasasını bulmak kuramsal ekonominin temel sorunudur. (127)

Bununla birlikte, var olan bir dengeyi (ya da dengesizliği) çözümlemek, eskinin enkazının içinden bir yenisinin nasıl çıkartılacağını açıklamakla aynı şey değildi.

Buharin'in bu soruya vermiş olduğu yanıt savaş komünizminin zorlayıcı önlemlerini onaylamak ve onlara kuramsal bir ifade kazandırmak oldu. Yeni denge, üretimin öğeleri arasındaki tahrip edilen bağları yenileriyle değiştirerek ve "*yerinden oynatılan toplumsal katmanları yeni bir düzenleme içinde...* "yeniden yapılandırılarak kurulurdu. Bu da, toplumun üretici güçlerini "devletleştiren", militarize eden ve harekete geçiren proleter devlet tarafından gerçekleştirilirdi. Buharin'e göre, "hangi biçimde olursa olsun, toplumsallaşma süreci proleter devletin bir işlevi"ydi. (128) Devlet kapitalizmi ile proleter sistemi arasında "biçimsel" bir benzerliğin bulunmasına karşın, kapitalist mülk "kolektif proleter 'mülk'e" dönüştürülmekte olduğundan, bunlar "özünde birbirleriyle taban tabana karşıt"tılar. Bundan böyle yaratılan şey "artık-kâr" değil, "artık-ürün"dü.

Dolayısıyla, proletarya diktatoryası koşullarında sömürünün hiçbir türü "düşünülemez"di. Örneğin, devlet kapitalizminde "emekçi yığınların köleleştirilmesi" olan asker devşirilmesi olayı, artık "yığınların kendi kendini örgütlemesinden başka birşey... değil"di. (129)

Bu karmaşık yapının altında Buharin'in tezinin en canalıcı noktası yatıyordu: Şiddet ve zorlama, dengesizliğin içinden dengeyi yaratmanın araçlarıydı. Buharin sert bir vargının ortaya çıkmasına aldırmadı. "Geçiş Döneminde 'Ekstra-Ekonomik' Zorlama" adını taşıyan bir bölümün tümünü bu önermenin savunulmasına ayırdı:

> *Geçiş döneminde, bir üretken yapı diğerine geçit verdiği zaman, ebe devrimci şiddettir. Bu devrimci şiddet, toplumun gelişimi üzerindeki prangaları, yani, bir yandan karşı-devrimci bir etmen haline gelmiş olan eski "yoğunlaşmış şiddet" biçimlerini -eski devlet ve eski üretim ilişkisi tiplerini- tahrip etmelidir,*

öte yandan da, yeni bir "yoğunlaşmış şiddet" biçimi olarak, toplumun ekonomik yapısını değiştirerek ekonomik devrimin manivelası görevini gören yeni sınıfın devletinin ve üretim ilişkilerinin oluşumuna aktif olarak katkıda bulunmalıdır. Dolayısıyla şiddet bir yandan yıkıcı bir etmen rolünü oynar, öte yandan da bir birleştirme, örgütleme ve yapım gücü olur. Bu "ekstra-ekonomik" iktidar büyüdükçe... (kuşkusuz tüm diğer şeylerin eşit olması kaydıyla) geçiş döneminin "maliyetleri" azalacak, geçiş dönemi kısalacak yeni bir temel üzerinde toplumsal bir dengenin kurulması hızlanacak ve üretim eğrisi daha çabuk yükselmeye... başlayacaktır.

Burada da, devrimci zor, "genel ekonomik gelişime" yol açtığı için, daha önceki "Dühring tipi 'saf şiddet'e" benzemiyordu. (130)

Kurşuna dizmeden başlayıp, emeğin askere alınmasıyla biten tüm proleter zor biçimleri... kapitalist dönemin insani malzemesinden komünist bir insanlık yaratma yöntemidir..." biçimindeki sözlerin sahibi olan Buharin'in mantığındaki çirkin potansiyeli vurgulamak kolaydır. (131) Böylesine bir akıl yürütme sonucunda her tür saçmalık ortaya çıkabilirdi ve rasyonalize de edilebilirdi; örneğin proletarya diktatörlüğü koşullarında işçi sınıfının sömürülmesinin olanaksız olduğu söylenebilirdi. Ama bir işçi devletinin tanımı gereği bir işçiyi sömürmeyeceğini söylemek de, "ilerici" olduğu için bir dizi kötülüğe göz yummaktan başka bir anlama gelmezdi. Belki de, Buharin'in dedikleri içinde, yeni toplumsal düzenin temellerinin atılması sırasında da zor kullanmanın oynadığı rolle ilgili sözleri, ikna edicilik ve tarihsel geçerlilik bakımından en az tartışma götürür olanlardı. Tarih devrimci başkaldırı halindeki bir toplumun küçümsenmeyecek oranda zor kullanımı olmaksızın dinginleştirilmesine ya da yeniden düzene kavuşturulmasına ilişkin pek fazla örnek sağlamaz. Ne yazık ki, Buharin'in tezi kuramsal olarak onu konudan uzaklaştıran bir ek ve bir atlama nedeniyle güç anlaşılır duruma gelmiş ve zayıflamıştı.

Konudan uzaklaşma, ekonomi politiğin ve onun geleneksel kate-

gorilerinin kapitalizm sonrası toplum için geçerli olmayacağı yönündeki varsayımıydı. Bu, onun geçiş dönemi ekonomisini ele alışına aldatıcı bir aşırı radikal görünüş veriyordu. Buharin'e göre, Marksizm "diyalektik tarihsel" bir metodoloji kullanmıştı; Marx tarafından tartışılan kategoriler ve ekonomik yasalar yalnızca kapitalist meta üretimi ile ilgiliydi. Bunu şöyle açıklıyordu Buharin:

> *biz örgütlü bir toplumsal ekonomiyi ele geçirir geçirmez ekonomi politiğin değer, fiyat, kâr ve benzeri bütün temel "sorunları" kaybolur; Burada "insanlar arasındaki ilişkiler", "şeyler arasındaki ilişkiler" biçiminde ifade edilmez ve toplumsal ekonomi piyasa ve rekabetin kör güçlerince değil, bir* **plan**... *tarafından bilinçli bir biçimde düzenlenir. Dolayısıyla burada bir yandan belirli bir tanımlayıcı sistem, öte yandan da bir normlar sistemi bulunabilir. Ama artık piyasa olmayacağından "piyasanın kör kurallarını" inceleyen bir bilime de gerek yoktur. Böylece kapitalist meta toplumunun sonu, aynı zamanda, ekonomi politiğin de sonu olacaktır.* (132)

Ekonomi politikle ilgili bu anlayış, pek çok Marksist ve yirmili yılların ortalarına kadar da Bolşevik iktisatçıların çoğunluğu tarafından paylaşıldı. Bir yandan bir "dogma"ymışcasına yerini korudu, öte yandan da "sosyalizmin ekonomi politiği" arayışı sırasında resmi olarak reddedildiği otuzlara kadar canlı bir tartışmanın konusu oldu. (133) Ama geniş bir kesim tarafından kabul görmesine karşın, 1920'de Buharin'in bu önermeyi uygulamaya koyma girişimi de büyük ölçüde tepki gördü. Buharin, kitabın Piatakov'la birlikte kalemle alınmış olan bölümünde geçiş dönemini çözümlerken, "kuramsal ekonomiye ilişkin eski anlayışların aniden hizmet vermeyi reddetliklerini" gözlemledi. Hatta artık "ateş almaz olmaya başlamış"lardı. Her kategoriyi (emtia, değer, fiyat, ücretler) inceleyen ve herbirini de kuramsal yönden eskimiş bulan Buharin ücretlerin yerine "toplumsal-emek karnesi", meta yerine de"ürün" vb. gibi yeni kavramlar önerdi. (134)

Sonuçta *Geçiş Dönemi Ekonomisi* olduğundan da radikal görün-

meye başladı. Çünkü Buharin'in ekonomi politiğin konusu olan emtia üretiminin geçiş döneminde halâ var olmayı sürdürdüğünü ve dolayısıyla eski kategorilerin halâ pratik değere sahip olduklarını dikkatli bir biçimde vurgulamasına karşın, kuramsal yönden geleceğe bakışı kimi okurları ciddi bir biçimde rahatsız etti. Burada iki sorun yer alıyordu. Birincisi Buharin, ekonomi politiği iskartaya çıkartarak, insanoğlunun artık nesnel ekonomik yasalarla sınırlı kalmadığını söylemiş görünüyordu. Gerçekte o böyle bir noktayı tartışma konusu yapmamıştı; ama, yeni nesnel düzenleyicileri belirlemekte eksik kalması "iradecilik" suçlamalarına geçit vermişti. Konuyla ilgili ikinci nokta da geleceği "şimdiki zamanda" tartışmak gibi kafa karışıklığı yaratan bir alışkanlığa sahip olmasıydı. (135) Yazdıkları, her iki bakımdan da, savaş komünizmi ile yakından ilgili olan "sosyalizme sıçrama" yönündeki fikirleri yansıtıyordu.

Ancak *Geçiş Dönemi Ekonomisi*'nin programatik alanda yaratmış olduğu zorluklara gelince, buradaki en ciddi yanlışlık, Buharin'in dengesizlik dönemi ile dengenin oluşturulmasını izleyen dönem arasında açık bir ayrım gözetmemiş olmasıydı. Geçiş döneminden, sosyalizme geçiş dönemi ve onun yanısıra toplumun sosyalizme yöneleceği yeni bir toplumsal dengeye geçiş dönemi olarak söz etmişti. Yeni bir dengeyi zorlamak üzere kullanılan aşırı önlemlerin denge oluşturulduktan sonra da norm olmayı sürdürüp sürdürmeyeceği konusu netleştirilmemişti. Genellikle sürdüreceğini ima ediyordu. (136) Ama geçiş dönemine ilişkin incelemesi, "ekonomik devrim" ya da "ilkel sosyalist birikim (bu deyim Vadimir Smirnov'dan ödünç alınmış ve daha sonra farklı bir bağlamda Preobrazheski tarafından yaygınlaştırılmıştı) adını verdiği çöken düzenin parçalarının harekete geçirildiği bir ilk dönem ile, üretimin evrimci, uyumlu bir biçimde boy atmasını sağlayacak sonraki "teknik devrim" dönemi arasında bir ayrım gözetti. (137)

Bir başka deyişle, Buharin'in denge anlayışı geçiş dönemine ilişkin çözümlemesiyle çelişkili görünüyordu. İster kapitalist olsun, ister bir başkası, bir denge durumunun üretimin öğeleri ve alanları arasında bir oransallık içermesi söz konusu olduğu zaman, geçiş

döneminin belirli bir aşamasında da savaş komünizmi önlemleri eskimiş duruma gelmek zorundaydı. Buharin'in ikisinden de vazgeçemediği açıklama biçimi, buradaki karışıklığın bir yansımasıdır.

> ***Denge varsayımı geçersizdir...*** *Ne üretim ile tüketim arasında, ne üretimin farklı dalları arasında... ne de sistemin insani öğeleri arasında oransallık vardır. Dolayısıyla geçiş dönemine bir denge durumu için yeterli olan kategorileri, kavramları ve yasaları transfer etmek köklü bir biçimde yanlıştır. Buna, toplum tükenmedikçe dengenin olduğu söylenerek itiraz edilebilir. Ancak, incelemekte olduğumuz dönem geniş bir süre olarak düşünülüyorsa, böylesine bir akıl yürütme yanlış olur. Bir toplum denge olmadıkça* ***uzun*** *süre yaşamaz, ölür. Ama bu toplumsal sistem belirli bir süre için "anormal" durumda, yani denge durumu dışında bulunabilir*

Bu sözler iki tür yoruma açıktı. Ya sosyalizme geçiş görece kısa olacaktı ya da Buharin yalnızca sosyalizme yol verecek istikrarlı bir duruma geçişi kastediyordu. 1921 yılında bunlardan birincisine inandığını varsaymak doğru olur. Ne var ki, 1921 sonrasında ikinci tür yorum yanlısı oldu. (138)

Buharin'in düşüncelerindeki ikilem onun tarıma ilişkin görüşlerinde de kendini gösteriyordu. Artık tarım sorununun ne kadar uçsuz bucaksız olduğunu biliyordu. Kent ile köy arasındaki dengeyi yeniden oluşturmanın, "İnsanoğlunun yazgısı için belirleyici.... en önemli ve *karmaşık* sorun olduğunu belirtecekti. Bulduğu çözüm yolu ise sorunun bu biçimdeki tanımına pek de uygun düşmüyordu. Burada da, zorlamadaki esas rolü tahıla zorla el konulması olarak formüle etti. Ancak bu, devrimin ilk evrelerinde, geçiş dönemi bir bütün olarak "*proletaryanın örgütleyici eğilimleriyle, köylülüğün emtia-anarşik eğilimleri arasındaki gizli ya da artık açık sayılabilecek bir mücadele tarafından*" karakterize edildiği zaman can alıcı öneme sahipti. Buharin bu mücadelenin biçimlerini ya da alanını nitelemedi. Ama, anlamlı bir biçimde, "başlıca *küçük üretici* kitlesinin örgütlü aygıta çekilmesi esas olarak *mübadele alanı* yoluyla

olanaklıdır..." diyerek, köylülüğü "örgütleyici sürece" getirmenin ana aracı olarak kolektif tarımsal üretim biçimlerini görmediğini belirtti. (139)

Bu görüşler Buharin'in daha sonraları ortaya atmış olduğu, piyasa yoluyla -ama onun temel mekanizması olmaksızın- "sosyalizmi yaratma" kuramını akla getirebilir; ancak ikisi arasında fark vardır. Çünkü Buharin büyük kolektivizasyonların yanısıra kent ile kır arasındaki piyasa ve "para-kredi" bağlantılarını da dışlıyordu. 1920 yılında halâ devletin "dağıtım ve tedarik organlarını" sanayinin olduğu kentler ile küçük-köylülüğün kırsal kesimi arasındaki temel aracı öğe olarak kabul ediyordu. (140) Sorun açık olmalıydı: Piyasa dışında köylülüğü artık-ürün üretip vermeye özendirecek ne vardı? Buharin'e göre ortalama köylü "iki ruhlu"ydu; bunlardan birisi sosyalizme, ötekisi de kapitalizme eğilim duyuyordu. Anlaşılan Buharin bunların iyi olanının artık-ürün için gönüllü çıkacağını umut ediyordu. Ama bu kuşku götürür durumun alternatifi de sürekli zoralım sistemiydi. Kitabın ender rastlanan kötümser notlarından birisi, Buharin'in kuşku yaratan durumu görmüş olduğunu akla getiriyor: "Rusya'da devrim, komünizme doğru mücadele eden proletarya toprak ağasına karşı harekete geçen köylülük tarafından desteklendiği için kolayca başarıya ulaştı. Ama genç bu aynı köylülük, komünist üretim ilişkilerinin kurulması döneminde en büyük frenleyici güçlerden birisi olup çıkar." (141) Bu, kuşkusuz, Bolşeviklerin ikilemi ve savaş komünizminin kör olan yanıydı.

Fazlasıyla içinde bulunduğu dönemin ürünü olma özelliği gösteren *Geçiş Dönemi Ekonomisi* konusunda nihai bir karara varabilmek için, onun yazıldığı günlerde nasıl karşılanmış olduğu da dikkate alınmalıdır. Kitabın şöhretinin savaş komünizmi sonrasında da sürmesi Buharin'in neo-kapitalizmin- yapısı, "devrimin maliyetleri", "sosyalizmin inşası" ve ekonomi politiğin tarihsel temelleri gibi, konuları 1921 sonrasında savaş komünizminin üzüntüyle karşılanan, ama aynı zamanda zorunlu sayılan bir dönem olarak görüldüğü günlerde de yenileştirerek ele almasından ötürüydü. Kimi Bolşeviklerin kitabın bazı bölümlerini "Marksist bakış açısından tartışma götürür" bulmalarına karşın, onun yarattığı büyük etkinliği sorgula-

yan yoktu. (142)

Gerçekten de, kitabın partinin bir bölümü tarafından düşmanlıkla karşılanmasının nedeni de bu etkinlikti. NEP döneminin başlamasından kısa bir süre sonra, 1917'de genç Sol'un yanında saf tutmuş olan eski kuşaktan Moskova parti komitesi üyesi Mikhail Olminski kitaba sert bir biçimde saldırdı. Olminski, Bubarin'i "Buharinist ağır ceza ve kurşuna dizme yöntemleri" adına Marksist ekonomi politiği terk etmiş olmakla ve "Marksizmi soldan revize etmekle" suçladı. Bu kitaba *Komünizmin ABC'si*' nin sahip olduğu statüyü vermeye çalışan kampanyada, partinin "iktidar tutkunu" olan ve "hiçbir şeyi olanaksız saymayan bölümünün" çevirdiği daha başka dolapların da bulunduğunu söyledi. Buharin ise, Olminski'yi "revizyonizm" suçlamalarından ötürü paylayarak, ona yumuşak bir yanıt verdi. (143)

O sıralar savaş komünizmi çözülme ve gözden düşme sürecindeydi, dolayısıyla Olminski kolayca bir miktar puan topladı. Ama, Lenin'in *Geçiş Dönemi Ekonomisi* üzerine özel notlarının ve kitabı yayınlamış olan Komünist Akademi için 31 Mayıs 1920'de yazdığı *"recensio academica"*sının canlı bir biçimde göstermiş olduğu gibi, kitabın savaş komünizmine ilişkin tutumu ile Buharin'in yazdıklarının tümünü özdeşleştirmek yanlışlık ya da akılsızlıktan başka bir şey değildi. Lenin'in genellikle Buharin'den yana olan bu değerlendirmeleri, notların yayınlanmış olduğu koşullar nedeniyle çarpıtılmıştır. Notlar Stalin'in Buharin'e karşı zafer kazandığı 1929 yılında Buharin'in kuramsal alandaki etkinliğini yıkmak için açılan kampanyada kullanıldı. (144) Doğal olarak da Stalinist yorumcular, aslında Buharin'in kitabının kendisinden çok, birer aydın olarak Lenin ile Buharin arasındaki farklılıklardan söz eden ve sayıları da epeyce olan olumsuz değerlendirmelere sırtlarını dayadılar.

Lenin'in yöneltmiş olduğu itirazların büyük çoğunluğu Buharin'in terminolojisini hedef alıyordu. Lenin özellikle "insan dili" yerine "Bogdanovist laf salatası" adını verdiği dilin kullanılmasından hiç hazetmiyor ve bu konuda en fazla da Buharin'in "sosyoloji" ve "sosyolojik" sözcüklerine eğilim duymasına takılıyordu. Notlarında bu sözcükleri defalarca "pöf", "ha,ha", "eklektisizm" nidalarıyla

karşılıyor, bir kez de 'sosyolojist' Buharin'in en sonunda 'sosyolojist' sözcüğünü ironik tırnak işaretleri içinde kullanması ne kadar hoş! Bravo" diyordu. (145) Lenin'in paylamaları bu iki insan arasındaki çok farklı entelektüel yönelimleri yansıtıyordu. İlerde *Tarihi Materyalizm*'in de göstereceği gibi, Buharin çağdaş sosyolojik fikirlerle yakından ilgileniyor ve Bogdanov'un daha yakın dönem ürünü olan "örgütsel bilim" üzerine çalışmasını ilginç buluyordu; Lenin ise modern toplumsal kuram okullarına içgüdüsel olarak güven duymuyor ve Bogdanov ile ilişkili hiçbir şeyden kesinlikle hoşlanmıyordu. (146) Buharin herhangi bir şey için "kuramsal yönden ilginç" dediği zaman da hakaretler yağdırmaya başlıyordu. Lenin'in öteki itirazları ise özle daha yakından ilişkiliydi. Bunlardan kimileri modern kapitalizmin yapısı gibi daha önceki anlaşmazlık alanlarını kapsıyor, kimileri de haklı olarak Buharin'in çok soyut olan ve açıklığa kavuşturulması ya da amprik kanıtlarla desteklenmesi gereken tezleri üzerinde yoğunlaşıyordu. Bunlar, sempatisini esirgemeyen, dost bir eleştirmenin konuyla yakından ilişkili yorumlarıydı.

Lenin'in *Geçiş Dönemi Ekonomisi*'nin en hızlı "savaş komünisti" olan bölümleriyle ilgili olarak kendinden geçercesine yağdırdığı övgülerin yanında bütün bu çekinceler soluk kalıyordu. Yeni devletin rolü ve genel olarak "devletleşme" ile militarizasyon ve mobilizasyon üzerine yazılmış her pasajın yanısıra, Buharin'in dengesizliğe ve "sosyalizmin inşasına" ilişkin formülasyonları sık sık üç dilde "çok güzel" sözcükleriyle karşılanıyordu. En çarpıcısı da, Lenin'in en fazla coşkuyu zorlamanın rolü ile ilgili bölümde göstermiş olmasıydı. Kitabın kenarındaki boşlukları en üst perdeden övgülerle doldurmuş ve bölümün sonuna da, "işte bu bölüm süper!" diye yazmıştı. Bu yargı kitabın tümüyle ilgili değerlendirmelerinden çok daha fazlasını söylüyordu. Kitaba ilişkin özet değerlendirmelerini, "var olan küçük eksikliklerin, ülkemiz okurları için çok gerekli olan ve Akademinin daha fazla saygınlık kazanmasına da hizmet edecek olan sonraki baskılarda giderileceğini umduğunu" söyleyerek ve "üyesinin parlak yapıtından ötürü Akademiyi kutluyoruz" diyerek sona erdirdi. (147) Olminski kitabın etkinliğinden korkuyordu, Lenin ise yeniden basılmasını bekliyordu. Ne var ki, ne kitabın

yeni baskısı gerçekleşecek, ne de Lenin'in yapmış olduğu değerlendirmeler yayınlanacaktı.

Buharin bir zamanlar Pokrovski'nin tarihsel yapıtından söz ederken, "hiç yanlış yapmayan, bir şey de yapmıyor demektir" demişti. (148) Bu sözler *Geçiş Dönemi Ekonomisi* için de uygun düşüyordu. Kitaptaki önemli eksikler savaş komünizminin kusurlarını da yansıtıyordu. Buharin'in bu çözümlemesi, Sovyet Rusya'nın uzun erimli sorunları durumuna gelecek olan, yatırım ve birikim, sanayi ile tarım arasındaki ilişki ve ekonominin tümünün nicel ve nitel bakımdan geliştirilmesi gibi sorunlar üzerine bir şey söylemiyordu. Olminski'nin belirtmiş olduğu gibi, kitapta "ekonomik gelişmeye ilişkin sıkıcı sözler" yoktu. "Bilinçli bir düzenleyici"nin zuhur etmesi için dua etmekle de bir ekonomik program oluşmuyordu. *Geçiş Dönemi Ekonomisi*, gerçekten de dengesizlik ve devrimin maliyetleri konusunda yazılmış olan bir kitaptı ve Buharin'in yanlışı onun da çok geçmeden farkına varacağı gibi, bu deneyimden yola çıkarak geçiş döneminin tümünü kapsayacak genellemeler yapmaktı. Sosyal demokratlara yöneltmiş olduğu suçlamalar kendisi için de geçerliydi; çünkü dönüşüm sürecine yıkıcı bir aşama eklerken, o da sosyalizmin bir *deus ex machina* olarak geleceği izlenimini yaratıyordu. Bu, gerçekten de, "sarmaşıklarla bezenmiş genç kızların ve çelenklerle süslenmiş gençlerin Mahşerin dört atlısının habercisi olması gibi bir şeydi." (149)

Bolşeviklerin, geleneksel politikacıların tersine, gerektiğinde politik kurnazlıkla ve kolektif biçimde çabucak karara vararak hareket edebildiklerini düşünenler varsa, böyleleri savaş komünizminin yok olup gidişini gözden kaçırmamalıdırlar. Bu politikaların açıkça iflas etmesiyle, 1921 yılının Mart ayında nihayet iskartaya çıkartılışı arasına en azından altı ay girdi. (150) En sonunda savaş komünizmi başladığı gibi bitti; bunalımların ortasında ve bu kez Sovyet sendikalarının rolüne ilişkin parti içi sert tartışmaların tam göbeğinde sona erdi.

"Ekonomik imar"a ilişkin endişeler, gerçekte, 1920 yılının başlarında, iç savaşın zaferle sonuçlanması kesin görünüyorken ve bu beklenti yalnızca yaz ve sonbaharda Polonya ile hiç beklenmedik

bir savaşın çıkması üzerine ve Beyaz ordulara karşı gerçekleştirilen son bir taarruz nedeniyle kesintiye uğrayacakken başladı. Ancak, 1920'nin Ocak ayında, Sovyet ekonomik yıkımının ulaşmış olduğu boyutlar resmen bir felaket olarak kabul edilir olmuştu. (151) Sonbahara gelindiğinde sanayi ve tarım alanındaki şiddetli açıklar artık ülke çapında toplumsal bir bunalım biçimine dönüşmeye başlamıştı. Açlıktan kırılan büyük kentler yarı yarıya terk edilmişti; köylülerin zor alım görevlilerine ve diğer memurlara karşı şiddete başvurmaları sıklaşırken ve yağmacı köylü çeteleri ortalığı kasıp kavururken, kırsal kesimdeki huzursuzluk da hükümete karşı açık bir düşmanlığa dönüşüyordu. Kendisini bir zamanki destekçilerinden, emekçilerden giderek daha fazla yalıtlanmış hisseden partinin önünde, yeni tür bir iç savaş tehlikesi duruyordu. (152)

Bolşevik önderler bütün bunlara hem değişik gözüpeklik örnekleri vererek, hem de yarı yarıya felce uğramış bir biçimde kalarak tepki gösterdiler. Olmadık insanlar olmadık önerilerde bulundu. Şubat 1920'de Trotsky, savaş komünizminin temel dayanağı olan keyfi tahıl zoralımının sabit bir aynî vergiye dönüştürülmesini önerdi. (Trotsky piyasa değişimini savunmuyordu, ama önerisi NEP'in başlangıç adımından bir yıl kadar önce yapılmıştı.) Lenin ve Merkez Komitesi tarafından terslenen Trotsky hemen o sıralar "kabul gören ahmaklığa çark etti" ve kördüğümden çıkmanın bir yolu olarak emeğin "militarizasyonunun" şampiyonluğunu yapmaya başladı. (153) Partideki ve devlet kuruluşlarındaki demokratik olmayan normların büyük eleştirmeni haline gelmiş olan Osinski, devlet denetiminde zorunlu ekim alanları oluşturulması için çağrıda bulunarak, kırsal kesimde zorlayıcı önlemlerin yoğunlaştırılmasını savundu. Lenin, kırsal alandaki görevlilerden, köylerdeki durum ve bürokratik yönetim yanlışlıklarıyla ilgili olarak, giderek kötüleşen raporlar aldı; ama bunları yalnızca Osinski'nin planına nitelikli bir onay vererek yanıtladı. Daha sonra "köylülükteki bunalımı" ele almak üzere bir Politbüro komisyonu görevlendirdi, ancak başkaca hiçbir şey yapmadı. Öyle görünüyor ki, köylünün artık-ürünü kendi elinde tutabildiği ve ondan yalnızca sabit bir vergi alınabilecek koşulları yaratmak üzere zoralımdan vazgeçilmesi, Şubat 1921 yılının başlarına kadar Politbüroda tartışılmamıştır. (154) Parti önderleri

savaş komünizmini halâ "zafere ulaşmış olan proletaryanın evrensel, genel ve... 'normal'... ekonomik politikası" olarak kabul ediyorlardı. (155) Savaş Komünizmine duydukları güveni tazelemek için bu politikanın yanlışlığına güç kazandırırcasına, Eylül 1920'de geri kalan çok küçük özel işletmeler dışındaki her şeyi devletleştirdiler.

Yöneticilerin çoğu gibi Bolşevikler de statükoyu hiç bilinmeyene tercih ettiler. Kuşkuculuk her halde artıyordu, ama kendilerine büyük belirsizlikler karşısında askeri zafer kazandırmış olan bu sisteme bağlılıklarını sürdürdüler. Şimdi de aynı şeyin "barışçı imar" dönemi için olacağını umut ediyorlardı. Her şeye karşın iyimserlik sürüyordu ve hiç kimse de ona Buharin'den daha fazla tutkun görünmüyordu. Savaş komünizmine ithaf ettiği kasidesi olan *Geçiş Dönemi Ekonomisi*, derinleşen bunalıma denk düşmüş ve onu inançları hiç azalmamış olan büyük bir iyimser olarak yansıtmıştı. Ama olup bitenlere daha yakından bakmak, tüm öykünün bununla sınırlı olmadığını gösterir.

Buharin'in resmi görev süresi boyunca umudunu hiç yitirmeme gibi bir alışkanlığa sahip olmasına karşın, ilerde onun özel kuşkuları ve politik endişeleri konusunda kimi kanıtlarla düzenli olarak karşılaşacağız. Genellikle kamuoyu önünde iyimser görünen, ama kendisiyle baş başa kaldığında korkuları olan bir insandı. Buharin'in hayranlık duyduğu, kendisi de çağının mahşeri radikalizmine kapılmış olan Buharin'in hayranlık duyduğu, şair Heine gibi, Buharin de "sanatçı ve bilim adamına özgü gizli korkular içinde kıvranıyor"du. (156) 1919 yılında bir İngiliz dostuna dünya devriminin kesinliği konusunda ateşli bir konferans verdikten sonra birden bire itirafta bulunarak "kimi zamanlar mücadele tüm Avrupa kültürünün ayaklar altına alınmasını getirecek kadar acı ve uzun süreli olacak diye korkuyorum" demişti. (157) Özel notlarını elde etmeden, Buharin'in Sovyetler Birliği'ndeki gelişmelere ilişkin özel düşünceleri konusunda karar vermek hiçbir zaman kolay değildir. Bununla birlikte, savaş komünizminin çeşitli yanları nedeniyle sıkıntı duymuş olduğu da açıktır.

Bu yıllarda, Bolşevik şiddeti meşru gösteren en korkunç açıklamaların kimilerini de o yaptı. Örneğin, "devrim sırasında zafer baş-

kasının kafasını kıranındır" sözleri onundur; kapitalistlerin eylemleriyle proletarya diktatoryasınınkiler arasında ayrım gözetmeyenleri defterden silerek "sırttaki kamburlar ancak ölümle tedavi edilir" diyen de odur. (158) Oysa kendisinin kafa kırmaktan hoşlandığı söylenemezdi; örneğin bir defasında, karakterini sergileyen bir davranışla, ordudan firar etmiş birisinin kurşuna dizilmesi için onay vermeyi reddetmişti. Daha önemlisi, Sovyet polis terörünün yaygınlığı karşısında korkuya kapıldı ve 1919 yılında Çeka'nın infaz yetkisinin kaldırılması için zorlayıcı oldu. Bunun sonucunda Lenin onu Çeka yürütme kurulunda "veto hakkı"na sahip bir üye olarak görevlendirdi. Bolşevik olmayan politikacılara ve aydınlara kötü davranılmasının bir alışkanlık durumuna gelmesine üzülen Buharin sık sık onlardan yana harekete geçti ve Bolşevikler arasında "liberal", "iltimasçı" olarak bilinmeye başladı. (159) Ne gariptir ki, 25 Eylül 1919 günü anarşistler ve muhalif Sol Sosyalist Devrimciler, Moskova'daki bir toplantıda bomba atarak oniki kişinin ölmesine ve aralarında Buharin'in de bulunduğu ellibeş kişinin yaralanmasına neden olduklarında, Buharin kürsüde genel olarak bu konuda bir konuşma yapıyordu. (160)

Devrimci zor ve şiddeti rasyonalleştirmesine karşın, ilerde, adına Sovyet kitlesel baskı ve şiddet eylemlerinin pek çoğunun gerçekleştirileceği "sınıf mücadelesi" konusunda Buharin'in söylediği sözler dikkati çekecek kadar azdı. Sosyalizme geçiş konusunda yürüttüğü tartışmalarda, Beyaz ordunun karşısındaki Kızıl ordu ve kapitalist devletlerin karşısındaki proleter devletler konusunda söylediklerinin dışında sosyalizme geçişle ilgili tartışmalarında sınıf mücadelesi anlayışı pek yer almadı. "Sınıfların ilk baştaki deformasyonu" için bir ihtiyat payı bırakırken, ve içerde her zaman düşmanlık yapacak bir sınıf düşmanını, ne de sürekli bir iç savaşı öngördü. (161) Politik muhalifleri daha sonraları bu "hata"nın, onun sınıfların doğasından kaynaklanan karşılıklı düşmanlığından çok, "sınıfların üretim sürecindeki genel rolüne" vurgu yapan sınıf anlayışından ötürü ortaya çıktığını söyleyerek onu suçlayacaklardı. (162) Nedenleri ne olursa olsun, Buharin sosyalizm yaklaştıkça "sınıf mücadelesinin kaçınılmaz olarak yoğunlaşacağı" yolundaki ilerde ortaya çıkacak Stalinist görüşü hiçbir zaman paylaşmadı.

Çelişik duygular içinde oluşuna ilişkin benzer bir örnek Sovyet devletinin mantar gibi genişlemesi konusundaki tutumudur. "Devletleşme" yanlısı olmasına karşın, başıboş bir bürakratlaşmanın geri, çoğunluğu cahil olan bir toplumda yol açacağı tehlikelerin farkına vardı. Aşırı iyimser bir belge olan *Komünizimin ABC*'si'nde bu konuda şunları yazdı: "Bu, proletarya için vahim bir tehlikedir. İşçiler eski kırtasiyeci devleti, onun yeni köklerden bir kez daha filizlenmesi için yıkmadılar."(163) Gerçekten de, emekçi kiteler ile ayrıcalıklı bir "işçi aristokrasisi" arasındaki ayrımdan ötürü yeni bir bürokratik seçkinler grubunun, bir "kast"ın gelişebileceğine ilişkin olarak ilerde kalıcı bir endişe kaynağı olabilecek konu onu o zamanlar da endişelendiriyordu. Michels ve Pareto'nun seçkincilik kuramları karşısında tetikte duran birisi olarak, işçi sınıfı içinde katmanlaşmayı besleyen önlemleri hemen protesto etti. Bu tür önerilerden birisini, ülkeyi sosyalizme değil, Jack London'un "Demir Ökçe"sine götüreceği gerekçesiyle sert bir biçimde suçladı. (164)

Ne var ki, iyimser olma gereği iç savaş sırasında her türlü kuşkuyu boğdu, çünkü tehlikenin varlığı umutsuzluğa izin vermiyordu ve Buharin proletaryayı bir sınıf olarak politik bilinç ve yaratıcılık bakımından idealize edilmiş güçlerin sahibi kabul etmişti. 1918 Martında proletaryanın "çözülmekte olduğu" yolundaki uyarısı da çok geçmeden unutulup gitmişti. (165) "Dönüşüm süreci" anlayışının merkezinde, öteki toplumsal gruplar çözülürken, proletaryanın iç bağlarını koruduğu, daha da birleşmiş bir duruma gelerek "tükenmez bir örgütsel enerji deposu" olduğu inancı vardı. Bu varsayım (ya da umut), seçkinlere değil de kitelere inanan bir insan olarak Buharin'in "öncü"(parti) ile sınıf arasında "tek bir zerrecik bile" olmadığına ilişkin düşüncelerini sürdürmesini sağladı. (166) Bu arada, sanayi işçilerinin var olmayı sürdürebilmek için köylerine "küçük burjuva" yaşam biçimine dönmelerinin sonucunda Rus proletaryası yarı yarıya ufalmıştı. Bu nedenle karşı karşıya kaldığı hayal kırıklığı, ancak 1921 Martında, "küçük burjuva öğe yalnızca proletaryaya vurmakla kalmıyor... bu küçük burjuva öğe proletarya içinde de kendine yol buluyor" itirafını yaptığı zaman açıklık kazanacaktı. İşçi sınıfı "köylüleşmiş"ti. (167)

1920 yılının başlarında Buharin'in savaş komünizmine olan inancı aşınmaya başladı. Şimdi artık daha önce yapmadığı bir biçimde "sosyalist inşa"yı vurgulamaya başlamıştı; yorgun ve iç savaştan bezmiş görünüyordu. "Devrimin maliyetleri"ni kuramsallaştırmakla, onları yaşamak farklı şeylerdi. Polonya savaşı Bolşevikler için sürpriz oldu; Buharin ise, bu seferin Varşova'nın ötesine, "ta Londra ve Paris'e" kadar genişletilmesi için yardım sağlanmasını istemesine karşın, savaş sona erdiğinde hükümet "içişlerimizle, açlık ve savaşla" uğraşacak diye sevindi. İnşa döneminin "gerçek toplumsal devrim dönemi" ve "en büyük çağ" olduğunu gözlemleyerek, ilk kez gelecekteki ekonomik gelişmenin kaynaklarının nereden elde edileceği konusunda merak gösterdi. (168) Hoşnutsuzluğu artmıştı. Görevlilerin işler kötüye giderken iyimser raporlar vermesi ona göre "bir skandal"dı; Buharin, anlamlı bir ekonomik plan olasılığı konusunda kötümserdi. Her şeyden önce de günden güne büyüyen bürokratik aygıt karşısında dehşete kapılıyordu. Denetim üzerine denetim kurulduğunu, ama bunun "Sovyet organizmasının tümü üzerinde yatan bir safra" yaratmak dışında hiçbir işe yaramadığını söylüyordu. Yeni bir slogan önerisinde bulundu: Kötü bir aygıtı hiç denetlememek daha iyidir. Kötü olan, iyi duruma getirmek üzere geliştirilmelidir." Lenin'in daha sonra ortaya attığı ünlü "Daha Az, Ama Daha İyi Olsun" sloganının kökleri bu ilginç slogana dayanıyordu. (169)

Ancak bunalımın ana alanı, Buharin'in 1920'nin ikinci yarısında vurgulamaya başladığı gibi tarımdı. Yapmış olduğu önemli açıklamalarda ilk kez köylü sorununu her iki yönünü birden göze çarpacak biçimde vurgulamaya başladı. Kentlerle kırsal kesim arasında istikrarlı ekonomik ilişkilerin kurulmasını ve tarım üretimindeki büyük düşüşün tersine çevrilmesini ele alıyordu. Halâ bunlara verecek bir yanıtı yoktu. Parti görevlilerine, köylüye, dünya devrimine ilişkin slogan ve çağrılarla yaklaşmaya son vermelerini, onun yerine "onun düşünce tarzına" yönelmelerini öğütlerken, bütün parti liderleri gibi o da "serbest ticaret"e karşı çıkmayı sürdürüyordu. (170) Ama Ocak 1921'e doğru, herkes gibi durumu bütün çıplaklığıyla görmüş ve büyük bir olasılıkla da artık hemen hemen her türlü çözümü kabullenmeye hazır duruma gelmişti: "Durumumuz düşündü-

gümüzden de kötü. Silahla bastırılması gereken ve ilerde yoğunluk kazanacak köylü ayaklanmaları var... Cumhuriyetin şu an içinde bulunduğu durumun Sovyet iktidarının şimdiye kadar yaşamış olduğu en tehlikeli durum olduğunu iddia ediyorum." (171)

Ne var ki, böylesine kritik bir durumda parti önderliğinin dikkati bir başka yerde toplanmıştı. 1920-1921 kışında, yaklaşan felaketin kendisini yutmaya hazırlandığı koşullarda, Merkez Komitesi sendikaların iç savaş sonrasındaki rolüne ilişkin olarak birbirlerine tam anlamıyla karşıt fraksiyonlar halinde bölünmüştü. Tartışma, tam bir gündem karışıklığı yaratma modeliydi; ülkedeki gerçek bunalımla yalnızca dolaylı bir biçimde ilişkiliydi ve asıl olarak NEP arefesinde partiyi saran kafa karışıklığını, kararsızlığı ve çekişmeleri gizlemeye hizmet ediyordu. Tartışmanın seyri bizi her yönüyle ilgilendirmiyor; şu kadarını söyleyelim, tartışmanın kökleri bürokratik ve otoriter işleyiş karşısındaki yaygın hoşnutsuzluğa kadar uzanıyordu. Tartışma pek çok öğeyi içeriyordu: Gelecekteki ekonomik politika konusu; kimi sendika liderlerinin, 1919 parti programının sendikaların ekonomik yönetimde otorite kazanacaklarına ilişkin sözlerinin gerçeklik kazanması istekleri ve arka planda da, Zinovyev, Stalin ve Trotsky arasında kişisel husumet ve çekişme. (172)

Anlaşmazlık Trotsky tarafından açığa vuruldu. Trotsky'nin iş gücünü askerileştirme ve sendikaları devletin uysal ekonomik birimlerine dönüştürme planı 1920 sonbaharına kadar Lenin'in de desteğini almıştı. Bolşevik sendikacıların askerileştirmeye karşı tepkileri daha önceden de biliniyordu; ama hiçbir zaman diplomatik davranamamış olan Trotsky inatçı sendika liderlerine yeni bir örgütlenme için çağrıda bulunduğunda, bu tepki de açık bir muhalefete dönüştü. Lenin ise artık Trotsky'i yalnız bırakmış ve sendikalara devlet ile kitleler arasındaki bağlantıyı sağlama ("komünizm okulları") rolünü uygun görerek ve işçilerin devlet karşısında sendikanın koruyuculuğuna gereksinim duyduklarını belirterek daha ılımlı bir konuma geçmişti. Merkez Komitesi ise bu noktada o kadar kötü bölünmüş durumdaydı ki, konunun çözümü için tam sekiz ayrı plan hazırlanmıştı. Toz duman dağıldığında ortada belli başlı üç grup kaldı: Lenin ve taraftarları; Trotsky; sendikalar üzerinde partinin ve devletin

egemenlik kurmasına karşı çıkarak ve sanayi üzerinde bağımsız sendika denetimi isteyerek, güçlü bir sendikalist muhalefet yapan "İşçi Muhalefeti" adıyla bilinen grup. (173) Ancak bu keskin anlaşmazlığın zorluk yaratan yanı, Politbüro saflarında, özellikle de Lenin ile Trotsky arasında yol açmış olduğu derin bölünmeydi.

Buharin'in bu olaydaki net olmayan konumu NEP arefesindeki endişeli kararsızlığını yansıtıyordu. Kimi eski fikirlerini yeniden dile getirirken, el yordamıyla yenilerinin peşinde koşuyordu. Bu durum, aynı zamanda, daha önceki Moskovalı müttefiklerinden kendisini politik olarak ayırmış olan Buharin'in parti içi mücadelelerde sahneye tek başına adım attığını gösteriyordu. Parti bürokrasisi konusunda İşçi Muhalefeti'ninkine benzeyen eleştiriler yapan Osinski ve Smirnov önderliğindeki Demokratik Merkeziyetçiler halâ Moskova örgütünde üslenmiş durumdaydılar. Buharin, Kasım 1920'de, açık bir çağrıda bulunarak, Moskova parti örgütünün "sağlıklı" kılınmasını ve "yaşanılan zor koşullarda" parti haltını güçlendirecek "ciddi" bir komite kurulması için kent dışından "taze güç" aktarılmasını istedi ve onlarla köprüleri attı. (174) Artık parti üst yönetiminin bir temsilcisi olarak konuşuyordu. Aynı zamanda da, ne Sol'un parti içi demokrasi çağrısı karşısında duyarsız kalıyor, ne de sendikalar konusunda Lenin'le ya da Trotsky ile tam olarak aynı görüşleri paylaşıyordu. Dolayısıyla, bir arabulucu ya da bu rolü 1923'te denediğinde eşit ölçüde feci sonuçlarla karşılaştığı zaman nitelendirilmiş olduğu gibi, bir "barışçı" olarak ortaya çıktı. (175)

Buharin, 1920 sonbaharına kadar, emek ordularını ve sendikaların "devletleşmesi"ni savunmuştu. Bu ikincisiyle anlatmak istediği, devletin ve sendika organlarının ekonomiyi ortaklaşa yönetmesiydi. Sendikalara önemli, ama devletten bağımsız olmayan bir rol biçiyordu. Bu, partinin resmi tutumuydu ve Lenin gibi o da Trotsky'nin ilk önerilerini uygun bulmuştu. Anlaşmazlık su yüzüne çıktığında, askerileştirmeden söz etmeye son verdi ve Lenin ile Trosky'nin programlarının çeşitli öğelerini biraraya getirerek, ikisinin arasında bir konum aldı. Kendi "devletleşme" anlayışını Trotsky'nin kararnamelerle "sarsma" anlayışından ayırt etmek için onu tedrici bir süreç olarak tanımladı. Bunlara ek olarak, partinin

Eylül 1919'da vermiş olduğu demokratik işleyişleri güçlendirme sözüne önem verdi. Dolayısıyla, Lenin sendikalar konusundaki anlaşmazlığın daha geniş bir izleyici grubu önünde açığa çıkartılmasını protesto ettiğinde, Buharin onu şu sözlerle yanıtladı: "Tüm sorunların, dar kurullarda, küçük toplantılarda, şunun ya da birinin olan bir tür şirkette değil, geniş toplantılarda ele alınacağı gerçeğini içeren yeni kutsal sloganımızı, işçi demokrasisini herkese ilan ettik." Buharin'e göre, açık tartışma "ileriye doğru atılmış bir adım" olacaktı. (176)

Buharin başlangıçta uzlaştırıcı bir karar taslağı sunarak anlaşmazlığı Merkez Komite içinde gidermeye çalıştı. Bu girişimi başarısızlığa uğradığı zaman da, sendikalar konusunda, "tampon platform" adıyla bilinen kendi tezlerini hazırladı. Tezlerini "tren çarpışma eğilimi gösteriyorsa, o zaman tampon kullanmak hiç de kötü değildir" diyerek açıkladı. Zinovyev'in desteklediği Lenin'in tezleriyle, Trotsky'ninkiler bağdaştırılabilir nitelikteydi ve bağdaştırılmalıydı. Hem üretim, hem de demokrasi amacına hizmet edilebilirdi; sendikalar birer "komünizm okulu" olmanın yanısıra, "teknik yönetsel aygıt"ın da parçası olacaklardı. Buharin'in platformu, aynı zamanda, "işçi demokrasisi" için etkileyici bir destek anlamına geliyor ve sendikalarla devlet organlarının, sendikalara haksızlık etmeyecek ibr biçimde tedrici olarak "kaynaşması" için çağrıda bulunuyordu:

> *Eğer genel ilerici gelişme hattı sendikaların kaynaşması ise, bu aynı süreç diğer yandan da devletin "sendikalaşması" sürecidir. Bunun mantıksal ve tarihsel sonucu sendikaların proleter devlet tarafından yutulması değil, her iki kategorinin, devlet ve sendikanın, ortadan kalkması ve bir üçüncünün, komünist yönden örgütlenmiş toplumun yaradılışıdır.*

Sendika görevlilerinin eşit haklara sahip olmasının sağlanması için de, sendikaların devletteki ekonomik görevlere aday göstermelerinin zorunlu olmasını, ama bu görevlilerin de göreve başladıktan sonra devletin talimatlarına bağlı kalmalarını önerdi. (177)

Uzlaşma genellikle politikanın değerli bir parçası olarak kabul edilir; ancak Buharin yanlış zamanda yanlış program sunmuştu. Ölkeye kapılan Lenin, onu hemen hainlerin başı olarak ilan etti: "Şu ana kadar mücadeledeki 'elebaşı' Trotsky idi. Şimdi Buharin... onu fazlasıyla 'geride bırakıı'... ve Trotsky'nin yanlışlarının tümünden yüzlerce kez büyük olan bir yanlışı yapmayı becerdi." Lenin, Buharin'i "sendikalizm"e kapılmakla, "devrimci yol"dan vazgeçme pahasına işçi demokrasisini savunmakla ve "eklektisizme kaymak"la suçladı. Bu en son günah, Buharin'e diyalektiğin anlamını anlatmak için, yazmış olduğu bir makalenin bir bölümünü ayırmış olan Lenin'i özellikle etkilemişti. Hegel ve Plehanov'dan alıntılar içeren uzun bir söylev sonunda, Buharin'in değişik platformlardan parçalar alarak "diyalektik yerine eklektisizm"i geçirmiş olduğu sonucuna vardı. (178) Buharin, uzlaşmanın, genellikle felsefi ya da en azından kuramsal tartışmalarla sınırlı kalması gereken bir aşağılama olan "diyalektik dışına savrulmak" anlamına geldiğini öğrenmekle şaşırmış olmalıdır. Ama Lenin ciddiydi. Üç yıl sonra "vasiyetname"sinde, Buharin'in"diyalektik üzerine hiçbir zaman çalışma yapmamış" ve "diyalektiği hiçbir zaman tam olarak anlamamış" olduğu yolundaki gözlemlerini aktaracaktı; bu sözler, öyle sanıyoruz ki, sendikalarla ilgili tartışmalara dolaylı bir gönderme anlamına geliyordu. (179) Lenin, Buharin'e pek ender olarak böylesine sert bir biçimde saldırmıştı. Kasım 1920 öncesinde birlikte önemli politik sorunlar üzerinde yakın bir işbirliği gerçekleştirmişlerdi ve bunlar arasında sendika sorunları da bulunuyordu. Ama artık çok açıktı ki, Lenin Buharin'in sadık, sarsılmaz bir taraftarı olmaktan çıktığına (bu rol o sıralarda Zinovyev tarafından üstlenilmişti) ve daha da kötüsü Trotsky yanlısı olduğuna inanmıştı. Buharin'in "komünizmden kopuşu"nu açıklarken şunları söyleyecekti:

> *Hepimiz Yoldaş Buharin'in yumuşaklığını biliyoruz; bu, onun bu kadar çok sevilmesini ve aynı zamanda sevilmemesinin de olanaksız olmasını getiren ayırt edici özellikerinden birisidir. Birkaç kez şakayla "yumuşak balmumu" olarak adlandırıldığını da biliyoruz. Ama artık öyle bir duruma geliyor ki; her türlü "ilkesiz" kişi, her türlü "demagog" bu "yumuşak balmumu" üzerine istediği her şeyi yazabilir.* (180)

Buharin, Lenin tarafından sadakatsizlik sayılan bir girişimle parti önderliğinde bir çatlama olmasını önlemeye çalışmıştı. Oysa artık uzlaşma olanaksızdı; Buharin incinmiş bir yanıt kaleme aldı ve çok geçmeden de, konuyu karara bağlamak üzere yakında yapılacak Onuncu Parti Kongresi için Trotsky ile ortak bir platformda birleşti. (181) Ocak 1921'e gelindiğinde Trotsky askerileştirmeden vaz geçmiş, diğer istemlerini de yumuşatmıştı ve artık Buharin'inkine benzer bir konumda bulunuyordu. İkisinin ortak platformu "işçi demokrasisi"ni ve sanayide sendika yönetimini onaylıyor, "devletleşme" için çağrıda bulunuyor, ancak bunu "uzun bir süreç" olarak tanımlıyor ve sendikaların üretim birimleri olmanın yanısıra birer "komünizm okulu" olmalarını da uygun buluyordu. Buharin, kendi payına, aday gösterilmesi konusundaki görüşlerinden vazgeçmişti; sendika personeli üzerinde parti denetimi olmasına ilişkin görüşlerini de yeniden dile getirdi. Kimileri bütün bunların Trotsky'e teslim olma anlamına geldiğini düşünüyordu, ama Buharin durumdan hoşnuttu ve "biz Trotsky'e katılmadık, Trotsky bize katıldı" diyordu. (182)

Ülkedeki gerçek duruma bakıldığında, gerçek üstü denecek ölçüde günün önemli konularından uzak kalan bu konu 1921 yılının Şubat ayı boyunca öylece durdu. Soruna gerçek bunalım yönünden bakıldığında, Lenin ile Buharin ve Trotsky arasındaki farklılık asgari düzeyde bir farklılık olmanın ötesine geçmiyordu. Lenin'in sendikaların üyelerini devletten korumak zorunda oldukları konusunda ortaya atmış olduğu ve formüle edilmiş olduğu biçimiyle Buharin ile Trosky tarafından kabul görmeyen tezi, savaş komünizminin yakında sona erecek ve özel işletmelerin yeniden ortaya çıkacak olmasıyla daha fazla bağdaşır durumdaydı. Ancak, her iki taraf da, halâ var olan sistemin çerçevesi içinde düşünüyordu; bu bağlamda, Buharin ve Trotsky en azından yönetsel çerçevenin yeniden yapılandırılması dolayısıyla ekonomik bunalım sorununu yakalamaya çalışmışlardı. Bununla birlikte, 15 Şubat'a gelindiğinde, Buharin tartışmaların gerçek durumla ilişkisiz olması nedeniyle epeyce öfkeye kapılmış ve *Pravda*'da yaptığı yorumda, parti dikkatini gerçek soruna, "tarım alanındaki bunalıma" ve "ekonomimizin *yazgısına*" yöneltmelidir demeye başlamıştı. (183)

Ne var ki, "büyük eylemsizlik kuvvetine" yakalanmış olan parti önderliği, dış baskıların kendisini vaktinden önce zora sokmasını davet edercesine işleri ağırdan almayı sürdürüyordu. (184) Şubat sonunda, yeni başkent Moskova'da olduğu gibi, Sosyalist Devrimci ve Menşevik ajitasyonun hazır bir dinleyici kitlesi bulduğu Petrograd'da da sendikaların denetimi dışında patlak veren grevler yaygınlaştı. Kırsal kesimdeki köylü ayaklanmaları kentlerde yankı yaratırken, partiye karşı bir işçi-köylü ittifakının hayaleti boy göstermeye başladı. Sonuçta, 2 Mart günü, bir zamanlar Bolşeviklerin kalesi olan Petrograd yakınlarındaki Kronstadt donanma üssünde hükümete karşı açık bir ayaklanma başladı. Rusya'nın "ezilenleri" adına konuşan ve "Komünist otokrasinin polis kulübü"ne karşı 1917'nin halkça benimsenmiş sloganlarını dile getiren isyancılar partiyi devrime ihanet etmiş olmakla suçladılar. (185)

Onuncu Parti Kongresi, Martın ikinci haftasında, Kronstadt ayaklanması hükümete bağlı birliklerce bastırıldığı sırada toplandı. Kongrenin sekizinci gününde Lenin tahıl zoralımının son bulacağını ve onun yerine artık-ürünün köylüye bırakılmasına olanak veren âdil bir aynî vergi sisteminin geçirileceğini açıkladı. (186) Zor alımı ortadan kaldırarak ve kent ile kır arasında bir tür düzenli ticareti zorunlu kılarak savaş komünizmine son veren bu büyük değişiklikle ilgili olarak hemen hemen hiç anlaşmazlık olmadı. Bu konuda Politbüroda bir ay boyunca ateşli tartışmalar yapılmış olmasına karşın, bu kararın kısa zamanda kökten farklı bir ekonomik sistemin gelmesine -özel sermayenin, piyasanın ve parasal mübadelenin yeniden ortaya çıkmasına, pek çok işletmenin özelleştirilmesine ve böylece sosyalist ya da kamu sektörünün küçülmesine- yol açacağının kimse açıkça farkına varmamıştı. (187)

NEP adıyla bilinecek olan sistem üstü örtülü bir biçimde geldi; parti kongresinde bulunanların pek azı olup bitenlerin ciddiyetinin farkındaydı. Lenin'in sendikalarla ilgili önerisi, az bir tartışma sonucunda, kolaylıkla kabul gördü. (Daha sonraki parti kongresinde, değişen toplumsal koşullara uygun düşen yeni bir karar tasarısının hazırlanması gerecekecekti.) Delegelerin dikkati Kronstadt'taki sarsıcı olaylar üzerinde çivilenmiş durumdaydı. İç savaştan zaferle çıkanların gerçekleştirdiği kongre, zaferini kutlarken liderlerinden birisi olan Buharin tarafından,"şimdi Cumhuriyet ipin ucundadır" diye uyarılıyordu. (188)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Marksist Teori ve Bolşevik Politika
Buharin'in *Tarihi Materyalizm*'i

Eğer Marksist kuram öncesiz sonrasız bir şekilde dingin kalsaydı, bu çok tuhaf bir şey olurdu.

Buharin

1921 başlarındaki olaylar Sovyet Rusya tarihinde, devrimde ve Buharin'in Bolşevizmle ilgili düşüncelerinde bir dönüm noktası oldu. Daha sonraları "yanılsamalarımızın çöküşü" (1) olarak nitelediği olayların ardından, o ve öteki Bolşevikler devrimle ilgili temel varsayımlarını yeniden gözden geçirdikleri acılı bir süreci başlattılar. Yeni toplumsal koşullar, sekiz yıl boyunca, 1917-20'nin ideolojik mirasıyla hem kaynaşacak hem de çekişecek olan yeni düşünme kalıpları yaratmıştı. İç savaşın akla getirdiği yüzeysel parti birliği kısa zamanda derin anlaşmazlık ve uzun bölünme dalgaları şeklinde çözülmeye başladı. Ayrılığın tehlikeli olduğu ve acımasız bir birliğin dayatıldığı 1929'a kadar partide gerçek mutabakat örnekleri ender ve geçiciydi. Bolşevik seçkinlerin üç yıldır kısmen yumuşamış olan temeldeki heterojen yapısı yeniden ortaya çıkmıştı. Bir zamanlar, özgün bir Bolşevik birlik mitosunun çoktan yerleşmiş bulunduğu sırada; Buharin partinin "tek bir psikolojiye ve tek bir ideolojiye sahip, tek bir parti" olduğundan yakınıyordu, oysa şimdi, parti "farklı psikolojilere, farklı sapmalara sahip olan farklı parçalar"a ayrılmıştı (2)

Sovyetlerin 20'li yılları (NEP'in getirilmesi ile, 1929'da Stalin'in "yukarıdan devrim"inin doğuşu arasındaki yıllar), kısmen partinin büyük ideolojik ve programatik dağınıklığı nedeniyle apaçık biçimde zengin ve çeşitlilik içeren bir düşünsel mayalanma on yılı olacaktı. Felsefe, hukuk, yazın, iktisat ve başka alanlarda, parti önderliği içinde yürütülen politik çekişmelerle ilintili ya da ilintisiz, geniş erimli, kuramsal tartışmalar, bu dönemi, Bolşevik düşünce tarihindeki en yaşamsal dönem haline getirdi ve Marksist fikirler tarihinde de en ilginç dönemler arasına yerleştirdi.

Bu dönemin öğrencileri doğal olarak bu çeşitlilik içindeki modelleri araştırmışlar, ancak genellikle de bunu entelektüel anlaşmazlığın çeşitli alanlarındaki rakip görüşleri ve partideki politik fraksiyonlar arasındaki puslu ilişkileri temel alarak yapmışlardır. Bu yaklaşım hiç de inandırıcı olmayan bir biçimde, konu ne kadar politika dışı olursa olsun, her bir tartışmada karşıdakini sol ve sağ kanat içinde tanımlama anlamına gelmiştir. Aynı şekilde, her bir Bolşeviğin Marksizmi yorumlayışıyla ve toplumsal ya da felsefi kuramıyla, politikası arasında katı bir ilişki kurabilmek için çabalar harcanmışur. Zaten her zaman için zor olan bu iş, Buharin örneğinde özellikle yanıltıcı olmuştur.

Buharin'in 1920'lerde savunduğu ve onu, önce Bolşevik Sol'la, sonra da Stalin'le karşı karşıya getiren tedbirli evrimci politikaların, büyük ölçüde onun Marksist diyalektiği mekanik tarzda anlayışıyla ve denge kuramına yakınlığıyla açıklanabileceğini ileri süren görüşün epeyce taraftarı vardır. Onun Marksizmi, iddiaya göre, kaskatı deterministtir ve nesnel insanın müdahaleci yetileri karşısında koşulların hegemonyasını vurgulamaktadır. Bu görüş, Sol'un 20'lerdeki programlarında ve daha sonra da, Stalin'in 1929-33'teki "büyük değişikliği"nde yer etmiş olan iradecilikle karşı karşıya getirilir. Politik ve ekonomik iradeciliğin, Abrain Deborin çevresindeki antimekanist Sovyet felsefe okuluyla örtük bir şekilde ilintili olduğu kabul edilmiştir. Deborin, önermenin Deborinist tarzda formüle edilmesinden ve bunun ötesinde akla getirdiklerinden hoşlanmayan mekanistlerden farklı olarak, diyalektiğin maddenin öz hareketi ve nicelikten niteliğe sıçramalar anlamına geldiğini savu-

nuyordu. Buharin'in deterministliğine ilişkin görüş Batı düşünürleri ile Sovyet yazarları arasındaki ender rastlanan bir anlaşma örneğidir. Sovyet yazarlar, ayrıca, Buharin'in, Stalin'in yenilgiye uğramış rakiplerini gözden düşmüş felsefe okullarıyla yan yana getirmek için resmi bir *post facto* * kampanyanın tezgahlanmış olduğu 1929 yılında iktidardan düşürülmesinden yola çıkarak, onun "sağ-kanat" programının mekanikçiliğinin mantıksal bir sonucu olduğunda da ısrar ettiler. Aslında, Batılı yorumların temel kaynağı ve esini de Buharin'in Stalinist eleştirisiydi. (3)

Bu savın yarattığı çeşitli zorlukların en rahatsız edici olanı da en tartışma götürmez olanıdır: Buharin'in, toplumsal kuramının sistematik açımlanışı olan ünlü *Tarihi Materyalizm* adlı kitabı 1921 sonbaharında onun şiddetle desteklemiş olduğu aşırı savaş-komünizmi politikalarının sona ermesinden yalnızca birkaç ay sonra yayımlamıştı. (4) Üstelik, onun yazılışı da, iradeciliği ve toplumsal sıçramaların kuramsal bir gerekçelendirilişi olan *Geçiş Dönemi İktisadı*'nın yazılışıyla çakışıyordu. Gözden kaçırılan, hem *Geçiş Dönemi İktisadı*'nın, hem de *Tarihi Materyalizm*'in birinci çalışma tufana yönelik bir inanç (a cataclysmic ethos), ikincisi de evrimci bir hava verse bile Buharin'in ünlü mekanikçiliğini ve denge kuramını içerdiği gerçeğidir.

Bu ima edilirken söz konusu sav, Buharin'in toplumsal kuramının asıl dayanaklarından çok, iki sakat varsayıma dayandırılmıştır. Birincisi, mekanist felsefeciler ile partideki sağ-kanat arasında "bilinçli şekilde oluşturulmuş bağlantılar bulunduğudur. Bu "efsane" o zamandan bu yana çürütülmüş ve tam tersinin doğru olduğu gösterilmiştir: "Felsefi tartışmaları partinin fraksiyonel çekişmelerinden ayrı tutmak" ve özgül olarak da, "Buharin'i felsefi tartışmanın dışında tutmak için yaygın, bilinçli bir çaba" söz konusuydu. (5) İkincisi de, kuramsal bir konumu paylaşan Bolşeviklerin (ya da, genel olarak Marksistlerin) başka konularda da anlaşacakları varsayımdır ve bu, Marksist düşüncenin çeşitliliğini, Stalinizm öncesi Bolşevizmin düşünsel heterojenliğini ve bu örnekte de, Buharin'in *Tarihi Materyalizm*'inin bağımsız, tartışmacı niteliğini gözardı eden

* Latince; geçmişe dönük, retrospektif -- çev.

yanlış bir anlayıştır. Kitapta, hemen herkesi hoşnut edecek ve etmeyecek bir şeyler vardı. Sovyet ve Batılı Marksistler de kitaba geniş ölçüde karma değerlendirmeler çerçevesinde kabul gösterdiler; ama Buharin'in en az dostça davranan Bolşevik eleştirmeni, bu kitapta "Marksist olmayan" ve "diyalektik olmayan" çok şey bulan mekanist bir dostuydu. Buharin ve eleştirmeni, konuyu daha da karmakarışık edecek şekilde, birbirlerini "determinizm"le suçlayıp durdular. (6)

Stalinizmin 1930'larda dayattığı birlikten önce, Bolşevikler arasında teorik bir konuda varılan anlaşma ister kuram, ister politika söz konusu olsun, başka bir yerde, mutlaka bir yakınlaşma sağlanacağını göstermezdi. Bunun birçok örneği verilebilir; ama parti Sol'unun insan-tanrısı olan Trotsky'nin felsefi sorular konusunda ender olarak düşüncelerini dile getirdiğine, bunu yaparken de bir mekanist olarak davrandığına ve sonradan Sol'un önde gelen ekonomisti olan Preobrazhenski'nin kapitalist ve Sovyet ekonomilerini çözümlerken denge modelini kullandığına işaret etmek yeterlidir. (7) Kısacası, durumu anlamak için yapılacak en iyi şey, 1909'da bir parti önderinin, iki Bolşevik felsefecinin anlaşamayacağı konusunda yapmış olduğu yakınışı dikkate almaktır. (8)

Bütün bunlar, Buharin'in toplumsal kuramının onun politik ve ekonomik politikalarından bütünüyle kopuk olduğunu söylemek anlamına gelmez. Daha çok, onun toplumsal kuramı ile politikaları arasındaki ilişkinin basitleştirilmiş şekilde formüle edilmesinin, onun daha sonraki ılımlılığının kökenlerini ve doğasını yanlış sunmaya ek olarak Bolşevik aydınların bir kuşağını eğiten ve çevrilerek, Sovyetler Birliği dışında da geniş ölçüde okunan *Tarihi Materyalizm* adlı kitabıyla ilgili, gerçekten ilginç olan ne varsa puslandığına işaret anlamına gelir.

Tarihi Materyalizm, "Marksist teorinin bu 'esaslarının esası' konusunda hiçbir sistemli açımlama"nın olmadığı koşullarda, bir ders kitabı olarak doğmuş olmakla birlikte, taze kuramsal bir zemin yaratmayı amaçlıyordu. Yeni düşünceleri yarı resmi pedagoji biçiminde sunmanın parti eleştirmenlerinin "tutuculuğu"nu yeniden kışkırtacağının farkında olan Buharin, "konunun alışılmış biçimde ele

alınmasından ayrılmaya" niyetli olduğu halde, kendisinin "Marx'ın en ortodoks, maddeci ve devrimci biçimde anlaşılması geleneği"ne sadık kaldığından emin olarak işe girişti. Buharin, bir dizi Marksist ilkeyi sistematize emtek ve daha da kesinleştirmek, ama ayrıca "yenilikler" de getirmek amacındaydı. Onun yeni formülasyonlarının ve yeniliklerinin çoğu çağdaş toplumsal kuramcıların Marx konusundaki eleştirilerine yanıt niteliğindeydi. *Tarihi Materyalizm*, genişletilmiş bir düşünsel karşıdarbe ve bu anlamda da, Marx'ın eleştirmenlerinin yanıtlamasıyla ilgili olarak, bir yaşam süresini kapsayacak çaptaki projesinde yer alan önemli bir bölümdü. Her zaman olduğu gibi, Marksizmin karşıtlarına yanıt verirken, onlardan da kimi şeyleri ödünç alıyordu. *Tarihi Materyalizm*'e katı bir ekonomik determinizm taraftarlığı yakıştırmak tuhaf olur, çünkü Buharin bu suçlamayı ve Marksizmden monist nedensellik nasyonunu defetmek için epeyce yol katetmiştir. Marksist olmayan akıllı bir incelemeci de, doğru bir biçimde Buharin'in monizme doğru çabaladığını, ama çoğulçuluğa yaklaştığını gözlemlemiştir. (10) Kitapta indeterminizm, tarihsel teleoloji ve açıklanamaz rastlantılar reddedilmiştir; ama kitap tarihteki "eğer" örnekleriyle, çok çeşitli etmenlere bağlı olarak farklı tarihi gelişmelerin olanaklı olmasına ilişkin örneklerle ve genel olarak değişikliğin çok-nedenli doğasının örnekleriyle süslenmiştir. "Toplumsal determinizm" yazgıcılık (fatalizm) değildir; "tüm toplumsal olguların koşullanmış olmalarına ve kendilerini zorunlu şekilde doğuran nedenlere sahip bulunmalarına ilişkin.... doktrin"dir. Buharin'in Marksizmi de, örneğin, insan iradesini ya da üstyapıyı yadsımaz; "bunları açıklar." (11)

Onun çoğulcu yaklaşımı kendini en fazla, "ekonomik temelde yükselen herhangi bir tür toplumsal olgu anlamında" "olası en geniş" kategori olarak gördüğü üstyapının ele alındığı bölümde gösterir. Bu, "tüm maddi parçalarıyla birlikte, toplumsal politik düzen"e ek olarak, toplumsal psikolojiyi ve ideolojiyi de içeren, karmaşık, ayrımlandırılmış bir anlayıştır. Temel bu olguları tanımlar ve açıklar; ama Buharin, Engels'in daha önce yaptığı gibi, özellikle "üstyapının ters yönde bir etki süreci"nin söz konusu olduğuna, bir toplumsal yapıdan bir başkasına uzun geçiş sırasında, bunların da, kendilerine özgü yaşama ve dinamiklere sahip bulunduklarına işaret

eder. (12) 1917'de başlayan Sovyet deneyimi göz önüne alındığında tersini iddia etmek de pek olanaklı değildi.

Ama Buharin üstyapının, var olan toplumlarda ve toplumsal değişiklik yaratılmasında işlevsel bir rol oynadığının da eşit ölçüde farkındaydı. İktisat ve sosyolojinin psikolojik yönelimli okullarının meydan okuyuşuna yanıt vermek, Marksizmin daha az somut etmenleri de gözönüne aldığını göstermek istiyordu. O sıralarda Batıda yaygın olan Robinson Crusoe kavramlarını reddederken, psikolojinin, ideolojilerin, ahlâkın ve törelerin sahip olduğu büyük önemin de farkındaydı. Bunlar toplumu bir arada tutuyorlardı; "insanların eylemlerini koordine ediyor ve onları, belli sınırlar içerisinde tutuyor, böylece de, toplumu çözülmekten alıkoyuyor"lardı. Ve bunların bir zamanlar yapıştırıcı bir güç olması gibi, yürürlükteki psikoloji ve ideolojinin yerinden oynaması da ("zihinsel devrim"), eski toplumsal düzenin çöküşündeki ilk aşamayı belirliyordu. Kısacası, Buharin alacalı-bulacalı bir nedensellik anlayışı sunuyordu: Toplumsal olguların çeşitli kategorileri arasında sabit bir "Karşılıklı neden ve sonuç süreci, işlev görmektedir. Neden ile sonuç yer değiştirir." (13)

Buharin'in üstyapının çeşitli bileşenlerini ele alış tarzının, onun en etkili katkılarından birisi olduğu görülmüştür. Üstyapının temel karşısındaki *vis-a-vis** rolünü artırmaktan ayrı olarak, -bu birçok Bolşeviğin doğal olarak olumlu bulduğu bir önermeydi bilim, felsefe, psikoloji ve kültür "birikimi" ve "maddeleşmesi"yle ilgili formülasyonları da oldukça başarılı bulunuyordu. Ayrıca, sınıf, parti ve partinin önderleri konularını ele alış tarzı da, parti ve önderlerin önemli rolüne olumlu bir kuramsal ifade vererek, çok açık nedenlerden ötürü doyurucu bulunuyor ve geniş bir kesim tarafından destekleniyordu. (14) Buharini, partinin belli başlı teorisyeni ve belki de 1920'lerde Marksizmin en önde gelen Sovyet sistemleştiricisi haline, tek başına başka herhangi bir yapıtından çok *Tarihsel Materyalizm* getirdi. (15) Bununla birlikte, en özgün katkısı bir başka yerde bulunuyordu.

1890'lardan sonra, Marksizme en ürkütücü düşünsel meydan

* Yüzyüze, karşı karşıya bakan --çev.

okuyuş, ortaya çıkan modern sosyoloji okullarından gelmişti. O zamanlar sosyoloji, daha sonraki dar ve daha ampirik yöneliminden farklı olarak, geniş ölçüde toplumsal kuramsallaştırmaya yönelikti. Marksizm gibi, o da görkemli, genellikle de tarihsel ölçekte bir teoriydi ve kendisini de, bilim olarak görüyordu. Bu yeni bilimin önemli temsilcileri -birkaçının adını anmak gerekirse, Durkheim, Pareto, Croce, Weber, Michels- Marksizme karşı eleştirel tepkileri bakımından farklılaşıyorlardı; ama her biri de, kendini dayatan bu düşünce silsilesine kendilerine özgü bir yolla karşı koymak zorunda kalmışlardı. Marx toplumla ilgili merkezi önemde sorular ortaya atmış ve önemli analitik kavramlar geliştirmişti. Onun düşüncelerinde yerleşmiş olan Alman felsefesinin kalıntıları gibi, onun vargıları da bir yana bırakılabilirdi, ama o gözardı edilemezdi. Pareto şöyle diyordu: "Marx'ta, öteki yanlara üstün olan ve çoğu kez de, gerçeklikle uyum içinde bulunan sosyolojik bir yan vardır." (16) Şimdi Marx'ın sosyolojiye katkısı kabul edilmiş bulunuyor; onun bir sosyolog olarak şöhreti, kimi çevrelerde, ekonomist ya da peygamber olmaktan daha dayatıcı durumdadır. (17) Ancak, onun ilk teorisyenler üzerindeki etkisinin de vurgulanması gerekir. H.Stuart Hughes'ın yazdığı gibi, "Marksizmin incelenmesi... onlara bir tür kanıtlanma zemini sundu..." Marx'ın yapıtları "20. yüzyıl toplumsal düşüncesinin ebesi" oldu. (18)

Bolşevik önderlerin birçoğundan farklı olarak, her bakımdan bir 20. yüzyıl aydını olan Buharin'in üzerinde yeni sosyolojinin derin bir etkisi oldu. Bu durum 1917'den önce sürgündeyken yazdıklarında ve daha sonraki kuramsal çalışmalarının pek çoğunda açıkça görülüyordu. Bir çoğu Marksizmin eleştirisi olarak formüle edilmiş olan çağdaş bilimsel toplum kuramlarının, toplumbilimi olarak Marksizmi, revize etme ve büyük olasılıkla da onu *Welt anschauung* * olarak güçten düşürme tehdidiyle karşı karşıya bıraktığının farkındaydı. Ama, aynı zamanda, onların başarmış olduğu şeylere de değer veriyordu, Daha sonraki Sovyet pratiğinin tersine, sosyolojik düşünceyi görmezlikten gelmedi; onunla kendi zemininda buluşma çabası içinde oldu. Buharin'e göre tarihsel materyalizm sos-

*Almanca; dünya görüşü - çev

yolojiydi. Rusça baskısında alt başlığı *Marksist Sosyolojinin Popüler Ders Kitabı* olan bu kitabında, bu önermeyle ilgili anlayışını şöyle açıklıyordu:

> *Toplum bilimleri arasında, toplumsal yaşamın tek bir alanını değil, toplumsal yaşamın tümünü kendi tamlığı içinde ele alan iki önemli dal vardır.. Bu bilimlerden biri tahrik, öteki de sosyolojidir.... Tarih, toplumsal yaşamın belirli bir zamanda ve belirli bir yerde nasıl akıp gittiğini araştırır ve tanımlar... Sosyoloji ise, ekonomik, yasal, bilimsel vb. gibi çeşitli toplumsal olgu gruplarının birbirleriyle olan ilişkileri, onların evriminin nasıl açıklanabileceği, toplumun tarihsel biçimlerinin ne olduğu... vb. gibi genel sorulara yanıt verir. Sosyoloji toplum bilimlerinin en genel (soyut) olanıdır.... Tarih, sosyolojik vargılara ulaşılması ve sosyolojik genellemeler yapılması için malzeme sağlar... Sosyoloji ise buna karşılık,.. tarih için bir yöntem formüle eder.* (19)

Bu nedenle de, tarihi materyalizm," ekonomi politik ya da tarih değil, toplumun genel kuramı ve onun evriminin yasaları, yani sosyolojidir." (20)

Buharin, tüm "toplum bilimlerinin bir *sınıf karakterine* sahip olduğu"na ve bu yüzden de "proleter sosyolojisi"nin tanımı gereği üstün olduğuna inanıyordu (ya da inandığını söylüyordu). Burjuva düşünürler sınıf yönelimleri nedeniyle kısıtlanmış durumdaydılar. Toplumdaki karşılıklı ilişkileri görüyor, ama toplumun çelişkilerini vurgulamakta başarısız kalıyorlardı. Bununla birlikte, Buharin gene de bütün "burjuva sosyoloji" okulunu "çok ilginç" buluyordu. *Tarihi Materyalizm* de, büyük ölçüde, onun kendisi üzerinde yaratmış olduğu etkinin yol açtığı bir yükümlülüktü ve kitap Buharin'in ortodoks Marksist öğretileri sosyolojik terimlerle ifade etmeye çabalayarak, ona yönelik eleştirilerle çatışmaya girdiğini gösteriyordu. (21)

Hiç kuşkusuz, Buharin Marksizmdeki sosyolojik bileşeni geliştir-

mek isteyen ilk Marksist değildi. Bu yönde yer alan Marx'ın sona ermekte geciken metafiziğinin uzağında kalan belirgin bir hareket, yirmi yılı aşkın bir süredir Avrupa'da sürüp giderken, Buharin'in *Tarihi Materyalizm*'inin ortaya çıktığı sırada pek çok Marksist sosyoloji okulu da zaten varlığını sürdürüyordu. Bu gelenek özellikle Viyana'da güçlüydü ve Max Adler ile Karl Renner'in yapıtlarıyla temsil ediliyordu; bu kentte "Marx öncelikle bir sosyolog, gerçekte modern bilimsel sosyolojinin kurucusu olarak keşfedilmişti." (22) Öte yandan, popülist ve Marksist görünümlerdeki ondokuzuncu yüzyılın radikal Rus düşüncesi de, uzun ve zengin sosyoloji kuramı tarihine sahipti. Politik hareketlerle ilişkili olan sosyolojinin sahneye egemen olmasına karşın, 1917 yılında akademik sosyoloji de çarlık Rusya'sının bellibaşlı üniversitelerinde kendisini kabul ettirmiş bulunuyordu. (23)

Böylesine bir yere ve geçmişe sahip olmasına karşın, çağdaş sosyoloji Lenin'in Bolşevikleri arasında pek hoş karşılanmadı. Lenin'in ilk yapıtlarından olan *Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi* de sosyolojik bir değere sahipti ve Lenin de 1894'te "ilk kez, bir 'bilimsel sosyoloji'yi olanaklı kılanın" Marksizm olduğunu öne sürmüştü. (24) Ancak öyle görünüyor ki, Marksizmi burjuva fikirlerle tam olarak karıştırarak revize etmiş saydığı Bogdanov'la 1908-1909 yıllarındaki sert felsefi çatışması, Lenin'de tüm Batı toplum kuramına karşı kalıcı ön yargılar yaratmıştır. O tarihten sonra, artık hep tırnak işaretleri arasında söz ettiği sosyoloji, Lenin için yalnızca bir alay konusu oldu. Buharin'in 1916'da devlet üzerine yazmış olduğu makaleyi redderken de, eleştirileri için makaledeki "'sosyolojik' (???)" kuram anlayışını hedef almıştı ve Buharin'in *Geçiş Dönemi İktisadı* ile ilgili olarak yapmış olduğu yorumların da gösterdiği gibi, 1920'lerde sosyolojik terminolojiye daha da düşman duruma gelmişti. (25) Lenin'in yayımlanmış yazılarında *Tarihi Materyalizm* konusunda bir göndermenin bulunmamasına karşın, itirazlarının bu altbaşlıkla birlikte başladığından emin olabiliriz.

Lenin'in sosyolojiye yönelik aşağılayıcı tutumu Bolşevik aydınların tümünce paylaşılmıyordu. Ama, Buharin'in sosyolojinin rolüyle ilgili anlayışına bunlar da her zaman katılmıyorlardı. Bunların ço-

ğu, Debornistlerin, pozitif bilimin felsefeye olan gereksinimi fiilen ortadan kaldırmış bulunduğuna inanan mekanistlerce karşı çıkılan, diyalektik materyalizmin esas olarak felsefe olduğuna ilişkin tezlerinin karşısında sosyolojiyi yeğ tutuyorlardı. 1922'de Marksist olmayan sosyolojinin Sovyet üniversitelerinden, dışlanmış olmasına karşın, Bolşevik sosyologlar, stalin döneminde sosyolojinin toplum bilimlerin çoğunun yazgısını paylaştığı otuzların başlarına kadar ciddi kuramsal ve ampirik çalışmalarını yayımlamayı sürdürdüler. (26) Ancak, yirmilerde bile, parti aydınları arasında, çağdaş sosyolojiye yönelik olarak, açık bir husumet olmasa da, bir kuşkunun hüküm sürmüş olduğu söylenebilir. Buharin'in tarihi materyalizmi sosyoloji olarak sunmuş olması da, onun ilk Bolşevik eleştirmenlerini kızdırmak için yeterli bir nedendi. (27) Bunların pek çoğu, hiç kuşkusuz, 1930'daki anti-Buharin kampanya sırasında verilen şu hükmü paylaşıyorlardı:

> *Marx kuşkusuz özel bir "sosyolojik yöntem"e sahip değildi... Marx'ın yöntemi diyalektik materyalizmin yöntemiydi... Marx'ın, bir "sosyolojik yöntem" taraftarı olarak gösterilmesi, yalnızca onun öğretisinin, Marksizmle ortak hiçbir yanı olmayan burjuva "sosyolog"larının öğretisine yamanması demektir.* (28)

Bu sözler Stalinist ideolojinin ağızlardan düşürülmeyen bir nakaratı olacaktı ve Sovyet bilimi adamları ancak diktatörün ölümünden sonra bir sosyoloji formüle edebileceklerdi. Arkaplanda böylesine koşullar varken, Buharin'in bir Marksist sosyolojiyi geliştirme çabasının eşsiz bir anlayış ve sorgulama cesaretine sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Yirmilerde bir Sovyet yazarı ondan "proleter sosyoloji'nin teorisyeni" olarak söz edecekti. Öte yandan, simdilerde öğrenildiğine göre, *Tarihi Materyalizm* konusunda epeyce dostça bir eleştiri de, o sıralarda Rusya'da yaşayan Pitirim Sorokin'den gelmiş, Sorokin kitabın Bolşeviklerin başka çalışmalarına göre, "çok daha yazınsal değer sahibi, ilginç ve bilimsel" olduğunu yazmıştır. (29) Bir Amerikan sosyoloğu da, yakınlarda Sorokin'in yapmış olduğu değerlendirmeyi doğrulayarak şunları söylemiştir: "Bu, önde gelen bir Marksistin, ortaya çıkmakta olan sosyolojik kuram ve araştırma

yapısıyla uyuşmak üzere gösterdiği karmaşık bir çabayı yansıtmak tadır." (30)

Çağdaş sosyolojinin bir bilim olarak Marksizme çeşitli konulardaki meydan okuyuşunun Marksistleri en fazla rahatsız eden yani diyalektik konusuyla ilişkiliydi. Diyalektik kavramı, bir yöntem ya da gerçeklikte varsayılan bir var oluş olarak, toplumsal değişimin doğası ve yönüyle ilgili Marksist öğretide derin köklere sahipti. Ondaki can çekişen Hegelcilik ise Marksizmi yara almaya açık duruma getiriyordu. Üstelik, Marksist diyalektiğin anlamı da belirsizdi. Diyalektiği tutarlı bir biçimde materyalist kıldığı kanısında olan Marx, bu konu üzerine pek yazı yazmadı ve kendisini onun tarih alanına uygulanmasıyla sınırlı tuttu. Marx'ın yaşamının son günlerinde ve onun ölümünden sonra, tarihte, doğada ve insan düşüncesinde diyalektik bir anlayışı geliştirmek ve sistematize etmek görevi Engels'e düştü. Engels ise, bu görevi yerine getirirken, ortodoks, evrenselci (universalistic) diyalektik materyalizm doktrininin ortaya çıkması için zemin hazırladı. Pek çok bilim adamının, Engels'in tamamlanmış sisteminin Marx'ın kendi felsefi materyalizmi ile kesin bir kopuş anlamına geldiğini öne sürmüş olmalarının yanısıra, sonuçta, Engels'in yazılarının Hegel'in idealist diyalektiğini revize edilmiş bir biçimde canlandırmaya ve Marksizmin yolunu hareketini muğlak bir biçimde açıklanmasıyla -diyalektiğini tarihte ve doğada yarı mistik açımlanışıyla ulaşıldığına yaradığı genellikle kabul edilmiş bulunmaktadır. Yeniden dünyaya gelmiş olan Hegelcilik de, Lenin'in diyalektikle ilgili düşüncesini (1933 yılında *Felsefe Defterleri* yayımlandığı zaman açıkça ortaya çıkmış olduğu gibi) güçlü bir biçimde etkiledi ve Deborinistlerin diyalektik materyalizminde de merkezi bir öğe halinde geldi. (31)

Buharin ise, bu eğilime sırt çevirdi; itirazlarını da içtenlikle dile getirdi: "Marx ve Engels, diyalektiği onunla çatışan mistik kabuğundan kurtardılar..."; ama o " 'Ruh'un öz-hareketine dayanan hegelci formülasyona kaçınılmaz biçimde bağlı olan teleolojik tadı" yerinde tutuyor. Buharin'in bilimsel (radikal bir biçimde materyalist) sosyoloji arayışı ve Marksizmin nihai bir idealizme sahip oldu-

ğu suçlamalarını göğüsleme isteği ise, onu mekanizme sürükledi. Buharin'e göre, Marksistler önceleri toplum bilimlerdeki mekanist açıklamalara karşı çıkmışlardı; ama bu atomun "yalıtılmış ayrı bir parçacık" olduğu yolundaki eski ve gözden düşmüş anlayıştan kaynaklanmıştı. Maddenin yapısına ve hareketine ilişkin yeni bulgular getiren elektron kuramı ise, bunun tersinin doğru olduğunu kanıtlamış ve organik bağlantıları ifade etmenin bir aracı olarak mekanik dilini geçerli kılmıştı. Buharin'in, "bilimsel düşüncenin tüm alanlardaki en ileri eğilimlerin bu görüş açısını kabul ettiği" şekindeki inancı karşısında, onun modern fiziği tam olarak kavramış olup olmadığı konusu pek bir öneme sahip değildir. (32)

Ona göre, mekanik, Marksist meteryalizmin bilimsel temelini ortaya çıkartıyor ve mekanik materyalizm de toplumsal kavramları "ruhsallaştırmak" ve "psikolojikleştirmek"te ısrar eden düşünürleri çürütüyordu. Buharin her bir kategoriyi bu görünümü korumak isteyen bir gözle tanımlıyordu; toplumu "bölünmüş toplumsal emeğin pek çok alt bölümünden oluşan dev bir çalışan mekanizma"; üretim ilişkilerini *"('canlı makineler' olarak görülen) insanların, uzay ve zaman içinde, emek açısından eşgüdümlendirilmesi"* vb. olarak görüyordu. Geriye kalan tek şey, diyalektik yöntemin mekanist terimlerle "teorik sistematik bir açımlanmasını" vermekti. Buharin de "bunun denge kuramıyla verildiği"ne inanıyordu. (33)

Tarihi Materyalizm adlı kitabının merkezinde de diyalektiği ve dolayısıyla toplumsal değişimi denge kuramıyla açıklama amacı yer almaktadır. Bizi burada ilgilendiren, sunmuş olduğu bir yığın ikincil düzeydeki sav değil, onun asıl anlayışıdır. (34)

Buharin'e göre, diyalektik (ya da dinamik) bakış açısı, maddi ya da toplumsal tüm şeylerin hareket halinde olması ve hareketin verili bir sistemde içsel olan çatışma ya da çelişkiden türemesidir. Gene maddi ya da tolumsal bir sistemin, denge durumuna doğru eğilim gösterdiği de (biyolojideki adaptasyona [uyarlanmaya çev.] benzer bir biçimde) eşit ölçüde doğrudur.

> *Başka deyişle, dünya çeşitli biçimlerde işleyen, birbirlerine karşı koyan güçlerden oluşur. Bu güçler ancak*

istisnai durumlarda, bir an için dengelenirler. O zaman bir "hareketsizlik" durumuyla karşı karşıya kalırız; yani, bunların asıl "çatışması" gizlenmiş olur. Ama eğer bu güçlerin yalnızca birini değiştirirsek, o zaman derhal "iç çelişkiler" ortaya çıkacak, denge bozulacak ve eğer bir kez daha yeni bir denge kurulursa, o artık yeni bir temel üzerinde, yani yeni bir güç birleşimiyle, vb. olacaktır. Buradan, "çatışma"nın, "çelişki"nin, yani çeşitli yönlerde işleyen güçlerin karşıtlığının sistemin hareketini belirlediği sonucu çıkar.

Buharin, hareketin kaynağını "öz-gelişmeye" değil de, güçlerin çatışmasına yerleştirerek, Hegel'in ünlü üçlüsünü (tez- anti tez- sentez) idealist öğelerinden temizlemiş olduğuna inanıyordu. Onun, bunun yerini alan formülü ise, özgün denge, dengenin bozulması ve dengenin yeni bir temelde yeniden oluşturulmasıydı. (35)

Buharin, her sistemin iki tür denge durumu içinde olduğunu içsel ve dışsal- belirtiyordu. Bunlardan ilki ile, bir sitem içindeki farklı bileşenler arasındaki ilişkiden, ikincisi ile de çevresiyle ilişkileri içindeki bütün bir sistemden söz ediyordu. Her iki durumda da, "mutlak, değişmeyen bir denge" hiçbir zaman olmamıştır; o her zaman "akış" halindedir; söz konusu olan dinamik ya da hareketli dengedir. Buharin'in kuramının anahtarı içsel ve dışsal denge arasındaki ilişkidir:

Sistemin içsel yapısı... sitem ile çevresi arasında var olan ilişkiyle birlikte değişmelidir. Bu sonuncu ilişki belirleyici etmendir... İçsel (yapı) denge, dışsal dengeye bağlı olan bir niceliktir (bu dışsal dengenin bir "işlevi"dir). (36)

Buharin'in kuramı, topluma uygulandığında şunları anlatır: Var olan bir toplum, kendisinin başlıca üç toplumsal öğesi -şeyler, kişiler ve fikirler- arasında belirli bir dengeyi var sayar. Bu içsel dengedir. Ama," çevresi olmayan bir toplum düşünülemez"; bu çevre de doğadır. Toplum kendisini doğaya uyarlar, toplumsal üretim sü-

reci yoluyla ondan enerji alarak onunla denge oluşturmaya çabalar. Uyarlanma sürecinde, toplum, Buharin'in teknoloji dediği ve "toplum ile doğa arasındaki ilişkinin" tam bir maddi göstergesini oluşturan "yapay bir organlar sistemi" geliştirir. Buharin, toplumsal gelişmeyi çoğulcu bir biçimde çözümlemiş olmasına karşı, ekonomik determinizmdeki monist nedenselliği, olumsal teknolojiyi üretici güçlerle özdeşleştirerek ("iş araçlarının birleşimleri") ve içsel yapıyı dışsal dengenin bir işlevi kılarak koruyabilmiştir. Ya da, kendisinin kabul ettiği gibi,

> *Üretici güçler, toplumsal gelişmeyi belirler; **çünkü** Toplum ile... onun çevresi arasındaki karşılıklı ilişkiyi bunlar dile getirir. **Çevre ile sistem arasındaki karşılıklı ilişki içinde, son çözümlemede, herhangi bir sistemin hareketini belirleyen niceliktir.*** (37)

Bu kuramsal model, toplumsal gelişmeyi sistemleştirerek, bize Buharin'in tarihi materyalizmini anlatır. Toplumsal denge sürekli olarak bozulmaktadır. Denge "toplumsal bütündeki çeşitli öğelerin tedrici uyarlanmasıyla (evrim)" ya da "şiddetli bir altüst oluşla (devrim)" yeniden oluşturulabilir. Toplumsal dengeyi çevreleyen kılıfın, esas olarak da üretime doğrudan katılan sınıflarda somutlandığı biçimiyle üretim ilişkilerinin yeterince geniş ve kalıcı olması durumunda evrim olur. Örneğin kapitalizm çeşitli tarihi evrelerinden evrim yoluyla geçmiştir Ama, üretici güçler, "bu üretici güçlerin temel dokusuyla, yani mülkiyet ilişkileriyle" çatışmaya sürüklendiğinde, devrim gerçekleşir. Dengeyi "çevreleyen kılıf paramparça olur." Yeni bir toplumsal denge, "yani, üretici güçlerin evrimci bir biçimi olarak hizmet görmek üzere... üretim ilişkilerini çevreleyen yeni ve kalıcı bir kılıf" oluşur. (38)

Bu soyut kuram, Buharin'in politik karşıtlarının 1929 yılında bir anda keşfetmiş oldukları gibi, mantıksal programatik anlamlar doğurmaya gebe olsa bile, bu öyle hemen apaçık ortaya çıkmaz. Bu mekanizmaya karşı geliştirilen standart bir suçlama, onun hareket konusundaki anlayışının, nicelikten niteliğe dönüşümü ve genel olarak "sıçramaları" dışladığıdır. Ona yakıştırılan politik evrimciliğin felsefi temeli de burada aranmalıdır. Ne var ki, Buharin tersini öne

sürüyordu: "Niceliğin niteliğe dönüşümü maddenin hareketinin temel yasalarından birisidir; bu, hem doğada, hem de toplumda, sözün tam anlamıyla, her adımda izlenebilir." Dahası Buharin eleştirmenleriyle aynı politik vargıları paylaşıyordu: "Doğanın bu tür şiddetli değişikliklere izin vermediği düşüncesi yalnızca toplumdaki bu tür kaymalardan duyulan korkunun bir yansımasıdır..." (39) Buharin'in, toplumun doğayla etkileşimini vurguladığı için "doğalcı" olarak nitelendirilen materyalizminin, ancak nesnel koşulları karşısında edilgen bir teslimiyetçiliğe yol açabileceği savı da, inandırıcı olmaktan eşit ölçüde uzaktır. Bu aynı "doğalcılık", onun iç ve dış dengenin iradi güçle yeniden kurulabileceğini öne sürmüş olduğu *Geçiş Dönemi İktisadi* adlı yapıtında da vardı. (40)

Sutlinci eleştirmenler, mantığın işe yaramadığı durumlarda, kendi tezlerini güçlendirmek için, sapmanın varlığını bir işbirliği ile kanıtlamaya çalıştılar ve artık ünlü bir resmi politik sapma örneği haline gelmiş olan Bogdanov'un bir zamanlar mekanik denge modelinden yana çıkarak Hegelci diyalektik geleneğini reddetmiş olması gerçeğine işaret ettiler. Ama bu arada, Buharin'in ve Bogdanov'un kuramları arasındaki belirgin benzersizlikleri ve aynı zamanda, Buharin'in 1917 öncesinde ve sonrasında Bogdanov'a politik ve kuramsal bakımdan karşı çıkışının uzun tarihini de görmezlikten geldiler. (41) Bu iki adam arasındaki ilginç entelektüel yakınlık ayrı bir konudur; Buharin'in onun tilmizi olduğuna ilişkin basmakalıp görüş ise öyle kolayca kabul edilebilecek bir görüş değildir. Yaşlı düşünürün *Tarihi Materyalizm*'deki etkisi az olmakla kalmıyor, kitabın "Marx taraf'ından *con amore** vurgulanan sosyolojideki *materyalizm* den açık bir sapma" olarak "psikolojikleştirilmiş Marksizm"e karşı öne sürdüğü uzun tez de özellikle Bogdanov'u hedef alıyordu. (42)

Mekanik denge modellerinin (özellikle dinamik olanların) toplum bilimlere, 1900'lerin başlarında yaygın bir kabul gördükleri ve kullanıldıkları fizik ve biyolojiden geçmiş olduklarının hatırlanması çok daha yararlı olacaktır. Bunlar, bilim alanın da söylenmiş son

İtalyanca - Coşkuyla, sevgiyle; *müzikte*, yunuşakça - çev

sözler olarak görülüyordu ve o zamanlar denge kuramı, bugün de olduğu gibi Batı sosyolojisinin ve ekonomik düşüncesinin önemli bir parçasını oluşturuyordu. Sorokin 1922 yılında bununla ilgili bir örneğe işaret ederek, Buharin'in toplumsal denge konusunu ele alışının, pek çok bakımlardan Pareto'nun *Trat ta to di Sociologia Generale* adlı kitabının ikinci cildindeki ele alışı andırdığını belirtiyordu. (43) Buharin'in eleştirmenlerini böylesine kızdıran "Bogdanovist terminoloji" de, büyük ölçüde çağdaş toplum kuramının diliydi. Bu da Buharin ile Bogdanov arasında temelde yer alan gerçek yakınlığın nedenidir. Her ikisi de Marksizmi yeni entelektüel akımlara duyarlı, etkiye açık bitmemiş bir düşünce sistemi olarak görüyorlardı. Her ikisi de, Marksist eleştirmenlerine Marksist - olmayanların yapıtlarından söz etmenin geçerli bir yol olduğuna inanıyorlardı. Bogdanov'un 1909 yılında yapmış olduğu, "Marx ve Engels'in geleneği bizler için lafzıyla değil, ruhuyla değerli olmalıdır" açıklaması Buharin'in *Tarihi Materyalizm*'e yazdığı önsözdeki şu sözlerde yankı buluyordu: "Marksist kuram, sonsuza kadar dingin kalsaydı, bu garip bir şey olurdu." (44)

Yine de, *Tarih Materyalizm* Buharin'in Sovyet toplumuyla ilgili daha sonraki düşüncelerine bir miktar ışık tutabilir. Onun sosyolojisi -toplumsal evrimin dinamikerine ve var olan toplumların nasıl işlev gördüğüne olan ilgisi-- bizlere, esas olarak 1921'e kadar devrimci karışıklığa ve şiddetli değişikliklere uyarlanmış bulunan kafasının farklı bir boyutunu sunuyordu. Ya da, başka türlü söyleyecek olursak, *Geçiş Dönemi İktisadı* ile *Tarihi Materyalizm*'in birbirlerine benzemeyen mizaçları-ikincisi ilkine göre daha dingin denebilecek yapıdaydı- kısmen, ikisinin de toplumun yaşamının farklı dönemleri üzerinde yoğunlaşıyor olmalarından kaynaklanıyordu: Birincisi devrimci dengesizliğin geçici bir durumunun, ikincisi ise dengesine kavuşmuş bir toplumun daha alışılmış bir durumunun resmini çiziyordu. Buharin de, işte burada dengeye kavuşmuş toplum konusunda yürütmüş olduğu tartışmada, her türlü istikrarlı, gelişen toplumun, bileşenleri arasında en azından asgari düzeyde bir uyuma sahip olan sıkıca birleşmiş tek bir bütün olduğuna ilişkin bir kavrayışa sahip olduğunu göstermiştir.

Marksizmin gelecek konusunda kıyameti akla getiren bakış açısı üzerinde yazmış çizmiş olan pek çok radikal Marksist, ütopya öncesi toplumu da uzlaşmaz güçlerin ve savaşan sınıfların muharebe alanından pek de farklı olmayan bir biçimde görme eğilimdeydiler. Her zaman bunalımlar ve çöküş belirtileri arayışı içinde olduklarından, yalnızca işlev görmeyen sakatlıkları farkettiler. Bir sosyoloğun gözlemlemiş olduğu gibi, toplumsal etkileşim ve işbirliği türünden burjuva anlayışları genellikle "görmezlikten geliyor, hatta bunlarla alay ediyorlar"dı. (45) Bu tür bir düşünüş tarzı, devrimci çoşkuyu ayakta tutmakla birlikte, toplumun imarı konusunda bir şey söylemiyordu. Bir Marksist olarak Buharin de, doğal olarak toplumsal çatışmaların önplanda olduğu durumları vurgulamakla birlikte, normalde uyum öğelerimin ve "işbirliği anlarının" geçerli olduğunu da anlıyordu. Toplumu gerçek bir tamlık (totalite - çev.) olarak görüyor ve "toplumsal yaşamdaki etkilerin ve karşılıklı etkileşimlerin sunduğu Babil kargaşasının aslında ne kadar müthiş olduğuna" da şaşırıyordu. Toplumun birbirleriyle çatışan güçlerin toplamı olması gerçeğinin bizzat kendisi de, ona toplumu koruyan kaynaştırıcı öğelerin, "toplumsal bağların" ve "perçinlerin" önemini anlatıyordu. Bu durum, kendini en açık biçimde, toplumun doğayla kolektif cepheleşmesi konusunda çizmiş olduğu tablo da gösteriyordu: "Kendi demir gemini doğanın ağzına yerleştirmek, insanoğlunun amansız mücadelelerle dolu yüzyıllarına mal olmuştur." (46)

Düzgün bir biçimde işlev gören bir toplumun ön koşullarıyla ilgili bu kavrayış. 20'li yıllar boyunca Buharin'in iç politika konusundaki görüşlerine de yansıyacaktı. Bolşeviklerin önde gelen görevlerinin, toplumun devrim ve iç savaş tarafından yırtılmış ve parçalanmış olan toplumsal dokusunu yeniden oluşturmak olduğuna inanıyordu. Toplumsal bütünleşme, Sovyet otoritesini "normalleştirmek" ve onu nüfusun olabildiğince fazla sayıda kesimi için kabul edilebilir kılmak demekti: Nüfusun bizzat kendisinin atomize olmuş öğelerinin aralarında olduğu gibi, parti devlet ile kitleler arasında da, gönüllü kurumlar biçiminde "köprüler" ve "bağlantılar" kurulmalıydı. Bütünleşmeye yapılan bu vurgunun altında Buharin'in daha sonra ortaya çıkan programatik tartışmalarda görülen temel varsayımı yatıyordu: Ekonomik alandaki ya da diğer alanlardaki

gerçek büyüme, iç barış, işbirliği ve uyum temelinde ortaya çıkabilirdi; kendi kendisiyle savaş durumunda olan bir toplum üretken ya da refah içinde olamazdı. Yirmilerdeki politikalarında son derece karakteristik olan, Sovyet toplumundaki tüm sınıf ve katmanların sosyalizmin inşasına, bilinçli ya da bilinçsiz katkı yapabileceği yönündeki ısrarın nedeni de buydu. Aynı şekilde, programlarıyla yeni uyumsuzluklar ve iç karşılıklar vaadeden Bolşeviklere karşı amansız muhalefeti de buradan kaynaklanıyordu.

Denge kuramının kendisinin Buharin'in gerçek toplumsal sorunlara bakış tarzını nasıl etkilemiş olduğunu değerlendirmek daha da zordur. Buharin'in *Tarihi Materyalizm* kitabında dengeyi makrososyolojik ölçekte ele alışı ile, yirmili yılların sonunda planlama konusundaki tartışmalar sırasında "dinamik ekonomik denge" taraftarı olması arasında bir fark vardır. Yirmilerin sonundaki bu dar sav, konuyla ilişkili olmasına karşın, yalnızca onun Stalin'in birinci beş yıllık planında üstü kapalı bir biçimde var olan kimi "sıçramalar" ve oransızlıklar karşısında dengeli ya da orantılı ekonomik gelişmeye duyduğu inancı yansıtıyordu. (47) Buharin'in, ekonomik denge koşullarını temel alan bir büyüme modelinin *Kapital*'in II. cildinden çıkarılabileceğine ilişkin görüşü benzersiz bir görüş değildi; hatta zaman zaman, dolaylı bir biçimde de olsa, Buharin'in karşıtlarınca bile dile getirilmişti. (48) Çok daha kolaylıkla, Marksizmin dışına düşmüş olarak nitelendirilebilecek olan şey, Buharin'in bu sınırlı anlayışı makrososyolojik bir model düzeyine yükseltmesi ve "Marx bu tür bir formülasyonun (üretimin çeşitli dalları arasında denge doktrini, buna dayalı emek değer kuramı, vb.) ipuçlarını zaten vermektedir" biçimindeki savıydı. (49)

Bu durum onun ortodoksluğunu bir dizi perspektif açısından kuşkulu kılıyordu. Örneğin, topluma genel geçer bir tanım getirerek ve denge modelini bütün toplumsal formasyonlara uygulayarak, farklı tarihsel toplumların benzersiz özelliklerini ve özgül yasalarını vurgulamış olan Marx'ın üstüne titrenen tarihselciliğinden vazgeçtiği yönündeki suçlamalara açık duruma geliyordu. Her ne kadar, Buharin *"her toplum biçiminin kendi özgül koşulları içinde"* incelenmesi konusunda ısrar etmiş olsa da, kendi sözleriyle, "tek tek toplum biçimleriyle değil genel olarak toplumla" ilgilenen sosyolojik bir alışkanlık kazanmıştı.

(50) Dahası, denge modelinin genelleştirilebilmesi durumunda, bu bütün toplumlarda işleyen evrensel bir düzenleyicinin ya da yasanın varlığı anlamına gelmez miydi? Buharin *Tarihi Materyalizm* de "işgücü harcanmasından", yalnızca çok dolaylı bir biçimde toplumun doğayla ilişkilerine egemen yasa olarak söz etmişti; ama, daha sonraları, "işgücünün harcanması yasası"nı, *"her tür toplumsal - tarihsel formasyondaki* zorunlu koşul" biçiminde açıklayacaktı. (51) Ne var ki, Buharin'in sosyolojik kuramına ve bu kuramın politik alanda önerdiklerine yöneltilmiş olan asıl eleştiri, ortodoks Marksizmin toplumsal çatışmanın geçerliğini kanıtlamış olmasına karşın, Buharin'in denge anlayışının toplumsal alanda uyumu esas olmasıydı. Toplumsal denge modeli ile Marksist çatışma modelinin karşı karşıya getirilmesinde Sovyet yazarlar yalnız değildirler. Günümüzün yapısalcı - işlevselci sosyoloji okulunun yakın zamanlardaki eleştirilerinde de, buna bir koşutluk görülebiliyor.

Aykırı Batılı sosyologlar da, işlevselliğin, Marksizmin tersine, kendine özgü homeostatic denge anlayışı nedeniyle içten kaynaklanan gerçek bir toplumsal değişikliği açıklayamadığını ve dolayısıyla uyumlu istikrarlılığa prim verdiğini belirtmişlerdir. Bunun da ötesinde, dengenin, toplumsal çatışmaya kuşkuyla bakan ve dengeyi bozucu öğeleri anormal ve patolojik kabul eden normatif (tutucu) bir yönelimi zorunlu kıldığını öne sürmüşlerdir. Hatta bir tarihçi, "denge modeline yönelik tercihin, mantıksal olarak devrimci bir etiği dışladığı..." sonucuna varmıştır. (52) Öyleyse, bugün de Sovyet düşün yaşamında geçerliliğini koruyan bir konu olan politik tutuculukla denge kuramını birleştirme yaklaşımı, Sovyet Marksistleriyle sınırlı kalan bir yaklaşım değildir. (53)

Buharin, hiçbir zaman ciddi bir biçimde hesaplaşmamış olmakla birlikte, bu paradoksun farkındaydı. "Kusursuz bir uyum"u akla getiren hiçbir anlayışa sahip olmadığını göstermek için bilinçli bir çaba harcadı. Potansiyel eleştirmenlerine verdiği karşılıkta da bir rahatsızlık havası seziliyordu: "Bir toplumsal sistemi (üstelik irrasyonel, kör bir toplumsal sistemi) denge açısından incelemenin hiç kuşkusuz, *harmonia praestabilitata* ile bir ilgisi yoktur; çünkü bu, o sistemin var olduğu *gerçeğinin* ve aynı zamanda onun *geliştiği* gerçeğinin bir sonucudur. Gelişme de, bunun "durağan değil, hareketli bir denge" olduğu anlamına geliyordu. (54) Dengeyi dinamik bir kavram olarak ele almak ise, toplumda çatışma ve değişimin her zaman var olduğu yolundaki varsayımla bütünüyle bağdaşır görünüyordu. Gerçekten de,

Buharin, Marksizmle birleştirilen mekaniğin, dengeyi bozucu öğeleri patolojik olarak yansıtılmış bulunan topluma ilişkin biyolojik organizma modelinin güçlü bir biçimde çürütülmesini sağlayacağına inanıyordu. (55) Son olarak da, devrimci Marksizm ile, belirli tarihsel dönemlerde toplumsal uyumun geçerliliğini koruyacağını esas alan görüş arasında bir çelişki olduğunu düşünmüyordu; çünkü sosyalizm öncesi toplumlarda dengenin yeniden sağlanması her zaman geçici ve giderek daha az kalıcı olacaktı. Devrim gerçekleşene kadar, artarak şiddetlenen dengesizlik anları kopup gelecekti. Bir başka deyişle, burada uyumun geçerliliğini sürdürmesi ve homeostatisin varlığı tarihsel olarak sınırlanmış durumdaydı; kalıcı bir toplumsal denge için gereken koşulları ancak komünizm sağlayabilirdi.

Gene de, Buharin'in soyut kuramının, içerden kaynaklanan derin toplumsal değişiklikleri açıklayıp açıklayamayacağı konusu tartışmalıdır. Teknolojiyi ele alış biçimine yansıdığı gibi, içsel dengeyi son çözümlemede toplum ile doğa arasındaki karşılıklı ilişkilere bağımlı kıldı. Kapsamlı değişiklikleri sağlayacak olan dürtü toplumsal sistemin dışında kalıyordu. Dolayısıyla, mekanik denge modelinin geçerliliği konusunun sosyologları bölmeyi bugün de sürdürmesine karşın, Buharin'in "Marksist sosyolojisi", bu bakımdan ve başka bakımlardan, genellikle tutarsız ve kimi zamanda hamdı.

Bütün bunlar Buharin'in savunmuş olduğu politikalarla ilgili olarak bize pek az şeyler söyler. Uyumun olmadığı koşullarda "toplumun gelişemeyeceği tersine gerileyeceği" yönündeki kalıcı inancı, tıpkı sosyalist devrimin nihai olarak uyumlu, üretken ve kalıcı bir denge yaratacağı konusundaki inancı gibi, hem *Geşiç Dönemi İktisadı*'na, hem de *Tarihi Materyalizm*'e temel oluşturdu. 1921 yılına kadar, bu beklentisinin savaş komünizmi politikalarından doğacağını umdu. Çok geçmeden de tam tersine inanmaya başladı.

Tarihi Materyalizm'in asıl göstermiş olduğu şey, Buharin'in, yirmilerdeki öteki "araştırıcı Marksistler" gibi, Marksizmi yalnızca parti - devletin ideolojisi olarak değil, çağdaş Batı düşüncesinin başardıklarıyla rekabet edebilecek ve bunlara karşı duyarlı bir canlı fikirler sistemi olarak gördüğüdür. Bu "araştırıcı Marksistler"in, politik olarak 1920'lerin sonlarında fiziksel olarak da Stalin'in otuzlardaki tasfiyesi sonucunda kaybolup gitmesiyle birlikte, başından beri Marksizmi karakterize etmiş olan ideoloji ile toplum bilim arasındaki gerilim, Rusya'da birincisinden yana çözülmüş oldu ve araştırıcı ruh, gelecekteki uzun yıllar boyunca, Sovyet Marksizminden çıkıp gitti.

BEŞİNCİ BÖLÜM

Yeniden Düşünülen Bolşevizm

Bir çocukken, bir çocuk gibi konuşur, bir çocuk gibi anlar, bir çocuk gibi düşünürdüm; ama bir erkek olduğum zaman çocukca şeyleri bir yana attım.

Korintoslulara I (13:11)

Yeni ekonomik politikalara geçiş yanılsamalarımızın çöküşünü temsil etti.

Buharin

1921'de Bolşevikler zaferin acı meyvalarını tattılar. İç savaş, diyordu biri, "insanlık tarihinde eşi görülmemiş" bir ekonomik çöküş getirmiştir. (1) Ülke yıkım içindeydi, ulusal gelir 1913'teki düzeyinin üçte-biri, sanayi üretimi ise beşte- biri kadardı (kimi dallarda da üretim, açıkca sıfırdı); ulaşım sistemi parçalanmıştı; tarımsal üretim de öylesine zayıflamıştı ki, nüfusun çoğunluğu yalnızca ayakta kalabiliyor, milyonlarca insan bunu bile başaramıyordu. Nihai felaketi durdurmak için alınan koruyucu önlemler de çok geç kalmıştı. Baharda kıtlık, bir zamanlar zengin olan tahıl alanlarını sardı ve ölümler, hastalıklar fazlalaştı, hatta yamyamlık

olayları ortaya çıktı. Mahşerin atlısı da topraktan vazgeçmiş değildi. Savaş, artık hükümete başkaldırmı bulunan çok sayıdaki köylüye karşı sürüyordu. Bu ayaklanma karşısında, Kronstadt başkaldırısı bile sönük kalıyordu ve kırsal kesimdeki isyanlar, ancak, 1922'de NEP'in getirdiği ödünlerle ve Kızıl Ordunun askeri gücüyle bastırılabilecekti.

Bu talihsiz koşullarda, parti savaş komünizminin ekonomik politikalarını bir yana bırakmaya ve gelecek ikibuçuk yıl boyunca ister istemez, yeni bir yol geliştirmeye başladı. Kolektif olarak NEP diye bilinen yeni ekonomik politikalar ve bunların yol açtığı toplumsal düzen, Lenin'in adlandırdığı şekliyle "NEP Rusyası", yedi yıl, yani, Stalin'in 1928 1929'daki "büyük değişikliği" başlayana kadar sürdü. NEP yılları yalnızca, çalkantılar arasındaki barışçı ve nüfusun çoğu için de, giderek daha yararlı bir ara gibi gözükse de, farklı resmi amaçları, kazanımları ve gelişmeleriyle ayrı ayrı dönemlerden oluşuyordu. Her şeyden önce, NEP parti tarihinde, Bolşevik devrimin akışının, Sovyet toplumunun yöneliminin ve tek tek Bolşevik önderlerin yazgısının karara bağlandığı büyük bir tartışma dönemiydi.

NEP parti politikasında önemli bir dönüşüm oluşturdu; ama aynen savaş komünizmi gibi, önceden düşünülmüş bir plana göre gelişmedi. Gerçekten de, onun kendiliğinden, kendi içsel mantığına göre suyüzüne çıkması daha sonraları kimi Bolşevik önderleri istemeden bir Pandora kutusunun açılmış olduğu endişesine kaptırdı. 1921 Mart'ında, tahıl zoralımının yerine sabit bir aynî verginin getirilmesi köylüleri, sanayinin ve kentlerin ayakta kalması için gerekli olan bir artı ürünü üretmeye ve teslim etmeye özendirmek için alınmış sınırlı bir adım olarak düşünülüyordu. Lenin'in ilk baştaki niyeti de, normal pazar ilişkilerini, doğrudan devletle alışveriş ya da takas yapacak "yöreler"le sınırlamaktı. Ancak bu düşünce hemen başarısızlığa uğradı; güz geldiğinde, bütün kırsal alanı "olağan alım ve satım işleri" sarmış bulunuyordu. Sonuçta, serbest ticaret üzerindeki kısıtlamalar derhal kaldırıldı ve böylece NEP gerçekten de doğmuş oldu. (2) Ülke çapında serbest ticaret ve piyasa ilişkileri NEP'in ayırdedici özelliği haline gelirken, 1923 boyunca ortaya çı-

kan çok sayıdaki politika da bunun mantıksal bir sonucu olup çıktı.

Giderek, aynî vergi azaltıldı; sonra da onun yerini, bütünüyle parasal vergi aldı. Daha da özendirici olmak için, kamu mülkiyeti ilke olarak korunmakla birlikte, köylünün toprak üzerindeki tasarrufu da güvenceye bağlandı. Kimi kısıtlamalarla işçi çalıştırmak ve toprak kiralamak kabul edildi. Ancak, köylünün kendi artı ürününü pazarlama isteği payasada mamul malların bulunabilmesine ve göreli maliyetine, bu yüzden de, sanayi üretiminin, özellikle de tüketim malları üretiminin canlandırılmasına ve istikrarlı bir paraya bağlıydı. Bundan ötürü, NEP ilkeleri bütün ekonomiyi kavramaya başladı. Küçük işletmeler sahiplerine geri verildi ve özel mülkiyete dönüştürüldü (ya da, kimi durumlarda kiralandı). Kalan devlet işletmeleri desantralizasyon, tröstleştirilme ve ticarileştirilme sürecine girdiler; bunları, rekabet temelinde piyasaya girmeye hazırlamak üzere maliyet muhasebesi sistemi getirildi. Mali ortodoksluğa dönüş 1921 Kasımında, Devlet Bankası'nın yeniden açılmasıyla (1920'de kapatılmıştı) başladı ve geleneksel para, kredi, tasarruf kurum ve pratiklerinin getirilmesiyle sürdü. Özellikle 1923'de rublenin stabilizasyonundan sonra sıkı para politikaları norm durumuna geldi. NEP savaş komünizminin antitezi olmuştu.

1924 sonlarına gelindiğinde Sovyet Rusya ilk modern karma ekonomi sistemlerinden birisini geliştirmiş duruma gelmişti. Zamanın terminolojisiyle, devlet sektörü "komuta tepeleri"ni -en büyük işletmeler ağır sanayinin tümü içinde olmak üzere ulaşım sistemini, merkezi bankacılık sistemini ve o sırada ülkenin dış dünyayla ticaret yaptığı ölçüde dış ticaret tekelini- denetliyordu. Sanayi üretiminde devlet sektörünün ağır basması sağlama alınmıştı: Özel işletmeler toplam sayının yüzde 88.5'ni bulmakla birlikte, aşırı ölçüde küçüktüler ve sanayi alanındaki işgücünün yalnızca yüzde 12.4'ünü istihdam ediyorlardı; oysa devlet işletmeleri yüzde 84.1'sini istihdam etmekteydiler. (3) Ne var ki, özel sermaye "nepman" ya da özel tüccar şeklinde, perakende ve toptan ticaret alanına yerleşmişti; ancak, yirmili yıllar geride kaldıkça, devlet ve kooperatif organlar birinci alanda ağırlık kazandılar. Serbest girişimin, özel sermayenin ve anti sosyalist eğilimlerin at oynattıkları en büyük alan

kırsal alandı. Bu alanda, 25 milyon küçük çiftliği ortaya çıkartmış olan tarım devriminin meyvalarını 100 milyon köylü topluyordu. (4) Partinin, devlet sektörünü ya da sosyalist sektörü, sık sık küçük kapitalizm denizinde bir ada olarak nitelemesi -NEP'in sürdürülmesinin sosyalist sektörün bütünüyle yok olmasını getirebileceği endişesini yansıtan bir imge-, bu durumdan doğuyordu. Sanayi ve tarım üretimi düzenli bir biçimde savaş öncesindeki düzeylere tırmanırken, resmi politikadaki değişikliklerle birlikte, NEP'in boyutları da, 1924-1926'daki daha hoşgörülü politikadan, 1926 sonlarına ve 1927'deki kısıtlayıcı politikaya doğru belirli bir değişiklik gösterdi; ama 1923'de çizilen genel ekonomik çerçeve bu onyılın sonuna kadar değişmeden kaldı.

Parti-devlet, ülkenin ekonomik yaşamının büyük bir bölümü üzerindeki denetiminden vazgeçmeye başladığı günlerde politik tekelini sağlamlaştırmaya yöneldi. Ekonomik ödünlerin olası tehlikeleri politik güvencelerle dengelenecekti. Çeka'nın varlığı ve NEP'in tatlıdili, Menşeviklerin ve Sosyalist Devrimciler'in dağınık faaliyetine son verdi; bunların kimileri göç etti, kimileri uzman olarak hükümete hizmet etmeye başladı, az bir bölümü de hapse atıldı. İç savaş sayesinde kurulup, daha otoriter duruma getirilen tek parti diktatoryasının meşruluğu artık kamuoyunun sorgulamasına açık değildi. Bununla birlikte, kaba karşı-devrimci faaliyet (anti-Bolşevizm) dışında, politik olmayan özgürlükler önemli ölçüde korundu. NEP Rusyası, ekonomik, düşünsel ve kültürel bakımdan görece çoğulcu bir toplum haline geldi. Gerçekten de, ayaklanmaların bastırılması ve öteki sosyalist partilerin baskı altında tutulması bir yana bırakılacak olursa, 1921'de getirilen en sert önlemler, o dönemdeki ve gelecekteki muhalif Bolşevikleri hedef alıyordu.

1921 Martında toplanan 10. Parti Kongresi parti içi politikalarda uzun erimli bir değişikliğin başlangıç noktasını oluşturdu. Kongre, Kronstadt başkaldırısına kadar kendileri de şiddetli ve açık bir şekilde bölünmüş bulunan Lenin ve diğer parti önderlerinin önerisiyle, tabandan gelen muhalefeti gerçekte yasaklayan iki önergeyi kabul etti: Bunlardan birisi, İşçi Muhalefeti'ni bir "küçük-burjuva anarşist sapma" ve "nesnel olarak" bir karşı devrimci öğe olarak

suçluyor; ötekisi ise, parti birliği adına, partiden atılma da içinde olmak üzere disiplin önlemleri tehditiyle, tüm fraksiyonların sona erdirilmesini emrediyordu. (5) Gelecek yıllardaki anlaşmazlıklarda fraksiyonlar konusundaki yasaklamaya uyulacak olmakla birlikte, önderliğin denetimi yeniden kurma çabası, 1922'de başına Stalin'in geçtiği* güçlenen merkezi parti aygıtına tek tek üyeler üzerinde uzun erimli cezalandırma yetkileri veriyordu. Ülkede NEP'in yeşerttiği yumuşama atmosferi, parti içinde tam ters yönde bir gidişi başlatmıştı.

Bu iki gelişme -belirsiz bir ekonomik politikanın doğması ve oligarşik karar alma işleyişinin giderek daha da otoriterleşen, bürokratik bir modelin ortaya çıkması- yirmili yılların büyük parti tartışmalarına ortam hazırladı. 1923 yılında her ikisi de muhalefeti kışkırtmıştı. Lenin'in 1922 yılında geçirdiği ilk felçten ve onun 1924 Ocağında ölmesinden sonra bunlar onun yerini almak için verilen mücadelenin ağırlıklı konuları oldular. Değişen resmi çoğunluklar ile Lenin'in mirasçılarının başını çektiği hoşnutsuz muhalefetler arasındaki ardışık cepheleşmelerin, dört-perdelik bir dramı yaşandı 1923 1924'de Trotsky'ye karşı Zinovyev, Kamenev ve Stalin üçlü yönetimi, 1925'de Zinovyev ve Kamenev'e karşı Stalin ve Buharin, ve sonra 1926-1927'de, Trotsky, Zinovyev ve Kamenev'in birleşik muhalefetine karşı yine Stalin ve Buharin; son olarak da, 1928-1929'da Buharin, Rikov ve Mikhail Tomski'ye karşı Stalin'in ardındaki çoğunluk. Muhalif grupların tümü de parti politikasına yönelik eleştirilerini parti aygıtının çalışmalarına saldırıyla birleştirmeyi zorunlu görüyorlardı, ama tümü de bu aygıtın kurbanı oldular. Ne var ki parti içinde Lenin'in mirası için, politik iktidar için sürmüş olan uzun mücdale temeldeki konunun üzerini örtmemelidir. Trotsky ve ötekiler, "Bolşevik devrim ve Sovyet Rusya nereye gidiyor?" sorusunu soruyorlardı. NEP ülkeyi nereye götürüyordu? Kapitalizme mi, sosyalizme mi? (6) Sovyet Rusya'da sosyalizm gerçekten de kurulabilir miydi? Kurulabilirse, nasıl kurulabilirdi? Bunlar uzun süre "ortodoks Bolşevizm" arayışı olarak dile getirilmiş olan tartışmaları yapılandıran tek bir sorunun bölümleriydi.

* 1922 Nisan'ında, Stalin Genel Sekreter konumuna getirilmişti -çn

Bolşevikler, "şu ya da bu politik fetihten sonra sona ermeyen" ve "biricik sınırı sosyalist toplum olan" bir devrime olan inançlarıyla kendilerini başkalarından farklı kılmışlardı (7) Dört yıllık çalkantılardan ve iç savaştan sonra, bu vaadin ardındaki düşünceleri artık yansıtabilir ve buna uygun davranabilirlerdi. Sovyet toplumunu 1917'den başlayarak büyük, ama önemli ölçüde planlanmamış değişiklikler biçimlendirmişti. Kentlerde, eski yönetici seçkinler ve büyük burjuvazi ezilmiş ya da ülkeden atılmıştı. Kırsal alandan toprak ağaları silinip süprülmüştü; toprak dağıtılmış ve köylülük önemli ölçüde eşit kılınmıştı -kulaklar (en fazla refah içinde olan köylüler ve resmi bakış açısına göre, köy sömürücüleri) büyük ölçüde zayıflatılmış yoksullar güçlendirilmiş ve orta köylü (ne zengin ne yoksul; ne sömürülen, ne sömüren köylü) ağır basan kişilik olarak kendini kabul ettirmişti. Parti bu değişikliklerin bir çoğunda başı çekmiş, ama bunları denetlememişti. Bunlardan kimileri, yalnızca karma nimetler gibi görülebilirdi: Toprağın devrimci dağıtımı, büyük ölçekli tarımsal üretime olan Marksist inançla nasıl bağdaştırılabilirdi? Bu küçük özel çiftlikler denizi, kaçınılmaz olarak, yeni bir kapitalist ilişkiler çevrimi doğurmaz mıydı? Bütün bu gelişmeler mülkiyet ilişkilerini derinden değiştirdiler, ama temelde ekonominin doğasını etkilemediler. Sovyetler Birliği, 1926'da genel olarak savaş öncesindeki düzeylere yeniden ulaştığında bile, azgelişmiş bir toplum, bir tarım toplumu olarak kalıyordu. Bu yüzden de, partinin sosyalizm vaadi öncelikle bir sanayileşme ve modernleşme vaadi olmak durumundaydı.

Toplumsal gerilik koşulları nedeniyle ortaya çıkan ve bu koşulları ortadan kaldırmayı hedef alan ulusal devrimlerin gerçekleştiği bunca yılın ardından, Bolşevik devrimini gelişmemiş dünyada halâ süren bu sürecin başlangıç bölümü olarak görmek eğilimi yaygındır. Bir Avrupa kültürüne ve diplomasi tarihine, emperyalist bir geçmişe ve önemli düzeyde bir sanayileşmeye sahip olan çarlık Rusyası, kimi bakımlardan modern toplum öncesi bir toplumu yansıtmıyordu. Ama bütünüyle atipik bir ülke de değildi: Yabancı sermayenin önemli bir rol oynamış olduğu, şimdi artık önderleri aydınlardan oluşan bir partiyle yönetilmekte olan ve sanayileşmiş Batıya hem nefret, hem de gıptayla bakan, ağırlıklı biçimde tarım-

sal ve büyük ölçüde de cahil bir yarıasyatik ülkeydi. (8) O zamandan beri durum açıklık kazanmıştır: Devrimci parti çağdaşlığın özlemini çekiyor, Batılı ülkelere "yetişmek" istiyordu; ülke ise "lanetlenmiş bir yoksulluğa" yakalanmıştı. Ülkenin elektriklendirilmesi planını duyan Buharin, her yerde, ülkeyi çağdaşlaştıracak olan şeylerin düşünü görmeye başlamıştı:

> *Yoksul, aç, koyun-postuna bürünen eski Rusya, ilkel bir biçimde aydınlatılan ve kara ekmek kabuğunu çiğneyen Rusya, elektrik santralları şebekesiyle kuşatılmaya yöneliyor... bu, Rusya'yı eşsiz bir ekonomiye, parçalanmış bu ulusu da, insanlığın bilgili ve örgütlü bir kesimine dönüştürecektir. Ufuk sonsuz ve güzeldir.* (9)

Bolşevizmin, bir ayaklanma ve devrimci enternasyonalizm hareketi olmaktan çıkıp, bir toplumsal dönüşüm hareketi haline gelmesi bir anda olmadı. Bolşevikler politik başarılarında Rusya'nın geri kalmışlığının oynamış olduğu rolün farkındaydılar, ama bunun gelecekte neler getireceğini doğrudan kavramış değillerdi. İç savaş ve Avrupa devrimi umudu bir süre için onların görüş açılarını bulanıklaştırmıştı. Ayrıca, bir burjuva devrimin görevi olan modernleştirme görevini, gerçekleştirme perspektifi de Marksist mizaçlarına ters düşüyordu; Buharin gibi, bir çok Bolşevik başlangıçta, geri bir köylü ülkesinde muzaffer bir sosyalist parti olma şansını yalnızca "trajik" olarak görüyorlardı. (10) Ama, Almanya'da devrimin 1921'deki (ve 1923'deki), yenilgisi onların dikkatini daha fazla içe çevirdi ve 1921'den sonra, "ekonomik gelişme lafı" parti tartışmalarına egemen olurken, NEP'in getirilmesiyle birlikte, modernleşme görüşü de Bolşeviklerin zihinlerinde yer etmeye başladı Lenin'in açıklamalarında öncelikli motif de bu oldu. Partiye şunları söylüyordu Lenin: Biz politik bir devrim yaptık; şimdi de, Rusya'yı kendi "ataerkilliği, Oblomovculuğu ve yarı vahşiliği"nden çağdaşlığa götürecek olan, ekonomik ve kültürel bir devrimi gerçekleştirmeliyiz. (11)

Bu ulusal görevle Bolşeviklerin tümü tam anlamıyla barışık değillerdi. Kimileri bunu, devrimci enternasyonalizm amacı içinde gö-

rüyorlardı. Kimileri de, yalıtılanmış bir ülkenin böyle bir geriliğin üstesinden gelebileceğine inanmıyorlardı. Ama pek çok Bolşevik, 1924 yılında büyük bir olasılıkla Buharin tarafından yazılmış olan bir başyazıda işaret edilen yönde, kendi komünist inançlarıyla, ülkeyi çağdaş bir konuma ulaştırma rolünü birleştirmeyi başarabildi:

> *Tarih komünistlere adeta şöyle diyor: Burası geri, cahil, yoksul yıkılmış, proleter olmayan öğelerin muazzam ölçüde ağır bastığı bir ülke -sizler, sosyalizmi burada kuracaksınız; böylesine eşi görülmemiş ölçüde zor koşullar altında bile, yeni bir dünyanın temelini sağlam şekilde atabileceğinizi burada kanıtlayacaksınız. Gelecek sizlerinse, her şeye karşın, hedefinize doğru ilerleyin.* (12)

Ne var ki, görevin bilincine varıldığı zaman da, bu kez nasıl başarılacağı sorusu ortaya çıkıyordu. Yalnızca sanayileşme değil, aynı zamanda sosyalist bir toplum isteniyordu; bu da programın niteliğini, onun ekonomik yönden gerçekleşebilir olması kadar önemli kılarak, yirmili yılların tartışmalarını karmaşıklaştırmış olan bir durumdu. Bu program "ortodoks", yani, parti tarihinin özellikleriyle tutarlı olmak durumundaydı. Aktarıldığına göre Stalin'in dile getirmiş olduğu gibi, Bolşevikler "Leninizm olmaksızın modernleştirici bir Bolşevizm istemiyorlardı. (13)

Ne var ki, ülke içine yönelik bir program arayışı başlarken, parti çok geçmeden sosyalizmi kurmak konusunda ortodoks bir Bolşevizm bulunmadığını ve bu noktada ideolojisinin tam olarak kargaşa içinde olduğunu keşfetti. Mutabakata dayalı bir fundamentalizmin olmayışı, kısmen partinin ilk baştaki heterojen yapısından, üye sayısındaki muazzam artıştan ve (Buharin'in açıklı bir şekilde gözlemlemiş olduğu gibi) sorunlara herbiri farklı konumlardan bakan, bir çok uğraş grubu ve eğilim yaratmış olan yönetici parti içindeki uzmanlaşmadan kaynaklanıyordu. (14) Lenin'in 10. Kongrede parti birliği konusundaki katı öncergesi de hem bu çeşitliliğin kabul edilmesi, hem de onu ezmeye yönelik Don Kişotvari bir çabaydı. Ancak doktriner bunalımın ana kaynağı, Bolşeviklerin ülke içine yönelik otantik bir program olmadan iktidarı ele geçirmiş oldukları

1917 yılına kadar uzanıyordu. O zamandan beri, alelacele iki program kotarılmış ve başarısızlığa uğramıştı: 1918 başlarında, Lenin'in devlet kapitalizmi yarıyarıya ortaya çıkmış ve sonra da, genç yarıyarıya unutulmuştu; savaş komünizmi ise (farklı insanlar için, farklınedenlerle de olsa) adamakıllı gözden düşmüştü. Partinin resmi 1919 programı bile, *Pravda*'nın başyazı sütunlarında Buharin'in dobra dobra partinin sadık taraftarlarına anlatmış olduğu gibi, eskimiş ve geçerliliğini yitirmişti.(15) Bolşevizm öncesi klasikler de çoğunlukla bir işe yaramıyordu; Marx ve Engels'in geçiş dönemi konusunda pek az öğüt verdiklerine işaret etmek, artık gerçekçiliğin en yüksek belirtisi gibi görülüyordu. (16)

1921 sonrasında Bolşevizm, her ikisi de "tarihi Bolşevizm"in içerisine yerleşmiş bulunan birbirleriyle çatışan iki ideolojik (ve coşkusal) geleneğe ayrışmış bir hareketti. "Devrimci kahramanlık" geleneği diye nitelendirilebilecek olan birincisi, meşruiyetini ve esinini, partinin 1917 Ekim'indeki cüretkâr darbesinden ve iç savaş boyunca devrimci cesurca savunmasından alıyordu. Bu başarılar temel bir Bolşevik *modus operandi* * olarak "şiddetli saldırı"yı doğrular gözüküyordu. Tutarlı bir biçimde devrimci ve uzlaşmaz bir biçimde de radikal olan kahramanlık tutumu, çağdaş bir gözlemcinin "devrimci romantizm" dediği şeye sahipti. (17) Daha tedbirli ve ılımlı olan öteki gelenek ise, tarihi meşruiyetini ve örneğini, Lenin'in 1918 başlarındaki sınırlı ekonomik politikalarından ve Brest barış anlatmasının stratejik ödünlerinden alsa bile, 1921 öncesiyle yalnızca zayıf bir tarzda eklemlendirilmişti. Tedbirli pragmatizmi nedeniyle devrimci kahramanlığın antitezi olan NEP'in uygulanmasıyla birlikte, bu gelenek de erginleşti ve açıkca evrimci ve reformist oldu. Bolşevizmin bu yol ayrımı, iradeciliğin ve determinizmin inceden inceye içiçe geçmiş olduğu Marksizmin kendisindeki ikilikte, sınırlı bir biçimde yankı buldu. (18) Yirmili yıllardaki Sovyetler Birliği'nde bu iki gelenek partinin sol ve sağ kanatlarına yansıyacaktı.

Kahramanlık geleneği temaları en çok, Sol muhalifler tarafından dile getirilyordu. Kızıl Ordunun yaratıcısı ve iç savaş zaferinin mi-

* Çalışma tarzı - Çev.

marı olan Trotsky bunun canlı bir simgesiydi: Onun kibirli davranışları ve yönetsel çözümlere olan tutkusu devrimin fetihçi ruhunu yansıtıyordu. İç politika konusunda söyledikleri reformistçe şeyler olsa da, Ekim gizeminc yazınsal ifadesini herkesten çok kazandırdı. 1924'de, "Ekim'in Dersleri" başlıklı denemesinde ve başka yerlerde, 1917'yi Bolşevizmin hakikat uğraşı düzeyine çıkarttı ve o sırada geçerli olan devrimci pervasızlığın geçerliliğini koruduğu konusunda ısrar etti. NEP'in resmi yorumlanışında, Bolşevizmin "yozlaşması"nın ilk belirtilerini görmüştü. Bolşevik doktrinin redikal olmaktan çıkartıldığını, haklı olarak farketti ve Marksizmin daha önce radikal olmaktan çıkartılışının, sosyal demokrasinin iğrenç reformizmini yaratmış olduğu uyarısında bulundu. Trotsky'nin, tek bir ekonomik plan ve "sanayi diktatoryası" önerisi, onu daha sonra izleyecek olanlara göre ılımlı olmakla birlikte; içerde işçi sınıfını "kanını ve canını" kurban cuneye çağırarak ve Rusya'daki Bolşevizmin yazgısını kopmaz bir biçimde uluslararası devrime bağlayarak, bu kahramanlık geleneğini sürdürdü. Onun, karşıtlarınca demagojik bir şekilde çarpıtılmış olan "sürekli devrim" anlayışı, politik kişiliğini en iyi yakalayan mecazdı. "Bizler... yalnızca, seferdeki askerleriz. Bir gün için konaklıyoruz," diye yazıyordu 1923'de. Kahramanca muharebeler duruyordu ilerde. İç savaş sona erdiği zaman Trotsky "kendi talihinde bir terslik" olduğunu hissetti ve bunda da haklıydı. (19)

Partideki öteki solcular Ekim devriminin mirasını, ekonomik politikaya daha açık bir biçimde taşıdılar. Preobrazhenski ve Piatakov gibi ekonomistler, derhal NEP'e yönelik güvensizliklerini dile getirdiler, savaş komünizminin bütünüyle karalanmasını protesto ettiler, küçük burjuvaziyle zorunlu olarak çatışılacağı konusunda uyarıda bulundular ve yeni devrimci saldırılar için çağrı yaptılar. Preobrazhenski'nin "ilkel sosyalist birikim" kuramı derin bir anlayışa sahip olan ekonomik çözümlemelesine ve NEP'in politik kurallarıyla açıkça bağdaşabilirliğine karşın, "iki muharebe arasındaki tehlikeli soluklanma süresi"ni, aşma yolunda büyük bir çaba harcanması için yapılmış net bir çağrıydı.

Ekonomik cephede, ülkeyi sanayileştirmek sloganı altında, bütün

dünya ekonomisine karşı "Ekim devriminin karamanca mücadelesini sürdürmek gereken bir zamanda", proletaryanın iradesini zayıflatan reformist politikalardan tiksiniyordu. (20) Piatakov'a gelince, ona göre de, "Bolşevizmin gerçek ruhu"nun ortaya çıkmış olduğu bir zamanda, NEP'in neden olduğu ödünler Ekim devrimine neredeyse bir ihanetti. Onun Bolşevizmi, nesnel koşulların kısıtlayıcılığını tanımıyordu; Bolşevikler ile Bolşevik olmayanlar arasındaki fark buydu: "Onlar için olanaksız olan şey, bizim için olanaklıdır." (21) Kahramanlık geleneği, askeri bir bakış açısı -doğrudan saldırılar ve büyük kampanyalar- üretme eğilimindeydi; birçok sol muhalif iç savaş sırasında, cephede hizmet görmüştü. Ancak, Ekim devriminin mirası politik sınır tanımıyordu; çeşitli insanlara ve değişik programlara esin kaynağı oluyordu. 1920'lerin sonlarında, teleolojik planlamanın savunucuları daha ihtiyatlı arkadaşlarını, teleolojinin önceliğinin Ekim devrimi sırasında, kapitalist gelişme yasalarının önünün kesilmiş olduğu bir dönemde saptanmış olduğu savıyla silahsız bıraktılar. Nitekim, 1929'da, Stalin'in kolektivizasyon hamlesi de resmen, "Ekim devriminin programını, kırsal alanda gerçekleştirme planı" olarak nitelenecekti. (22)

Yirmili yıllar boyunca partinin düşünsel yaşamının çeperlerinde dolanıp duran, "üçüncü bir devrim "düşüncesi ve Thermidor hayaletine yönelik fikirler de kahramanlık geleneğiyle yakından ilişkiydi. Devrimci hareketler genellikle, görünürdeki zaferden sonra yapılmadan kalmış görevleri çözecek "nihai bir devrim daha" isteyen grupları ortaya çıkartmışlardır. Fransa'da "ikinci devrim"in sesi Babeuf'dü; Alman faşizmi ise, "ikinci devrimcileri"ni Ernst Röhm ve onun *Sturmabteilungen*'inde bulmuştu. (23) Ekim'den sonra, Bolşeviklere karşı Ukrayna'daki anarşistler, Kronstadt isyancıları ve yeraltındaki bir komunist muhalefet grubu olan İşçi Gerçeği "üçüncü devrim" bayrağını yükseltmişlerdi. Ama, yalnızca NEP sırasında, yeni sermaye elde etme sorunu keskinleştiği bir zamanda, partinin kendi içinde de bir üçüncü devrime ilişkin sözler -kırsal burjuvazinin ve "nepman"ların kapsamlı şekilde mülksüzleştirilmesi, politik ve ekonomik sorunlara nihai bir çözüm getirilmesi- duyulmaya baş-

* 1917 Şubat: birinci, Ekimde ikinci devrim Genellikle ilk devrimEkim'le başlatılarak, çoğu kez arzulanan devrimden "ikinci devrim" diye söz ediliyordu.

landı. 1929'da Stalin tarafından kabul görene kadar da bu sözler parti görüşlerinin ana dalgası dışında, genellikle partinin delibozukları olarak kabul edilen insanların fantezisi olarak kaldı. (24) Önde gelen Trotskistler de, Stalin'iin devrimine karşı muğlak tutumlarının, bunun onların düşüncesine bütünüyle yabancı olmadığını düşündürmesine karşın, bundan uzak durdular. Daha da önemlisi, sık sık üçüncü devrim isteyenlerin korkulu düşü olan bir Thermidor yozlaşması kehanetiyle partiyi ürkütüyorlardı.

Fransız devrimi anolojisi Rus deneyimine katılan hemen herkesi etkilemiştir. Bolşevikler de kendilerini proleter Jakobenler olarak tanıtıyorlardı; bir Sosyalist Devrimci ise merak ediyordu: "Bizler Rus Jirondenlerinden başka neyiz ki?" Fransız örneğinin tarihçisi olan Albert Mathiez de 1920'deki tarihi anolojiye otoritesiyle katkıda buluyordu. (25) Fransız tarihinin Bolşeviklerin kafalarında yaratmış olduğu etkiyi sergilemek olanaklıdır: Trotsky Bonapartist tutkulara sahip olduğu yolundaki suçlamalar sonucunda, 1925 yılında Savaş Komiserliğinden ayrılmıştı. (26) Öyleyse, çeşitli gözlemcilerin NEP'te üstü kapalı bir Thermidor görmesi de doğaldı. Bir İngiliz gazeteci NEP'te üstü kapalı bir Thermidor görmesi de doğaldı. Bir İngiliz gazeteci NEP'i onaylanabilir görüyor, *smenovekhoytsy* (Sovyet yanlısı, ama Bolşevik olmayan bir uzmanlar grubu) umutla karşılıyor ve Menşevikler de, etekleri zil çalar bir tarzda ele alıyorlardı.. (27) Bununla birlikte, bir Bolşevik için Thermidor perspektifi ürkütücü bir görünüm doğuruyor, devrimin sonunun başlangıcı anlamına geliyordu. 1925'de, partinin yönetici çoğunluğuna karşı Thermidor hayaletini ortaya atan ilk Bolşevik bir Zinovyeci olacaktı; ama bunu, geçmiş deneylere dayalı bir ilke düzeyine yükselten de yine Trotsky'di. 1926'dan sonra, Sovyet toplumuna ilişkin anlayışının ve muhalefetinin merkezinde bu vardı. Radikallikten çıkışın her belirtisini, iç ve dış her politikayı bir Thermidor ölçütüyle değerlendiriyordu. 1926'da "insanın burnuna 'ikinci bölüm'ün kokusu geliyor", diye bağırıyordu. Bu anoloji Trotsky'e musallat olmuştu ve sonunda, Sovyetler Birliği'nde olup biten şeyleri kavrayışını körelterek, onu yanıltacaktı. Ama eğer, karamanlık geleneğinin iyimserliğini sürekli devrim tezi ele geçirmiş idiyse, reformizin partiyi sarmış göründüğü koşullarda Thermidor da bu geleneğin umutsuz-

luğunu simgeleştiriyordu.

1921'de, partinin düşünsel yaşamına devrimci kahramanlık bakış açısı egemendi. Maksimalizmle eş anlamlı görülen eski Bolşevizm imgesinin yanısıra, Ekim ve iç savaş ruhu da halâ güçlüydü. Üstelik, devrimci-reformist konuma kan verecek olan NEP de yüzkızartıcı bir başlangıç yapmıştı. İçerdeki başkaldırılar ve devrimin yurtdışındaki yenilgisi üzerine partiye zorla kabul ettirilen ve yöneticiler tarafından tutarlı bir biçimde "geri çekilme" olarak nitelendirilen NEP gayrimeşru bir havada işe başlamıştı.

Yeni politikalar, Lenin'in yürürlüğe sokulmaları konusunda üstdüzeyde hiçbir anlaşmazlık bulunmadığına ilişkin ısrarlarına karşın, parti ve Komsomol saflarında yaygın bir "umutsuzluk", "demoralizasyon", "öfke" ve muhalefet doğrudu. (29) Örneğin seçkin bir Bolşevik 1921'de, ekonomide "hiçbir sosyalizm öğesi" kalmadığından, acı acı yakınıyordu. (30) İşin başında, NEP'i, olsa olsa, coşku uyandırmak ya da uzun erimli bir plana esin kaynağı olmak bakımından pek yeterli olamayacak olan durumu kurtarma manevrası olarak görmek olanaklıydı.. Ne var ki, reformizmi ve NEP'i daha çok kabul edilebilir kılma yönünde iki şey etkili olmaya başladı. Bunlardan birincisi, kargaşa yıllarının ardından iç barış isteyen sıradan parti üyelerin ve ülkenin edilgen ruh durumuydu. İkincisi de, yaşamının son yıllarında Lenin'in son derece büyük olan otoritesini reformist eğilimin desteğine sunması ve partinin önde gelen kuramcısı olan Buharin'in de bu eğilimi bir program halinde geliştirmesi ve onu kendi programına dönüştürmesiydi.

Lenin yeni ekonomik politikaları, kendi taraftarlarına, içten bir biçimde savaş komünizminin yenilgisinden doğmuş bir geri çekiliş olarak sundu. Ama, bunların "ciddi olarak ve uzun bir zaman için" kabul edilmiş olduğunu açıklayarak, bunları 1918 başlarının başarısız kalmış doğru politikalarına bir dönüş olarak tanımlayarak ve sanki partiyi artık bozgun halinde olmadığına inandırmak istercesine, kısaca geri çekilmenin son bulduğunu ilan ederek (oysa politikada, bu açıklamaya eşlik eden hiçbir değişiklik olmamıştı) yapılanları meşrulaştırmaya çalıştı. Bu arada da, savaş komünizmine bağlı olan yöntemleri kaldırmaya başladı: "Öfkeli saldırılar"ın za-

manı geçmişti; "tüm görevlerin" komünist buyrultularla çözülebileceği" sanısı "komünist kendini beğenmişlikti. (31) Lenin, devrimin dördüncü yıldönümünde -radikal olmaktan çıkartılmış Avrupa Marksizminin babası Eduard Bernstein'ın radikal Marksistler açısından aforoz konusu yapılmasından 25 yıl sonra- reformizm anlayışını yeniden canlandırıyordu. "Abartılı devrimciliği" iç politikadaki en büyük tehlike diye kınayarak, şunları yazdı: "Devrimimiz açısından şu anda yeni olan şey, ekonomik yapılanmanın temel sorularında 'reformist', evrimci, tedbirli bir biçimde dolambaçlı bir faaliyet yöntemine başvurmak gereğidir." Yeni yöntemi eski Bolşevik gelenekle karşı karşıya getiriyordu: "Önceki devrimci yaklaşıma göre bu, reformist bir yaklaşımdır (devrim eskiyi temelli ve köklü bir biçimde yıkan ve onu yeniden yaparken, tedbirli, yavaş, evrimci bir biçimde olabildiğince az ölçüde kopukluk olması için çaba göstererek, hareket etmeyen bir dönüşümdür)," Lenin ölene kadar reformizmi açımladı. 1922'de, *Pravda*'ya bir dilek biçiminde, kısa bir kutlama yazısı gönderdi: "Dileğim, önümüzdeki beş yıl içinde, önceden silahlı bir şekilde fethettiklerimizden daha az olmayan ölçülerde, barışçı yoldan fethetmemizdir." (32)

Ne Lenin, ne de, çok geçmende onun ardından gelen ve onun inisiyatifini izleyen Buharin, evrimciliklerini, Ekim devriminin devrimci öngörülerinden ya da ülkülerinden ayrılmak olarak gördüler. Örneğin her ikisi de, Ekim devriminin kalıcı bir ders daha sunmuş olduğunu düşünüyorlardı: 1917'de "bir proleter devrim ile bir köylü savaşının birleşimi" içinde muzaffer olmuş olan, işçi sınıfı ile köylülük arasındaki tarihsel *smychka*'yı (bağlaşıklık ya da birlik), yapıcı bir biçimde korumak gereği. (33) Hedef halâ radikal toplumsal dönüşümü gerçekleştirmekti. "Devrimimiz sona ermemiştir," diye söz veriyordu Buharin. Evrimcilik "devrimci kılıcın bir darbesiyle" değil, NEP'in "rayları" boyunca organik evrimle gerçekleştirelecek ekonomik devrim anlamına geliyordu. (34) Lenin ve Buharin, dünya savaşından önce ve savaş sırasında, Rusya Marksizminin radikalleştirilmesinden, büyük ölçüde birlikte sorumluydular; onların emperyalizm ve burjuva devlet üstüne yazıları Bolşevizme, sosyal demokrasininkinden ayrı, militan bir ideolojik hava vermişti; ve her ikisi de hiçbir zaman, radikal geleneği açıkca reddetmediler. Ama

reformizmi radikalizmle kuramsal bakımdan bağdaşabilir kılmanın ana çalışmasını yürütmek Buharin'e düşerken, derin bir revizyon olarak gözükecek olan şeyi ancak Lenin başlatabilirdi. Çünkü, Thermidorcuların yanısıra, Bolşevikler de Eduard Bernstein'ı hatırlıyorlardı.

Buharin'in 1929'daki yenilgisinden sonra, Stalinist eleştirmenler ondan Sovyet Bernstein'ı olarak söz etmeye başladılar; (35) bu ilginç, ama ortaya atanları da bir miktar rahatsız etmiş olması gereken bir anolojiydi. Ölümünden az bir zaman önce, Marksizmin hayatta olan kurucusu ve Bernstein'ın hocası Engels, belirli ülkelerde proletaryanın yasal süreçlerle, devrim olmaksızın iktidara gelebileceğini ima ederek, ortodoks doktrini revize eder gözüken, önsöz biçiminde bir denemeyi bitirmişti. Bernstein bu "son vasiyeti", kendisinin kapsamlı Marksizm revizyonu ve de radikalizasyonunu savunur bir tarzda kullandı. (36) Lenin de 2 Ocak ile 9 Şubat 1923 arasında, 1922 Aralık sonlarında ikinci bir felce yakalandıktan sonra, konuları bakımdan bağlantılı, kısa beş mekale dikte etti. "Bir Günlükten Sayfalar", "İşbirliği Üstüne", "Devrimimiz", "Rabkrin'i Nasıl Yeniden Örgütlemeleyiz" ve "Daha Az, Ama Daha İyi" Bunlar onun son makaleleriydi. Buharin, çok geçmeden, bunların "politik bir vasiyet", bir dizi "talimat" oluşturduğunu ve Lenin'in, NEP Rusyası ile sosyalizmi kurma konusundaki düşüncelerinde önemli bir değişikliği belirlediğini ileri sürdü: "İlyiç... kaçınılmaz sonucu gördü.... politik vasiyetini dikte etmeye başladı ve ölümün eşiğinde, partimizin politikasını onyıllarca belirleyecek olan şeyleri ortaya çıkardı." (37) Buharin, kendi programının bu "vasiyet"e dayandığını söylüyordu. Beş makalenin anlamı bütün bu onyıl boyunca tartışıldı; kimi Bolşevikler Buharin'le hemfikir olurlarken, kimileri de Lenin'in bu yaşamsal konularla ilgili görüşünü değiştirmiş olduğunu yadsıyor ve Lenin'in daha önce yazmış olduklarından alıntılar yapıyorlardı. Daha başkaları ise, bu reformizmin çökmüş, hasta bir adamın ürünü olduğu ve ciddiye alınmaması gerektiği konusunda ısrar ediyorlardı. (38) Bolşevizmin yol ayrımı, hiç de küçümsenmeyecek bir ölçüde, Lenin'in puslu mirasının bir sonucuydu.

Lenin, NEP, konusunda ilk başlardaki anlayışını 1921 Mayısında

"Aynî Vergi" başlıklı bir makalede ortaya koydu. Yeni yolu, devlet kapitalizmine bir dönüş olarak tanımlıyor 1918 Mayısında Sol Komünistlere karşı yapmış olduğu devlet-kapitalizmi savunusundan uzunca bir pasaj aktararak, onun soyağacının altını çiziyordu. Çok daha az ilerici olan küçük burjuva öğelere karşı, bir kez daha, kamu ve özel, büyük sermayenin safında yer almak gerekiyordu. Bir köylü ülkesinde sosyalizme biricik gerçekleşebilir geçiş buydu. 1921 ekonomisinde var olan dört devlet-kapitalizmi biçimi sayıyordu: Yabancı ayrıcalıklar (Lenin Batılı kapitalistlerin Sovyet Rusya'ya cömert yatırımlar yapacakları konusunda iyimserdi); kooperatifler; devlet ürünlerini pazarlayan özel kişiler; ve devlet mülkiyetinin kiralanması. Devlet mülkiyetindeki ve devletçe işletilen işletmeleri dışarıda tutarak bunların sosyalist olduğunu ima ediyor, daha sonraları da, bunları, "tutarlı bir şekilde sosyalist tip" olarak tanımlıyordu. (39)

Lenin'in, yeni Sovyet devleti ile özel sanayi girişimi arasında bir yakınlaşmayı gözünün önüne getirmiş olduğu bir sırada, 1921; 1918 ile kıyaslaması yüzeysel ve zayıf kalıyordu. Eskisinden farklı olarak, devlet artık çoğu sanayi tesislerini denetimi altında tutuyordu ve büyük özel sermaye de yok olmuştu. Üstelik, Lenin 1918'de konuyu serbest ticaret açısından düşünmüş değildi; bu yüzden de, onun ilk devlet kapitalizmi versiyonu piyasa ilişkileri sorunu konusunda sessiz kalmıştı. (40) "Aynî Vergi"yi yazdığında, ticaret halâ kısıtlıydı; ama 1922'de, ticaret ulusal bir olgu durumuna geldiğinde, sıradan ticareti kapitalizm diye nitelemek ve onu bütünsel devlet-kapitalizmi sistemi içine sokmak zorunda kaldı. Bu, onun kuramsal anlayışını tutarsız kılmaktan ve neredeyse kavranılmaz bir duruma getirmekten ayrı olarak, dört yıllık devrimden sonra korkunç bir Rusya görünümünü çiziyordu. Buharin'in daha sonra yorumladığı gibi, Lenin'e göre, "ufacık bir sosyalizm adası" var gibi görünüyordu "ve geri kalan herşey devlet-kapitalizmiydi..." (41)

Daha sonraki bir buçuk yıl boyunca, Lenin'in NEP Rusyası'na ilişkin genel görüşü bu oldu. Buharin (başkalarının yanısıra) derhal, önceki itirazını, yani, proleterya diktatoryası koşullarında devlet-kapitalizminin kuramsal bakımdan olanaksız olduğunu ileri sürdü;

bir kez daha, Lenin'i hem açıkca, hem de özel olarak, "siz 'kapitalizm' sözünü yanlış kullanıyorsunuz" diye uyardı. Ama, gerekli politikalar üzerinde uyuştuklarından ve birbirlerini ikna edemediklerinden ötürü, terminolojik anlaşmazlığı, soyut ve önemsiz görerek bir yana bıraktılar. (42) Her zamanki gibi çok güçlü bir pragmatik olan Lenin, 1921 ve 1922'de, kuramsal tanımlamalardan çok, partiyi NEP'in önemi ve amaçları konusunda etkilemekle ilgileniyordu; büyük ve küçük sanayiyi harekete geçirmek için köylünün özel inisiyatifine seslenmek; ticaret aracılığıyla, proletarya ile köylülük arasında, sanayi ile tarım arasında kalıcı bir ekonomik ve politik *smychka* ya da birlik yaratmak; ve devlet ekonomik kurumlarını etkili ve özel mülkiyetteki muhataplarıyla rekabet edebilir duruma getirmek. Bütün bunların neye yolaçacağı konusunda endişelenen Bolşeviklere, üstü kapalı bir biçimde, "devlet kapitalizmi yoluyla, sosyalizme... sağlam geçitler yaratmayı" ve "komünizmi, komünist olmayan ellerle kurmayı" vaad ediyordu. (43) Bunun nasıl olacağını ise açıklamıyordu ve düşüncesinin değişmeye başladığı 1922 sonlarından önce, bunu bildiği de kuşkuludur.

1921 Mayısı sonrasındaki üç gelişme, Lenin'i, NEP ve devlet-kapitalizmi konusundaki düşüncelerini yeniden gözden geçirmek zorunda bıraktı. Savaşın yol açtığı yıkımlar ve kıtlık önemli ölçüde giderilmişti ve ağır sanayi ciddi biçimde geride kalmakla birlikte, devlet sektörü de içinde olmak üzere, ekonomi sürekli bir ilerleme gösteriyordu. Hükümetin konumu daha da iyileşmişti. İkincisi, Lenin yeni sermaye umutlarını, yabancı borçlara ve ayrıcalıklara bağlamıştı; canlanma ve sanayileşme için düşündüğü formül buydu. Ancak, bu planın hemen hemen bütünüyle başarısız olduğu ortaya çıktı. Eylül 1922'de, Lenin yeterli yabancı sermayenin gelmeyeceğini kabul etti ve ülkenin, tasarruf önlemleriyle, vergileri arttırarak, kendi kaynaklarıyla gelişmek durumunda olacağı sonucuna vardı. Bu gelişme, dikkatini içe yöneltmeye ek olarak, onun baştaki çözümlemesindeki bellibaşlı devlet-kapitalizmi öğesini de ortadan kaldırdı. Üçüncüsü, olağan piyasa ilişkileri geliştikçe, Ekim'den önce oldukça fazla sayıda ve önemli olan ve savaş komünizmi sırasında, devlet dağıtım organlarına dönüştürülmüş bulunan kooperatif dernekleri, giderek, özerk statüye geçtiler ve perakende ve toptan tica-

reti giderek artan ölçülerde elc geçirmeye başladılar. Bolşevikler bu üretici ve tüketici topluluklarını, öncekleri Sosyalist Devrimcilerin ve Menşeviklerin egemen oldukları yarı kapitalist, köylü, reformist kurumlar olarak küçümseme alışkanlığı içindeydiler. Lenin, "Aynî Vergi"de, bunları "bir tür devlet-kapitalizmi" olarak sınıflandırdı. (44)

Böylelikle başlangıçta Lenin tarafından öngörülen büyük sanayi sermayesinden bütünüyle farklı olarak 1922'de, kooperatifler Rusya'da devlet-kapitalizminin önde gelen öğesi haline gelmişe benziyorlardı. Serbest ticaret coşkuyla ve resmen özendirildiğinden, pazarlama kooperatiflerinin daha da gelişeceği kesindi. Lenin, büyük olasılıkla 1922 Aralığındaki ikinci felcinden hemen önce, düşüncesini değiştirmeye başladı. 20 Kasımda, kamuoyu önündeki son konuşmasını yaptı. Ülkenin durumunun doğru bir değerlendirmesini yaptıktan sonra, şaşırtıcı ölçüde iyimser bir notla konuşmasını bitirdi: "Sosyalizm artık bir uzak gelecek sorunu değildir..." Lenin, "yarın değil, ama birkaç yıl içinde... NEP Rusyası'nın sosyalist Rusya durumuna geleceği"ne güveniyordu. Bir ay içerisinde, bu vaadi bir program haline getiren (pek çok kişinin öne sürdüğü sav bu olacaktı) son beş makalesini hazırlamaya başladı. (45)

Bir bütün olarak alındığında, bu makaleler tek bir temel sosyopolitik varsayıma -"Sovyet Cumhuriyeti'mizde, toplumsal düzen iki sınıfın güçbirliğine dayanmıştır: İşçiler ve köylüler"- yaslanıyordu. Lenin, bu sınıflar arasındaki bir "bölünme"nin, "Sovyet Cumhuriyeti için öldürücü olacağı sonucuna varıyordu. Ortodoks olmayan sınıf saflaşması, ilk sosyalasit devrimin geri bir köylü ülkesinde gerçekleşmesi olgusundan türüyordu. Ama, diye ısrar ediyordu Lenin, beklenen tarihsel modelden ("Alman modeli") sapma, Menşeviklerin inandığı gibi, Rusya'da sosyalizmin inşasını engellemedi. Biz, önce, "uygarlaşmanın önkoşullarını yaratacak" ve sonrada, "sosyalizme doğru harekete geçeceğiz" Lenin, "alışılmış tarihi sıralamanın böylesine değişikliklerine izin verilmeyeceği ya da bunların olanaksız olduğu" nerede yazıyor, diye soruyordu etkileyici bir biçimde. Okuma yazma bilmeyenlerin oranını yüzde 65 üzerinde gösteren istatistikleri aktaran Lenin, partiyi bu "yarıasyatik cehaleti

"ortadan kaldırmak için bir kültür devrimi"yle işe başlamaya ve komünizmi kırsal alana aşılamaya yönelik, peşin hükümlü bir amaç gözetmeksizin, kırsal nüfusu kentlerin padagojik etkisine açmaya çağırıyordu. Peşin hükümlü bir amaç gözetmek, "komünizm için öldürücü" olacaktı. (46) Köylüye, dikkatle, sabırla ve onun çıkarlarını dikate alarak yaklaşılmalıydı ve Lenin, bu öğütten yola çıkarak kooperatifler konusunu ele aldı.

"İşbirliği Üstüne" makalesi özeleştirel bir açıklamayı içeriyordu: "Kooperatifleri düşünmeyi unuttuk..." Bu toplulukların, özel çıkarlar ile devlet düzenlemesinin ideal birleşimini temsil ettiğine karar veren Lenin, bunların Sovyet sosyalizminin yapı taşları "her küçük köylüye... bu inşa faaliyetine katılma" izni verecek kurumlar olduğu sonucuna varıyordu:

> *Gerçekten de, devletin tüm büyük ölçekli üretim araçları üzerindeki iktidarı, proletaryanın elindeki devlet iktidarı, bu proletaryanın milyonlarca küçük ve çok küçük köylüyle bağlaşıklığı, köylülükle ilgili olarak proletaryanın sağlama alınmış önderliği kooperatiflerden tümüyle sosyalist bir toplum inşa, edilmesi için gerekli olan her şey bu değil mi...? Bu henüz sosyalizmin inşası değil, ama gerekli ve* yeterli olan her şeydir...

Bütün nüfusun kooperatiflere girmesi ve köylünün, kültürel bakımdan, "akıllı ve okuryazar bir ticaret adamı"na dönüştürülebilmesi için, en iyi durumda bile, "bir ya da iki onyıl" geçeceğini düşünüyordu. Ama Sovyet koşullarında bu sosyalizm olacaktı: "Uygar bir kooperatifçiler sistemi, sosyalizm sistemidir." (47)

Lenin Marksist düşünce bağlamında olduğu kadar, kendi düşüncesinde de önemli bir dönüş yapmıştı. (Stalinistlerin daha sonra iddia edeceği gibi) üretim kooperatiflerinden değil, bütünüyle değişim ya da piyasa topluluklarından söz ediyordu. Eski, Marksizm öncesi "ütopik" bir sosyalist gelenekten yararlanıyordu Bu gelenekle ayrılık noktalarının farkına vararak, devrimin kooperatiflerin doğasında bir değişiklik oluşturduğunu ekledi. Robert Owen'ın başka-

larının kooperatif-sosyalizmi bir "fantezi, romantik bir şey" olmuştu, çünkü, politik devrimin hazırlayıcı görevini görmeyi başaramamıştı; Sovyet Rusya'da ise bu fantezi "en yalın gerçeklik durumuna geliyor"du. Bu, kuşkusuz, onun "Aynî Vergi"deki konumuna doğrudan ters düşüyordu; orada şöyle yazmıştı: "Var olan Rusya koşullarında, kooperatifler için hak ve özgürlük, kapitalizm için hak ve özgürlük demektir. Bu apaçık doğruya insanın gözünü yumması budalalık ya da bir cinayet olacaktır." Şimdi ise, Lenin, ödünlere ilişkin ("'küçük' bir istisna" ile) "bizim için, kooperatiflerin salt büyümesi bile... sosyalizmin büyümesiyle özdeştir" diyordu. (48) Sosyalizm adasını bir denize çevirmişti ve ortada, devlet-kapitalizminden, eğer kalmışsa az bir şeyler kalmıştı.

Yansıttıkları derin değişikliği değerlendirmek için, son makaleleri bir "vasiyet" olarak yorumlamak da zorunlu değildir. Kuşkusuz, Lenin'in devlet ve parti bürokrasileri konusundaki artan düşkırıklığı bu pozitif temalarla içiçe geçmişti; onun son iki makalesi esas olarak, "iğrenç *chinovnik* * gerçeklikleri"ne karşı kaygılı bir uyarıydı. Ama ortada asıl görünen şey, NEP'in sosyalizme doğru bir ilerleme olarak, iyimser bir biçimde değerlendirmesiydi. Lenin titiz tasarruf önlemleriyle, Rusya'nın içsel kaynaklarının sanayileşme için temel sağlayabileceğine ilişkin güvenini, bir kez daha dile getiriyordu. Eşit ölçüde önemli olarak, kabataslak da olsa, yerli bir kooperatif-sosyalizmi türünü formüle ederek ve bu sorunu uluslararası devrim sorunundan ayırıp da ortaya atarak, sosyalizmin yalıtlanmış bir Sovyet Rusya'da olanaklı olduğunu ima etmekteydi. Onun partisine son talimatları ne de enternasyonalist, ne radikal gözüküyordu; kahramanlık geleneği, onun yeni reformizme ilişkin üstü kapalı kabulü tarafından hemen hemen bir yana atılmıştı:

> *bütün sosyalizm görüşümüzde radikal bir değişikliği kabul etmeye zorlanıyoruz. Bu radikal değişiklik, daha önceleri ana vurguyu politik mücadeleye, devrime, iktidarı ele geçirmeye, vb. yaptığımız ve yapmak du-*

(*) Çarlığın bürokratik hiyerarşi sisteminden türemiş bir terim olan *chinovnik*'in sözlük anlamı, yalnızca "bürokrat" ya da "memur" olacaktır. Ancak, Bolşevikler için bu sözcük son derece aşağılayıcı bir imaya sahipti; en iğrenç anlamıyla bir devlet bürokratı demekti. Bu önemli anlamı korumak için, çevirmeden bırakacağım. çn.

rumunda olduğumuz olgusundan ibarettir. Şimdi ise, ana vurgu, barışçıl örgütsel "kültürel" çalışmaya kaydırılacak bir oranda değiştirilmektedir. (49)

Buharin de, NEP'in ilk yıllarında kendi Bolşevizmini gözden geçiriyordu. 1921 ve 1922'de epeyce az şey yayımladı (bu onun sessiz müzakeresinin bir belirtisiydi); genellikle de düşünceli ve dikkatli olduğu görülüyordu. Devrimci bir partinin karşı karşıya kaldığı büyük karmaşıklıklar konusunda kamuoyu önünde kara kara düşünüyor, bunları, önceki dönemin yılın, açık seçik kararlarıyla dalgın dalgın karşılaştırıyordu. (50) Çok geçmeden de, yeniden düşünmesinin kanıtı da ortaya çıktı; 1923'e doğru, kendisinin bu onyılın geri kalanındaki iç politikalarına eşlik eden önemli tamaların çoğuna açıklık kazandırmış bulunuyordu. Bir yıl sonra, bir tür kolektif, parti *mea culna*'sın da, bu yeni bilgeliğin nasıl doğduğunu açıkladı. Marx'ın, proleter devrimlerin sürekli bir özeleştiriyle doğru politikayı bulacaklarına ilişkin açıklamasını hatırlatarak şunları söyledi:

> *Bu özeleştiri ateşinde, çocukluk dönemi yanılsamaları tükenir ve bir iz bırakmaksızın kaybolur, bütün çıplaklıklarıyla gerçek ilişkiler ortaya çıkar ve proleter politika görünüşte bazen daha az coşkusal, ama bu yüzden de, daha güvenceli bir karakter -gerçekliğe sıkıca bağlı ve bu nedenle de, bu gerçekliği çok daha doğru bir biçimde değiştiren, sağlam bir karakter kazanır*
>
> *Bu görüş açısından, yeni ekonomik politikalara geçiş yanılsamalarımızın çöküşü anlamına geliyordu.* (51)

Buharin'in savaş komünizmiyle ilgili kendi yanılsamaları 1920'de çökmeye başlamıştı ve Buharin, 1921 Şubatında, çarpıcı bir değişiklik gereksinimini kabul etmişti. Tahıl zoralamının sona erdirilmesi göründüğü kadarıyla, onun tam olarak onayıyla karşılanmıştır; Politbüroda yeni yola ilişkin ön tartışmalar sırasındaki tek itirazı da, Lenin'in "devlet kapitalizmi" terimi üzerindeki ısrarıyla ilgiliydi. Bu bakımdan, Buharin serbest ticaretin sonraki gelişimini kendi dü-

şüncesine, belki de Lenin'den daha kolay oturtabildi. Kapitalizmin özü, diyordu, tek başına piyasa ilişkileri değil, "kapitalist mülkiyet"dir. (52) Yabancı ayrıcalıklar konusunda daha az istekli görünüyordu (bu düşünceden hoşlanmıyor muydu, yoksa bunu gerçekleştirilemez mi buluyordu, açık değildir) ve bu yüzden de, iç ve dış ticaretin önemini vurgulamakta daha aceleci davranmışa benziyordu. Ancak, yeni politikalara tam bir onay verdiği ortadaydı; bu politikaları benimsetmek üzere partide dolaştırılan resmi materyaller arasında onun "Ekonomik Politikada Yeni Yol" başlıklı makalesi de yer alıyordu. (53)

Buharin hiç konu etmemişti ama, ortaya çıkan sistem onun 1918 başlarında savunduğu sistemi andırıyordu. Bununla birlikte, ilk başlarda, NEP'e kalıcı rasyonalitesi ya da haklılığı nedeniyle sahip çıkmadı. Öteki önderler gibi o da, aylarca, değişimin stratejik uygunluğunu vurgulayarak ve NEP'in, riskli ödünler getirmekle birlikte, daha büyük bir tehlikeye bir tepki olduğunu ileri sürerek, onu mazeret bulan bir tarzda savundu. Kronstadt ve köylü ayaklanmaları "bir köylü Vendée"sinin belirtileriydi; ekonomik ödünler, politik ödünlerden kaçınmak, elverişli bir toplumsal denge kurmak ve ekonomiyi canlandırmak için veriyordu. Kendisine kulak verenleri, bu hareketi "bir köylü Brest'i" olarak düşünmeye teşvik ediyordu. (54) Ancak, NEP'in meşruluğu ve kalıcılığı konusunda kaçamaklı davranmakla birlikte, zoralıma ve savaş komünizmine geri dönmeyi de açıkça dışlıyordu. *Geçiş Dönemi İktisadı*'nda, zora ilişkin gerekçelendirişi konusunda dolaylı olarak yorumda bulunan Buharin şimdi, "ekonomi dışı zorlama"nın devrimin yıkıcı evresiyle sınırlı olduğunu dile getiriyordu; eski düzen bir kez parçalandığında, bu da "anlamının onda dokuzunu" yitirirdi. Yapıcı evre barışçıl olmak durumundaydı. (55)

Buharin'in NEP'e yönelik coşkusu, savaş komünizmine ilişkin eleştirisi genişledikçe ortaya çıkmaya başladı. Ağustos 1921'de, eski politikaların askeri bakımdan zorunlu olduğunu, ama bunların ekonomik gelişmeyle bağdaşmadıklarını teslim etti. (56) Aralıkta, savaş komünizminin ekonomik irrasyonalitesini bürokratik aşırı merkeziyetçiliğe bağladı. Bir köylü ülkesinin ekonomisinin tümünü

denetlemek için "her şeyi kapsayan bir aygıt" kurulmuştu; ama bunun ekonomik açıdan, "anarşistik meta yapısından daha az rasyonel" olduğu da ortaya çıkmış bulunuyordu. Artık Buharin, proletaryanın örgütleyebileceği ve örgütlemeye çalışması gereken şeyler üzerinde şiddetli sınırlamalar bulunduğuna inanıyordu:

> *Çok fazla kendi başına bırakıldığında bu, devasa bir yönetsel aygıt yaratmak durumundadır. Küçük üreticilerin, küçük köylülerin, vb. ekonomik işlevlerini yerine getirmek için, çok fazla hizmetli ve yönetici gerektirir. Bütün bu küçük kişiliklerin yerine devlet chinovniki'ni -bunları istediğiniz gibi niteleyin, aslında devlet chinovniki'sidirler- yerleştirme çabası ise öylesine devasa bir aygıt ortaya çıkarır ki, bunun idame masraflarının küçük üretimin anarşistik durumundan türeyen üretken olmayan maliyetlerden karşılaştırılamaz ölçüde daha önemli olduğu ortadadır; sonuç olarak, bütün bu yönetim biçimi, proleter devletin bütün ekonomik aygıtı üretim güçlerinin gelişimini kolaylaştırmaz, yalnızca zorlaştırır. Gerçekte, amaçlananın tam ters yönünde akar ve bu yüzden de, bunun kırılmasını demir bir zorunluluk dayatır Eğer bunu proletaryanın kendisini yapmazsa, on zaman, onu başka güçler devireceklerdir.*

Buharin'in 1920'lerdeki konumunun, kimi alanlarda piyasanın devletten daha etkili biçimde iş gördüğü inancının ve bir "Cengiz Han planı" önerenlere karşı muhalefetinin kaynağı bu olacaktı. (57)

Bu sav ise, onun proletaryanın örgütleme yetilerini yücelttiği *Geçiş Dönemi İktisadı*'ndaki savına doğrudan ters düşüyordu. Devlet denetiminin etkinliği üzerindeki sınırlamalar, kısmen, Rusya'nın atomize olmuş köylü ekonomisi göz önünde alınarak açıklanabilirdi; ama sorun daha derindeydi. Rusya proletaryasının olgunluğunu, sorgulama konusu yapıyordu ve bu yüzden de, daha kapsamlı bir soyura kapıyı açıyordu. Aslında, Rusya sosyalist bir devrim için "olgunlaşmış" mıydı? 1917'de erken davranmış olmaları, bu yüzden de toplumsal devrimlerinin yenilgiye mahkum olması olasılığı Bolşe-

vikleri sık sık rahatsız ediyordu; Bogdanov'dan Menşeviklere kadar tüm marksist eleştirmenleri bu öncüle dayanarak, onların Marksist sosyalizm adına konuşma ve iş yapma haklarına meydan okuyorlardı. *Geçiş Dönemi İktisadı*'nda Buharin, eski ekonomik yapının devrim süreci içinde yıkılmış olması nedeniyle, "olgunluğun" esas belirleyicisinin "toplumsal örgütleyici" bir sınıf olarak gelişmiş bir proletaryanın varlığı olduğunu savunarak, Rusya'nın göreli geriliğini bir yana atmıştı. Bu sav artık gerçekleşebilir değildi. Proletaryanın "köylüleşmiş" duruma geldiğini, önemli bir kısmının bakış açısı ve zaman zaman da, uğraş bakımından bir köylü tepkisi verdiğini herkes teslim ediyordu. Bu yüzden, Buharin "olgunluk" konusunu yeniden düşünmek durumdaydı. Bunun ürünü, 1921 sonlarında yazılan ve 1922 yazında yayımlanan ve bu canalıcı Marksist doktrini bir kez daha revize eden "Burjuva Devrim ve Proleter Devrim" başlıklı uzun bir makale oldu. (58)

Sosyalist devrimle ilgili Marksist beklentiler, kapitalizmin feodalizmin doğmasına ilişkin tarihsel örnek üzerinde modelleştirilmişti. Kapitalizmdan feodal toplumun rahminde olgunlaşıyor olması gibi, eski kapitalist düzen içinde de sosyalizmin olgunlaşması bekleniyordu. Buharin bu analojinin bütünüyle yanlış olduğunu ilan etti. Bu savın özü yalındı. Feodal toplumda, yeniyetme burjuvazi, feodal toprak ağaları sınıfından bağımsız ve ona muhalif olarak gelişebileceği, kendi maddi, teknik ve kültürel temellerini yaratabildiği ve kendi yönetsel seçkinlerini geliştirebildiği yeni kentlerde, özerk bir temele sahipti. Burjuvazi sömürülen ya da yoksun kalmış bir sınıf değildi ve bu yüzden de, kendi politik devriminden önce, her bakımdan nitelikli bir yönetici ve örgütleyici sınıf durumuna gelmişti. Kapitalist toplumdaki proletaryanın konumu ise, bütünüyle farklıydı. Bağımsız bir ekonomik temelden yoksun olan proleter kitlesi, potansiyel bakımdan daha yüksek bir kültürel anlayışı temsil etmekle birlikte, ekonomik ve kültürel açıdan ezilen ve sömürülen bir sınıf olarak kalıyordu. Burjuvazi yalnızca üretim araçlarını değil, ama eğitimi de tekelleştirmişti (Buharin'in, gözardı edildiğini düşündüğü bir noktaydı bu). Devrim öncesindeki tüm tarihi boyunca, proletarya zorunlu bir biçimde, gelişmiş bir toplum içindeki geri bir sınıf olarak kalmıştı. Ve bu yüzden, burjuvaziden farklı ola-

rak, *"kendisini, toplumun tümünü örgütlemeye hazırlaması"* olanaksızdı. Kendisini, "eski dünyanın yıkılması" için hazırlamakta başarılıydı; ama *"ancak kendi diktatoryası döneminde, toplumun örgütleyicisi olarak olgunlaşabilir"di.* (59) O nedenel, sınıfsal olgunlaşmamışlık Rusya proletaryasının bir özgüllüğü değil, genelde proleter devrimlerin bir karakteristiğiydi. Buharin Bolşeviklerin karşı karşıya bulunduğu ideolojik sorunlar grubunu, tek bir darbeyle ortadan kaldırmıştı. Ekonomik geriliği daha önceki ele alış tarzıyla birleşen bu sav, Rus devrimin yüksek "maliyeti"nin bir başka açıklamasını vererek ("muazzam sayıda hata" işleyen deneyimsiz proletarya), Marksist karşıtlarına yanıt veriyor ve ekonomik ve kültürel modernleşmeyi, Marksist bir partinin meşru görevi olarak sunuyordu. Eski "teknik aydınları"ın istihdam edilmesini de proleter uzmanlar gelişene kadar, geçici bir önlem olarak görüyordu. Ve her şeyden önce de, Bolşeviklerin artık yadsıyıp canlarını sıkmadıkları bir şeyi -proletarya diktatoryasının "partinin diktatoryası" olduğunu- daha üst bir düzeyde rasyonalize ediyordu. Büyük ölçüde niteliksiz olan proletarya ülkeyi kendi en ileri koluyla, beden için kafa neyse, sınıf için de öyle olan partiyle yönetmek durumundaydı. Ne var ki, öncü de heterojandi ve bu yüzden, "partinin kendi iradesini dile getireceği" önderlere gerek duyuyordu. Buharin proleter hegemonya mitosundan bu yana uzun bir yol katetmişti ve son fiskeden de kaçınmadı: İşçi sınıfı kendi düşünsel seçkinlerini kapitalizmin bağrında yetiştirmediğinden, başlangıçta onun üst düzeydeki önderleri zorunlu olarak *"hasım bir sınıftan.... burjuva aydınlardan"* geliyordu. (60) Artık Sovyet gerçekliğine kuramsal anlatım verilmişti.

Buharin'in savı, iki şey olmasaydı, ideolojik dalevereciliğin hünerli bir parçası olarak bir yana bırakılabilirdi. Birincisi, onun "olgunlaşma"yı ele alış tarzı ve feodalizm-kapitalizm analojisi, incelenmemiş bir varsayımdan ibaret olan ortodoks doktrinden daha inandırıcıydı. İkincisi, buluşunu ciddiye alıyor ve bunun işaret ettiği tehlikeyi gözardı etmiyordu. Geçiş döneminde, yavaş yavaş olgunlaşan, ama büyük ölçüde gelişmemiş olan proletaryanın politik, kültürel ve yönetsel bakımdan bir yığın yüksek otoriteye tabi olarak kalması durumunda, sosyalist ülkünün silikleştirilme tehlikesi

çok büyük olurdu. Birçok Bolşevik, NEP sırasında, özellikle Rusya'nın küçük burjuva ekonomik temelini ve kulaklar ile "nepman"ların eliyle kapitalizmin restorasyonunu göz önünde tutarak bir yozlaşma tehlikesinden söz ediyorlardı. Bu, sol muhalefetlerin ve Trotsky'nin gözde bir kehaneti duruma geldi; Trotsky, bir ölçüde tutarlı olarak, bunu kendi Thermidor ve "bürokratik yozlaşma" önsezileriyle içice geçirmişti. Buharin bu soruyu ortaya atan (ilk değilse bile) ilk Bolşevik önderler arasındaydı ve zaman zaman, "küçük burjuva tehlike"den söz etmekle birlikte, asıl kaygısı daha yerinde ve daha az ortodokstu. (61)

İşçi sınıfının "kültürel geriliği"nin yeni bir sınıfın gelişmesine izin verebileceğinden endişeleniyordu. Proletaryanın ileri katmanlarının (onun yol gösterici kadrolarının) "kitlelere yabancılaşmış" ve var olana yönetsel seçkinlerce "özümsenmiş" bir duruma gelmesi halinde bu katmanlar, ayrıcalıklı ve "tekelci bir kast" biçiminde birleşebilir ve bütünüyle, *"yeni bir yönetici sınıf ceninine* dönüşebilirlerdi" Buharin alışılmış Marksist vaazla da teselli bulmuyordu: İşçi sınıfı kökenlerine ve proleter erdeme çağrı çıkarmak, kendiliğinden, böyle bir tehlike olasılığına karşı bir sav olarak hizmet edemez." Bu 'yozlaşma' eğilimi"ni silmek için iki gelişmeye bakıyordu: Üretim güçlerinin büyümesi ve eğitim tekelinin sona ermesi. İşçi sınıfı içinden çekilen "örgütleyicilerin muazzam ölçüdeki aşırı-üretimi", "yönetici grupların *istikrarını* bozacak" ve "bu olası yeni sınıf saflaşmasını" çökertecekti. (62)

Buharin'in çözümlenmesi, açıklığından ayrı olarak, ortodoks Marksist sınıf tanımından üstü kapalı bir biçimde ayrılmasıyla da dikkate değerdi. Sınıf egemenliğinin dar bir biçimde, yasal mülkiyet sahipliğiyle birleştirilmesi, daha sonra onyıllarca, anti-Stalinist komünistlerin eleştirilerine zarar verecekti. Trotsky bile, şiddetli biçimde kötümser olan *Saptırılan Devrim* başlıklı kitabında, Stalinist bürokrasinin toplumsal bir sınıf oluşturduğunu yadsıyordu. Ama Milovan Djilas'ın *Yeni Sınıf*ının bu kategoriyi revize etmesi ve bunu Sovyet toplumuna uygulamasından 30 yıl önce, Buharin özel mülkiyete değil, "tekelci" otoriteye ve ayrıcalığa dayalı "bir yeni yönetici sınıf"a karşı uyarıda bulunmuştu. 1915-1916'daki modern

kapitalizm incelemelerinde kendisinin gözardı etmiş olduğu ve şimdi gördüğü -daha sonra da, Batı kuramında "yöneticiler sınıfı" ve "mülkiyetsiz iktidar" terimleriyle dile gelen sorun buydu: sömürücü bir örgütleyici sınıf kamulaştırılmış mülkiyet temelinde ortaya çıkabilirdi. Bu "muazzam tehlike"nin onu nasıl sarstığını, Bogdanov ve Robert Michels'in farklı seçkinci kuramlarının onun tartışmasını harekete geçirmiş olması gerçeği göstermektedir.Bogdanov uzun zamandır, verili bir toplumda yönetici sınıfın, üretim araçlarına gerçekte sahip olup olmadığına bakılmaksızın ekonomiyi örgütleyen grup olduğunu ileri sürmüştü. Onun açısından, sömürünün temel kaynağı örgütleyici ile örgütlenen arasındaki ilişkide yatıyordu. (63) Buharin'in, "teknisyen ile işçi arasındaki fark"ın kapitalist bir toplum içinde ortadan kaldırılamayacağı savı, Bogdanov'un, proletarya yetenekli bir örgütleyici sınıf şeklinde olgunlaşana kadar, sosyalist devrimin olgunlaşmamış olacağı vargısına karşı yöneltilmişti. (64) Bununla birlikte, bu yaşlı düşünürün sınıfı yeniden tanımlamasına da karşı çıkmıyordu. Michels'in "çok ilginç kitabı"nın *(Zur Soziologie des Parteiwesens in der Modernen Demokratie)* bulgularını da tartışmıyordu; bu kitap "sınırsız bir sermayenin yönetilmesinin... yöneticilere, en azından onların özel mülk sahibi olmalarının vereceği ölçüde güç kazandırdığını" gösteriyordu. Bunun yerine, Buharin, "sosyalistlerin muzaffer olabileceği, ama *sosyalizmin* olamayacağı" vargısına, geleceğin toplumunda, "Michels'in sunumunda ebedi bir kategori oluşturan şeyin, yani 'kitlelerin yetersizliği'nin ortadan kaybolacağını..." ileri sürerek, karşı çıkmaya çalışıyordu. Umudu buydu, ama sonuç konusunda tam bir güveni yoktu. Özel mülkiyet olmaksızın da sınıfsal sömürü olanaklıydı ve partiyi şöyle uyarıyordu: "Görevimiz genel olarak, sömürücü ilişkilere bu tür bir 'evrimci' dönüş yapılmasına izin vermemektir." (65)

Buharin'in yeni bir sınıf üstüne zor anlaşılır değerlendirmelerini bir kuram olarak karakterize etmek, bunların özünü abartmak olacaktır. O sanki mantığını daha ileriye götürmekten korkarmışcasına, yalnızca, devrimin potansiyel açıdan "trajik sonucu"nu ima ediyordu. Ama çeşitli biçimlerde bu, belki de en ciddi özel kaygısıydı ve bir ölçüde, onun bir "işçi devleti"nde işçi sınıfının sömürülmesinin olanaksız olmasına ilişkin açık dogmasıyla dengeleniyordu. Dev-

rimci rejimin yeni tür sömürücü bürokratik devlete evrilmi, 1920'lerde, tıkı "küçük burjuva yozlaşma"nın Bolşevik Sol'un umacısı olması gibi, onun kişisel umacısı durumundaydı. (66) Solun ekonomik programlarında, savaş komünizminin resmi "keyfilikleri"nin kurumsallaştırılmasını ve kitlelerin gereksinimlerine ilgisiz ve görevden uzaklaştırılmaya karşı "mutlak bağışıklık" taşıyan "ayrıcalıklı komünist gruplar"ın -"yeni bir *chinovniki* devleti"nin- ortaya çıkışını görme eğilimindeydi. Sömürünün yeniden doğması, onu tek başına kentlerdeki kitlelerin yazgısından daha çok kaygılandırmaya başladı: Kırsal alanı "yağma edecek" olan programlar, diyordu, sınıfsız bir sosyalist topluma değil," ebedi 'proletarya saltanatı'na" ve "onun gerçek bir sömürücü sınıf biçiminde yozlaşması"na yol açacaktır. Başkaları "tarihin ayak sesleri"ni dinleyerek, Fransız devriminin hayaletlerini ufukta ararlarken, Buharin tarihi bakımdan benzeri olmayan bir yozlaşma biçiminden endişe duyuyordu. (67)

Bu üzücü olasılığın üzerinde derin derin düşünmek için, onun NEP'in ilk yılını seçmiş olması bir rastlantı değildi. Kronstadt ve kırsal ayaklanmalar onda, partinin yalıtlanmasıyla ilgili derin bir duygu, Bolşeviklerin artık, temsil etme iddiasında bulundukları sınıfın bütünsel desteğinden bile yoksun kalarak, silahlı güçle desteklenen ufak bir azınlık şeklinde yönetimde bulundukları bilincini doğurmuştu. (68) Bir zamanlar devrimci işçi ve köylülerin önderi ve sesi olan parti şimdi, "kitlelerden yabancılaşmış"tı. Buharin, 16. Parti Kongresinde halkın "ekmek yok, kömür yok, bundan dolayı suçlanması gereken, komünist partidir" dediğini aktarıyordu. Temmuz 1921'de, rejimin ayaktı kalıp kalamayacağının belirsizliğini; "tüm asker ve tüm işçilerin bizim yanımızda olduğu" ve "yaşamının zevkli olduğu" 1917'den büsbütün farklı bir durumu dile getiriyordu. (69) Parti diktatoryasını, zaman zaman hiç de utanmadan övmeye devam etmekle birlikte, seçkincilik ona rahat vermiyordu; bundan böyle, onun düşünceleri iç savaşın mirası olan yalıtlanmanın üstesinden gelmek, halkın desteğini yeniden kazanmak ve parti programı için, en fazla sayıda bağlaşık elde etmek gereği üzerinde toplanacaktı.

1921'den başlayarak, Buharin'in dikkati "partisiz kitleler" üze-

rinde odaklaştı ve daha önceki dönemlerdeki devrimci zorlamaya yönelik ilgisi, ikna ve eğitim vurgusuna kaydı. (70) Savaş komünizmi sırasında ortaya çıkan "devasa" bürokraside, partinin yalıtlanmasının belirtisi olan her şeyi görmeye başladı: Bolşevik hükümet ile halk arasında açılmış bulunan "boşluk"la, bürokrasinin büyümesinin birbirleriyle ilişkili olduğunu düşünüyordu. Bu denklem onun temel fikirlerinden birisini ortaya çıkarttı. Bürokrasinin panzehiri, bu boşluğun *"hızlı bir biçimde genişleyen yüzlerce, binlerce küçük ve büyük gönüllü dernek çevre ve birlik"*le doldurulmasıydı; bunlar "kitlelerle bir bağlantı halkası" oluşturacaklardı. Ayrıca bunlar, "merkeziyetçilikten uzak inisiyatif"i teşvik edecek ve kolektif bir tarzda, partinin kamuoyunu etkileyebileceği ve ayrıca da, onun tarafından etkilenebileceği bir "aktarma mekanizması" yaratacaklardı. Bunların yeşermesi Buharin'in "Sovyet toplumsal yapısının (*sovetskaia obshchestvennost)* büyümesi" dediği şeyi ifade edecek ve çözülmüş "toplumsal doku"yu yeniden oluşturacaktı. (71) "Devletleşme"nin karşısında gönüllü örgütlere ve "alt düzeylerdeki kitlesel inisiyatif"e duyulan bu inanç Buharin'in düşüncelerini gözden geçirmesinin karakteristik bir parçası oldu.

"Kitleler", kuşkusuz köylülük anlamına geliyordu. Hiçbir zaman, "köylü sorunu" konusunda Bolşevikler arasındaki aşırılık yanlılarından birisi olmamış olan Buharin, artık partinin istikrarının kırsal nüfusla kalıcı bir yakınlaşmaya bağlı olduğu gerçeğini kabul etmiş durumdaydı. 1921-1923 arasında onu meşgul eden öteki sorunların her biri -Rusya'nın geriliği, bürokratik aşırı merkezileşme, Bolşeviklerin yalıtlanması- bu büyük sorunun bir parçasıydı. Proletarya ile köylülük arasındaki tarihsel *smychka* düşüncesi (partinin köylülükle ilişkileri için ortaya atılmış bir düsturdu bu) onu, "devrimimizin temel sorunu", "sloganların sloganı", "proleter devrimin *a conditio sine qua non*'u"* olarak hızla etkilemişti. 1921'den sonra, politik düşüncesindeki temel etmen buydu ve Nisan 1923'de Buharin, *smychka*'nın dokunulmazlığının Bolşevik önderlik içindeki en inanmış ve tutarlı savunucusu olarak nitelenebilirdi. (72)

Köylülüğü kazanma gereği üzerindeki ısrar kendi başına, alışıl-

* Latince: olmazsa olmaz koşul - çev

mamış bir şey değildi. Çoğu Bolşevik, en azından dudak ucuyla da olsa 1920'lerin başlarında aynı şeyleri söylüyordu. Buharin'in *smychka* üstüne değerlendirmelerini farklı kılan şey ise, onun giderek artan bir biçimde, bir bütün ve farklılaşmamış bir sınıf olarak, köylülükten söz etme ve köylü katmanlar arasındaki, kırsal kesimdeki dostlar ile düşmanlar arasındaki ortodoks Bolşevik ayrıma teğet geçme eğilimiydi. 1923 başlarında Sverdlov Üniversitesindeki bir konuşmasında, partinin çağdaş köy yaşamı konusunda pek az şey bildiğini teslim etti ve yeni incelemelere girişilmesini, "klişeler"den de kaçınılmasını istedi. Bu klişelerden birinin, kırsal kesimdeki katmanlaşma sorunuyla ve "köylülüğün katmanlaşma derecesi"yle ilgili olduğunu ileri sürüyor ve bunun "tek bir yanıtı bulunmadığı"nı ekliyordu. (73) Onun düşüncelerinin bu aşamada ne ölçüde gelişmiş olduğu açık değildir. Ama, daha o zamandan proletarya ile köylülükten "iki emekçi sınıf" diye söz etme alışkanlığı, onun, ateşli bir biçimde tartışılan "iki-sınıflı bir toplum" olarak Sovyet Rusya kuramının ve genç onun olan eski yönetici "toprak ağası burjuva bloku"nun yerini "bir işçi-köylü bloku"nun almış olduğu yolundaki anlayışının başlangıcı oldu. (74) Her iki anlayış da onun ülke içine yönelik programı bakımından önemli olacaktı.

Lenin gibi, Buharin de o zamanlar Bolşevik ekonomik politikanın asıl çerçevesini ve ülkenin sosyalizme doğru ilerleyebileceği toplumsal dengenin koşullarını NEP'te görmeye başlamıştı. Buharin, Lenin ve Trotsky'nin NEP'in uygulanmasının taktik nedenlerini vurguladıkları 1922 Kasımındaki Dördüncü Komintern Kongresine kendi görüşlerini sundu. NEP, diyordu,

> *yalnızca bir stratejik geri çekilme değil, büyük bir toplumsal örgütsel sorunun, yani, rasyonalize etmemiz gereken ve rasyonalize edemediğimiz üretim alanları arasındaki karşılıklı ilişki sorununun çözümüdür. İçtenlikle şunu söyleyeceğiz: Her şeyin örgütlenmesini hatta, köylülerin ve milyonlarca küçük üreticinin örgütlenmesini bile- üstlenmeye kalkıştık ekonomik rasyonalite açısından ise bu bir çılgınlıktı.* (75)

Birkaç hafta sonra, kendisinin yeni düşüncelerini yürürlükteki

parti duygularıyla üstü kapalı bir biçimde karşı karşıya getirdi; "Partinin kutsal kitaplarından biri haline gelen" *Komünizmin ABC'si* gibi, 1919 programının da, NEP tarafından eskitilmiş olduğunu ileri sürerek, yeni bir parti programı çağrısında bulundu. Ve kısa bir zaman sonra da şunu ilan etti: "Şimdi, sosyalizme nasıl geçeceğimizi görüyoruz daha önceden düşündüğümüz gibi değil, ama çok daha sağlam ve güçlü bir yolla." (76)

Yeniden düşünme sürecinde, Buharin yeni bir reformist Bolşevizmin öteki üç ilkesini de dile getirdi. Birincisi ve en genel olan parti politikası olarak, "*Proletaryanın komutası altında* iç barış"ın, iç kargaşanın yerini alması gerektiğiydi. Buradan da Rusya'da sınıf mücadelesinin artık şiddet yoluyla değil, sosyalist ekonomiler ile özel ekonomiler arasındaki barışçıl piyasa rekabetiyle, ideolojik ve kültürel cephelerde verilmesi gerekeceği savı çıkıyordu. Son olarak, 1922'de, Buharin'in tedrici bir değişim yanlısı olmasının simgesel anlatımı olan "sosyalizme büyüme" kuramı ortaya çıktı. Bunu, Komintern Kongresinde, "kapitalizmin sosyalizme büyümesine ilişkin revizyonist anlayış"dan ayırarak ihtiyat parı bırakan bir tarzda ortaya attı:

> *Görevimizi tek tek kararnamelerle, tek tek zorlayıcı önlemlerle yerine getiremeyeceğiz... uzun bir organik süreç gerçek bir sosyalizme büyüme süreci gerekecektir. Ama, onlarla bizim aramızdaki fark bu büyüme başladığı zaman ortaya çıkıyor. Herhangi türden bir devrim istemeyen revizyonistler, bu sürecin kapitalizmin koynunda zaten gerçekleştiğini savunuyorlar. Biz ise, bunun yalnızca proletarya diktatoryasıyla birlikte başladığını savunuyoruz. Proletarya eski burjuva devleti yıkmalı, iktidarı ele geçirmeli ve bu kaldıraç yardımıyla, ekonomik ilişkileri değiştirmelidir. Burada uzunca bir gelişme süreciyle karşı karşıyayız ve bu sırada, üretim ve değişimin sosyalist biçimleri çok daha geniş bir yaygınlık kazanır ve yavaş yavaş, kapitalist toplumun tüm kalıntılarının yerini alır* (77)

1923'de, köylü ekonomilerini "dolaşım süreci yoluyla" bu gelişmeye özgül bir tarzda katmış bulunuyor ve Sovyet yaşamının bir gerçekliği olarak, "*evrimci* yol"u, enerjik bir biçimde açımlıyordu. "Onyıllarca, yavaş yavaş, devlet sanayimizin büyümesiyle kooperatifçilikle, bankacılık sistemimizin etkisinin artmasıyla, binbir ara biçimle sosyalizme büyüyeceğiz." (78)

Bu kuramın 1922 Kasımı gibi erken bir tarihte ortaya çıkması, "tek ülkede sosyalizm düşüncesinin, 1923 Ekimindeki alman fiyaskosundan doğduğu izleniminin sorgulanmasını gerektirmektedir. Alman devrimi düşkırıklığının, sonuçta, Bolşeviklerin erken bir Avrupa devrimi umutlarını kırmış olduğu ve sosyalizmi yalıtlanmışlık koşullarında inşa etme düşüncesinin de ilk kez resmen Stalin tarafından 1924 Aralığında dile getirilmiş olduğu doğru olmakla birlikte, (79) Buharin'in "büyüme önerisi gerekli akıl yürütmenin daha önce ifade edilmiş olduğunu gösteriyor. Onun kuramı, sanayileşmenin (ki 1924'de başladı) çetin sorunlarıyla henüz karşı karşıya kalmış olmasa bile, Rusya'da sosyalizme doğru yol alma sorusunu ortaya atıyordu ve devrimin uluslararasılaştırılmasına hiç de bağımlı değildi. (Aynı şey Buharin'in, "gerekli ve yeterli her şeyi bulmuş olduğu, Lenin'in "İşbirliği üstüne" adlı makalesi için de geçerliydi.) Buharin belki de kendi savındaki geçerli görüşlere aykırı düşen imayı hissetmişti; Komünterndeki dinleyicilerine, bu arada hemen, "Rus sosyalizminin, başkalarıyla karşılaştırıldığında, Asyatik görüleceği"ni ve Rusya'nın ekonomik geriliğinin, "sosyalizmimizin geri biçimlerinde ifadesini bulacağı"nı belirtti. (80)

Rusya'daki sosyalizmi uluslararası devrimle karşı karşıya getirmiyordu; ama artık, birincisini sonuncusuna bağımlı da kılmıyordu. Lenin gibi, o da köylü Rusya'da Bolşevizmin geleceği için el yordamıyla bir perspektif arıyordu. Avrupa devrimi olsun ya da olmasın parti iktidarı elinde tutuyordu ve şu iki varsıdan biri olanaklı görünüyordu: Ya parti sosyalist bir toplum inşa ediyordu ya da, kapitalizmin evrimini yönetiyordu. Buharin'in 1926'da öfkeyle eğer birincisi doğru değildiyse, "o zaman, Ekim'de bir hiç için barikatlara girdik" diyordu. (81) Bu anlamda, Stalin'in gelecekteki "tek ülkede sosyalizm" sloganı, sanıldığının tersine hiç de yeni değildi.

Gerçekten de, 1924 Nisanında, Stalin'in açıklamasından sekiz ay önce, Buharin kendi "barışçıl-ekonomik-organik" sınıf mücadelesi kuramını şöyle açıklıyordu: "*Bu tür* sınıf mücadelesindeki *bir zafer* (burayı, dış düzen sorunundan soyutluyoruz) sosyalizmin nihai zaferidir." (82) 1920'lerdeki tartışmaların çoğu da, böyle bir soyutlamaya izin verilip, verilemeyeceği çevresinde dönüp durdu.

Buharin'in dış dünya üstüne görüşleri de 1921-1923 arasında değişikliğe uğradı, ama bu değişiklik, iç konulardakinden daha az keskin olan bir değişiklikti. Haziran 1921'de Avrupa kapitalizmine yöneltik doğrudan saldırının tamamlanmış olduğu sonucuna- Zinovyev ve Radek'le birlikte- varmakta gönülsüz olan Buharin, ön toplantılarda, Lenin'in, Üçüncü Komintern Kongresinde birleşik cephe taktiklerini ileri sürme önerisine, kısa bir süre karşı çıktı. Aralıkta, Avrupa kapitalizminin kendi bunalımını aştığı yolundaki tezlere halâ karşı çıkıyor, ancak bunun ötesine geçen bir muhalefet de yapmıyordu. 1922 ve 1923 başlarında, Avrupa devriminin "yavaşlayan tempos"nun, devrimin "birkaç yıl" uzakta olduğu anlamına geldiğini kabul ediyordu; bununla birlikte, kapitalizmi "ekonomik kaos, toplumsal kaos, ideolojik kaos" durumunda göstermeyi de sürdürüyordu. (83) Bu bakış açısı duygusal bir solculuktan kaynaklanmıyordu (Dördüncü Komintern Kongresinde, Sovyetler Birliği'nin "bir burjuva ülkeyi, bir başka burjuva ülkenin yardımıyla ezmek üzere, o ülkeyle askeri bir ittifak oluşturmaya yeterince hazır olduğunu bildiren -ve ortalığı karıştıran- da Buharin'di.) (84) Bu, herhalde daha çok, onun devlet-kapitalizmi anlayışı -ancak bir dünya savaşı karşısında hassas olabilecek olan eskisinden daha güçlü bir Avrupa kapitalizmi- açısından istikrarlı oluşunu taşıdığı anlamla ilişkiliydi.

Onun düşünce sistemindeki yeni öğe "dünya köylülüğü" idi. Ulusal sorun konusundaki "aptalca" konumunu terk eden ve Sovyet Rusya'nın, "tüm ezilen ve sömürge halkların, köylü sınıfının, küçük burjuvazinin, vb." savunucusu olduğu önermesini benimseyen Buharin, Rusya'da işçi ve köylüler arasındaki oranın dünya çapında bir olguyu yansıttığını keşfetti. (85) Nisan 1923'de, 12. Parti Kongresinde, Doğu'daki ulusal hareketlere en fazla ilgi duyan Bolşevik

önder olarak ortaya çıktı. Lenin daha önce bu yöne işaret etmişti ve Buharin de, onu çoşkulu bir biçimde izledi. Buharin'in "en derin devrimci mayalanma döneminde bulunan bütün Doğu dünyası"nın ülke ülke ayrıntılı bir çözümlemesini de içeren, uluslararası devrim üstüne kongre raporu, uyanmakta olan sömürge köylülüğünü, dünya kapitalizmine karşı batı proletaryasıyla birlikte ilerleyen, "muazzam bir devrimci piyade rezervi" olarak sunuyordu. Onun imgeleminin yansıtmaya çalıştığı biçimiyle, Rus *smychka*'sının dersleri uluslararasıydı: "Eğer durum evrensel boyutlarda kendi tarihsel ölçeği üzerinde incelenirse, büyük sanayi devletlerinin dünya ekonomisinin *kentleri*, sömürgeler ile yarısömürgelerin de, onun *kırsal alanı* oldukları söylenebilir." Ulaştığı vargı açıktı: "*Dünya 'kenti'nin devrimci proletaryası ile dünya 'kırsal alanı'nın köylülüğü arasında, büyük bir birleşik cephe.* Tarih, geriye döndürülmez bir biçimde bu yola girmişti." (86) Bundan kısa bir süre sonra, Avrupada istikrarın bir gerçeklik olduğunu kabul ettiği zaman da, bu imge onun, gözden geçirilmiş uluslararası devrim kuramının ekseni durumuna geldi.

Buharin 1923'de, yeniden düşünme sürecinin tamamlanmaya yakın olduğunu, kendi yanılsamalarının da bir yana bırakılmış olduğunu ima ederek, artık "kundak"ta olduğu zamanlardakinden farklı düşündüğünü belirtti. (87) (Kimileri, hemen onun bir dizi yanılsamasını, başka bir dizi yanılsamayla değiştirmiş olduğunu ileri süreceklerdi.) Bu değerlendirme bizlere, savaş komünizmi bittiği ve NEP başladığı zaman, onun yalnızca 32 yaşında olduğunu da hatırlatmaktadır. Bu yaş devrimcilerle dolu bir dönem için fazlaca genç bir yaş değildi; ama görüşlerinin henüz sağlam ve sarsılmaz bir duruma gelememiş olması bakımından da yeterli bir yaştı. O sıralarda, Buharin, ne iç, ne de dış sorunlar konusunda, partili karşıtlarının yeni-poyülizm diye karalayacağı yeni kuramları ve programları tam olarak geliştirebilmiş değildi. Ama 1923'de iktidar için verilen mücadeleye bu sorunlar da katıldığında, kendisi için ayrı bir yönelim geliştirmiş bulunuyordu. Dolayısıyla, müttefiklerini de buna göre seçecekti.

1920'lerin başlarında Politbüro bir koalisyon hükümeti biçimindeydi ve bu tür pek çok düzenleme gibi, bir bunalım zamanında işe yarayabilir; ama tehlike geçtikten sonra da istikrarsız olurdu. Mayıs 1922'deki ilk felç gelene kadar Lenin'in eşsiz otoritesi bu koalisyonun birbirleriyle çatışan üyelerine birliği andıran bir görüntü veriyordu; felç geldiği zaman da, Politbüro çoğunluğunu ve kaçınılmaz olarak da, *primus inter pares** payesini elde etmek için sessiz bir mücadele başladı.

1922 sonlarında, daha ünlü olan Trotsky'ye karşı, bir Zinovyev, Kamenev ve Stalin üçlü yönetimi (triumvira) kuruldu. İlk başta, bu çekişmenin altında, politika değil, kişisel düşmanlıklar ve "biyografik incelemeler" yatıyordu. (88) Zinovyev ve Stalin, Trotsky'ye yukardan bakıyor ve ondan çekiniyorlardı; partiye, onun geçmişteki Menşevizmini ve potansiyel Bonapartizmini hatırlatacak olan, kimi "fısıltı kampanyaları"nı kışkırttılar. Kendisi de biyografik siyasetin üzerinde yer almayan Trotsky, oyalandı, uzlaştı ve kendi politik geleceğini inanılmaz bir başarısızlıkla savundu. 1923'de, etkili iktidar kaynaklarından yalıtlandırılmıştı. Bu yılın sonlarında, parti içi demokrasinin savunucu ve artık Stalin'in başını çektiği parti bürokrasisinin ve sekreter atama sisteminin baş eleştirmeni durumuna gelerek, saldırıya geçti. (Parti içindeki merkezi otoritenin alt ve üst organların seçilmesiyle bağdaştırılmasını öngören, ilk başlardaki "demokratik merkeziyetçilik" doktrini iç savaşın sonucunda, büyük ölçüde katı bir otoriter sistem durumuna gelmişti.) Ancak, Aralıkta ve Ocak 1924'de görünür bir biçimde yenildi ve otoritesi daha da azaldı. Daha sonra yeniden muhalefet saflarında ortaya çıkmakla birlikte, Trotsky gerçek politik fırsatı elinden kaçırmıştı. (89)

Buharin, Lenin'in mirası için verilen bu mücadelenin açılış raundunda yarışmacı değildi. Desteğini koşulsuz olarak üçlü yönetime vermiş olduğu 1923 Aralığına kadar geçen sürede, bir "barıştırıcı" olmak özlemiyle, her iki fraksiyonla da bağlantı kurmadı. Bolşevik oligarşideki konumu anormaldi. Kıdemli üyeler onu, yaş ve kıdem bakımından acemi olarak görüyorlardı. Partinin sevgili çocuğu diyordu Zinoviev ondan söz ederken; Lenin de, Buharin'i ve Piata-

* Latince; Eşitler arasında birinci -çev.

kov'u karakterize ederken, "(en genç güçler arasında yer alan) en seçkin güçler diyordu" (90) Ama 1919-1924 yıllarında Buharin, Politbüronun resmen yalnızca bir aday-üyesi olmakla birlikte, yurt içindekiler ve dışındakilerce Lenin, Trotsky ve üçlünün yanısıra, patinin altı "büyük" önderinden birisi olarak tanınıyordu. 1922'de, yabancı bir komünist ziyaretçi, ondan, "Lenin'in nihai ardılı olarak" söz edildiğini bildiriyordu. (91)

Haber yanlıştı, ama Buharin'in partideki önemini de doğruluyordu; tıpkı, Lenin'in felç olmasından sonra onun Politbüronun asıl üyesi olarak işlev görmesinin ve sonra da, Lenin'in yerini devralmasının doğruladığı gibi... Onun saygınlığı, sahip olduğu güçlü mevkilerden çok (*Pravda* editörlüğü de önemli olmakle birlikte), Bolşevizmin kuramsal alandaki sesi olarak kazanmış olduğu şöhrete, partideki ve Komintern'deki büyük kişisel popülaritesine ve parti gençliği arasındaki "muazzam otorisi"ne dayanıyordu. (92) Sonuç olarak, o oligarşinin birbirleriyle yarışan üyelerinden herhangi birisi için dolaysız bir tehdit değil, değerli bir pontasiyel bağlaşıktı.

Sendika tartışmaları sırasında, ölkeli bir anda, Lenin, Buharin'i, üzerine "herhangi bir demagog"un istediği şeyleri yazabileceği "yumuşak bir balmumu"[1] olarak tanımlamıştı. Söz konusu "demagog" olan Trotsky de birkaç yıl sonra, Buharin'in Stalin'le ittifakını açıklamak için bu yorumu yineledi. Yakışıksız da kaçsa, O zamandan başlayarak, bu niteleme alışılmış bir söz oldu. Buharin 1923'e kadar politik şayamın da tek başına ve büyük ölçüde bağımsız kalmıştı: Göçmenlikte tek başınaydı, 1917'de genç solun önderiydi, 1918'de Sol Komünistlerin başıydı ve 1920-1921 de, Lenin ile Trotsky arasındaki nafile bir "tampon" durumundaydı... Partinin önde gelen önderlerinden hiçbiri Lenin'e bu kadar sık karşı çıkmamıştı. Çeşitli fraksiyon çekişmelerinde, yalnızca bir kez bir başka Politbüro üyesiyle aynı saflarda bulunmuş (sendikalar tartışmasının ikinci evresinde Trotsky ile) her defasında tutumu kişiliklere göre değil, konuya göre belirlenmişti. Bu yüzden 1922-1923'de üçlüden ve Trotsky'den bağımsız bir yol tuttırma çabası, karakteristikti. Bir kez daha tek başınaydı, ama bu kez kendisini destekleyen kimse yoktu... Aralarında Osinski, Smirnov, Piatakov ve Preobrazhens-

ki'nin de bulunduğu kişisel dostları ve eski politik müttefikleri, şimdi, çeşitli yollardan yeni politikaların eleştirmenleri durumuna geliyor ve -Moskova'nın bir kez daha örgütsel güç sağlayacağı- muhalefete geçiyorlardı. (93)

Bu sırada Buharin'in yakın olduğu herhangi bir kıdemli Bolşevik varsa, o da felçli Lenin'di. 1922'de aralarında alışılmamış ölçüde sıcak bir dostluğun var olduğunu gösteren kanıtlar ufaktır, ama önemlidir. Doğal olarak devlet-kapitalizminin ve proleter kültürün anlamı gibi, ikincil konulardaki ve ayrıca, daha önemli iki noktadaki anlaşmazlıklarını sürdürüyorlardı. Bunlardan ilki Buharin ile Radek'in, Avrupa'da birleşik işçi eyleminin olanaklarını ortaya çıkarmak için, üç sosyalist enternasyonalin Berlin'de yapılacak bir konferansına giden komintern delegasyonuna başkanlık ettikleri 1922 Nisanında ortaya çıktı. Toplantıda, sosyal demokratlar, Bolşevik hükümetin, Haziranda "terörizm" ve "karşı-devrim"den açıkca yargılanmaları gerekecek olan Sosyalist Devrimciler'i idam etmeyeceği yolunda söz vermesi koşulunda ısrar ettiler. Buharin ve Radek de bunu kabul ettiler. Lenin, bu sözün tutulacağını bildirmekle birlikte, bu ödünü "şantaj"a boyun eğme olarak kabul ederek derhal protesto etti. Şiddetli bir şekilde bölünmüş olan Politbüro uzlaştırıcı bir çözüme vardı: Ölüm cezası, yeraltındaki Sosyalist Devrimciler "terörist" faaliyetlerden uzak kaldıkları sürece uygulanmayacaktı. (94) Buharin ile Lenin arasındaki ikinci ve daha yıpratıcı bir anlaşmazlık da 1922 Ekiminde gelişti; bu sırada, Buharin, Stalin ve öteki Politbüro üyeleri devletin dış ticaret tekelinin gevşetilmesi önerisini destekliyorlardı. Lenin ise öfkeyle işe karıştı, Buharin'i haşladı ve öneriyi engelledi. (95)

Ne var ki, politik ayrılık onların ilişkilerinin ayrılmaz bir parçasıydı. Dostluklarını, daha önceleri de bozmamıştı; bu kez de bozmadı. Buharin özyaşamöyküsünde 1918 sonrasında Lenin'le ilişkileri konusunda şunları yazdı: "yoldaş ve bir kişi olarak, genelde ona yakın olmak gibi bir şansa sahiptim." Bu kişisel not, Bolşeviklerin biçimsel töresinde alışılmadık bir şeydi; ama aynı şey, Lenin'in 24 Aralık 1922'de yazılan "vasiyeti"nde de ortaya çıkıyordu:

Buharin yalnızca partinin en değerli ve en büyük ku-

ramcısı değildir; aynı zamanda, haklı olarak, bütün partinin gözdesi olarak kabul edilmiştir; onun kuramsal görüşleri, ancak çok büyük bir kuşkuyla, tümüyle Marksist olarak görülebilir, çünkü, bunlarda skolastik bir şeyler vardır (o diyalektiği asla incelememiştir ve sanıyorum ki, tam olarak da asla anlamamıştır). (96)

Önderin, Buharin'i hem partinin en değerli kuramcısı, hem de diyalektikten anlamayan birisi olarak yansıtan, görünüşte çelişkili bu değerlendirmesi çeşitli yorumlara açıktır. Bu değerlendirme, Lenin'in, 1920-1921 yıllarındaki sendikalar tartışması sırasında Buharin'in güvenilmez politik rolü olarak gördüğü şeyi ima ediyor olabilir. Ya da yalnızca, Buharin'in "sosyoloji" açısından küçümsemiş olduğu Hegelci ve Marksist felsefi diyalektiğe Lenin'in tutkulu ilgisini (o bu konuyu yoğun bir biçimde "incelemişti") yansıtıyordur. Ne var ki, hepsinden önemlisi, Lenin'in, kişi olarak Buharin'le ilgili alışılmadık yargısıydı ve bu yargı onun "vasiyeti"nde bir kişi için böylesine lehte olan tek değerlendirmeydi. Buharin'in partide yaygın bir biçimde sevilmesinden çok, onun Lenin'in "gözdesi" olarak sahip olduğu konumdan söz ediyordu.

Bu, Lenin'in 1922 başlarında, aralarındaki ilişki konusunda yazdırmış olduğu söylenen mektuba ilişkin olarak aktarılanlara daha da büyük bir güvenilirlik vermektedir. Buharin 1921'de hastaydı ve yol boyunca, Lenin farklı kişilere, onun adına kaygılandığı çeşitli notlar yazdırdı. Birisinde şöyle deniliyordu: "N.I. Buharin'in sağlığını *gözden geçirmek* için *en iyi* doktoru gönderin... ve sonuçları bana bildirin." Doktorlar Buharin'in Almanya'da tıbbi tedavi görmesini önerdiler, ama Buharin vize alamadı. Bu noktada, Lenin, anlatıldığına göre, Almanya'daki Sovyet elçisi Krestinski'ye yazarak, ondan şu tür şeyler söyleyen bir mesajla Şansölye Wirth'a başvurmasını istedi: Ben yaşlı bir adamım ve çocuğum yok. Buharin benim için bir oğul gibidir. Ve kişisel bir lütuf olarak Buharin'e vize verilmesini ve Almanya'da tedavi olma fırsatı tanınmasını rica ediyorum." (97) Ve vize verildi.

Resmi kaynaklarda varlığına ilişkin yan kanıtlar bulunabilecek olmakla birlikte, (98) bu mektupun varlığı onaylanmamıştır. Ancak

bu iki adamı birbirlerine baba-oğul sevgisini andıran bir şeylerin bağladığı ve bunun, özellikle Lenin'in yaşamının sonuna doğru apaçık olduğu ortadadır. 1922'nin ikinci yarısında, hasta önder Gorki'deki köşesine çekilmişken, onu sık sık ziyaret eden biricik Politbüro üyesi Buharin'di. Daha sonraları, "Lenin kendisini görmem için beni çağırır" doktorların yasakladığı politik konuları tartışmak üzere "elimden tutup bahçeye götürürdü" diyerek, bu günleri hatırlayacaktı Buharin. Birlikte, "lideroloji"den ve Buharin'in hemen bir vasiyet olarak yorumlayacağı, Lenin'in son makalelerinden söz etmişlerdi. NEP üstüne görüşleri de artık birbirlerine benziyordu ve açıktır ki, "mezarın kıyısındaki" bu güven, Buharin'in 1924'den sonra Lenin adına konuştuğu yönündeki inancını güçlendirmiştir. (99) Bu karşılaşmaların büyük bir politik önemi yoktu; bunlar daha çok, Buharin'i, yaşamını sürdürmekte olan bir önderin yerini almak için oligarşinin kıdemli üyeleri arasında sürüp giden yakışıksız bir mücadeleye büyük bir olasılıkla tiksintiyle bakmaya yöneltmiş olan, duygu dolu kişisel anlardı.

Nisan 1923'de yapılan 12. Parti Kongresinde, Leninizmin ve "eski Bolşevizm"in mirasına sahte bir sofulukla sahip çıkan üçlüden uzaklığı dramatik bir biçimde ortaya çıktı. 1922 sonbaharından başlayarak, Stalin ile, Gürcistan Cumhuriyeti'nin yeni kurulmuş Sovyetler Birliği'nin federe yapısına katılış mekanizmasını protesto eden bir grup hoşnutsuz Bolşevik önder arasında sert bir mücadele verilmekteydi. Lenin 1922 yılının Aralık ayına kadar Stalin'in planını desteklemişti. Ancak 1922 Aralığında, genel sekreterin temsilcilerinin, hoşnutsuzlara zalim bir biçimde keyfi davrandıklarını ve onların seslerine kulak vermediklerini keşfetti. Ve birdenbire tutumunu değiştirdi. "Vasiyet"ine düştüğü 4 Ocak 1923 tarihli bir notta, Stalin'in, kendisine çok büyük bu iktidar teslim edilemeyecek ölçüde "çok kaba" olduğunu açıkladı ve onun genel sekreterlikten alınması için çağrı yaptı. Gürcülere de, "bütün ruhumla sizinle birlikteyim" diyen bir haber gönderdi ve bu "Büyük Rus Şovenizmi"ni reddeden bir dizi not hazırladı. Notları Trotsky'ye göndererek, ondan Gürcü muhaliflerin savunulmasını üstlenmesini istedi. Trotsky aniden, örgütsel güç için bel bağladıları adamı yıkarak üçlüyü arkadan vuracak bir silaha kavuşmuştu. Ama o uzlaşmayı ter-

cih etti: Onikinci Kongrede, boş pişmanlık jestleri karşılığında, bir sessizlik kumpası içinde Stalin, Zinovyev ve Kamanev'e katılmaya razı oldu. (100)

Yalnızca tek bir Politbüro üyesi, Buharin, sessiz kalmayı reddetti ve kendilerini dikkatlice kotarılmış bir "yerel şovenizm" suçlamasının kurbanları olarak bulan mahkum edilmiş Gürcüleri savunmak için kongrede ortaya atıldı. Onların davasına yönelik sempatisi ve onlardan yana yapmış olduğu müdahale daha 1922 Ekiminden beri biliniyordu. (101) Şimdi de, Lenin'in istediği yönde davranan Trotsky değil, o olmuştu. Stalin'i ve Zinovyev'i isim vererek eleştirerek ve Lenin'in hasıraltı edilen notlarından çok dolaylı bir biçimde söz ederek, "yerel sapkınlar"a karşı yürütülen resmi kampanyayı bir düzenbazlık olarak niteledi. Lenin neden yalnızca Rus şovenizmine karşı uyarıda bulunmuştu? Çünkü, "ana tehlike" buydu. Ve "eğer Lenin yoldaş burada olsaydı, Rus şovenistlerinin payını öyle bir verirdi ki, bunu on yıllarca hatırlarlardı." Buharin, iki gerekçeye dayanarak bu sağır meclise çağrıda bulunuyordu: Birinci olarak, Sovyet milliyetleri esasta köylü bölgelerinde yer alıyorlardı ve merkeziyetçi baskı *smychka*'yı tehdit ediyordu. İkincisi, bu sorun uluslararası önem taşıyan bir sorundu ve ancak Sovyetler Birliği'nin sömürge halklara başarılı bir biçimde çağrıda bulunması durumunda adil bir çözüme kavuşturulabilirdi. (102) Kongre'nin Gürcüleri aşağılamasından birkaç gün sonra, ölkeyle şunları söyledi:

> *Milliyetler sorununun o koskoca çekim gücünü görmeyecek olanlar, ancak tesettüllü müyoplardır Rus proletaryası ulusal ve öncelikle de köylü bölgelerin tam olarak güvenini nasıl kazanabilir?*
>
> *Birinci olarak ve her şeyden önce, Büyük Rus şovenizminin her kalınısı ya da hortlamasıyla acımasızca savaşarak.*

Yürmiler boyunca, Rus-olmayan milliyetler, onları "Doğu'nun ezilen haklarına bir köprü" olarak gören Buharin'den daha büyük pek az koruyucuya sahip oldular.

Onun bağımsız politik tutumu 1923 yılında bir kez daha ortaya

çıktı. Sonbaharda, Trotsky, gecikmiş bir biçimde, Stalin'in parti aygıtını güdümlemesine karşı, parti içi demokrasi bayrağını açtı. Buharin bu konuda da üçlüye sempati duymaz görünüyordu. 1920-1921 yıllarında işçi demokrasisini "kutsal bir slogan" yapmıştı ve büyük bir olasılıkla "liberal" olarak tanındığı için de, parti önderliği tarafından Onuncu Parti kongresinde uzlaşma sağlamak üzere seçilmişti. 1921'de hiç umursamadan şu alaylı sözleri söyleyen de oydu: "İnsanlık tarihi üç döneme ayrılır: Anaerkillik, ataerkillik ve sekreterlik." (104) O zamanlar, Buharin, bu tutumunun da bir sonucu olarak parti yaşamının alabildiğine bürokratikleştirilmesinin kapsamlı bir eleştirisini yapmak üzere Moskova'da bir parti toplantısında da ortaya çıktı. Alt parti organlarındaki huzursuzluğu anlıyor ve bunu parti sekreterlerinin yukarıdan atanmasını öngören işleyişe bağlıyordu. Buharin'e göre, herhangi bir parti örgütünün üyeleri toplanıyordu ve onlara "karşı olan var mı?" diye soruluyordu: "Onlar da karşı olmaktan az çok korktukları için düşünülen birey sekreter olarak atanıyor... parti örgütlerindeki seçimlerin çoğunluğu, tırnak işaretleri içindeki seçimlere dönüyor"du... "çünkü otoriyete karşı söz etmek kötü"ydü. Aynı şey, politika konusundaki "sözümona tartışma" için de geçerliydi: Başkan soror: "'Karşı olan var mı'?"; kimse karşı değildir. Önerge oybirliğiyle kabul edilir. Parti örgütlerimizdeki alışılagelmiş ilişki türü budur." (105)

Görünüşte, Buharin Trotsky'nin en olası müttefiğiydi. Ele aldıları konulardan ayrı olarak, ikisi de partinin en entelektül ve kozmapolit önderleri durumundaydılar ve mücadele başladığında kişisel ilişkileri de iyiydi. Buharin, öteki kıdemli Bolşeviklerin tersine, Tortsky'nin partide hızla yükselmesine karşı bir kıskançlık da göstermemişti; 1915'te Lenin'i onunla güçbirliği yapmaya çağırmış, 1917'de onun partiye girmesini olumlu karşılamış ve o zamandan başlayarak da, onu iftiracılara karşı savunmuştu. Üstelik Buharin, hırsı yalnızca efsanevi kibrinin gerisinde kalan, üçlünün kıdemli üyesi Zinovyev'den de hoşlanmaz görünüyordu. Bununla birlikte başlangıçta herhangi bir fraksiyonla birlikte davranmayı reddetti; bunun yerine, onları uzlaştırmaya çalıştı. Anlaşıldığı kadarıyla, tüm ardılların birleştirilmesinin olanaklı olduğunu düşünüyordu, kişisel düşmanlık ve hırsların bir yana atılabileceği yönünde safça düşün-

celere sahipti. (107) Bu yüzden de, 1923 yılının yaz aylarında ya da sonbahar başlarında, Zinovyev'in Stalin'in artan gücünü kıskanmaya başladığı sıralarda, tatildeki Bolşeviklerin Kafkasya'daki bir mağarada yaptıkları garip bu toplantıda "barıştırıcı bir rol oynadı" Bu toplantıda, sekreterliğin yerine, tepedeki üç önderin -Trotsky ile Stalin, ve Buharin, Zinovyev ve Kamanev'den birisinin- yer aldığı bir birimi getirerek sekreterliği "politize" etmek üzere bir plan ortaya atıldı. Buharin'in öteki "tampon" oluşturma çabaları gibi bu da başarıya ulaşamadı; ama bir kez daha, onun kötüye giden koşullarda dikkatle izlenen tarafsızlığını ortaya çıkarttı. (108)

O halde, parti içindeki saflaşma ayan beyan su yüzüne çıktığında, nasıl oldu da Buharin de anti Trotsky kampanyaya katıldı? Açıktır ki, *Pravda*'nın editörü olmak, bundan öte tarafsızlığı zorlaştırıyordu; Buharin Merkez Komitesinin resmi yayın organını ne kadar adil bir biçimde yürütmeye çalışsa da, kendilerinden yana bir yayın politikası izlenmesi yönünde üçlüden gelen, artan bir baskı söz konusuydu. (109) Bununla birlikte, onun üçlünün yanında saf tutması daha karmaşık bir açıklamayı gerektirmektedir. Her şeyden önce, Trotsky'nin kendi güdüleri ve hırsı kuşkuya yer bırakmayacak kadar açıktı; birdenbire demokratik işleyiş biçimlerine sarılması da, en azından daha önceleri Bolşevik önderlerin en otoriterlerinden birisi olmuş olmasından ötürü, hiç de güven verici değildi. Dahası, 1922 yılında, Lenin ondan defalarca kendisinin başyardımcılarından birisi olmasını istemiş, ama o bu öneriyi defalarca reddetmişti. (Ayrıca, Trotsky'nin Gürcistan olayındaki tutumu da, ilkelere bağlılık ve sadakat duygusu yönünden Buharin'i etkilememiş olamazdı.) Pek çokları için bu, kibirli Savaş Komiserinin kolektif önderliği küçümsemesinin bir göstergesi ve partideki en yüksek konuma ulaşma isteğinin bir kanıtıydı" ya hep, ya hiç" (110)

1923 yılının Ekim ayında, bir çoğu eski Sol-Komünist ve Demokratik Merkeziyetçi olan kırk altı seçkin Bolşevik Merkez Komitesine resmi politikaları sert bir biçimde eleştiren gizli bir muhtıra verdiğinde, Trotsky Buharin'in gözünde daha fazla kuşkuyla karşılanacak birisi haline geldi. Muhtırayı imzalayanlar arasında Trotsky'nin pek çok dostu ve taraftarı vardı ve yeni bir önderlik

için çağrıda bulunan bu belgeyi çevreleyen koşullar, Trotsky istemiş olsun ya da olmasın, ona "Trotskist" bir hava veriyordu. (111) Muhtıra, yeni bir sol muhalefetin ve parti içinde bir başka büyük bölünmenin habercisiydi: O zamana kadar, Buharin, eski fraksiyonculuğunu şiddetle mahkum etmiş ve parti içinde örgütlü muhalefeti partinin ülke içindeki istikrarına yönelmiş olan bir tehditle eşdeğer sayarak, bu doğrultudaki yeni kıpırdanmaların ısrarlı bir hasımı durumuna gelmişti. Üçlü yönetimin karşıtları, partinin o zamanki normlarını hedef alarak, bu normları Brest anlaşmazlığı sırasındaki özgür tartışmalarla karşılaştırdıkları zaman da, Buharin, 1918'de Sol Komünistler ve Sol Sosyalist Devrimciler tarafından Lenin'in tutuklanmasının tartışılmış olduğunu açıklayarak ve bunun "partinin bir bölünmeden, ülkenin de bir yıkımdan kılpayıyla kurtulduğu" bir dönem olduğunu ileri sürerek, daha önceki dönemi gözden düşürmeye çalıştı. (112) Fraksiyonculuğun bizatihi kötülük olduğunu belirtiyordu.

Bu yeni hoşgörüsüzlük, Buharin'in üçlü yönetimi desteklememe kararının ardında yatan ana nedenle ilişkiliydi: önderliğin içindeki kişisel çekişmelerin yerini, önem bakımından, geniş kapsamlı politik konular almıştı. Ülkenin genel olarak gelişme kaydetmesine karşın, 1923'ten beri ekonomik bir bunalım derinleşiyordu. Bunalımın en ayırtedici özelliği kısmen devlet sanayiinin tekelci konumundan doğan sanayi alanındaki yüksek fiyatlarla, tarım alanındaki düşük fiyatlar arasındaki (makas bunalımı adı verilen) açıklıktı. Köylülerin mamul maddelere yönelik istemi azalıyor, sanayi malları istiflenıyor, işsizlik artıyordu. Yaz ve sonbahar sırasında büyük kentlerde bir dizi tehditkâr grev gerçekleşti. Birleşik Sol'un, özellikle de Preobrazhenki ve Piatakov'un bunalıma tepkisi, parti önderliğini uzun verimli bir sanayi politikasına sahip olmamakla suçlamak ve sanayiinin, o günkü kırsal alan piyasasından oldukça bağımsız, enerjik ve planlı gelişimi istemini öne sürmek oldu. Karşılıklı konumların henüz tam olarak tanımlanmamış olmasına karşın, Preobrazhenki ve Piatakov yatırımın sermayesinin ancak merkezi palanlarına aracılığıyla ve sanayi alanındaki fiyatların tekilci bir tarzda yükseltilmesi politikasıyla biriktirilebileceği görüşünü savunuyorlardı. Bu bakımdan da, Mart ayından beri ısrarla tek bir planın ve sanayi

alanında bir "saldırı"nın açıklıkla belirlenmesini savunmakta olan Trotsky'nin görüşleriyle onlarınki arasında bir benzerlik bulunuyordu. (113)

Sol'un ekonomik alana yönelik önerileri Buharin'i anti-Trotsky kampanyaya sürükledi. Çünkü, üçlünün tarım alanındaki fiyatları yükseltme ve sanayi alınındaki fiyatları düşürme politikası, Trotsky'nin 12. Kongrede planlama ve endüstriyalizme yapmış olduğu vurguyu onaylamakla birlikte, NEP'in nihai bir parçası olarak köylülere ekonomik ödünlerin verilmesini bir kez daha onaylıyordu. Aralarında, o zamanlar sebatsız parti kariyerlerinin "köylü yanlısı" evresinde olan (bir yıl sonra geçip gidecekti bu evre) Zinovyev ve Kamanev'in de bulunduğu çoğunluğun resmi tutumu, refah içindeki bir köylü ekonomisinin ve kırsal alandaki piyasanın genişlemesinin, sanayi alanında gelişme sağlamanın önkoşulu olduğu yolundaydı. Bu da, Buharin'in NEP ve smychka anlayışına tam olarak dek düşüyordu. (114) Anti-Trotsky kampanyaya yazın alanında yapmış olduğu önemli bir katkıda da, muhalefetin öteki suçlamalarını taktik hileler olarak bir yana bırakarak, ekonomik politikayı belirleyici sorun olarak nitelendirmişti. Ona göre, muhalefet gerçekten de, "kağıttan" bir plana ve "sanayinin diktatoryasına" dayandırılmış ekonomik programını gerçekleştirmeye çabalıyordu. Buharin, Trotsky ve taraftarlarının "sapma"sının, Lenin'in işçi-köylü blokunda ilişkin "yeni" öğretisini kavramadaki yetersizliklerinden kaynaklandığını öne sürüyor ve şöyle söylüyordu: daha uzunca bir süre sıska bir köylü atına binmeliyiz, sanayimizi *ancak böyle* kurtarabilir ve proletarya diktatoryası için sağlam bu temel sağlayabiliriz. *Şimdiki* anlaşmazlığın kaynağında bu yatmaktadır." (115)

"İnsanların bu mücadelesinin ardında politik eğilimlerin mücadelesinin bulunduğu"na karar vermiş olan Buharin, gerçekte kendisinin de, muhalefetin parti yaşamının bürokratikleştirilmesiyle ilgili meşru yakınmaları olduğunu bildiği şeye gözlerine kapatarak, belirleyici konu olarak gördüğü duruma göre hareket etti. NEP'le ilgili anlayışı ve Sol'un ekonomik alana yönelik önerileri açısından belki başka bir seçeneği de yoktu. Ama beş yıl sonra, Stalin'in elindeki mekanizma kendisine yöneltildiği zaman, o da, kendisinden önceki

Zinovyev ve Kamanev gibi, Trotsky'nin 1923'teki suçlamalarını aynen yineleyecekti. Eski Bolşeviklerin trajedisi kısmen burada yatmaktadır: Bir entrikacı onların tümünü birden ortadan kaldırmak üzere iktidarı yavaş yavaş eline geçirirken, onlar yedi yıl boyunca kendi aralarında ilkeler konusunda savaşıp durdular. Bununla birlikte, Buharin'in üçlü yönetime vermiş olduğu destek koşulsuz da değildi. Muhalefete karşı tek önemli polemiği olan, 28 Aralık 1923'de başlayıp *Pravda*'nın beş sayısı boyunca yayımlanmış devasa makalesi, dikkati çekecek bir biçimde, kendi adıyla değil, "Merkez Organ'ın Yazı Kurulunun Yoldaş Trotsky'e Yanıtı" başlığı altında çıktı. Makalenin yazarının Buharin olduğunun hemen anlaşılmasına karşın, böyle bir şeyin tercih edilmesi onun bu mücadeleye kişisel olarak karışmama yönündeki tercihini yansıtıyordu. (116)

O zaman da, aynen 1924 yılının Ekim-Aralık aylarındaki ikinci anti, -Trotsky kampanyada ve onu izleyen birleşik sola karşı kampanyada bir kez daha yinelemiş olduğu gibi, "hiçbir kişisel değerlendirmeye, kişisel sempati ya da antipatiye" yer vermediğini belirtti. Makalenin kendisi de insafsız demogjik pasajlara sahip olmaktan kurtulmamış olmakla birlikte (her birini aslında kendisinin de işlemiş olduğu, Trotsky'e ilişkin fraksiyonel günahları hevesle sayıp döküyordu), Zinovyevcilerin, Buharin'in "faul kokan" diye nitelendirdiği saldırıyla kesin bir karşıtlık içindeydi. (117)

Daha da önemlisi, Zinovyev ve Kamanev'in Trotsky'nin parti önderliğinden uzaklaştırılması, hatta tutuklanması istemine defalarca karşı çıktı. (118) Onun bu ölçülü tutumu, Trotsky ile ilişkilerinin büsbütün kopmasını engelledi ve 1926 başlarında yeniden kısa ömürlü dostça bir "kişisel ilişki" kurdular. (119) Ne var ki, 1923 yılında olduğu gibi bu ilişki de, kısmen Buharin'in politikasının şimdi artık onun Bolşevizmin "tarihi rolü"ne ilişkin yeni görüşü tarafından etkileniyor olması nedeniyle, sonuçsuz kaldı.

21 Ocak 1924'de, Lenin öldü ve onun kişiliğinin, sözlerinin fetişleştirilmesi de yoğun bir biçimde başladı. Artık Sovyet politikasının niteliği ilelebet değişmişti. "Leninizm" yalnızca eğitim kurumlarında öğretilen bir ders olmakla kalmadı, aynı zamanda, her türlü

politik önerinin bağlı olmakla yükümlü bulunduğu, gönderme yapılmak zorunda olunan büyük ölçüde tanımlanmamış bir Kutsal Kitap haline geldi

Aralarında kimileri bu kültün daha papazca ve putperestçe olan belirtilerine karşı itiraz yöneltmiş olsalar da, tüm Bolşevik önderler ortaya çıkmakta olan kültü şu ya da bu düzeyde geliştirdiler. (Buharin "ortodoks Leninizmi" hararetle övmekle birlikte, Lenin'in mumyalanması ve lahidinin sürekli olarak teşhir edilmesi planını protesto etti ve Marx'ın kalıntılarının Rusya'da gömülmek üzere mezarından çıkartılması yolundaki benzer bir öneriyi de, "partide... bir yerlerden garip bir koku geliyor" sözleriyle karşıladı.) (120) Lenin'in ölümünü izleyen birkaç ay boyunca, politik ayinin bir bölümü biçiminde, her ardıl Lenin'i ve Leninizmi resmi olarak onun boyunca anma ve bunu yaparken de, kendi bağlılığını, itimatnamesini sunma fırsatını buldu. Buharin de parti kuramcısı olma konumuna yakışır bir biçimde, 17 Şubatta Komünist Akademi'ye Lenin'e ilişkin düşüncelerini sundu. "Bir Marksist Olarak Lenin" başlığını taşıyan bu konuşma, evrimci kuramıyla Lenin'in son yazılarını bağdaştırma yönündeki ilk açık girişimi oldu. (121)

Görünüşteki amacı, "bir kuramcı olarak yoldaş Lenin'in yetersiz bir biçimde değerlendirilmesini" düzeltmekti. Bunu yapmak için de, Marksizm tarihini üç döneme ayırdı: Marx'ın ve Engels'in radikalizmi; "sonraki kuşağın Marksizmi", yani "Marksist simgelerini koruduğu, ama devrimci ruhun uçup gittiği İkinci Enternasyonal reformizmi" ve son olarak da, Marx'ın öngöremeyeceği sorunları ele aldığı, ama bu arada radikal "metodolojisiyle" Marx'a "tam bir dönüş" yaptığı için özgün doktrinin zenginleştirilmesi anlamına gelen "Leninist Marksizm" evresi. Buharin (kısmen kendini küçümseme pahasına) emperyalizm, ulusal sorun, sömürge sorunu, burjuva ve proleter devlet, işçi köylü ittifakı ile ilgili çalışmalarını Lenin'in önemli kuramsal katkıları olarak yansıttı. Lenin'in yapıtlarının "en iyi sayfalarının" köylülükle ilgili konular üzerine yazılmış olanlar olduğuna ilişkin iddiası birkaç kaşı havaya kaldırmış olsa bile, o zamana kadar söyledikleri hiç kimsenin itirazıyla karşılaşmadı. (122)

Onun karşıtları daha sonraları, Leninizmin sona erdiği ve Buharinizmin başladığı yer olarak, "V.İlyiç'in tasarlamış olduğu ve üstünde çalışmamız gereken temel kuramsal sorunlar" üzerine yazılmış son bölümü seçtiler. İtiraz edilemeyecek değerlendirmelerin arasına, Buharin'in görüşlerini gözden geçirmesinin getirdiği iki temel kuramsal yenilik sıkışmıştı: Sovyet Rusya "*iki sınıflı bir toplum*" du (bu, onun seminer öğrencilerinden birisine atfettiği düşüncenin kamuoyuna ilk kez yansıtılışıydı) ve NEP Rusya'sı "organik gelişme dönemi"nden ve "ekonomik biçimlerin evrimci mücadelesi"nden geçerek "sosyalizme büyüyecek"ti. Bu görüşlerin hiçbiri Lenin tarafından "tam olarak formüle edilmiş" değildi; ama Buharin her iki görüşün de Lenin'in yazılarında, "özellikle son makalelerinden" zımnen anlaşılacağı konusunda ısrar ediyordu. Burada, Buharin 1922'de dile getirmiş olduğu bir düşünceye dönüyordu: "Sosyalizm *var olan malzeme üzerinde* kurulduğu için", "farklı tür sosyalist toplumlar" beklenmeliydi; bu görüşler onun, birkaç ay sonra ortaya atacağı, Lenin'in "özgün bir 'tarımsal-kooperatif' sosyalizmi kuramı" bırakmış olduğu savına yapılmış bu girişti.

O halde, Buharin, büyük programatik tartışmaların öncesinde bile, ülkenin sosyalizm yönünde daha fazla gelişmesinin "evrimci bir yol izlediği" ve "başka bir yol da izleyemeyeceği" önermesine bağlanmış durumdaydı. Onun NEP'le ilgili onayı ve devrimci ("katastrofik") programlara muhalefeti kuşku götürmeyecek kadar açıktı: "Burada hiçbir tür üçüncü devrim olamaz." (124) Onun reformist evrimciliği henüz halâ iskelet halinde bir kuram durumdaydı, ama Buharin gelecek iki yıl içinde onu kopsamlı bir Bolşevizm doktrinine ve Sovyet Rusya için bir modernizasyon programına dönüştürecekti.

NOTLAR

Notları kullanışlı kılmak için, çoğu başlıkları, yalnızca ilk anıldığında tam olarak; bundan sonra da, kısaltılmış, ama açık bir şekilde verine uygulamasını benimsemiş bulunuyorum. Buharin'in birçok periyodik yayınını ise, biraz daha farklı şekilde alıyorum. Bunlar ilk anıldıklarında, ya da en uygun gözüktükleri yerlerde tam olarak; daha sonra da, yalnızca çıktıkları gazete, dergi ya da derlemeye yollama yapılarak anılacaklardır. Buharin'inkiler de içinde, tüm kısaltılmış başlıklar, bibliyografyada da tam olarak anılacaklardır. (I-VIII, bölümlerde sunulan materyale ilişkin daha geniş notlar benim "Buharin ve Rus Bolşevizmi 1888-1927" başlıklı doktora tezimden -Columbia Üniversitesi, 1969- elde edilebilir.)

Ayrıca, notlarda aşağıda kısaltma ve simgeleri de kullanıyorum;

BSE Bol'shaia sovetskaia entsiklopediia (1. 1.bsk.,; 66 cilt; Moskova 1926-74)

Inprecor International Press Correspondence

MSE Malaia sovetskaia entsiklopediia (anılan baskı)

PSS V.I. Lenin, Polnoe sobranie socbinenii (5. bsk.,; 55 cilt Moskova 1958-)

PZM Pod znamе nem marksizma

Socb. V.I. Lenin, Sochineniia (3bsk., ed.; 30 cilt; Moskova, 1928-37)

T- Trotsky Arşivleri yayınlanmamış materyal, Houghton Library, Harvard Üniversitesi)

VKA Vestnik kommunistic heskoi akademii

ÖNSÖZ

(1) Doktora tezime ek olarak, Buharin incelemeleri iki monografi ve yayınlanmamış iki doktora tezini içeriyor: Peter Knirsch, *Die ökonomischen Anschauungen Nikolaj I. Bucharins* (Berlin 1959); A. G. Löwy, *Die Weltgeschicbbte ist das Weltgericht. Bucharin: Vision des Kommunismus* (Vienna, 1969); John E.Flaherty, "Nicolas Buharin'in 1929'a dek Politik Kariyeri" (yayınlanmamış Ph.D. tezi New York Üniversitesi; 1954) ve Sideny Heitman, "Buharin'in Sovyet Rusya'da Komünizme Geçiş Anlayışı: Temel Görüşlerine İlişkin Bir Çözümleme 1923-1928" (yayınlanmamış Ph. D. tezi, Columbia Üniversitesi, 1963). Heitman değerli bir bibliyografya da yayınlamıştır: *Nikolai I. Bukharin: A. Bibliography* (Stanford, Calif., 1969). Ayrıca, Buharin döneme iliş-

kin daha genel incelemeler içinde de, bir ölçüde ele alınmıştır; bunlar arasında Alexander Erlich, *The Soviet Industrialization Debate, 1924-1928* (Cambridge, Mass., 1960); Robert V. Daniels, *Conscience of the Revolution: Communist Opposition in Soviet Russia* (Cambridge, 1960); N. Valentinov, *Doktrina pravogo kommunizma* (Münih, 1960); M. Lewin, *Russian Peasants and Soviet Power: A Study of Collectivization* (Evanston, İllinois, 1968); ile, E.H. Carr'ın, ciltleri bibliyografyada anılan birçok ciltlik *History of Soviet Russia*'sı sayılabilir.

(2) *The Russian Review* (Nisan 1969). p. 202.'da Warren Lerner.

(3) Isaac Deutscher, *The Prophet Unarmed: Trotsky, 1921-1929* (Londra ve New York, 1959), p. ix. Rudolf Schlesinger daha önceleri ve haklı olarak, E.H. Carr'ın çalışmasının "Trotsky-Stalin kan-davası geleneği"yle kopuşu temsil ettiğini bildirmiştir. Bkz. *Soviet Studies*, Nisan 1960, p. 393.

BİRİNCİ BÖLÜM

(1) Bu efsanenin bir başka eleştirisi için, bkz. Daniels, *Conscience*, pp. 4-8. Daniels, bunun yerine, düalistik bir Bolşevizm görüşü sunar ki, anlaşılacağı üzere buna katılmıyorum.

(2) Bukharin *Desiatyi s"ezd RKP (b). Mart 1921 goda: stenograficheskii otchet* (Moskova 1963), p. 230.

(3) M. Gaisinskii, *Bor'ba s oklonami ot general'noi linii partii: istoricheskii ocherk unutpiratiinoi bor'by posleoktiabr'skogo perioda* (2.bsk.; Moskova ve Leningrad, 1931), p.4.

(4) Öm. bkz. George F. Kennan, *Russia and the West Under Lenin and Stalin* (Boston 1960), Bölüm XVII.

(5) Yürürlükteki görüş "devrimin beyinlerinin... aynı Marksist dilden konuştuğu"nu daha iyi bilebilecek durumdaki bir eski Bolşevik, Victor Serge tarafından açıklanmıştır. *Memoirs of a Revolutionary,: 1901-1941* (Londra, 1963), p. 135. Benzer olarak, bkz. Deutscher, *The Prophet Unarmed*, p. 12.

(6) Gerçekten de, Marx'ın ekonomik kategorilerinin Postkapitalist Sovyet Rusya'ya uygulanıp uygulanmayacağı konusunda bir tartışma vardı. Bkz. *VKA*, 2. Kitap (1925), pp. 292-346.'deki tartışma.

(7) S. V. Utechin, "Bolsheviks and Their Allies After 1917: The Ideological Pattern," *Soviet Studies* (Ekim, 1958), p. 113.

(8) Bukharin, *K voprosu o trotskizme* (Moskova ve Leningrad, 1925), p 11.

(9) J. M. Thompson, *Leaders of the French Revolution* (New York, 1967), p. ix. Ya da, Amerikan örneğinden söz eden John Adam gibi: "Amerikan Devrimi'nin ilkelerinin, işlevli oldukları 13 devlet kadar çeşitli ve bir anlamda da, burada iş gören bir şeyler kadar değişik oldukları söylenebilir", Akt, Jack P. Greene, *The Ambiguity of the American Revolution* (New York, 1968), p. 2.

(10) Tersi belirtilmedikçe, Buharin'in 1905 öncesi yaşamına ilişkin bu özetleme onun kendi *"Avtobiografiia," in Deiateli soiuza sovetskikh sotsialsitichestkikh respublik i oktiabr'skoi revoliutsii* (3 cilt; Moskova, 1924-8), I, pp. 52-6.'sine dayandırılmıştır. Buharin'e ilişkin kısa Sovyet biyografik çalışmaları D. Maretskii, "Nikolia Ivanovich Bukharin" *BSE*, VIII, pp. 271-84,'i ve *MSE*, C.I (Moskova, 1929), pp. 912-15'deki N. Meshcheriakov'un; *Literaturnaia entsiklopediia*, Cilt I (Moskova 1929), pp. 631-4;'deki S.Vol'fson'un ve *MSE*, Cilt II, (2. bsk.; Moskova, 1934), pp. 173-6.'deki V. Zalezhskii'nin çalışmalarını kapsamaktadır. Başka yerlerde elde edilemeyen, Buharin'in ailesine ilişkin değerli bilgiler, şu başlık altında yeniden basılan çarlık polisi dosyalarında yer almaktadır: *Bol'sheviki: dokumenty poistorii bol'shevizma s 1903 po 1916 god byvsh. Moskovsk. Okhrannoga otdeleniia* (Moskova, 1918), pp. 186-7.

(11) *Bol'sheviki*, pp. 186-7.

(12) Louis Fischer, *The Life of Lenin* (New York, 1964), p.6.

(13) Buharin'in babası oğlunun devrimci etkinliklerini, bunları teşvik etmeksizin, hoşgörür gibi görünüyor, hatta zaman zaman, aile evinin parti toplantıları için kullanılmasına bile izin veriyordu. Bkz. Michael Futrell, *Northern Underground* (New York, 1963), p. 137.

(14)"Avtobiografiia," pp. 52-3; ve Boris I. Nicolaevsky, *Power and the Soviet Elite* (New York, 1965), p. 15.

(15) Ypsilon, *Pattern for World Revolution* (şikago, 1947), p. 62; Svetlana Alliluyeva, *Twenty Letters to a Friend* (New York, 1967), p. 31; ve Nicolaevsky, *Power and the Soviet Elite*, pp. 14-15.

(16) Morkoosha Fischer, *My Lives in Russia* (New York, 1944) p. 198. Ayrıca bkz. Nadezhda K. Krupskaya, *Memories of Lenin* (2 cilt; New York, n.d.), II, p. 112. Onun politik karikatürlerinin örnekleri de aktarılmıştır; bkz. Jules Humbert-Droz, *"L'oeil de Moscou" à Paris*, 1964), pp. 144-5; *De Lénine à Staline: dix ans du service de l'internationale communiste, 1921-1931* (Neuchatel, 1971), başsayfa ve s.129-284 öncesi; ve Gunhild Höglund, *Moskva tur ochretur: En dramatisk period i Zeth Höglunds liv* (Stokholm, 1960), pp. 39, 197, 199.

(17) "Avtobiografiia",pp. 52-4; Maretskii, "Bukharin," p. 275.

(18) "Avtobiografiia," p. 54. Gimnazyum için, ayrıca bkz. Buharin'in "Vospitanie smeny", *Kakim dolzhen byt' kommunist-staraia i novai moral': sbornik* edt. A. Barisov (2. bsk. Moskova, 1925), p.23 ve Ilya Ehrenburg, *People an Life*: 1891-1921 (New York, 1962), pp. 30-4.

(19) "Avtobiografiia," p. 54; Bukharin, "Professor s pikoi," Pravda, 25 Ekim 1928, p. 3.

(20) Maretskii, "Bukharin", p. 271; B. A. Dunaev, "V iunoshcskie gody," bkz. *Piatyi god: sbornik vtoroi*, edt. M. Miliutina, (Moskova ve Leningrad, 1926), pp. 19-32.

(21) "Avtobiografiia," p. 54.

(22) J. L. H. Keep, *The Rise of Social Democracy in Russia* (Londra, 1963), bölüm v-vii.

(23) Bukharin, *Mikhail Ivanovich Kalinin; k 60-letiiu so dnia rozhdeniia* (Moskova 1936), p. 10.

(24) Eva Broido, *Memoirs of a Revolutionary* (Londra, 1967), p. 122; Ehrenburg, *People and Life*, p. 36; N. Popov, *Outline History of the Communist Party of the Soviet Union* (2 cilt; New York, 1934), I, p. 212. Buharin ve Ehrenburg, yakın çocukluk arkadaşlarıydılar, "Avtobiografiia," p.54, Ehrenburg'un sansürlü anılarında, Buharin yalnızca "Nikolai" diye geçmektedir.

(25) Maretskii, "Bukharin," p. 275.

(26) *People and Life*, p.37.

(27) *Shestoi s"ezd RSDRP (bol'shevikov). Avgust 1917 goda: protokoly* (Moskova 1958), p. 295.

(28) *People and Life*, p.37.

(29) Maretskii, "Bukharin", p. 271; "Avtobiografiia,", p. 54.

(39) *People and Life*, p. 46. Benzer olarak, bkz. B. A. Dunaev, "V iunosheskie gody," in *Piatyi god: sbornik vtoroi*, pp. 20-1.

(31) Bu etkinlikler için bkz. Maretskii, "Bukharin," p. 271; Ehrenburg, *People and Life*, p. 39; Dunaev (yukarda anıldı, not 30), pp. 47-55; L. Shatskin, "VLKSM", *BSE*, XI p. 636; Sokolnikov'un *Deiatelli*, III, p.74'deki otobiyografisi.

(32) Maretskii, "Bukharin", p. 271; Bukharin, "Avtobiografiia," p. 54; Ehrenburg, *People and Life*, p.43.

(33) Maretskii, "Bukharin", p. 272; "Avtobiografiia," p.54.

(34) Osinskii'nin otobiyografisi, bkz. *Deiateli*, II. p. 92; Ivan Kheraskov, "Reminiscences of the Moscow Students' Movement," *The Russian Review* (Ekim 1952),

pp. 223-32.

(35)Bukharin, "Avtobiografiia,"p. 54; Osinskii otobiyografisi, *Deiateli*, II. p. 93; Maretskii, "Bukharin," p. 276.

(36) "Avtobiografiia," p. 54; Maretskii, "Bukharin," p. 272; Lenin, *Soch.*, XXII, p. 601.

(37) "Avtobiografiia," p.55; Maretskii, "Bukharin," p. 272.

(38) Leonard Schapiro, *The Communist Party of the Soviet Union* (New York, 1960), p. 101; ve Bertram D. Wolfe, *Three Who Made a Revolution* (Boston, 1959), p. 478. Ayrıca bkz. *Gody reaktsii* (1908-1910), cilt. I.

(39) Maretskii, "Bukharin," p. 272; *Politbiuro TSK VKP (b): biografii* (Moskova,1928), sayfa no. suz.

(40) Wolfe, *Three Who Made a Revolution*, p. 540; Davit Shub, *Lenin* (Garden City, N.Y., 1949), pp. 114-15.

(41) Bu olaylar biraz puslu kalmaktadır. Bu özetleme şu kaynaklara dayanıyor: "Avtobiografiia," p.55; Maretskii, "Bukharin," p. 272; ve *Bol'sheviki*, p. 187.

(42) Buharin'in 1927 öncesi kimi anıları için bkz. yukarda, not 30; editörün (Kenneth J. Tarbuck) Rosa Luxemburg ve Nikolai Bukharin, *Imperialism and the Accumulation of Capital,'e* (Londra, 1972) Giriş'inde, p.8 aktardığı Rosa Meyer-Lenin'e; Löwy, *Die Weltgeschichte*, pp. 27, 147, 149, 279; Hoglund, Moskova tur och retur, p. 49; Fischer, *My Lives in Russia*, pp. 198-9; ve D. Shub, "Iz davnykh let," *Novyi zhurnal*, No. 101 (1971), pp. 203-4. Bir başka kadının görüşü için, bkz. Claire Sheridan, *Russian Portraits* (Londra, 1921), p. 88. Polis betimlemesi için, bkz. *Bol'sheviki*, pp. 186-7.

(43) "Avtobiografiia," p. 55.

(44) Bir öğrenci dergisinde çıkan ilk makale için, bkz. Maretskii, "Bukharin," pp. 275-6; ikincisi için bkz. Bukharin, *Ataka: sbornik teoreticheskikh statei* (2. baskı.; Moskova, 1924) pp. 25-50. Politik ekonomiyi "benim en fazla aşina olduğum bilim alanı" olarak görürdü hep, Bkz. onun "O formal'nom metode v iskusstve," *Krasnaia nov'*, No. 3, 1925, p. 253.

(45) Maretskii, "Bukharin," p. 276.

(46) "Avtobiografiia," p. 54.

(47) Lenin'in çalışması için, bkz. *Soch.*, XIII. Bogdanov ve bu felsefeyi tartışma için, bkz. S. V. Utechin, "Philosophy and Society: Alexander Bogdanov," *Revisionism: Essays on the History of Marxist Ideas*, edt. Leopold Labedz (New York, 1962), pp. 117-25 ve Wolfe, *Three Who Made a Revolution*,.

(48) "A.A. Bogdanov," *Pravda*, 8 Nisan 1928, p. 3. Onların düşünsel ilişkileri, IV. bölümde yeniden tartışılacaktır.

(49) Osinskii ve Smirnov aşağıda ve başka genç Moskova'lılar da II. bölümde tartışılmıştır. Onların erken kariyerleri konusunda elde az bilgi vardır. Kimileri, Polina Vinogradskaia'nın onların dost ve çağdaşlarının, yayına zor hazırlanmış anılarda ortaya çıkmaktadır; *Sobytiia i pamiatny vstrechi* (Moskova, 1968); ve onun "Oktiabr' v Moskve," 'inde *Novyi mir*, No. 4, 1966, pp. 143-86. Bu sonuncusunda (p.163), kendi grup bağlılıklarını 1905'den başlayarak tarihlendiriyor.

(50) Lukina 1887'de doğdu, 1906'da partiye girdi ve muhtemelen 1911'de göç edene dek, Moskova örgütünde çalıştı. O ve Buharin, anlaşıldığı kadarıyla 20'de ayrıydılar. 1937'de tutuklandı; 1940'da, muhtemelen bir Sovyet toplama kampında öldü. Bkz. *Protokoly: desiatyi s"ezd (RKP)* (b) (Moskova 1933), pp. 912-13; *Vos'maia konferentsiia* RKP (b): *protokoly* (Moskova 1961) p. 296; *Soch.*, XXIX, p. 129; ve Krupskaya, *Memories*, II, p. 118. Kardeşi Nikolai için, bkz. N. M. Lukin, *Izbrannye trudy*, I (Moskova, 1960), pp. 5-12.

(51) Bkz. Osinkii'nin otobiyografisi, *Deiateli*, II, pp. 90-8; *Put' k oktiabriu: sbornikstatei vospominanii i dokumentov* (5 cilt; Moskova, 1923-6), III, p. 205; *Soch.*, XXII, p. 651; ve Bukharin, "K voprosu o zakonomernostiakh perekhodnogo perioda," *Pravda*, 7 Temmuz 1926, p..2. "Üçlü" için bkz. *Put' k oktiabriu*, I, p. 241.

(52) Ehrenburg, *People and Life*, p.50; Buharin, *Pravda* 12 Aralık 1922, p.3. Yaşlı bir parti üyesi Buharin kuşağına, "devrimle oynayan afacanlar" diye yollama yapıyordu. Akt. Ralph Carter Elwood, "Trotsky's Questionnaire," *Slavic Review* (Haziran 1970), p. 299.

(53) *Gody reaktsii* (1908-1910), cilt. I. edt. V. I. Orlov (Moskova, 1925), p. 270.

(54) Maretskii, "Bukharin," p. 273.

(55) "Avtobiografiia," p.55.

(56) Onun göçmenlik makalelerinden dördü *Ataka*, pp. 1-88'de yeniden basıldı. Bu iki kitap, ilk kez devrimden sonra tam olarak basıldı: *Politicheskaia ekonomika rant'e: teoriia tsennosti i pribyli avstriiskoi shkoly* (Moskova, 1919), çev.: *The Economic Theory of the Leisure Class* (New York, 1927); *Mirovoe khoziaistvo i imperializm* (Petrograd, 1918), çev.: *Imperialism and World Economy* (New York, 1929). İkinci kitabın kısaltılmış bir versiyonu Bolşevik derleme *Kommunist* (Cenevre, 1915), pp.4-44'de çıktı.

(57) Bkz. "Krizis burzhuaznoi kul'tury," *Pravda*, 7 Kasım 1922, p.7;'deki ve "Lenin i zadachi nauki v sotsialisticheskom stroitel'stve," *Pravda*, 20 Ocak 1929,

p.3.'deki yorumları.

(58) Maretskii, "Bukharin," p. 272; Bukharin, "Orlitsa," *Pravda* 5 Temmuz 1927, p. 1; ve Krupskaya, *Memories*, II. p. 112.

(59) Krupskaya, *Memories*, II, p. 112; Fischer, *Lenin*, p. 82; Shub, Lenin, pp. 119-20; Wolfe, *Three Whbo Made a Revolution*, Bölüm xxxi; ve Flaherty, "Nicolas Bukharin...," p. 8.

(60) *PSS*, XLIX, p. 194.

(61) Bkz. onun makalesi: "Pamiati Il'icha," *Pravda*, 21 Ocak 1925, p. 1; ve Nicolaevsky, *Power and the Soviet Elite*, p. 12.

(62) *Soch.*, XXI, p. 546, ve XXIII, p. 601; Maretskii, "Bukharin,", p. 272; *Leninskii sbornik* (33 cilt; Moskova, 1924-40), XII, p. 212; PSS, XLIX, p. 253. Buharin'in ilk makalesi *Prosveshchenie* No. 8-9, 1912'de çıktı. Lenin'in ziyareti için, bkz, Krupskaya, *Memories*, II, p. 118.

(63) *Economic Theory of the Leisure Class, pp.* 7, 17.

(64) Agy., p. 7; "Avtobiografiia," p. 55. Marjinalizmin ortadoks markizme meydan-okuyuşu için, bkz, Peter Gay, *The Dilemma of Democratic Socialism: Eduard Bernstein', Challenge to Marx* (New York, 1962), pp. 174-84.

(65) Bkz. Onun Petr Stuwe, Tugan-Baranovskii, Böhm-Bowerk ve Franz Oppenheimen üstüne, *Ataka*'da yeniden basılan makaleleri.

(66) *Economic Theory of the* Leisure Class, pp. 8, 23-32. Ayrıca, Rudolf Hilferding, *Böhm-Bawerk's Criticism of Marx*, edt. Paul M. Sweezy (New York, 1949).

(67) Bkz. Herman Duncker'in incelemesi: Inprecor, X (1930), No. 33, 607. Ayrıca, Rudolf Schlesinger, "A Note on Bukharin's Ideas," *Soviet Studies* (Nisan 1960).

(68) *Bol'shevik*, No. 10, 1924, pp. 87-9. Ayrıça bkz, Maretskii, "Bukharin," p. 279; Meshceriakov, "Bukharin," p. 914.

(69) Örneğin bkz. onun *Historical Materialism: A System of Sociology* (New York, 1925); ve "Uchenie Marksa i ego istoricheskoe znachenie," *Pamiati Karla Marksa: sbornik statei k piatidesiatiletiiiu*, 1883-1933 (Moskova, 1933), pp. 9-99. Bu son kalem, anlaşılan, onun 30'larda üzerinde çalıştığı, daha kapsamlı bir elyazmasının bir kısmıydı. Bir kaynağa göre, hapiste, yaşamının son yılında halâ bu proje üzerinde çalışıyordu. Abdurakhman Avtorkhanov, *Stalin and the Soviet Communist Party* (New York, 1959), p. 24.

(70) *Economic Theory of the Leisure Class*, pp. 8-9; 160; *Ataka*, pp. 51, 77. Çağdaş toplum kuramı ve Marksizm için, bkz. H.Stuart Hughes, *Consciousness and Society: The Reconstruction of European Social Thought*, 1890-1930 (New York, 1961),

bölüm üç; ve Bukharin, "Uchenie Marksa...," pp. 16-17.

(71) Bölüm IV'de tartışılan, onun Tarihi-Materyalizm'i büyük ölçüde, modern sosyologlarla bir karşılaşma çabasıydı. Onun Weber'e hayranlık dolu yollamaları için bkz. *Historical Materialism*, p. 178 ve birçok yerde; "Uchenie Marksa...," p.54; "Nekotorye problemy Sovremenhogo kapitalizma i teoretikov burzhvazii," bkz. *"Organizovannyi kapitalizm": diskussiia v Komakademii* (2.baskı, Moskova, 1930), p. 174; ve Nicolas J. Boukharine, *Les problèmes fondamentaux de la culture contemporaine* (Paris, 1936), p. 22.

(72) George Lichtheim, *Marxism: An Historical and Critical Study* (New York, 1962), bölüm vii.

(73) Buharin'in daha sonraki tutumu, bunların ehvenişer olduğu şeklindeydi. Örneğin, bkz. "The Austrian Social Democrats' New Programme," *The Communist International*, 15 Ekim 1926, pp. 2-6. Onlar da onu, anlaşılan, benzeri şekilde görüyorlardı. Bkz. Ruth Fisher, *Stalin and German Communism* (Cambridge, Mass, 1948), p. 279. Lenin ve Buharin'in Hilferding'e ilişkin farklı tutumları aşağıda tartılışılıyor. Öteki Bolşevikler arasında, örneğin Trotsky, Avusturyalılara ilişkin olumsuz görüş sahibiydi. Bkz. onun *My Life* (New York, 1960), pp. 206-12.

(74) *PSS*, XLVIII, pp. 242, 263, 403 n.272. Baskı sonucu, Lenin sonunda, Malinovskii'ye karşı suçlamaları araştıracak bir soruşturma komisyonu kurulmasına izin verdi. Buharin tanıklık yaptı. Lenin "kendi çelik irade zırhını büründü" ve suçlamalara inanmayı reddetti. Bkz. Buharin'in Özetlemesi, *Pravda*, 21 Ocak 1925, p. 1; Krupskaya, *Memories*, II, pp. 131-2; ve Wolfe, *Three Who Made a Revolution*, pp. 500-1

(75) *PSS*, XXV, p. 458. Çeşitli yazarlar -Leon Trotsky, *Stalin* (New York, 1941), pp. 157-8 ve Wolfe, *Three Who Made a Revolution*, pp. 581-2- Stalin'in makalesinin hazırlanmasında Buharin'in büyük rol oynadığını ima etmişlerdir. Bu görüşü temellendirecek bir delil bulamadım. Buharin ve Lenin'in ulusal sorun konusunda zaten ayrı olduklarına ilişkin, alışılmış görüşü destekleyecek bir delil de yoktur.

(76) Meshcheriakov, "Bukharin," p. 913; Maretskii, "Bukharin," p. 272; ve Bukharin, *Economic Theory of the Leisure Class*, p. 7.

(77) Pravda, 7 Temmuz 1927, p. 3. Benzer olarak bkz. *Pravda*, 21 Ocak 1925, p. 1.

(78) Olga Hess Gankin ve H.H. Fisher, *The Bolsheviks and the World War: The Origin of the Third International* (Stanford, Calif., 1940), pp. 136-7; Bukharin, *Economic Theory of the Leisure Class*, p. 7; *Soch.*, XXIX, p. 129.

(79) Bkz. Evgeniia Bosh'un anıları, Gankin ve Fisher, *Bolsheviks*, pp. 180-1; *Leninskii sbornik*, XI, p. 135; ve I. I. Mints, *Istoriia velikogo* oktiabria, I (Moskova,

1967), p. 241.

(80) *Leninskii sbornik*, XI, p. 135; Krupskaya, *Memories*, II, p. 156; ve D. Baevskii, "Bor'ba Lenina protiv Bukharinskikh 'shataniimysli", *PR*, No. 1 (96), 1930, p. 23.' de anılan Buharin'in mektubu

(81) Krupskaya, *Memories*, II, p. 156; ve "Bor'ba Lenina ...," p. 23.'de anılan Buharin.

(82) Böylece, Lenin yönergeleriyle, Merkez Komite Bürosu Buharin'e, böyle inisiyatiflere "yalnız çeşitli yoldaşlarca değil," "kolektif olarak" karar verilmesi gerektiğini açıkladı. Akt. Mints, *Istoriia velikogo oktiabria*, p. 241. Rozmirovich ve Malinovskii olayı için, bkz. Wolfe, *Three Who Made a Revolution*, pp. 548-50.

(83) Buharin'in konferanstaki konuşmaları yayınlanmadığından, onun savları sonraki, çarpıtılmış Sovyet özetlemelerinden bilinmektedir. Bkz. *Bol'shevik*, No. 15. 1929, pp. 86-8; ve D. Baevskii, "Bol'sheviki v bor'be za III internatsional," *Istorik marksist*, XI (1929), p. 38. Onun tezleri ve Baugy grubunun önergesi Ganhin ve Fisher *Bolsheviks*, pp. 187-91.'da yeniden basıldı..

(84) Batılı düşünürlerin genelde izlediği sonraki Sovyet özetlemeleri. Lenin'in, bir yıl sonra Buharin'in Bern'deki konumuna ilişkin çarpıtmasıydı. Onun mektupları için, bkz. *Bolsheviks*, pp. 241-2, 245. 1929'dan önce, Sovyet tarihçiler onların Bern'deki farklılıklarını özellikle vurgulamazlardı. Örneğin bkz. D. Baevskii, "Partiia v gody imperialisticheskoi voiny," *Ocherki po istorii oktiabr'skoi revoliutsii*, edt. M.N. Pokrovskii (2 cilt; Moskova, 1927), I, pp. 366, 444. Ne var ki, 1929'da Buharin'in düşmesiyle birlikte, onun Bern'deki konumu aşırı-solun antileninist fraksiyonculuk diye çizilmeye başlandı. Bkz. örneğin Boevskii'nin "Bor'ba Lenina...," pp.18-46,'daki ve "Bol'sheviki v bor'be...," pp. 12-48.'deki yeni yorumu.

(85) Gankin ve Fisher, Bolsehviks, pp. 174, 179, 181-8.

(86) Agy., p. 181; *Mints, Istoriia velikogo oktiabria*, p. 241.

(87) "Avtobiografiia," p. 55.

(88) Krupskaya, *Memories*, II, p. 179. tarih belirsizdir. Yalnızca Lenin'in mektupları vardır. Bkz. *PSS*, XLIX, pp. 86-8, 108.

(89) Krupskaya, *Memories*, II, p. 166; Gankin ve Fisher, *Bolsheviks*, p. 215.

(90) Maretskii, "Bukharin," p. 273; *Kalendar' kommunista na 1929 god* (Moskova ve Leningrad, 1929), p. 690; Futrell, *Northern Underground*, p. 91; PSS, XLIX, p. 108.

(91) 1915 Eylül'ünde, Buharin'in incelemesinin kısaltılmış bir versiyonu çıktı. Bkz. yukardaki not 56. Lenin bu kitap genişliğindeki elyazmasını 1915 sonlarında aldı.

Aralık 1915 tarihli, övücü bir giriş yazdı ve bununla birlikte, elyazması yayımlanmak üzere Rusya'ya gönderildi. Daha sonra, her ikisi de bir polis baskınında kayboldular. Sonunda, Buharin'in kitabı 1918'de yayınlandı, ama Lenin'in girişi ancak sonradan bulundu, ilk kez *Pravda*'da, 21 Ocak 1921, p.l'de çıktı ve İngilizce çeviriye dahil edildi: *Imperialism and World Economy*, pp. 9-14. Lenin kendi *Emperyalizm'ini* 1915 sonlarında araştırmaya başladı ve Haziran 1916'da yazmayı bitirdi. Bkz. Krupskaya, *Memories*, II, p. 175; ve Fischer, *Lenin*, p. 95. Yayınlanan baskı Buharin'in elyazmasına bir yollamayı da içeriyordu, bkz. *Soch.*, XIX, pp. 104, 463 n. 76. Lenin'in kendi çalışmasını hazırlarken Buharin'in elyazmasını kullandığına ilişkin başka delil için bkz. *Leninskii sbornik*, XXXVII, pp. 162, 188, 198.

(92) Rudol'f Hilferding, *Finansovyi kapital: noveishaia faza v razvitii kapitalizma* (3. baskı; Petersburg, 1918). Rusça ilk kez 1912'de basıldı. 1923'de dört baskı yapmıştı. 1917'den sonra antibolşevik "reformist" konumuna karşın, Hilferding'in Sovyetlerdeki emperyalizm araştırmacıları üzerindeki etkisi çok büyüktü.

(93) *Agy.*, p. 332.

(94) E. M. Winslow, *The Pattern of Imperialism: A Study in the Theories of Power* (New York, 1948), p. 159. Hilferding'in emperyalizm tartışması *Finansovyi kapital*, pp. 438-553.'in sonuç kesimiyle sınırlıydı.

(95) Borcunu tümüyle kabul ediyordu. Bkz. *Imperialism and World Economy*, pp. 36, 64, 71, 107, 123, 135, 136, 142.

(96) *Agy.*, pp. 84-5, 104, 114, 140, ve bölüm ix.

(97) *Agy.*, pp. 95, 103, 121, 133, 139, 142, ve ve *passim* Öte yandan, Hilferding militarist politikaların emperyalizmin kaçınılmaz bir sonucu olduğunu iddia etmekle birlikte, radikal politik eylemin savaşı engelleyebilme olasılığını açık bırakmışa benziyordu. *Finansovyi kapital*, bölüm xxv.

(98) *Emperyalizm*'inde, Lenin kendi emperyalizm ve sömürgecilik tartışmasını bir tekelci kapitalizm çözümlemesiyle karşılaştırır. Ne var ki, bunu kısaca ve Hilferding'e önemli eklemeler yapmaksızın gerçekleştirir. O esasta uluslararası gelişmelerle ilgileniyordu, Buharin ve Lenin'in farklı ilgilerinin bir yansıması, Lenin'in Hobson'un *Emperyalizm*'ine (1902), emperyalist gelişmelerle özellikle ilgilenen bu kitaba yaslanmasıydı. Buharin ise Hobson'u hiç anmıyordu; onun temel kaynağı Hilferding'di.

(99) *Imperialism and World Economy*, pp. 73-4, 108, 118-20, ve bölüm xiii. Terim birincil olarak, Alman savaş dönemi ekonomisiyle bağlantılı şekilde zaten kullanılmakla birlikte, Bolşevik yazarlar Marksist devlet-kapitalizmi anlayışını geliştirme onurunu Buharin'e veriyorlardı çoğu kez. Örn. bkz. Ossinskii'nin incelemesi, *Kommunist* (Moskova), No. 2, 1918, p. 24; ve L. Kristman, *Geroicheskii period velikoi russkoi*

revoliutsii (2. baskı; Moskova ve Leningrad, 1926), p. 19. Buharin "devlet-kapitalist tröstü" deyiminin türetici olduğunu ileri sürerdi. Bkz. onun *Ekonomika perekhodnogo perioda* (Moskova, 1920), p. 10.'si.

(100) *Imperialism and World Economy*, p. 129; ayrıca pp. 124-9, 148-9, 151, 155.

(101) Onun savında- alıntı ve özetler 1916 ve 1917'de çıkmakla birlikte, tam makale -yitirilen bir sonuç dı,ında- 1925'e dek yayımlanmadı. "K teorii imperialisticheskogo gosudarstva," *Revoliutsiia prava: sbornik pervyi* (Moskova, 1925), pp. 5-32.

(102) *Agy.*, pp. 6-14.

(103) *Agy.*, pp. 15-18, 21-2, 25, 27.

(104) *Agy.*, pp. 18, 28, 30.

(105) *Imperialism and World Economy*, pp. 120, 135.

(106) Öm. bkz. Maretskii, "Bukharin," pp. 276-7; Bukharin, "The Imperialist Pirate State," çev. Gankin ve Fisher'de, *Bolsheviks*, pp. 238-9; ve onun "Gosudarstvennyi kapitalizm i marksizm, "*iNovyi mir* (New York), 2 Aralık 1916, pp. 4,6.

(107) *Ekonomika perekhodnogo perioda*, bölüm i-iii ve onun "*Organizovannyi kapitalizm*," pp. 168-99.

(108) "The Imperialist Pirate State," p. 238; ayrıca *Imperialism and World Economy*, p. 129.

(109) London'un 1908'de yayımlanan romanı sosyalistler arasında iyi biliniyordu. Buharin, izleyen yıllarda buna birçok kez yollma yaptı. "Demir ökçe" deyimi ilk kez *Imperialism and World Economy*, p. 62,'de ve bundan sonra da, sık sık kullandı. London ve Orwell için, bkz. Max Lemer'in Girişi, *The Iron Heel* (New York, 1957), p. ix.

(110) "K teorii imperialisticheskogo gosudarstva," p. 31.

(111) Öteki toplumsal kurumlar, diye yazıyordu, "*birbirleriyle kaynaşma ve yöneticilerin bir örgütü haline dönüşme eğilimi taşır... Böylece, tek herşeyi kapsayan bir örgüt, modern emperyalist korsan devlet; sayısız işleviyle, dev güçleriyle, ... maddesel olduğu kadar da ... tinsel yöntemleriyle, herşeye kadir bir burjuva tahakküm örgütü ortaya çıkar...*" "The Imperialist Pirate State," p. 238.

(112) *Imperialism and World Economy*, p. 157 n. 2; "O nekotorykh voprosakh iz pervoi chasti proekta programmy K.I.," Kommunisticheskii internatsional, No. 31-2, 1928, p. 35. Sorunun başka iki konuluşu için, bkz. "K teorii imperialisticheskogo gosudarstva," p. 26; ve onun Imperializm i nakoplenie kapitala (4 . bsk.; Moskova ve Leningrad, 1929), p. 82.'i.

(113) Bu, Nazi Almanya'sı ve Stalin Rusya'sıyla bağlantılı olarak, sık sık tartışılmıştır. Örn. bkz. Frederick Pollack, "State Capitalism: Its Possibilities and Limitations," *Studies in Philosophy and Social Sciences*, IX, No. 2, 1941, pp. 200-25; ve Franz Neumann, *Behemoth* (New York, 1966), pp. 221-34. Daha sonraki Marksist devlet-kapitalizmi tanımlarının esinlendiricisi olan Hilferding ise, bu konsepti Almanya ve Sovyet Rusya bakımından reddediyordu. Bkz. onun "State Capitalism or Totalitarian State Economy?," *Verdict of Three Decades*,'si, edt. Julian Steinberg (New York, 1950), pp. 445-53.

(114) "K teorii imperialisticheskogo gosudarstva," pp. 17, 25; ayrıca *Imperialism and World Economy*, pp. 53, 119-20, 124, 164.

(115) *Imperialism and World Economy*, pp. 53-4; ayrıca pp. 87, 106-7, 119-120, 123-4.

(116) Agy., pp. 164-7; "The Imperialist Pirate State," p. 239.

(117) "K teorii imperialisticheskogo gosudarstva," pp. 30-2.

(118) Bkz. yukarda, not 91.

(119) Ki bu, her ikisinin de parti eğitim kurumlarında okuma gerektirdiğini söylemektir. Ayrıca bkz. I. I. Skuortsov-Stepanov'un, Hilferding, *Finansovyi kapital* (3. bsk.; Moskova, 1923),'ye giriş yorumu, p.v.

(120) Belirtilmesi gerekir ki, Lenin tekelci kapitalizm üstüne yorumlarında hep tutarlı değildi. Bkz. V. I. Lenin, *Selected Works* (3 cilt; Moskova, 1960), I, pp. 723-4, 728, 731,740, 781, 790, 812. Ama, onların bu noktadaki anlaşmazlığının çapı 1920'de, Buharin kendi *The Economics of the Transition Period*'unu yayımladığında açık değildi. O zamanlar şöyle yazıyordu; "Mali sermaye büyük kapitalist ülkeler içindeki üretim anaşisini ortadan kaldırır." Lenin de onu düzeltiyordu: "hayır 'ortadan kaldır'maz," *Leninskii sbornik*, XI, p. 350.Onların tekelci kapitalizm anlayışlarındaki bu farklılık, 1929'dan başlayarak, Buharin'in modern kapitalizm kuramına Stalinist saldırının özü durumuna geldi. Örn. bkz. M. Ioel'lson, "Monopolisticheskii kapitalizm ili 'organizovannyi kapitalizm'?," *Bol'shevik*, No. 18, 1929, pp. 26-43.

(121) Imperialism and World Economy, pp. 120, 144-5; ayrıca bkz. onun "Gde spasanie malen'kikh natsii?," *Novyi mir* (New York), 20 Aralık 1916, p. 4. O, örneğin, Belçika'nın süregiden bağımsız varlığının kuşkulu olduğu düşüncesindeydi.

(122) *Selected Works*, I, pp. 705, 788, 812. Buharin eşitsiz gelişmeyi tanıyordu, ama daha çok, "ekonomik farklılıkların düzeylenmesi"ni vurgulama eğilimindeydi, *Imperialism and World Economy*, p. 107.

(123) *Soch*, XIX, p. 324.

(124) Gankin ve Fisher, *Bolsheviks*, pp. 215-16.

(125) Bu belgeler yeniden basıldı: *Agy.*, pp. 219-33.

(126) *Agy.*, p. 221, *Soch.*, XXX, p. 251; ve *PSS*, XLIX, p. 214.

(127) Bkz. Krupskaya, *Memories*, II, p. 188; ve Lenin'in anlaşmazlığa karşın Buharin'le çalışmanın mümkün olduğuna ilişkin ısrarı, *PSS*, XLIX, p. 253.

(128) Aleksandr Shliafnikov ve, en azından bir seferinde, Zinoviev anlaşmazlıkta arabuluculuk yapmaya çalıştılar. Bkz. Garıkin ve Fisher, *Bolsheviks*, p. 249; ve PSS, XLIX. p. 231.

(129) *PSS*, XLIX, p. 194; ayrıca bkz. pp. 205, 246-8. Buharin'in Lenin'e self determinasyonla ilgili mektupları yayımlanmamıştır. Bunların içeriği konusunda, Lenin'in yazışmalarından ve *Soch.*, XXX, pp. 250-6.'daki bir makale taslağından bir yargıya varılabilir.

(130) Krupskaya, *Memories*, II, p. 197; Garıkin ve Fisher, *Bol'sheviks*, p. 239; ve Buharin'in Zinoviev'e, *Bol'shevik*, No. 22, 1932, p. 86.'da yayımlanan mektubu.

(131) İskandinavya'daki Buharin için, bkz. Futrell, *Northern Underground*. Buharin'in Hollanda Solu'nun programına olumlu yollamasına ilişkin, Lenin'in eleştirisi iyi bir örnekti, *Soch.*, XXX. pp. 251-6.

(132) *PSS*, XLIX, p. 194; ayrıca bkz. Lenin'in, söz-dinlemez genç Marksizlerin hoşgörülmesi -kendisinin nadiren çiğnediği bir öğüt- yönündeki çağrısı, *Soch.*, XIX, pp. 294-7. Buharin'in değerlendirmesi için, bkz. onun yayımlanmayan, ama Baevskii, "Bol'sheviki v bor'be...," p. 37.'de aktarılan mektubu.

(133) Bertram D.Wolfe, "Leninism," *Marxism and the Modern World*, edi. Milorad N. Drachkovitch (Stanford, Calif. 1965), p.51.

(134) *Soch.*, XXIX, p. 261;'de aktarılan yayımlanmamış bir mektuptan; benzer olarak, bkz. onun 1916 sonlarında yazılan ve *Bol'shevik*, No. 22, 1932, pp. 87-8.'de yayımlanan mektubu.

(135) *PSS*,XLIX, pp. 213, 220, 260; onun Buharin'e yollamaları, bir kez daha hırçıncaydı (pp. 254, 255, 283).

(136) *Agy.*, p. 222.

(137) "K teorii imperialisticheskogo gosudarstva," p. 13.

(138) Marksizmin, alternatif şekilde, deradikalize ve yeniden-radikalize edilme yollarının tartışılması için, bkz. Robert C. Tucker, *The Marxian Revolutionary Idea* (New York, 1969), bölüm vi. Buharin, bununla bağlantılı olarak, hem Höglund'u, hem de Pannekoek'i övüyordu. Bkz, "K teorii imperialisticheskogo gosudarstva," p. 30; ve Ekim 1916'da Lenin'e mektubu, *Bol'shevik*, No. 22, 1932, p. 87. Höglund'un bir dostu ve onun *Stormkloczkan* başlıklı gazetesinin bir katkıcısıydı. Bkz. *Futrell, Northern Un-*

derground, pp. 91-2; ve Marcıskii, "Bukharin," p. 273.

(139) *PSS*, XLIX. pp. 271, 278, 293-4.

(140) Bu tartışmayla ilgili çeşitli mektuplar, *agy.*, pp. 297, 478, 541 n. 378; ve *Bol'shevik*, No. 22, 1932, p. 88 n.1 ve 4.'den de açık olduğu gibi, Lenin'in kimi mektupları dâ içinde olmak üzere, yayımlanmamıştır. Ne var ki, geçiştirilen bu mektupların içeriği *Bol'shevik*'in bu sayısında (pp. 86-93) yayımlananlardan ve Lenin'in *PSS*, XLIX, pp. 306-10.'daki, 14 Ekim tarihli mektubundan anlaşılabilir.

(141) *PSS*, XLIX, pp. 293-4; ve Lenin'in *Soch.*, XIX, pp. 295-6.'de, Nota-Bene (Buharin) üstüne saldırısı.

(142) *Bol'shevik*, No. 22, 1932, pp. 86-7. Dokuz yıl sonra, özgün makalesine koyduğu bir dipnotta, Lenin'e karşı çıkma ve kendi görüşlerini yayımlama kararını açıkladı "K teorii imperialisticheskogo gosudarstva," p. 5.

(143) Bkz. Shliapnikov'un anıları, Gankin ve Fisher, *Bolsheviks*, p. 250. içinde.

(144) *PSS*, XLIX, p. 302.

(145) *Bol'shevik*, No. 22, 1932, pp. 87-8.

(146) *PSS*, XLIX, pp. 305, 306-10; *Bol'shevik*, No. 22, 1932, p. 93.

(147) "K teorii imperialisticheskogo gosudarstva," p. 32; ayrıca pp. 13, 30. Benzer olarak, bkz. *Imperialism and World Economy*, p. 166; ve *Novyi mir* (New York), 2 Aralık 1916, pp. 4, 6.

(148) *Bol'shevik*, No. 22, 1932, p. 88. Buharin'in öne sürülen anarşizmi ve Lenin'in yanlış sunumu, Sidney Ilcıman, "The Mytin of Bukharin's Anarchism," *The Rocky Mountain Social Science Journal* (Nisan 1963), pp. 39-53.'de tartışılmıştır.

(149) *Soch.*, XIX, p. 296.

(150) Aleksandra Kollontai ve Inessa Armand'a mektuplarda, *PSS*, XLIX, pp. 388, 390-1.

(151) Buharin bu bilgiyi, makalesinin 1925'de yayımlanan baskısına ekledi: "K teorii imperialisticheskogo gosudarstva," p. 5 n. 1 Onun Krupskaya'nın mesajına ilişkin özetlemesine, asla karşı çıkılmadı, 1929'da bile, Stalin "Nadezhda Konstantinovna'nın Buharin'e burada onun yazdığı şeyleri, çok muhtemelen, söylemiştir," diye düşünüyordu. Ama, diyordu Stalin, bunun tek anlamı Lenin'in *Buharin*'in görüşlerini değiştirdiğine inanmasıydı. J. Stalin, *Works* (13cilt; Moskova, 1952-5), XII, p. 82. Buharin Krupskaya kendisine söylemeden önce, ya, Lenin'in Şubat Devrimi sonrasındaki parça-buçuk yazılarından, ya da, kendisi de New York'da olan Kollontai'dan, Lenin'in düşünce değiştikliğini öğrenmiş olabilir. Lenin bunu ona, yayımlanmamış olan 17 Şubat 1917 tarihli bir mektupla iletmiş de olabilir. Bkz. *PSS*, XLIX, p. 479.

(152) *Soch.*, XXI, pp. 385, 388, 406, 411, 444 ve *passim. Devlet ve Devrim: Marksizmin Devlet Öğretisi ve Proletaryanın Devrimdeki Görevleri* başlıklı bu çalışma Lenin'in 1916 Aralık'ında bu konuda bir makale yazma kararının bir ürünüydü.

(153) Buharin'in *Imperialism and World Economy*, p. 166; ve *Ataka*, p. 268.'deki yorumlarını karşılaştırınız.

(154) Marks'ın antidevletçiliğini gözden geçiren ilk kişinin Buharin olduğu ve bu inisiyatifin Lenin'in daha sonraki formülasyonuna yol açtığı Sovyetler Birliği'nde 1929'a dek genel kabul görüyordu. Örn. bkz. *Leninskii sbornik*, II, p. 284 n. 7. Maretskii bu iddiayı 1926'daki Buharin'in biyografi taslağında -"Bukharin," pp. 276-7- yapıyordu ve bu, Buharin'in erkten düşmesinden sonraya dek değişmeden kaldı. Bkz. Baevskii, "Bol'sheviki v bor'be ...," p. 42. Ne var ki, Lenin'in Buharin'e iyi belgelendirilmiş olan borcu 1929'dan sonra bile gıptayla ve zorunlu olarak, zaman zaman kabul edildi. Bkz. *Soch.*, XIX, p. 479 n. 155. 20'lerin ortalarında, bu tartışmayı anımsar ve Lenin'in baştaki "yanlış" konumunu belirtirken, Buharin "proletarya diktatoryasının somut biçimi"ni ortaya çıkarma onurunu ona veriyordu; "K teorii imperialisticheskogo gosudarstva," p. 5 n. 1; *Ataka*, pp. 267-70. Bu sorunda, ayrıca bkz. Robert V. Daniels, "The 'Withering Away of the State'in Theory and Practice," *Soviet Society: A Book of Readings*, edt. Alex Inkeles ve Kent Geiger (Boston, 1961), pp. 113-26.

(155) "Avtobiografiia," p. 55; Trotsky, *My Life*, p. 273.

(156) Maretskii, "Bukharin," p. 273; Theodore Draper, *The Roots of American Communism* (New York, 1957), pp. 76-7; D. Shub, "Iz davnykh let," *Novyi zhurnal*, No. 102 (1971), p. 202. Örn. bkz. onunla S. Novamirskii arasındaki görüş alışverişi, *Novyi mir*, 23 Kasım, 2 ve 12 Aralık 1916. Onun *Novyi Mir* makalelerinin bir listesi için, bkz. Sidney Heitman ve Peter Knirsch, N. I. Bucharin (Berlin, 1959), pp. 19-23.

(157) *Novyi mir*, 28 Şubat 1917, p. 5; *PSS*, XLIX, p. 387; *Politbiro*, Sayfa no. yok.

(158) 20'lerde bir Amerikan devrimi olasılığı üstüne konumu bu olmalıydı.

(159) Trotsky, *My Life*, p. 273. Genel konuşulursa, Trotsky'nin, ilişkilerine ilişkin geriye-dönük özetlemesi -V ve VIII. bölümlerde tartışılacaktır- güvenilir değildir.

(160) Bkz. Draper, *Roots of American Communism*, pp. 80-5; ve Ludwig Core'un anıları, *One Year of Revolution* (New York, 1918), pp. 7-8, ve Sen Katayama'nınkiler, *The Revolutionary Age*. 26 Temmuz 1916, p.6.

(161) "Perspektivy revoliutsii," *Novyi mir*, 27 Mart 1917, p. 4; ayrıca, bkz. the Russian Revolution and Its Significance," *The Class Struggle* (Mayıs-Haziran, 1917), pp. 14-21. Onun daha önceki düşüncesi için, bkz. "Avtobiografiia," p. 55; ve Maretskii, "Bukharin," pp. 276-7.

(162) Bkz. Draper, *Roots of American Communism*, p. 85; "Avtobiografiia," p. 55; ve *Spravochnaia knizhka zhurnalista* (Moskova, 1924), p. 289. Onun Moskova'ya varışı, zaman zaman, Nisan sonları diye verilir.

İKİNCİ BÖLÜM

(1) Artan sayıda Sovyet ve Batı monografilerine karşın, 1917 devriminin halâ yetersiz miktarda toplumsal tarihi vardır. Eski, ama halâ değerli bir bilanço. William Henry, Chamberlin, *The Russian Revolution: 1917-1921* (2 cilt; New York, 1960).'dır. Ayrıca bkz. *Revolutionary Russia*, edt. Richard Pipes (Cambridge, Mass., 1968); ve parti için, Robert V. Daniels, *Red October: The Bolshevik Revolution of 1917* (New York, 1967).

(2) *Shestoi s"ezd*, p. 72.

(3) Lenin'in dönüşünde yaptığı yayımlanmamış bir konuşmayı özetleyen bu tezler için, bkz. *Soch.*, XX, pp. 87-90. Sosyal demokrat tepki için, bkz. N. N. Sukhanov, *The Russian Revolution 1917: Eyewitness Account* (2 cilt; New York, 1962), I, pp. 286-7.

(4) Sukhanov, *Russian Revolution*, I, bölüm xii; ve Bukharin, *Ataka*, p. 269.

(5) Partisini 1917'de radikalize etmek ve birleştirmek için önderin verdiği savaşımın ayrıntılı bir özetini aktaran Daniels, *Red October*, p. 65,'de anılan Lenin, partideki farklı görüşler için, ayrıca bkz. Alexander Rabinowitch, *Prelude to Revolution: The Petrograd Bolsheviks and the July 1917 Uprising* (Bloomington, Ind., 1968).

(6) Bkz. Buharin'in *Devlet ve Devrim* üstüne incelemesi, *Kommunist* (Moskova), No. 1, 1918, p. 19; ve onun "Avtobiografiia," p. 55.

(7) "Avtobiografiia," p. 55; *Shestoi s"ezd*, pp. 99-105. Buharin'in "Savaş ve Uluslararası Durum" üstüne konuşması ilk kez veriliyordu ve ana rapor olarak ortaya çıkıyor.

(8) Leon Trotsky, *The History of the Russian Revolution* (3 cilt; New York, 1937), III, p. 151.'de aktarılan Rykov.

(9) Lenin, *Soch.*, XX, p. 650 n. 136.

(10) G. A. Trukan, *Oktiabr' v tsentral'noi Rossii* (Moskova, 1967), bölüm i ve birçok yerde; *Voprosy istorii* KPSS, No. 10, 1967, p. 15.

(11) Ne otobiyografisinde Buharin, ne de resmi biyografisinde Maretskii Buharin'in Büro üyeliğine -olasılıkla, sol komünist muhalefette bu örgütün sonraki rolü ne-

deniyle -değinmiyordu. Onun, gerçekte Büro önderlerinin "iç çevresi"ne üye olduğunun kanıtı için, bkz. G. Lomov, "V dni buri i 'natiska," *Proletarskaia revoliutsiia*, No. 10, 1927, pp. 166-7; Stukov'un anıları, *Oktiabr'skoe v Moskve*, edt. N. Ovsiannikov (Moskova, 1922), p.40; ve Leonard Schapiro, *The Origin of the Communist Autocracy* (Cambridge, Mass., 1956), p. 108.

(12) Daniels, *Conscience*, p. 41.. 1917'de Moskova parti (örgütünün), doyumsatıcı bir politik tarihi yoktur. Bu bölümde anılan makalelere, anılara ve monografilere ek olarak, bkz. *Ocherki istorii moskovskoi organizatsii KPSS: 1883-1965* (Moskova, 1966), bölüm vi; ve Oktiabr' v Moskve (Moskova, 1967).

(13) Proletarskaia revoliutsiia, No. 10, 1922, pp. 473-4. Bu tartışma üç Moskova parti örgütünün -kent, ilçe ve reyon- yetki alanının aşılmasından çıktı. Bkz. *Moskova v dvukh revoliutsiiakh* (Moskova, 1958), p. 394.

(14) Büro 1917'de çeşitli zamanlarda, Andrei Bubnov (1883) ve Sokolnikov (1888) da dahil, başka seçkin önderleri içeriyordu. Ancak, bu yedili onun iç önderliğini oluşturmaktaydı. Bkz. Lomov'un otobiyografisi, *Deiteli*, I, p. 339 içinde; *Proletarskaia revoliutsiia*, No. 10, 1927, pp. 166-8;'deki anıları; Stukov'un *Oktiabr'skoe vosstanie v Moskve*, pp. 40-5;'deki anıları ve Iakovleva'nın *Proletarskaia revoliutsiia*, No. 10, 1922, pp. 302-6'daki anıları. Hepsi de ılımlı olmayan Moskova Komitesi önderleri arasında şu kişiler de yer alıyorlardı (doğum yıllarıyla): Nogin (1878), Mikhail Olminskii (1863), Ivan Skvortsov-Stepanov (1870), Petr Smidovich (1874), Ivan Teodorovich (1875), N. L. Meshcheriakov (1865), M. F. Vladimirskii (1874), ve Pokrovskii (1868). *Geroi oktiabria: kniga ob uchastnikakh velikoi oktiabr'skoi sotsialisticheskoi revoliutsii ve Moskve* (Moskova, 1967).

(15) *Voprosy istorii KPSS*, No. 12, 1967, p. 49.'de aktarılan Smidovich.

(16) *Proletarskaia revoliutsiia*, No. 1922, p. 304;'ile *Istorik marksist*, No. 5-6, 1935, p. 16.'da aktarılan Iakovleva. Benzer olarak, bkz. *Proletarskaia revoliutsiia*, No. 10, 1922, pp. 471-6; ve No. 10, 1927, pp. 166-8.

(17) *Deiateli*, II, p. 96. Benzer olarak, bkz. Lomov'un yorumları, *Proletarskaia revoliutsiia*, No. 10, 1927, pp. 167-8.

(18) Simon *Liberman, Building Lenin's Russia* (Chicago, 1945), p. 172. Iakovleva ve kardeşi için, bkz. *Deiateli*, III, pp. 274-80. Buharin *Tarihi Materyalizm'in* Rusça baskını, iç savaşta öldürülen Nikolai'nin anısına adıyordu.

(19) Bkz. Lenin, *Soch.*, XXVII, p. 592; *Shestoi s"ezd*, p. 451; ve *Shestoi s"ezd* (1934 bsk.). pp. 331-2.

(20) *Oktiabr' v Moskve*, p. 143; *Voprosy istorii KPSS*, No. 8, 1967, p. 63.

(21) *Put' k oktiabriu*, I, p. 241; E. Iaroslavskii, *Istoriia VKP (b)*. cilt. IV (Mos-

kova ve Leningrad, 1929), p. 223. Ayrıca bkz. *Proletarskaia revoliutsiia*, No. 4, 1924, p. 137; Bukharin, "Avtobiografiia," p. 55; ve Maretskii, "Bukharin," p. 273. Onların girişimi yıl boyunca, parti içinde bir sürtüşme kaynağı olarak kaldı.

(22) Bukharin, "Avtobiografiia," p. 55; Maretskii, "Bukharin," p. 273; Lenin, *Soch.*, XXII, p. 517, n. 45; ve *1917 god v Moskve (khronika revoliutsii)* (Moskova, 1934), p. 66.

(23) *Protokoly tsentral'nogo komiteta RSDRP(b): avgust 1917-fevral' 1918* g. (Moskova, 1958), p. 6.

(24) 1917 yılı konuşmalarının bir derlemesi için, bkz. Bukharin, *Na podstupakh k oktiabriu: stat'i i rechi mai-dekabr' 1917 g.* (Moskova ve Leningrad, 1926). Onun 1917'deki birçok etkinlikleri bu bölümde, yukarda anılan çeşitli anılarda, belgelerde ve tarihlerde belgelendirilmiştir. Ayrıca, bkz. Vera Vladimirova *et al., Revoliutsiia 1917 goda (khronika sobytii)* (6 cilt; Moskova ve Leningrad, 1927-1929?), III, p. 59, 65, 169, 233; IV, pp. 127, 251, 265, 291; V, p. 173; ve VI, p. 89.

(25) Max Eastman, *Love and Revolution* (New York, 1964), p. 353; *Oktiabr'skoe vosstanie v Moskve*, pp. 56-7; John Reed, *Ten Days That Shook the World* (New York, 1935), p. 253.

(26) Ne *Sotsial Demokrat*, ne de *Spartak* elimizde vardır. Onun makalelerinin kimileri *Napodstupakh*'da toplanmıştır. 1917'de sık sık, K. Tverdovskii adıyla yazdı.

(27) *Economic Theory of the Leisure Class*, pp. 9-10.

(28) Bukharin, *Klassovaia bor'ba revoliutsiia v Rossii* (Moskova, 1917). 1918 başlarında bir sonuç çıktı. Her ikisi de, sonradan, birlikte *Ot krusheniia tsarizma do padeniia burzhuazii* (Kharkov, 1923). olarak yayınlandı. İncelemeci için bkz. *Proletarskaia revoliutsiia*, No. 10, 1922, p. 496.

(29) Bkz. *Voprosy istorii KPSS*, No. 9, 1967, p. 93; Trotsky, *Russian Revolution*, III, pp. 145-6; ve Daniels, *Red October*, pp. 56, 65, 90.

(30) Yukarda anılan Moskova üstüne metaryale ek olarak, bkz. *Moskovskii voennorevoliutsionnyi komitet: oktiabr'-noiabr' 1917 goda* (Moskova, 1968); ve S. Mel'gunov, *Kak bol'sheviki zakhvatili vlast'* (Paris, 1953), pp. 277-373.

(31) Maretskii, "Bukharin," pp. 273-4; *Proletarskaia revoliutsiia*, No. 10, 1922, pp. 165, 313; *Pravda*, 25 Ekim 1918, p.5'de Buharin; Vladimirova, *Revoliutsiia 1917 goda*, V, p. 173; *Oktiabr'skoe vosstanie v Moskve*, pp. 23, 39, 237; Mel'gunov, *Kak bol'sheviki zakhvatili vlast'*, p. 281.

(32) Vladimirova, *Revoliutsiia 1917 goda*, VI, p. 89; *Oktiabr'skoe vosstanie v Moskve*, pp. 44-5; Bukharin, *Na podstupakh*, pp. 170-3.

(33) Genç Moskovalılar, anlaşıldığı kadarıyla, örneğin, olağan parti kanalları dışında, gayrıresmi toplanma alışkanlığı geliştirmişlerdi, bkz. *Proletarskaia revoliutsiia*, No. 10, 1922, pp. 304-5, 320 ve No.10, 1927, p. 168.

(34) Buharin az gücenmiş gözükmekle birlikte, o, da sonradan tepki duyacaktı. Örn. bkz. *Krasnaia nov'*, No. 1, 1921, pp. 247-51,'de Olminskii'nin ona karşı şiddetli saldırısı; bu, *bölüm III*'de tartışılacaktır.

(35) Örn. bkz. Lenin'in Nisan Tezleri ve onun, darbeden önceki üç hafta içinde yazılan "K peresmotru partiinoi programmy," *Soch.*, XX, p. 89; ve XXI, p. 312. Partinin 1917'deki programı gerçekte, Lenin'in Nisan Tezleri'nden başka birşey değildi. Bkz. Bukharin, "Programma oktiabria," *Pravda*, 23 Mart 1929, p.2.

(36) Örn. bkz. işçi denetiminin muğlaklıkları konusunda aktarılan Osinskii, E. H. Carr, *The Bolshevik Revolution* (3 cilt; New York, 1951-3), II, p. 60. içinde.

(37) Sukhanov, *Russian Revolution*, I, p. 284, ve II, pp. 420-1, 554-5.

(38) *Soch.*, XXVII, p. 401; benzer olarak, bkz. XXI, p. 312; burada o, Buharin ve Smirnov'u, darbeden yalnızca haftalar önce, "*kavga yolunda övünmemek*" konusunda uyarmaktadır.

(39) Gankin ve Fisher, *Bolsheviks*, pp. 230, 231, 398.

(40) Bkz. *Imperialism and World Economy*, pp. 69, 137; *Novyi mir* (New York), 27 Mart 1917, p. 4; ve *Napodstupakh*, pp. 144-7. 'deki yorumları. Batı kentlerine göre diye anımsıyordu sonraları, "Moskova, bende eski bir köy izlenimi uyandırıyordu." *Pravda*, 15 Ocak 1927, p. 3.

(41) *Novyi mir* (New York), 27 Mart 1917, p. 4.

(42) *Na podstupakh*, p. 146; *The Class Struggle* (New York), No. 1, 1917, p. 21; ve onun *Ot krusheniia tsarizma*, p. 7.

(43) *Shestoi s"ezd*, pp. 104-5.

(44) Lenin'in Nisan Tezleri'nde öne sürdüğü devrimci savaş Temmuzdaki Altıncı Kongrede parti önergelerine yazıldı. Yalnızca bir Bolşevik, Stalin bunun gerçekleşebilirliğini ve Rusya için geçerliliğini sorguluyordu. *Agy.*, p. 250.

(45) Onun, modern kapitalizm üstüne, Mayıs-Eylül 1917'deki *Spartak* makalelerinden anlaşıldığı gibi. *Spartak* elimizde yoktur, ama onun makeleleri geniş ölçüde tartışılmış ve aktarılmıştır. Örn. bkz. *Bol'shevik*, No. 18, 1929, pp. 27-9, 37.

(46) *Shestoi s"ezd*, p. 103. Benzer olarak, bkz. N. Leman ve S. Pokrovskii, *Ideinye istoki pravogo uklona: ob oshibkakh i uklonakh tov. Bukharina* (2. bsk.; Leningrad, 1930), p. 12.'de aktarılan Buharin.

(47) *Shestoi s"ezd*, pp. 102-3, 138.

(48) Reed, *Ten Days That Shook the World*, p. 248; ayrıca bkz. Mel'gunov, *Kak bol'sheviki zakhvatili vlast'*, p. 316.

(49) 1919'da, yeni bir programın sonunda yazılıp kabul edildiği zaman, onların farklılıkları uzlaştırılmıştı. Buharin'in önerileri, elde olmayan *Spartak*, No. 4, 1917,'de ortaya konuldu. Lenin görüşleri ve rakip önerilerin tartışılması için, bkz. *Soch.*, XXI, pp. 297-318. 1917-19 program tartışmaları için, ayrıca bkz. *Leninskii sbornik*, XIII, pp. 35-40.

(50) *Shestoi s"ezd*, pp. 103, 137, 202.

(51) *Proletarskaia revoliutsiia*, No. 10, 1922, p. 319.

(52) *Na podstupakh*, pp. 144-7. Buharin'in, gelecekteki Kurucu Meclisle ilgili uzlaşma önerisi de belirtilmelidir. 29 Kasım'da (12 Aralık), Kurucu Meclisi toplanmaktan alıkoymaktan çok, Anayasal Demokratlar'ın çıkarılmasını ve sol partilerin bir "devrimci konvansiyon" olarak oturmasını öneriyordu. Bolşevikler ile Sol Sosyalist-Devrimcilerin, birlikte, bir çoğunluk oluşturacağını ve bunun, halk arasında Meclise yönelik yaygın desteği karşılayacağını umuyordu, *Protokoly tsentral'nogo komiteta*, pp. 149-50.

(53) Daniels, *Red October*, p. 207; *Voprosy istorii KPSS*, No. 6, 1967, p. 21.

(54) *Oktiabr'skoe vosstanie v Moskve*, p. 45.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

(1) *Deviatyi s"ezd RKP(b). Mart-aprel'* 1920 goda: *protokoly* (Moskova, 1960), p. 115'de Osinskii.

(2) Daniels, *Conscience*, pp. 63-9.

(3) *Protokoly tsentral'nogo komiteta*, pp. 160-1. Ayrıca, bkz. *Proletarskaia revoliutsiia*, No. 10, 1922, pp. 476, 485.

(4) *Vserossiiskoe uchreditel'noe sobranie* (Moskova ve Leningrad, 1930), pp. 25, 29.

(5) *Dekrety oktiabr'skoi revoliutsii* (2 cilt; Moskova, 1933), I, p. 226; E. N. Gorodetskii, *Rozhdenie sovetskogo gosudarsiva: 1917-1918 SS.* (Moskova, 1965), pp. 242-3. Bu belge, Mikhail Savelev'le ortaklaşa yazılmıştı. Ayrıca, bkz. Carr, *Bolshevik Revolution*, II, pp. 73-4.

(6) Lenin, *Soch.*, XXII, p. 289; Carr, *Bolshevik Revolution*, II, pp. 74-5, 86;

Deiateli, I, p. 339, ve II, p. 96; M. P. Iroshnikov, *Sozdanie sovetskogo tsentral'nogo gosudarstvennogo apparata* (Moskova ve Leningrad, 1966), p. 49.

(7) Örn. bkz. Lenin, *Soch.*, XXII, p. 596 n. 80; ve N. K. Krupskaya, *Reminiscences of Lenin* (Moskova, 1959), p. 435.

(8) Lenin, *PSS*, LIV, pp. 383, 691, n. 612; *Protokoly tsentral'nogo Komiteta*, pp.152-3; Lenin, *Soch.*, XXII, p. 588, n. 49; ve *Pravda*, 5 Mayıs 1922, p. 7.

(9) Iroshnikov, *Sozdanie sovetskogo tsentral'nogo gosudarstvennogo apparata*, p. 207.

(10) Sol-Komünizmin tarihi için, bkz. Schapiro, *Communist Autocracy*, bölüm vi, viii; ve Daniels, *Conscience*, bölüm iii.

(11) *Sed'moi ekstrennyi s"ezd RKP(b). Mart 1918 goda: stenograficheskii otchet* (Moskova, 1962), pp. 24-40. Buharin ve çağdaşları ile, Sovyet ve Batılı tarihçiler onun yol gösterici rolünü kabul etmektedirler.

(12) Schapiro, *Communist Autocracy*, pp. 100-1, 130; Daniels, *Conscience*, pp. 75-7; Iaroslavskii, *Istoriia VKP*, IV, p. 299 ; Trotsky, *My Life*, p. 383; Gergory Zinoviev, *Lenin* (Londra, 1966), p. 44.

(13) Leon Trotsky, *Lenin* (New York, 1959), p. 108.

(14). L. Stupochenko, "V brestskie dni," *Proletarskaia revoliutiia*, No. 4. 1923, p. 97.

(15) Örn. bkz. *Sed'moi ekstrenny s"ezd*, pp. 247-8.'deki puslu yorumları. Onun konumunun Ocak başları ile Şubat ortalarında biraz değiştiğini Lenin'de 18 Şubat'taki yorumuyla ima etmiştir: "Buharin devrimci savaş konumuna kaydığını fark etmedi." Akt. Gaisinskii, *Bor'ba s uklonami*, p. 21.

(16) *Sed'moi ekstrenny s"ezd*, pp. 34, 299.

(17) Andrei Bubnov, *VKP(b)* (Moskova ve Leningrad, 1931), p. 651.

(18) *Kommunist* Petrograd'da yayına başladı; 5-19 Mart arasında, Buharin, Uritshü ve Radek'in editörlüğü altında, 11 sayısı burada çıktı. "Moskova Reyon Bürosu Organı" olarak, Moskova'da yeniden kuruldu ve 20 Nisan ile Haziran başları arasındaki dört sayısı da burada çıktı.

(19) *The Case of the Anti-Soviet "Bloc of Rights and Trotskyites": Report of Court Proceedings* (Moskova, 1938), p. 482; Lenin, *Soch.*, XXII, p. 609, n. 128; Schapiro, *Communist Autocracy*, p. 135; *Leninskii sbornik*, XI, p. 46.

(20) *Leninskii sbornik*, XI, pp. 47, 48; ve Buharin, *Pravda*, 21 Ocak 1925, içinde p. 1. Lenin Sol-Komünistleri "prematüre Sol Sosyalist-Devrimciler" diye niteledığinde, Buharin şu yanıtı verdi: "Öyleyse, Lenin de bizim babamız". *Leninskii sbornik*,

XI, p. 85.

(21) Bu karanlık olay için *Pravda*, 3 Ocak 1924'deki çeşitli bilançolara ve Schapiro, *Communist Autocracy*, pp. 117, 142-4.'e bakınız.

(22) Akt. Voline, *Nineteen Seventeen: The Russian Revolution Betrayed* (New York, 1954), pp. 97-8.

(23) Öm. bkz. Osinskii'nin Buharin'e itirazları, *Shestoi s"ezd*, pp. 107-8 içinde. Ayrıca Buharin açıkcası, ne Lomov'un Lenin'i erkten dışlama hevesini, ne de bu tartışmayı geçmişteki anlaşmazlıklara bağlama isteğini paylaşıyordu. Bkz. onun *Sed'moi ekstrennyi s"ezd*, pp. 243, 249, 267. 'deki değerlendirmeleri. Son olarak, bkz. Buharin ve Zinoviev'in *Sed'moi ekstrennyi s"ezd*, p. 44-5, 248.'deki değerlendirmeleri.

(24) Trotsky, *Russian Revolution*, III, pp. 392-3. Ayrıca, bkz. Bukharin, *Sed'moi ekstrennyi s"ezd*, p.31 içinde.

(25) *Sed'moi ekstrennyi s"ezd*, pp. 32-3; ayrıca, pp. 25-6, 104.

(26) *Agy.*, pp. 24, 31.

(27) *Agy.*, pp. 27-9; ayrıca pp. 258-9, 261, 263.

(28) Trotsky, *Russian Revolution*, III, p. 392; Liberman, *Building Lenin's Russia*, pp. 24, 69; Reed, *Ten Days That Shook the World*, p. 125.

(29) *Sed'moi ekstrennyi s"ezd*, pp. 26, 31-2, 35, 106, 243, 248, 292, 321.

(30) *Agy.*, pp. 263-4; Trotsky, *My Life*, p. 389-90.

(31) *Sed'moi ekstrennyi s"ezd*, pp. 24, 29.

(32) "Mezhdunarodnoe khoziaistvo i bor'ba gosudarstv," *Novyi mir* (New York), 17 Ağustos 1917, p. 4. Bu Buharin'in yazılarındaki olağan bir tem'a idi ve öyle kaldı. Öm. bkz. "Krizis burzhuaznoi kul'tury," *Pravda*, 7 Kasım 1922, p. 7.

(33) *Sed'moi ekstrennyi s"ezd*, p. 109.

(34) Akt. V. Sorin, *Partiia i oppozitsii: iz istorii oppozitsionnykh techenii (fraktsiia levykh kommunistov)* (Moskova, 1925), p. 72.

(35) *Sed'moi ekstrennyi s"ezd*, pp. 26, 29-31, 34-5, 104-5, 266.

(36) *Agy.*, pp. 26, 33-5, 105, 107-9, 261.

(37) Her iki madde de John Erickson, *The Soviet High Command* (New York, 1962), pp. 27, 676 n. 11.'de basılmıştır. Ayrıca, bkz. Deutscher, *Prophet Armed*, p. 388. Olasılıkla, politik nedenlerden ötürü, Buharin daha sonraları, Lenin'in bir "soluklanma payı"nın yararı konusunda haklı olduğunu söylemiştir. *Pravda*, 11 Ekim 1918, p.3.

(38) Carr. *Bolshevik Revolution*, II, pp. 35, 55-88; Maurice Dobb, *Russian Economic Development Since the Revolution* (Londra, 1928), Bölüm ii.

(39) Bkz. onun özgün olarak 4 Nisan'da yapılan önermeleri işleyen makalesi, *Soch.*, XXII, pp. 435-68, ve eleştirmenlerine yanıtı için, p. 469-98, 505-28.

(40) *Agy.*, pp. 482, 483.

(41) 4 Nisan'da taslağı hazırlanan solun tezleri "*Tezisy o tekushchem momente*", olarak çıktı; *Kommunist* (Moskova), No. 1, 1918 içinde. Bunlar, Lenin, *Soch.*, XXI-I, pp. 561-71'de yeniden basıldı.

(42) Öm. bkz. Bukharin, V zashchitu proletarskoi diktatury: sbornik (Moskova ve Leningrad, 1928), pp. 133-4; ve onun Inprecor, VIII (1928), p. 988.'deki yorumları.

(43) "Nekotorye osnovnye poniatiia sovremennoi ekonomiki," *Kommunist* (Moskova), No. 3, 1918. Bu sayı elimizde bulunmamaktadır; ama Buharin'in makalesi geniş ölçüde aktarılmıştır ve aşağıda da tartışılacaktır.

(44) *Programma kommunistov (bol'shevikov)* (Petrograd, 1918); ve Sindeny Heitman, "Between Lenin and Stalin: Nikolai Bukharin," *Revisionism*, içinde, p. 80.

(45) Bu yorumlama Buharin'i ekonomik muhalefetin önderi olarak çizen çoğu Sovyet ve Batılı tarihçinin yorumuna terstir. Bununla birlikte, istemeyerek bile olsa, temel bir Sovyet kaynak tarafından doğrulanmıştır. Bkz. Sidorov, "Ekonomicheskaia programma oktiabria i diskussiia s 'levymi kommunistami' o zadachakh sotsialisticheskogo stroitel'stva," *Proletarskaia revoliutsiia*, No. 6 (89), 1929, pp. 26-75, ve No.11 (94), 1929, pp. 26-64.

(46) Bkz. Agy., No. 6 (89), 1929, pp. 57-8; Osinskii'nin otobiyografisi, bkz. *Deiateli*, II, p. 96; *Case of the Anti-Soviet Bloc*, pp. 465-6. Ayrıca, bkz. N. Osinskii, *Stroitel'stvo sotsializma* (Moskova, 1918); onun *Trudy I vserossiiskoga s"ezda sovetov narodnogo khoziaistva: stenograficheskii otchet* (Moskova, 1918), pp. 56-64; deki konuşması ve "Priamye otvety," *Kommunist* (Moskova), No. 2, 1918, pp. 16-18.

(47) Öm. bkz. N. Bucharin *(sic)*, *The Communist Program* (New York, 1920), pp. 20-1, 50-1; Anarchizm i nauchnyi kommunizm," *Kommunist*, No.29, 1918, p. 11; *Na podstpakh*, p. 145; "Sindikalizm i Kommunizm," *Pravda*, 25 Ocak 1918, p. 1; ve Lenin, *Soch.*, XXII, pp. 494, 519.

(48) *Soch.*, XXII, p. 492.

(49) Bu tezler *Kommunist* "yazı kurulu", yani Buharin, Osinskii, Smimov ve Radek imzasıyla çıktı.

(50) *Leninskii sbornik*, XI, p. 54, *Trudy I vserossiiskogo sovetov narodnogo khoziaistva*, p.7.

(51) Onların, yeni bir parti program konusundaki tartışmaları, örneğin, tekrar tekrar alevlendi; ama (hep) bir karşılıklı uzlaşmayla çözüldü. Bkz. *Sed'moi ekstrennyi*

s"ezd, pp. 148-53, 160-1, 163.

(52) *The Communist Program*, pp. 36-7, 40-5; *Na podstupakh*, pp. 145-6; *Protokoly zasedanii vserossiiskogo tsentral'nogo ispolnitel'nogo komiteta. 4-go sozyva* (Moskova, 1920), p. 233; *Trudy I vserossiiskogo s"ezda sovetov narodnogo khoziaistva*, p. 7.

(53) *The Communist Program*, p. 43; *Kommunist*, No. 1, 1918, p. 20; ve Osinskii, *Stroitel'stvo sotsializma*, p. 25.

(54) *The Communist Program*, p. 43.

(55) Carr, *Bolshevik Revolution*, II, p. 396.

(56) Bkz. *Agy.*, pp. 59-60; *Na podstupakh*, pp. 145-6 ve *The Communist Program*, pp. 49-56.

(57) *Protokoly zasedanii vserossiiskogo tsentral'nogo ispolnitel'nogo komiteta*, pp. 233-4; ve Lenin, Soch., XXII, p. 494.

(58) Bkz. Buharin'in *State and Revolution* incelemesi, *Kommunist*, No. 1, 1918, p. 19; ve Lenin, *Soch.*, XXI, pp. 446, 451. Ayrıca, bkz. Lenin'in *Sed'moi ekstrennyi s"ezd*, pp. 143-4. deki doğrulaması.

(59) Bukharin, *The Communist Program*, p. 26; ve Daniels, *Conscience*, p. 86.

(60) *Protokoly zasedanii vserossiiskogo tsentral'nogo ispolnitel'nogo komiteta*, p. 234.

(61) Ör. bkz. *V serossiiskoe uchreditel'noe sobranie*, p. 26.'deki değerlendirmeleri.

(62) Bukharin, *Ekonomika perekhodnogo perioda*, p. 106; ve *Proletarskaia revoliutsiia*, No. 11 (94), 1929, pp. 46-7. Ayrıca bkz. yukardaki not 43.

(63) *Ekonomika perekhodnogo perioda*, p. 107. Sonradan Buharin'in kabul ettiği gibi, kendisi ve Lenin devlet-kapitalizmi konsepti üzerinde asla anlaşmadılar. Bkz. *Krasnaia nov'*, No. 4, 1925, p. 265.

(64) *Proletarskaia revoliutsiia*, No. 11 (94), 1929, p. 49; ayrıca bkz. Leman ve Pokrovskii, *Ideinye istoki pravogo uklona*, pp. 62-3.

(65) Lenin, *Soch.*, XXII, p. 513.

(66) *Ataka*, pp. 259-60.

(67) Ör. bkz. *Soch.*, XXIII, p.40.

(68) *Pravda*, 25 Ekim 1928, p. 3.

(69) *Voprosy istorii KPSS*, No. 1, 1967, p. 60.

(70) Carr, *Bolshevik Revolution*, II, pp. 51, 53, 98-9; Dobb, *Russian Economic*

Development, pp. 58, 59; Leonard Schapiro, *The Communist Party of the Soviet Union* (New York, 1960), p. 188.

(71) Serge, *Memoirs*, p.117. Ayrıca, bkz. Carr, *Bolshevik Revolution*, II, pp. 147-168.

(72) Schapiro, *Communist Party*, p. 191.

(73) N. Buharin *(sic)* ve E. Preobrazhensky, *The ABC of Communism* (Londra, 1922), pp. 196-7. Ayrıca bkz. *Vos'maia konferenstsiia RKP (b): protokoly* (Moskova, 1961), p. 165; deki konuşması ve *Deviatyi s"ezd*, pp. 137-8.

(74) "The International Bourgeoiste and Karl Kautsky, Its Apostle," *Inpecor*, V (1925), p. 921.

(75) Bukharin, *Historical Materialism*, p. 260; ve *Pravda*, 23 Mart 1929, p. 3. Bu yıllara ilişkin en iyi Sovyet incelemesi, az zaman sonra yayınlanan Kritsman'ın *Büyük Rus Devrimi'nin Kahramanlık Dönemi*'dir.

(76) Daniels, *Conscience*, pp. 93, 104-15; Schapiro, *Communist Autocracy*, Bölüm xiii; ve *Iz istorii bor'by leninskoi partii protiv opportunizma* (Moskova, 1966), pp. 388-420.

(77) *Deviatyi s"ezd*, pp. 135-9.

(78) Buharin'in istifası için bkz. *Sed'moi ekstrennyi s"ezd*, pp. 265, 269.

(79) *Pravda*, 11 Ekim 1918. Ayrıca, bkz. *XV konferentsiia vsesoiuznoi kommunisticheskoi partii (b) 26 oktiabria-3 noiabria 1926 g.: stenograficheskii otchet* (Moskova ve Leningrad, 1927), pp. 594-5.

(80) *Pravda*, 11 Ekim 1918, p. 5.

(81) Bunlar 1919 Mart'ındaki parti kongresinde tartışıldı. Bkz. *Vos'moi s"ezd RKP(b): protokoly* (Moskova, 1959), tikel olarak, pp. 45-8, 107-110. Parti programının hazırlanmasıyla ilgili uzlaşmalar için, bkz, *Leninskii sbornik*, III, pp. 458-9, 481-7; ve XIII, pp. 56-8.

(82) Bkz. Adam Ulam, *The Bolsheviks* (New York, 1965), p. 360; ve Fischer, *Lenin*, p. 222. Buharin'in bu sırada Lenin ailesine en yakın bolşevik önder olduğuna ilişkin kimi tanıklar vardır. Bkz. M. I. Ul'ianova, *O Lenine* (Moskova, 1964), p. 86. O, özellikle Lenin'in kızkardeşi, Mariia'ya yakındı. Onların ilişkileri *VII. bölümde* tartışılacaktır.

(83) *PSS*, L, pp. 87-8.

(84) L. D. Trotskii, *O Lenine* (Moskova, 1924), p. 106. Trotsky'e göre, onun alıntısı daha sonraları, postLenin önderlikte bir fırtına doğurdu: "Stalin, Zinoviev ve Kamenev.. bundan şiddetli şekilde gücenmişlerdi... Ama, Lenin'in yalnızca Sverdlov ve

Buharin'i andığı gerçektir." My Life, p. 338.

(85) Schapiro, *Communist Autocracy*, p. 367; *Vos'mois"ezd*, p. 341; *Vos'maia konferentsiia*, p. 221; Lenin, Soch., XXV, p. 604, n. 63.

(86) Öm. bkz. *Pravda*, 5 Mayıs 1927, p. 2; ve Lenin'in *PSS*, L, p. 291, LI, pp. 203, 225, 251, 272; ve LIV, p. 291.'deki yazışması.

(87) *Pamiati Karla Libknekhta i Rozy Liuksemburg: sbornik statei* (Petrograd, 1919), p. 26; Maretskii, *"Bukharin"*, p. 274.

(88) Lenin, *PSS*, L, p. 229; *Pervyi kongress Kominterna. Mart 1919* (Moskova, 1933), pp. 75-85.

(89) "Rasskaz 'tovarishcha Tomasa," *Sotsialisticheskii vestnik: sbornik No. 1* (Nisan 1964), pp. 132, 141, n. 16; *Kommunisticheskii internatsional: kratkii istoricheskii ocherk* (Moskova, 1969), p. 98; Franz Borkenau, *World Communism* (Ann Arbor, Mich., 1962), pp. 163-5.

(90) Iuri P. Denike, *Interview* No. 17 (yayımlanmamış elyazması, Menşevik Proje, Columbia Üniversitesi, 25 Ekim 1963).

(91) Öm. bkz. *Soviet Russia*, II (1920), p. 46; Lenin, *PSS*, LI, pp. 47, 385; Nicolaevsky, *Power and the Soviet Elite*, p. 18 ve *Deviatyi s"ezd*, pp. 70, 223, 247, 558-61.

(92) *Deviatyi s"ezd*, pp. 293-4; Denike, *Interview* No. 17; Isaac McBride, *"Barbarous Soviet Russia"* (New York, 1920), p. 108.

(93) *Leninskii sbornik*, XIII, p. 31; *Ataka*, p. 203.

(94) *Tretii vserossiiskii s"ezd RKSM 2-10 oktiabria 1920 goda: stenograficheskii otchet* (Moskova ve Leningrad, 1926), p. 126.'de Buharin.

(95) *Vos'mois"ezd*, p. 49.

(96) *Sotsialisticheskii vestnik*, No. 9, 1925, p. 10; ve The Militant, 15 Ekim 1929, p. 6.

(97) *The ABC*, p. 13, ve bölüm xiv.

(98) *Agy.*, p. 23.

(99) Bkz. Bukharin "Po povodu poriadka dnia partiinogo s"ezda," *Pravda*, 25 Ocak 1923, p.1; Sidney Heitman'ın *The ABC* (Ann Arbor, Mich., 1966), 'ın bir yenidenbasımına girişi, sayfa no. yok; Isaac Deutscher, *Stalin: A Political Biography* (2. bsk.; New York, 1967), p. 299; ve Löwy, *Die Weltgeschichte*, p. 115.

(100) Maretskii, *"Bukharin"*, p. 282; F. A. Mackenzie, *Russia Before the Dawn* (Londra, 1923), p. 35.

(101) Bkz. Olminskii'nin *the ABC*'nin "zorlayıcı karakteri"yle ilgili yorumları, *Krasnaia nov'*, No. 1, 1921, p. 247; ve onun İncil'vari statüsünü gösteren karikatür, *Prozhektor*, No. 8, 1923, p. 26 içinde.

(102) Bkz. Zev Katz, "*Party-Political Education in Soviet Russia*" (yayımlanmamış Ph.D tezi, Londra Üniversitesi), pp. 94, 232, 347, 440, 448, 568; Denike, *Interview*, No. 17; ve Buharin'in, L. Podvolotskii'nin *Marksistskaia teoriia prava: ocherk* (Moskova, 1923). 'ne önsözü. Ayrıca, onun, yeni parti kadrolarının yetiştirilmesine ilişkin raporu, *Vos'maia konferentsiia*, pp. 156-68.

(103) Bkz. B. Nikolaevskii, "Vneshniaia politika Moskvy," *Novyi zhurnal*, No. 1, 1942, pp. 238-9; ve Buharin'in, *Pravda*, 23 Mart 1929, p. 3.'deki değerlendirmeleri.

(104) Ör. bkz. Stanley W. Page, *Lenin and World Revolution* (New York, 1959), p. 128; *Ataka*, p. 99; *Pervyi kongress Kominterna*, p. 84; ve Buharin'in *The Second Congress of the Communist International as Reported and Interpreted by the Official Newspapers of Soviet Russia* (Washington, D.C., 1920), pp. 133-4 içinde yeniden basılan konuşması.

(105) *Vos'moi s"ezd*, pp. 36, 40.

(106) *Ataka*, pp. 95, 111; benzer olarak, *The ABC*, p. 81.

(107) *Ataka*, p. 111; benzer olarak, *Deviatyi s"ezd*, pp. 217, 418.

(108) *Deviatyi s"ezd*, pp. 215-16, 260-1; *Ataka*, pp. 89-114.

(109) Ör. bkz. "ekonomika diktatury proletariata," *Pravda*, 19 Aralık 1918, p. 1; *Ataka*, p. 112; ve "S"ezd sovkhozov", *Pravda*, 22 Ocak 1920, p. 1.

(110) *Vos'moi s"ezd*, pp. 44, 114; *Pervyi kongress Kominterna*, p. 82; "Sel'kokhoziaistvennye kommuny ili khlebnye fabriki?," *Pravda*, 20 Aralık, 1918, p. 1; *The ABC*, p. 323; "S"ezd zemotdelov, kommun, kombedov," *Pravda*, 22 Aralık 1918, p. 1; ve *Deviatyi s"ezd*, p. 215.

(111) Bkz. Dobb, *Russian Economic Development*, p. 61.

(112) *Soch.*, XXIV, p. 536. Ayrıca bkz. bir bütün olarak önderliğin politikaların etkililiğine inandığına ilişkin, daha sonraki itirafı. *Agy.*, XXVII, p. 29. Savaş komünizmi sırasında, parti görüşlerinin bir derlemesi için, bkz. *Oktiabr'skii perevorot i diktatura proletariata: sbornik* (Moskova, 1919).

(113) *Ataka*, p. 104.

(114) Bkz. *Ekonomika perekhadnogo perioda*, pp. 5-6, 123, n. 1; ve Bukharin ile Piatakov'un, eleştirmenlerine ortak yanıtı, "Kavaleriiskii'reid i tiazhelaia artilleriia," *Krasnaia nov'*, No. 1, 1921, pp. 256-74.

(115) *VKA*, XXVI (1928), pp. 12-14. Öteki ikisi de, Lenin'in *Devlet ve Dev-*

rim'i ile Kritsman'ın *Büyük Rus Devrimi'nin Kahramanlık Dönemi* idi. *İktisat*'ın etkisi için bkz. Adam Kaufman, "The Origin of The Political Economy of Socialism': An Essay on Soviet Economic Thought," *Soviet Studies*, No. 3, 1953, pp. 224-5, 248.

(116) Bkz. bölüm i-iii, vii ve xi.

(117) Ör. bkz. Lenin, "Proleterya Devrimi ve Dönek Kautsky"si, *Soch.*, XXII-I, pp. 331-412; ve Trotsky, *Terrorism and Communism: A Reply to Karl Kautsky* (Ann Arbor, Mich., 1961).

(118) "Diktatura proletariata v Rossii i mirovaia revoliutsiia," *Kommunisticheskii internatsional*, No. 4, 1919, pp. 487-8; *Historical Materialism*, p. 266.

(119) *Ekonomika perekhodnogo perioda*, bölüm iii, vi, vı ve pp. 63-4.

(120) *Agy.*, pp. 48, 97-8.

(121) Hilferding için, bkz. *agy.*, p.47; ve *VKA*, XXVI (1928), p.13. Buharin egemen sosyal demokrat görüşü şöyle betimliyor: "Proletarya... az ya da çok kibarca kendisine terk edilen komuta 'tepeleri'ni uzaklaştırır ve sonra da, kapitalist Abraham'ın bağrında parlak ve tam bir olgunluğa ulaşmış olan toplumsal üretim aygıtının denetimini ele geçirir. Proletarya kendi 'başları'nı yerleştirir ve iş biter," *Historical Materialism*, pp. 259-60.

(122) Bkz. Ne-revizionsit, "O knige tov. N. Bukharina (otvet tov. M. Ol'minskomu)," *Krasnaia nov'*, No. 1, 1921, pp. 254-5.'de anılan, ismi belirtilmeyen kişi.

(123) Bkz. Buharin ve Piatakov'un *Krasnaia nov'*, No. 1, 1921. pp. 257, 272;'deki değerlendirmeleri; politik ekonomide bir dönüm noktasını temsil eden Pokrovskii'nin yorumu, *VKA*, XXVI (1928), pp. 13-14; Kritsman, *Geroicheskii period*, pp. 19, n. 2, 167, n. 144; *Krasnaia nov'*, No. 1, 1921, p. 254; ve Maretskii, "*Bukharin*," pp. 280, 282.

(124) *Ekonomika perekhodnogo perioda*, pp. 52-6.

(125) *Agy.*, p. 60; ayrıca p. 58.

(126) Denge kavramı, Marks'ın, kapitalist birikimi açıklamak için statik ve dinamik modelleri kullandığı *Kapital*'in II. cildinde örtük; Hilferding'in *Finans Kapital*'inin xvi. bölümünde ise açıktı. Buharin'in ekonomik düşüncelerinde kavramın, yıllar boyu süren önemi Knirch, *Bucharins*'de tartışılmıştır.

(127) *Ekonomika perekhodnogo perioda*, pp. 127-8; ayrıca pp. 129-30, n.1.

(128) *Agy.*, pp. 56, 113; "devletleştirme" ve militarizasyon süreci için, bkz. özellikle bölüm vi-viii.

(129) *Agy.*, pp. 108-9. Bu sav adamakıllı ortadadır. Bkz. pp. 63-4, 71-2, 83-4.

(130) *Agy.*, pp. 84, 138-9.

(131) Partili eleştirmenlerinin yaptığı gibi. Bkz. Olminskii'nin saldırısı, *Krasnaia nov'*, No. 1, 1921, pp. 247-51 içinde.

(132) *Ekonomika perekhodnogo perioda*, pp. 7-8.

(133) Oskar Lange, *Political Economy*, I (New York, 1963), p. 84, n. 46; ve Kaufman, "The Origin of 'The 'Political Economy of Socialism,'" p. 248. Bunun çoğunluk Bolşevik görüşü olduğunun doğrulanması için, bkz. *Proletarskaia revoliutsiia*, No. 12, 1929, p. 178. Ayrıca, bkz. sorunun tartışılması, *VKA*, XI (1925), pp. 257-346.

(134) *Ekonomika perekhodnogo perioda*, pp. 124-5, 134-5.

(135) Her iki suçlama da *Krasnaia nov'*, No. 1, 1921, pp. 147-51.'de Olminskii tarafından ve, kısmen de Lenin'in ablası A.I. Elizarova tarafından yöneltilmiştir. Onun 1921 tarihli incelemesinin bir arşiv kopyasının tartışılması için, bkz. *Voprosy istorii KPSS*, No. 1, 1972, pp. 118-22.

(136) Ör. bkz. *Ekonomika perekhodnogo perioda*, pp. 138-9, ve onun, komünist bir insanın yaratılmasında zorlamanın rolü üstüne yorumu, p. 146.

(137) *Agy.*, pp. 62-3, 101-3, 110, 132-3, ve bölüm viii, ve birçok yerde.

(138) *Agy.*, pp. 132-3. Daha sonraları, Buharin'in düşüncesi değiştiğinde, onun eleştirmenleri bu pasajı, onun bir zamanlar, dengenin geçiş dönemi için geçerli olmadığını anlamış olduğunun tanıtı olarak aktaracaklardır. Bkz. A. Leont'ev, *Ekonomicheskaia teoriia pravogo uklonasah* (Moskova ve Leningrad, 1929), p. 41.

(139) *Ekonomika perekhodnogo perioda*, pp. 82-5, 146, ve bölüm v *passim*.

(140) *Agy.*, pp. 85-7.

(141) *Agy.*, p. 151.

(142) L. Trotskii, *Sochineniia*, XII (Moskova ve Leningrad, 1925), p. 413, n. 19. Kitabın bu kısımlarının bolşevik olmayanları da etkilediğinin tanıtı için, bkz. A. V. Chayanov, *The Theory of Peasant Economy* (Homewood, Ill., 1966), pp. xiii-iv; ve Bukharin ile Piatakov tarafından *Krasnaia nov'*, No. 1, 1921, pp. 272-3. içinde anılan Chayanov.

(143) Olminskii'nin saldırısı ile, Buharin ve takma-isimli bir yazarın savunuları için, bkz. *Krasnaia nov'*, No. 1, 1921, pp. 247-51, 252-74. Anlaşılan, Olminskii önce, kendi itirazlarını bir mektupla Merkez Komiteye iletmeyi planlıyordu, ama sonradan, bunun yerine bir açık eleştiride karar kıldı. Özellikle, kitabın gençler üzerindeki etkisinden endişeleniyordu. Lenin'in ablası tarafından da desteleniyordu. Bkz. *Voprosy istorii*, No. 5, 1964, pp. 23-4; ve yukarda, not 135.

(144) *Leninskii sbornik*, XI, pp. 347-403.

(145) *Agy.*, pp. 355, 356, 359, 360, 361, 369, 371, 372, 385, 387, 400-1.

(146) Kariyerinin başlarında Lenin de "sosyolojik" dili kullanmıştır. Ör. bkz. Soch., I, pp. 55-115. Ancak, onun Bogdanov'la 1909'daki ve sonraki sert felsefi (ve politik) tartışması, onu, Çağdaş Batı toplum düşüncesi ve tikel olarak da, bununla Marksizmi zenginleştirme çabası konusunda güvensiz kılmışa benzemektedir. Lenin ile Buharin arasında Bogdanov'un çalışması konusunda yeniden-canlanan çatışmaların altında, onların farklı düşünsel yönelimleri yatıyordu. Örneğin, 1920 Eylül'ünde, Buharin, Lenin'in hoşlandığı ve koruduğu V.Nevskii'nin Bogdanov konusundaki, ölçüsü-kaçmış bir makalesini protesto etti. Buharin, konunun, Bogdanov'un görüşlerinin doğru olup olmaması değil, daha çok, bunları anlama olduğundan yakınıyordu ve "Nevskii bu asgariyi de yapamamıştır." *Leninskii sbornik*, XII, pp. 384-5.

(147) *Leninskii sbornik*, XI, pp. 396, 402.

(148) *Pravda*, 25 Ekim 1928, p. 3.

(149) Eric Hoffer, *The True Believer* (New York, 1960), p. 20.

(150) Daha sonraki kimi resmi bilançolarda, en azından alık şekilde teslim edileceği gibi. Ör. bkz. A. Aikhenval'd, *Sovetskaia ekonomika* (Moskova ve Leningrad, 1927), p. 31; ve A. Slepkov, *Kronshtadtskii miatezh* (Moskova ve Leningrad, 1928), p. 15.

(151) Bukharin, "S"ezd sovkhozov," *Pravda*, 22 Ocak 1920, p. 1.

(152) Bu dönem için, bkz. Paul Avrich, *Kronstadt 1921* (Prenceton, N.J., 1970), bölüm i.

(153) Bkz. Leon Trotsky, *The New Course* (Londra, 1956), pp. 60-1; ve Deutscher, *Prophet Armed*, pp. 496-8.

(154) Osinskii'nin önerileri için, bkz. *Gosudarstvennoe regulirovanie krest'ianskogo khoziaistva* (Moskova, 1920); ve *Deiateli*, II, p. 93. Politbüro tartışması ve Lenin için, bkz. Carr, *Bolshevik Revolution*, II, pp. 280-1; ve *Istoriia kommunisticheskoi partii sovetskogo soiuza*, IV (Moskova, 1970), Kitap 1, pp. 47, 49.

(155) Bukharin, "O likvidatorstve nashikh dnei," Bol'shevik, No. 2, 1924, p. 4.

(156) Bkz. Buharin'in Heine üstüne değerlendirmeleri, *Inprecor*, VIII (1928), p. 158.

(157) Arthur Ransome, *Russia in 1919* (Londra, 1920), pp. 82-3.

(158) B. Dvinov, *Moskovskii sovet rabochikh deputatov 1917-1922: vospominaniia* (New York, 1961), p. 181; ve Bukharin, *The Communist Review*, No. 6, 1921, p. 73 içinde.

(159) Bu olaylar için, bkz. Denike, *Interview*, No. 17; Nicolaevsky, *Power*

and the Soviet Elite, p. 18; Liberman, *Building Lenin's Russia*, p. 70. Çeka'daki Buharin için, ayrıca bkz. Lenin, *PSS*, LI, p. 47.

(160) *Vzryv 25 sentiabria 1919 g.* (Moskova, 1920), pp. 19-20.

(161) *Ekonomika perekhodnogo perioda*, p. 147; örneğin bkz. onun, teknik aydınların sosyalist yapılandırmaya nasıl çekileceğine ilişkin, bölüm iv'deki tartışması.

(162) *Agy.*, p. 42.

(163) *The ABC*, p. 195.

(164) "Rabochaia aristokratiia ili splochenie rabochikh mass?", *Pravda*, 14 Eylül 1919, p. 2. Sovyet bürokrasisi üstüne değerlendirmelerinin başka örnekleri için bkz. *Pravda*, 12 Aralık 1918, p. 1. ve 4 Kasım 1919, p. 1.

(165) *Sed'moi ekstrennyi s"ezd*, p. 25.

(166) *Ekonomika perekhodnogo perioda*, pp. 52, 58, 64, 142-3; ayrıca bkz. *Vos'moi s"ezd*, p. 43.

(167) *Desiatyi s"ezd*, pp. 221, 224, 225.

(168) *Pravda*, 22 Ocak 1920, p. 1; *Pravda*, 18 Şubat 1920, p. 1; *Tretii vserossiiskii s"ezd professional'nykh soiuzov: stenograficheskii otchet* (Moskova, 1921), pp. 5-6; *Pravda*, 30 Mayıs 1920, p. 2; *Tretii vserossiiskii s"ezd RKSM*, pp. 38-44, 50-2, 57.

(169) *Proizvodstvennaia propaganda* (Moskova, 1920), pp. 7, 11-12; ve Micheal Farbman, *Bolshevism in Retreat* (Londra, 1923), p. 266.

(170) *Tretii vserossiiskii s"ezd RKSM*, p. 52; *Proizvodstvennaia propaganda*, p. 7, 11-12.

(171) Akt. *Proletarskaia revoliutsiia*, No. 12, 1929, p. 16.

(172) Bkz. Schapiro, *Communist Autocracy*, Bölüm xiv-xvii; ve Daniels, *Conscience*, Bölüm v.

(173) Başlıca platformlar, Lenin, *Soch.*, XXVI, pp. 540-78.'de yeniden-basılmıştır.

(174) "K vyboram po moskovskuiu konferentsiiu," *Pravda*, 15 Kasım 1920, p. 1.

(175) *XIV s"ezd vsesoiuznoi kommunisticheskoi partii (b) 18-31 dekabria 1925 g.: stenograficheskii otchet* (Moskova ve Leningrad, 1926), p. 398.

(176) *Diskussiia o profsoiuzakh: materialy i dokumenty 1920-1921* (Moskova ve Leningrad, 1927), pp. 78-80; Lenin, *Soch.*, XXVI, p. 132.

(177) Lenin, *Soch.*, XXVI, pp. 114, 569-73; *Diskussiia o profsoiuzakh*, pp. 78-81; ve Iaroslavskii, *Istoriia VKP*, IV, p. 438, ve *Proletarskaia revoliutsiia*, No. 12,

1929, p. 14.'de aktarılan Buharin.

(178) *Soch.*, XXVI, pp. 63-81, 92-3, 113-45.

(179) *Selected Works*, II, p. 793.

(180) *Soch.*, XXVI, p. 93; ayrıca bkz. *Deviatyi s"ezd*, p. 380.

(181) Bukharin, "Sindikalizm i kommunizm," *Pravda*, 25 Ocak 1921, p. 1. Onların ortak platformu için, bkz. Lenin, *Soch.*, XXVI, pp. 551-62. Bu, sekiz MK üyesi de içinde, birçok kişi tarafından imzalandı.

(182) Lenin, *Soch.*, XXVI. p. 558; ve *Proletarskaia revoliutsiia*, No. 12, 1929, p. 34.'de aktarılan Buharin.

(183) "Grom ne grianet, muzhik ne perekrestitsia," *Pravda*, 15 Şubat 1921, p. 1.

(184) Slepkov, *Kronshtadtskii miatezh*, p. 15.

(185) Bu olaylar ve isyan için bkz. Avrich, *Kronstadt 1917*.

(186) *Desiatyi s"ezd*, pp. 403-15.

(187) Elizaveta Drabkina, "Zimnii pereval," *Novyi mir*, No. 10, 1968, p. 39.

(188) *Desiatyi s"ezd*, p. 328.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

(1) *Bol'shevik*, No. 2, 1924, pp. 3-4.

(2) *Desiatyi s"ezd*, p. 230.

(3) Başlıca Batılı açıklama Raymond A. Bauer, *The New Man in Soviet Psychology* (Cambridge, Mass., 1952),'dir (bölüm ii), Benzer olarak, bkz. Gustav A. Wetter, *Dialectical Materialism* (New York, 1958), pp. 143-9. Sovyet savının örnekleri için, bkz. I. Luppol, "K voprosu o teoreticheskikh korniakh pravogo uklona," *Bol'shevik*, No. 18, 1929, pp. 11-25; ve B. Gessen ile I. Podvolotskii, "Filosofskie korni pravogo opportunizma," *PZM*, No. 9, 1929, pp. 1-29.

(4) *Teoriia istoricheskogo materializma: populiarnyi uchebnik marksistkoi sotsiologii* (Moskova, 1921). Tersi belirtilmedikçe, tüm yollamalar İngilizce çeviriye, *Historical Materialism*'edir.

(5) Davit Joravsky, *Soviet Marxism and Natural Science: 1917-1932* (New York, 1961), pp. 48, 54, 56, ve bölüm iii.

(6) Bkz. V.Sarabianov'un incelemesi, *PZM*, No. 3, 1922, pp. 62-76; içinde; ve Bukharin, "Po skuchnoi doroge (otvet moim kritikam)," *Krasnaia nov'*, No. 1. 1923, pp. 275-89.

(7) Trotsky için, bkz. Joravsky, *Soviet Marxism*, pp. 97-100; Preobrazhenskii için, bkz. onun çalışması "Problema khoziaistvennogo ravnovesiia pri konkretnom kapitalizme i v sovetskoi sisteme," *VKA*, XVII (1926), pp. 35-76 ve XVIII (1926), pp. 63-84.

(8) Joravsky, *Soviet Marxism*, p. 40.'da aktarılan Rykov.

(9) *Teoriia istoricheskogo materializma* (Moskova ve Petrograd, 1923), pp. 5-6; Bukharin, "K postanovke problem teorii istoricheskogo materializma (beglye zametki)," *Ataka*, pp. 115-16.

(10) Bkz. Pitirim Sorokin'in incelemesi, *Ekonomist*, No. 3, 1922, p. 148. içinde.

(11) *Historical Materialism*, bölüm i-iii, vi ve pp.76-79, 226, 268.

(12) Agy., pp. 207-8, 264; ayrıca *Krasnaia nov'*, No. 1, 1923, pp. 287-8.

(13) *Historical Materialism*, pp. 169, 227, 228, 256; ayrıca *Ekonomika perekhodnogo perioda*, p. 62.

(14) *Historical Materialism*, Bölüm viii. Buharin *Ataka*, pp. 115-27.'de kendi başarılı yenilikleri saydığı şeyleri saymaktadır.

(15) Ör. bkz. bir kuramcı olarak Buharin'in ele alınması tarzı, V. Polonskii, *Ocherkii literaturnogo dvizheniia revoliutsionnoi epokhi* (2. bsk; Moskova ve Leningrad, 1929), içinde, bölüm viii.

(16) Akt. *Hughes, Conciousness and Society*, p. 79. Hughes'a (bölüm iii, viii) ek olarak, Marksizmin erken sosyolojik düşün üstüne etkisi için bkz. T. B. Bottomore ve Maximilien Rubel, *Karl Marx: Selected Writings in Sociology and Social Philosophy* (New York, 1964), pp. 29-48.

(17) Not 16'ya ek olarak, bkz. T. B. Bottomore, "Karl Marx, Sociologist or Marxist?", *Science and Society*, XXX (1966), pp. 11-24; Ralf Dahrendorf, *Class and Class Conflict in Industrial Society* (Stanford, Calif., 1966), Kısım I; ve Raymond Aron, *Main Currents in Sociological Thought*, I (Garden City, N. Y., 1968), pp. 145-236.

(18) *Consciusness and Society*, p. 74 içinde.

(19) İngilizce çeviride: *Historical Materialism: A System of Marxist Sociology*.

(20) *Agy.*, pp. xii-xv.

(21) *Agy.*, pp. x-xii; ör. bkz. onun Michels ve Pareto'nun elit kuramlarına ya-

nit verme çabası, pp. 309-11.

(22) Bottomore ve Rubel, *Karl Marx*, pp. 39-45; George Lichtheim, *Marxism: An Historical and Critical Survey* (New York, 1962), p. 305.

(23) Rus ve Sovyet sosyolojik idelerinin tarihi yazılmayı bekliyor. Var olanlar arasında, büyük ölçüde parça-buçuk olan incelemeler şunlardır: Pitirim Sorokin, "Russian Sociology in the Twentieth Century" *American Sociological Society: Papers and Proceedings*, XXI (1926), pp. 57-69; ve *Soviet Sociology: Historical Antecedents and Current Appraisals*, edt. Alex Simirenko (Şikago, 1966).

(24) *Soch.*, I, p. 62.

(25) *PSS*, XLIX, p. 294.

(26) *Soviet Sociology*, p. 19; ayrıca bkz. *Istorik marksist*, " II. (1929), pp. 189-213.'deki tartışma.

(27) Ör. bkz. *PZM*, No. 3, 1922, pp. 62-3, ve No. 11-12, 1922, pp. 172-3. Buharin, "tarihsel maddecilik kuramı hiçbir durumda marksçı bir sosyoloji kabul edilmemesi gerektiğini düşünen" insanlardan yakınıyordu. *Historical Materialism*, pp. xiv-xv.

(28) *Kommunisticheskaia revoliutsiia*, No. 2, 1930, p. 20.

(29) Polonskii, *Ocherki literaturnogo dvizheniia*, p. 178. Sorokin için, bkz. *Ekonomist*, No. 3, 1922, p. 148.

(30) Bkz. Seymour Martin Lipset'in Robert Michels, *Political Parties* (New York, 1962), p. 27, n. 22.'e girişi.

(31) Marks ile Engels arasındaki farklılıklar için, bkz. Z. A. Jordan, The *Evolution of Dialectical Materialism* (New York, 1967); Lenin için, bkz. *Filosofskie tetradi* (Moskova, 1933); ve Deborin için, bkz, René Ahlberg, "The Forgotten Philosopher: Abram Deborin," *Revisionism*, bölüm ix içinde.

(32) *Ataka*, pp. 116, 118; *Historical Materialism*, p. 75.

(33) *Historical Materialism*, pp. 217, 276; *Ataka*, pp. 118, 121.

(34) Bu genel sav çeşitli bölümlere, özellikle iii, v, vi ve vii'ye dağılmıştır.

(35) *Historical Materialism*, pp. 64, 72-5; *Ataka*, pp. 117-18.

(36) *Historical Materialism*, pp. 74, 78-9, 239-41.

(37) *Agy.*; bölüm v-vi; *Ataka*, p. 119.

(38) *Historical Materialism*, pp. 242-9, 261-2.

(39) *Agy.*, pp. 79-83.

(40) *Ekonomika perekhodnogo perioda*, pp. 36, 44, 87-9.

(41) Örn. bkz. M. Z. Selektor, *Dialekticheskii materializm i teoriia ravnovesiia* (Moskova ve Leningrad, 1934). 1917 sonrasında, Buharin bir örnek saydığı Bogdanov'un kuram ve politikalarını düzenli şekilde saldırdı. Bir proleter kültür olanağını getiren ünlü bir kuramsal tartışmada, Bogdanov'la aynı düşüncede ve Lenin'le aynı düşüncedeydi. Yine de, Bogdanov'un inatçı *Proletkult* örgütünün Parti'ye tabi olmasını destekledi. Ve Bogdanov'un idelerinin esinlendirdiği birkaç ayrılıkçı (dissident) genç Bolşevik 1921'de ortaya çıktığında, Lenin Buharin'i karşı saldırıyla görevlendirdi. Bkz. Bukharin "K s"ezdu Proletkul't," *Pravda*, 22 Kasım 1921, pp. 1-2; ve Lenin, *PSS*, XLIV, p. 266. Buharin Bodanov'u, ona hayran olmakla birlikte, "ortodoks Marksizmden ve Bolşevizmden uzaklaşması... Bogdanov için kişisel bir trajedi durumuna gelen" bir 'yarı-Marksist" gibi görmeye başlamıştı. *Pravda*, 8 Nisan 1928, p. 3. 632.

(42) *Ataka*, p. 120.

(43) *Ekonomist*, No. 3, 1922, p. 146.

(44) Kendall E. Bailes, "Rusya Sosyal Demokrasisinde Felsefe ve Siyaset: Bogdanov, Lunacharsky ve Bolşevizmin Bunalımı, 1908-1909" (yayımlanmamış Rusya Enstitüsü denemesi, Columbia Üniversitesi, 1966), p. 86'da aktarılan Bogdanov; ve Bukharin, *Teoriia istoricheskogo materializma* (1923 bsk.) p. 6

(45) *Ekonomist*, No. 3, 1922, p. 146'de Sorokin.

(46) Bkz. *Historical Materialism*, pp. 86-7, 99, 104, 151, 209, 219, 255.

(47) Bkz. "Zametki ekonomista," *Pravda*, 30 Eylül 1928, pp. 2-3.

(48) Örn. bkz. *Gil'ferding, Finansovyi kapital*, bölüm xvi; ve Selektor, *Dialekticheskii materializm*, bölüm ix, özellikle pp. 169-70.

(49) *Historical Materialism*, p. 75; ayrıca bkz. *Ekonomika perekhodnogo perioda*, p. 129-30, n. 1.

(50) *Historical Materialism*, pp. 69, 70; bununla birlikte 233. sayfada, "'genelde' toplum diye bir şey olmadığı"nda ısrar eder.

(51) *Agy.*, p. 115; *Pravda*, 3 Temmuz 1926, p. 2.

(52) Ralf Dahrendorf, "Out of Utopia: Toward o Reorientation of Sociological Analysis," *American Journal of Sociology*, LXIV (1958), pp. 115-27; Bottomore, "Karl Marx, Sociologist or Marxist?"; ve Lewis A. Coser, *The Functions of Social Conflict* (Glencoe, Ill., 1956), bölüm i. Sonuç, Cynthia Eagle Russett, *The Concept of Equilibrium in American Social Thought* (New Naven, Conn., 1966), p. 53.'e aittir.

(53) Örn. bkz. V. S. Bruikov, *Marksizm i teoriia ravnovesiia* (Moskova, 1965).

(54) *Ekonomika perekhodnogo perioda*, p. 130; *Historical Materialism*, p. 240.

(55) *Historical Materialism*, pp. 87-8; *Ataka*, p. 150.

(56) *Historical Materialism*, p. 219

(1) Avrich, *Kronstadt 1921*, p. 8.'de aktarılan Kritsman.

(2) Bkz. Carr, *Bolshevik Revolution*, bölüm xviii-xix; ve Buharin'in *Bol'shevik*, No. 8, *1925*, pp. 4-5. içindeki değerlendirmeleri.

(3) 1923'deki gibi, bkz, Alexander Baykov, *The Development of the Soviet Economic System* (New York, 1947), p. 107.

(4) NEP yıllarında köylü toplumunun tasarımsal incelenmesi M. Lewin, *Russian Peasant and Soviet Power: A Study of Collectivization* (Evanston, III., 1968). dir.

(5) Önergeler için, bkz. *Desiatyi s"ezd*, pp. 571-6; ve Daniels, *Conscience*, pp. 146-53.

(6) Leon Trotsky, *Whither Russia: Towards Capitalism or Socialism?* (New York, 1926).

(7) Trotsky, *The New Course*, p. 53.

(8) E. H. Carr, *Socialism in One Country* (3 cilt; New York, 1958-64), I, p. 9.

(9) Bukharin, *O rabkore i sel'kore: stat'i rechi* (Moskova, 1926), p. 77; ve yine onun bir çalışması, "The Epoch of Great Tasks", *Soviet Russia*, IV (1921), p. 190.

(10) *Desiatyi s"ezd*, p. 324.

(11) *Selected Works*, III, p. 653.

(12) "Nashi zadachi," *Bol'shevik*, No. 1, 1924, p. 3; daha kuşkucu olanlar için, bkz. Buharin'in 1925'de Kamenev ve Zinoviev'in görüşlerine ilişkin incelemesi, *XIV s"ezd*, pp. 135-6.

(13) Akt. N. Valentinov, "Ot NEPa k stalins koi kollektivizatsii," *Novyi zhurnal*, No. 72, 1963, p. 242.

(14) *Desiatyi s"ezd*, pp. 230-1; ayrıca bkz. *Pravda*, 28 Ağustos 1921, p. 3. içindeki değerlendirmeleri.

(15) *Pravda*, 25 Ocak, 1923, p. 1.

(16) Öm. bkz. Lenin, *Selected Works*, III, pp. 703-4; ve Bukharin, *Ataka*, pp. 254, 263.

(17) İlk iki terim Lenin'indir, *Soch.*, XXVII, pp. 58, 137; ötekisi için bkz. N. Ustrialov, *Pod znakom revoliutsii* (2. bsk. Harbin 1927), p. 107.

(18) Bkz. Bauer, *New Man in Soviet Psychology*, pp. 14-15.

(19) Devrimci kahraman olarak Trotsky için, bkz. Isaac Deutscher'in üç-ciltlik

biyografisi ve Carr, *Socialism*, I, pp. 139-52'deki görüntü. Buradaki alıntılar için, bkz. Deutscher, *Propbet Unarmed*, pp. 222, 44; ve Leon Trotsky, *Literature and Revolution* (New York, 1970) pp. 190-1. Ayrıca bkz. yine onun bir çalışması, "Uroki oktiabria," *Za leninizm: sbornikstatei* (Moskova ve Leningrad, 1925), pp. 433-86; ve *The New Course*.

(20) Bkz. Onun, Lenin, *Soch.*, XXVII, pp. 440-6; içindeki tezleri; E. Preobrazhensky, *The New Economics* (Londra, 1965), p. 39; ve AlexanderErlich, *The Soviet Industrialization Debate, 1924-1928* (Cambridge, Mass, 1960), p. 37.

(21) N. Valentinov, "Sut' bol'shevizma v izobrazhenii lu. Piatakova," *Novyi zhurnal*, LII (1958), pp. 140-61. Burada, bu anının N.N, Vol'skii (*Valentinov*), Anılar'daki (yayımlanmamış el yazması; Rusya ve Doğu Avrupa Arşivi Columbia Üniversitesi, 1956) daha geniş bir versiyonunu aktarıyorum.

(22) A. Yugow, *Russia's Economic Front for* War *and Peace* (New York, 1942), pp. 5-6; ve *Kommunisticheskaia revoliutsiia*, No. 10-11, 1929, p. 96.

(23) David Thomson, *Democracy in France* (Londra, 1960), p. 19; Alan Bullock, *Hitler* (New York, 1964), pp. 28-30.

(24) Esasta, Larin'le birlikteydi. Onun ve başkalarının versiyonları için, bkz. Buharin'in *Ataka*, p. 276; *Bol'shevik*, No. 9-10, 1925, pp. 7, 13; içindeki yorumları; ve *Chetyrnadtsataia konferentsiia russiikoi kommunisticheskoi partii (bol'shevikov): stenograficheskii otchet* (Moskova, 1925), pp. 185-6.

(25) Bukharin, *Proletarskii iakovinets: pamiati F. E. Dzerzhinskogo* (Moskova, 1926); Pitirim Sorokin, *Leaves From a Russian Diary* (New York, 1924), p. 93; ve Mathiez'in *Dissent* (Winter 1955), pp, 77-86. içinde çevrilen 1920 tarihli makalesi.

(26) Schapiro, *Communist Party*, p. 290.

(27) Michael Farbman, *After Lenin* (Londra, 1924), p.3; Ustrialov, *Pod znakom revoliutsii*, pp. 41-6; ve Buharin'in Menşevik Martov üstüne değerlendirmeleri, *Puti mirovoi revoliutsii. Sed'moi rasshirennyi plenum ispolnitel'nogo komiteta kommunisticheskogo internatsionala: stenograficheskii otchet* (2 cilt; Moskova ve Leningrad, 1927), I, pp.80-1, ve II,p.118 içinde.

(28) Leon Trotsky, *The Stalin School of Falsification* (New York, 1962), p. 146; ayrıca bkz. *My Life*, p. 513. Zinovyevci Petr Zalutskii idi. Bkz. *XIV s"ezd*, p. 358. ve *Novaia oppozitsiia: sbornik materialov o diskussii 1925 goda* (Leningrad, 1926), p. 45.

(29) Ôm. bkz. V. I. Lenin, *Selected Works*, IX (New York, 1937), pp. 149, 212-14, 221, 286; Bukharin ve Preobrazhenskii, *Azbuka kommunizma* (Kharkov, 1925), p. 309 içinde yeniden basılan Bukharin, "Novyi kurs ekonomicheskoi politiki,"; Buha-

rin'in yorumları *Piatyi vserossiiskii s"ezd RKSM: stenograficheskii otcbet* (Moskova ve Leningrad, 1927), pp. 109-10-112-14; ve Liberman, *Building Lenin's Russia*, pp. 94-5.

(30) Bu Beso Lominadze idi. Bkz. Novaia *oppozitsiia*, p. 163.

(31) *Soch.*, XXVI, pp. 305-6, 321-52, 408 ve XXVII, pp. 50-1, 65, 342-5, 525; *Odinnadtsatyi s"ezd RKP(b). Mart-aprel' 1922 goda: stenograficheskii otcbet* (Moskova, 1961), pp. 23-7.

(32) *Soch.*, XXVII, pp. 79. 80, 323. Lenin'in reformist kalıtı için, ayrıca bkz. Valentinov, *Doktrina*, pp. 14-15.

(33) Lenin, *Soch*, XXVII, pp. 308, 400; Bukharin, *Politicheskoe zaveshcnie Lenina* (2. bsk. Moskova, 1929), Konsept gerçekte Marks'dan kaynaklanıyordu. Bkz. Karl Marx ve Frederick Engels, *Selected Works* (2 cilt; Moskova, 1955), II, p. 454.

(34) *Za Leninizm*, p. 373; 'de Buharin; ve yine onun çalışması, *Nekotoŕye voprosy ekonomicheskoi politiki: sbornik statei* (Moskova, 1925), p. 48.

(35) Ôm. *Pravda*, 24 Ağustos 1929, akt. *Iz istorii bor'by leninskoi partii protiv opportunizma*, p. 512; Gerçekten de, Stalinist eleştirmenler daha sonra Buharinizmi sosyal demokrat reformizmle eşitlendirdiler. Ôm. bkz. D. Petrovskii, *Borb'ba kompartii s reformizmom* (Leningrad, 1929).

(36) Christian Gneuss, "The Precursor: Eduard Bernstein," *Revisiônism*, pp. 33-6 içinde.

(37) *Pravda*, 21 Ocak 1925, p. 2. Buharin bunları, *Lenin'in Politik Vasiyeti* başlıklı ünlü bir konuşmada da olmak üzere, düzenli olarak belirtmedi. Lenin'in makaleleri için, bkz. *Soch.*, XXVII, pp. 387-418.

(38) Ôm. bkz, Preobrazhenskii, *New Economics*, pp. 230-1, 234; Leon Trotsky, *The Third International After Lenin* (New York, 1957), pp. 31-2; *Novyi zhurnal*, LII (1958), p. 149;'daki Valentinov'un tanıklığı; ve Bukharin, "Ekonomicheskie perspektivy v derevne," *Pravda*, 5 Kasım 1927, p. 5.

(39) *Soch.*, XXVI, pp. 321-52, ve XXVII, p. 395.

(40) Kabul ettiği gibi *agy.*, XXVII, p.62. Ayrıca bkz. *Voprosy istorii KPSS*, No. 1, 1967, pp. 61-2.

(41) *Odinnadtsatyi s"ezd*, pp. 139-41; *Krasnaia nov'*, No. 4, 1925,p. .265.

(42) Bkz. *Leninskii sbornik*, IV, pp. 384-5 ve III, p. 21.

(43) *Soch.*, XXVI, pp. 388, 391,393-4 ve XXVII, pp. 29-30, 44-6, 83; ve *Odinnadtsatyi s"ezd*, pp. 13-21, 32.

(44) *Soch.*, XXVI, p. 336 ve XXVII, pp. 303-4 348-9.Kooperatifler için, bkz. Carr, *Bolshevik Revolution*, II, pp. 120-5.

(45) *Soch.*, XXVII, p. 366; L.A.Fotieva, *Iz vospominanii o V.I. Lenin'ne*) (Moskova 1964), p.18.

(46) *Soch.*, XXVII, pp. 387-90, 398, 401, 405.

(47) *Agy.*, pp.392-4.

(48) *Agy.* XXVI, p.336, ve XXVII, pp. 391, 396.Lenin'in iki görüşünü uzlaştırma yönünde ilginç bir girişim için, bkz. *Voprosy istoriiKPSS*, No. 12, 1966, pp. 44-55.

(49) *Soch*, XXVII, pp. 396-7, 414, 417-18. Lenin'in yaşamının son ayları için, bkz. Moshe Lewin, *Lenin's Last Struggle* (New York, 1968).

(50) Örn, bkz. *Pravda*, 28 Ağustos 1921, p. 3. Ayrıca, Sidney Heitman'ın N. I. Bukharin, *Put''k sotsializmu v Rassii* (New York, 1967), pp. 36-7'ye girişi.

(51) *Bol'shevik*, No. 2, 1924, p. 3.

(52) Bkz. *Leninskii sbornik*, IV, pp. 380-5; ve *Vserossiiskaia konferentsiia RKP* (b): *biulleten'*, No. 2 (20 Aralık 1921), p. 50.

(53) *Protokoly desiatoi vserossiiskoi konferentsii RKP (b)* (Moskova, 1933), p. 100. Makale *Pravda*, 6 Ağustos 1921'de çıktı ve *Azbuka kommunizma*'nın 1925 baskısında yeniden basıldı (pp,301-9).

(54) *Desiatyi s"ezd*, pp. 224-5; *The New Policies of Soviet Russia* (Şikago, 1921), pp. 43-61; *Tretii vsemirnyi kongress kommunisticheskogo internatsionala* pp. 264-8, 379-82; *Azbuka kommunizma* (1925 bsk.), pp. 301-9.

(55) *Krasnaia nov'*, No. 1, 1921, p. 269; Azbuka *kommunizma* (1925 bsk.), pp. 306-7.

(56) *Azbuka kommunizma* (1925 bsk.), p. 301,307.

(57) *IV vsemirnyi kongress kommunisticheskogo internatsionala 5 noiabria-3 dekabria 1922 g.* (Moskova ve Leningrad, 1923), p. 192; ve *Vserossiiskaia konferentsiia RKP* (b): *biulleten'*, No. 2, (20 Aralık 1921), pp. 49, 51.

(58) *Ataka*, pp. 216-41; Maretskii, "Bukharin," p. 283.

(59) *Ataka*, pp. 20-32. Ayrıca, bkz. onun çalışmaları, *Proletarskaia revoliutsiia i kul'tura* (Petrograd, 1923), pp. 17-22; ve "Problema kul'tury ve epokhu proletarskoi revoliutsii," *Izvestiia*, 15 Ekim 1922, p. 3.

(60) *Ataka*, pp. 222, 227, 232-6; *Proletarskaia revoliutsiia i kul'tura*, p. 33; *Historical Materialism*, pp. 305-8; *Pravda*, 28 Ağustos 1921, p. 3.

(61) Onun, daha sonra işaret ettiği gibi, Bkz. *Tri rechi (k vopsah nashikh raznoglasiiakh)* (Moskova ve Leningrad, 1926), p. 35.

(62) *Ataka*, pp. 237-40; *Proletarskaia revoliutsiia i kul'tura*, pp. 46-7; *Histori-*

cal Materialism, pp. 310-11.

(63) Örn. bkz. onun çalışması, *A Short Course of Economic Science* (Londra, 1927), pp. 35-41, 70, 179, 452, 463-6; ayrıca N. Karev, "O gruppe' rabochaia pravda," *Bol'shevik*, No.7-8, 1924, pp. 32-4.

(64) *Ataka*, p. 227; *Proletarskaia revoliutsiia i kul'tura*, p. 23; *Pravda*, 23 Kasım 1921, p.2.

(65) *Historical Materialism*, pp. 309-10; *Ataka*, pp. 239-40. Ayrıca bkz. *Izvestiia*, 15 Ekim 1922, p.3.

(66)Örn. bkz. onun *Puti mirovoi revoliutsii*, II, pp. 117-18.'deki yorumları.

(67) Örn. bkz. *O rabkore i sel'kore*, pp. 75-7; *Za leninizm*, p. 292; *XIV s'ezd*, .p 824; ve onun çalışması, *Put'k sotsializmu i raboche-krest'ianskii soiuz* (Moskova ve Leningrad 1925), p. 71. Thermidor benzeştirimine ilişkin kuşkuculuğu için, bkz. No poroge desiatogo goda," *Pravda*, 7 Kasım 1926, p. 2.

(68) İşe karıştığını ileri sürdüğü politik güçleri suçlamakla birlikte, Buharin'in Kronstadt başkaldırısı üstüne birkaç bilinen yorumu kinden çok, üzüntüyü yansıtıyordu, bkz. *Desiatyi s"ezd*, pp. 224-3; ve *Pravda* 25 Mart 1921, p. I, ve 22 Mayıs 1921. p.l içindeki, imzasız başyazıları (bunu onun yazdığı; Lenin, *Soch.*, XXVI, pp. 661, 671. içinde saptanmış durumdadır). Daha sonra, 1921'de Üçüncü Komintern Kongresi delegeleriyle konuşurken de aktarılmıştır: "Kronstadt ayaklanmasının Beyaz olduğunu kim söylüyor? Hayır, ide adına, görevimiz adına, hatalı kardeşlerimizin başkaldırısını bastırmak zorundaydık. Kronstadt denizcilerine, düşman olarak bakamayız. Onları hakiki kardeşlerimiz, kanımız canımız kadar seviyoruz.." Raphael Abramovitch *The Soviet Revolution 1917-1939* (New York, 1962). p. 203.

(69) *Desiatyi s"ezd*, pp. 322-3;*Tretii usemirnyi kongress kommunisticheskogo internatsionala*, p. 382; "Iz rechi t. Bukharina na vechere vospominanii v 1921 g.", *Proletarskaia revoliutsiia*, No. 10 1922, pp. 321-2.

(70) Erken bir örnek için bkz. *Pravda*, 28 Ağustos 1921, p.3.

(71) *Zapiski kommunisticheskogo universiteta imeni ia. M. Sverdlova*, II (Moskova, 1924), pp. 255-9; *O rabkore i sel'kore*, pp. 36-7. İşçi ve köylü gazetesi muhabirleri örgütleri onun gözde örneği oldu.

(72) "Vliianie NEPa 'uklony' v rabochem dvizhenii," *Pravda*, 25 Mart 1923, p. 3; *The Communist International*, No. 25, 1923, p. 13; "Krest'ianstvo i rabochii klass v blizhaishii istoricheskii period," *Pravda*, 28 Eylül 1923, p. 1. Bu yargı, Buharin'in 1923 Nisan'ındaki 12. Parti Kongresi'ndeki konuşmasına dayanıyor; burada o günün önemli konularını - sanayi politikası, milliyet politikası ve uluslararası hareket- tartıştı. Bunlardan her birisi üzerindeki konumu, "köylü-yanlısı yönelim" diye bilinen konumu yansıtı-

yordu. Bkz. *Dvenadtsatyi "s"ezd rossiiskoi kommunisticheskoi partii (bol'shevikov): stenograficheskii otchet* (Moskova, 1923), pp. 169-76, 561-5; ve *Krizis kapitalizma i kommunisticheskoe dvizhenie* (Moskova, 1923).

(73) *Zapiski kommunisticheskogo universiteta*, II, pp. 254-5.

(74) *Pravda*, 28 Eylül 1923, p. 1; *Ataka*, p. 279. Ayrıca, bkz *Pravda*, 25 Ocak 1923, p. 1; ve 25 Mart 1923, p. 2.

(75) *IV vsemirnyi kongress kommunisticheskogo internatsionala*, pp. 192-3; benzer olarak, "R.S.F.S.R.," *Pravda*, 3 Aralık 1922, p. 3.

(76) *Pravda*, 25 Ocak 1922, p. 3; *Zapiski kommunisticheskogo universiteta*, II, p. 264.

(77) Bkz. *Pravda*, 3 Aralık 1922, p. 3; *Ataka*, p. 240; ve *IV vsemirnyi kongress kommunisticheskogo internatsionala*, p. 190.

(78) "Kritika i kritika," *Pravda*, 30 Haziran 1923, p. 1; *Pravda*, 28 Eylül 1923, p. 1.

(79) I.V. Stalin, *Voprosy leninizma* (4. bsk; Moskova ve Leningrad, 1928), pp. 169-203.

(80) *IV vsemirnyi kongress kommunisticheskogo internatsionala*, p. 191.

(81) *Doklad na XXIII chrezvychainoi leningradskoi gubernskoi konferentsii VKP (b)* (Moskova ve Leningrad, 1926), p. 37.

(82) *Bol'shevik*, No. 2, 1924, p. 6. Gerçekten de, "tek ülkede sosyalizm"in yeniliği üzerindeki bütün anlaşmazlık kimi bakımlardan yanıltıcı bir anlaşmazlıktı. Buharin ve parti önderliği, savaş komünizmini Avrupa devrimi perspektiflerinden tümüyle ayrı olarak, sosyalizme götürecekmiş gibi düşünüyorlardı. Stalin'den önce bile, 1924 Haziran'ında, Petrov diye biri Bogdanov 'un sosyalizmin tek bir ülkede başlayamayacağı iddiasına karşı, Lenin'e yollama yapmıştı; *Bol'shevik*, No. 5-6, 1924, pp. 99-100. Ve son olarak, bu düşünceye karşıt olan solun ekonomisti Preobrazhenskii sosyalizmi yalıtlanmış, geri bir ülkede kurmanın bir yolu olarak, örtük şekilde, kendi "ilkel (primitif) sosyalist birikim yasası"nı formüle etmiştir.

(83) Iu. L. Molchanov, *Kominter: u istokov politiki edinogo proletarskogo fronta* (Moskova, 1969), pp. 115-19; Buharin'in yorumları, *Piatyi vsemirnyi kongress kommunisticheskogo internatsionala 17 iiulia-8 iiulia 1924. g.: stenografi cheskii otchet* (2. cilt; Moskova ve Leningrad, 1925), I, p. 257; *Pravda*, 7 Kasım 1922, p. 7; ve *Proletarskaia revoliutsiia i kul'tura*, p. 3.

(84) *IV vsemirnyi kongress kommunisticheskogo internatsionala*, p. 196.

(85) *Dvenadtsatyi s"ezd*, p. 169; *Pravda*, 13 Mayıs 1923, p. 3; *Rasshirennyi*

plenum ispolnitel'nogo komiteta kommunisticheskogo internatsionala: otchet (Moskova, 1923), p. 246; *Krizis kapitilizma*, p. 24.

(86) *Krizis kapitalizma*, pp. 25, 81-2; ayrıca, bkz. *The Communist International*, No. 25, 1923, p. 16; ve *Pravda*, 28 Eylül 1923, p.1.

(87) *The Communist International*, No. 25, 1923, p. 16.

(88) Bkz. Petrovskii'nin yorumları, *XIV s"ezd*, p. 168; ve içinde Trotsky, *New Course*, p. 51.

(89) Üçlü-yönetim tarihi için, bkz. *Daniels, Conscience*, bölüm viii-ix; ve *Deutscher, Prophet Unarmed*, bölüm ii.

(90) G. Zinov'ev, *Sochineniia*, XI (Moskova ve Leningrad, 1929), p. 390; Lenin, *PSS*, XLV, p.345.

(91) André Morizet, *Chez Lénine et Trotski: Moscou 1921* (Paris, 1922), p. 63. Ayrıca, bkz. *Sotsialisticheskii vestnik*, 8 Eylül 1922, p.4. Lenin'in ölümüne dek, tamyetkili politbüro üyeleri kendisi, Trotsky, Zinoviev, Kamanev, Stalin, Rykov ve Tomskii olup, son ikisi ikincil kişiliklerdi. Lenin, "vasiyet"inde, yalnızca Trotsky, Stalin, Zinoviev, Kamenev, Buharin ile sürekli muhalif olan Piatakov'u anıyordu. *PSS*, XLV, pp. 344-5.

(92) Bkz. Max Eastman, *Since Lenin Died* (New York, 1925), p. 30; Lenin, PSS, XLV, p. 345; Sarabianov'un yorumları, *PZM*, No. 3, 1922, p. 63; V. Astrov, *Krucha* (roman) (Moskova, 1969), p. 55; ve Roy A. Medvedev, *Let History Judge: The Origins and Consequences of Stalinism* (New York, 1971), p. 64.

(93) A. Ia. Viatkin, *Razgrom kommunisticheskoi partiei trotskizma i durgikh antileninskikh grupp*, I (Leningrad, 1966), p. 115.

(94) Bkz. Lenin, *Soch*, XXVII, pp. 277-80, 537-8; ve Nicolaevsky, *Power and the Soviet Elite*, p. 50.

(95) Lenin, *Soch.*, XXVII, pp. 379-82; *Vsesoiuznoe soveshchanie o merak huluchsheniia podgotovki nauchno-pedagogicbeskikh kadrov po istoricheskim naukam: 18-21 dekabria 1962 g.* (Moskova, 1964), p. 290.

(96) PSS, XLV, p.345.

(97) *Leninskii sbornik*, XX, p. 353; ayrıca, bkz. XXVIII, p.33, ve PSS, XLV, p. 524. Bu sonuncusu Denike, Interview, No. 17. 'den aktarılmıştır. Öykü, bunu Krestinskii'den işiterek bildiren Boris I. Nicolaevsky tarafından bana da anlatılmıştır.

(98) Ölm. Bkz. Lenin, *PSS*, XLV, pp. 145-6, ve LIV, pp. 141, 524.

(99) Bkz. Nicolaevsky, *Power and the Soviet Elite*, pp. 12-13.'de anlatılan, bu toplantılara ilişkin Buharin değerlendirmesi. Buharin'in Lenin'i, yaşamının son yılında

ya da bu sıralarda, düzenli olarak ziyaret ettiğini destekleyen tanıklar, Denike Interview, No. 17; Serge, *Memoirs*, p. 176; Bukharin, "Il"ich," *Pravda*. 24 Eylül 1922, p.4; Fotieva, *Iz vaspominanii*, p. 42; ve Lenin, PSS, XLV, pp. 682, 686, 693, 716.'da bulunabilir. Sovyet tarihçi Roy Medvedev'e göre, Lenin bu sırada Buharin'e "büyük bir sevgi" duyuyordu. Bkz. onun çalışması, *K sudu istorii samizdat*, (bsk. Moskova, 1968), p. 153. Ayrıca bkz. M.N. Roy, *Memoirs* (Bombay, 1964), p. 498; Roy, Lenin'in Buharin'i "kendi üvsel oğlu gibi" gördüğünü söyler. Buharin Lenin'in, onu "kendi düşüncelerini en iyi aktarabilecek kişi" olarak gördüğüne kuşkusuz inanıyordu. "kendisinin söylemeden bıraktığı şeyleri Buharin'in yazacağı şekilde, onunla konuşuyordu" Bkz. Nicolaevsky, *Power and the Soviet Elite*, p.13 Öte yandan, Lenin'in son yazılarından kimileri de Trotsky'nin daha endüstriyel planlama çağrısını destekliyordu.

(100) Gürcü olayı için, bkz. Lewin, *Lenin's Last Struggle;* S. V. Kharmandrarian, *Lenin i stanovlenie zakavkazskoi federatsii, 1921-1923* (Erivan- 1969); ve Lenin, *PSS*, XLV, pp. 346, 356-62, ve LIV, pp. 329-30. Trotsky için, ayrıca bkz. Deutscher, *Prophet Unarmed*, pp. 91-3.

(101) Bkz. Kharmandarian, *Lenin i stanovlenie zakavkazskoi federatsii*, pp. 348, 351-6, 369. Kongre'de şaka yollu ona, "dürüst bir Gürcü" diye yollama yapılıyordu. *Dvenadtsatyi s"ezd*, p. 564.

(102) *Dvenadtsaty's"ezd*, pp.561-5; *Krizis kapitalizma*, pp.33, 63.

(103) *The Communist International*, No. 25, 1923, p.p. 16.Daha sonraki bir örnek olarak, bkz. *Pravda*, 2 Şubat 1927, p.4.

(104) Akt. Trotsky, *Stalin School*, p. xiv. Ayrıca, bkz. Buharin'in parti normları üstüne değerlendirmeleri, *Desiatyi s"ezd*, pp. 217-33, içinde ve onun tezleri pp. 644-51.

(105) Akt. Trotsky, *Trinadtsatyi s"ezd RKP(b). Mai 1924 goda:stenograficheskii otchet* (Moskova, 1963), pp. 147-8. içinde.

(106) Buharin'in ona acıklı bağımlılığı üstüne Trotsky'nin vargısı , ne var ki, açıkça uydurmadır. *My Life*, pp. 470-2. Ayrıcabkz. Deutscher, *Prophet Unarmed*, pp. 82-3.

(107) Denike,Interview, No. 17.

(108) *XIV s"ezd*, pp. 398-9,455-6.

(109) Öm. bkz. *Moskovskie bol'sheviki v bor'be s pravym i "levym" opportunizmom*, 1921-1929 (Moskova, 1969),p.67.

(110) Deutscher, *Prophet Unarmed*, pp. 35-7; ve V.M. Ivanov ve A.N. Shmelev, *Leninizm i ideino-politicheskii razgrom trotskizma* (Leningrad, 1970), p. 349.'da aktarılan Stalin.

(111) "46'lar platformu" diye bilinen bu belge E.H. Carr, *The Interregnum*, 1923-1924 (New York, 1954), pp. 367-73.'de yeniden basıldı.

(112) *Pravda*, 3 Ocak 1924,p.5.

(113) Bkz, Carr, *Interregnum*, bölüm iii-iv; ve Deutscher, *Prophet Unarmed*, pp. 99-104.

(114) Aylarca, NEP'in oluşturduğu "psikolojik demoralizasyon" ve "kötümserliğe", muhalefetin tepki verdiği ve başvurduğu duygulara karşı koymaya çalışmıştır. Bkz. *Piatyi vserossiiskii s"ezd RKSM*, p. 112; *Zapiski kommunisticheskogo universiteta*, II, p. 263; *Pravda*, 25 Mart 1923, p. 2; ve 30 Haziran 1923, p. 1.

(115) "Doloi fraktsionnost'i," *K voprosu o trotskizme*,pp. 10-11, 20, 31, 43.

(116) *Agy*, pp. 7-43. Özgün olarak, *Pravda*, 28-30 Aralık ve 1-4 Ocak 1924'de çıktı.

(117) *Za leninizm*, p. 333; *K voprosu o trotskizme*, p. 9; A. I. Rykov ve N. I. Buharin, *Partiia i oppozitsionnyi blok* (2. bsk. Moskova ve Leningrad, 1926), p. 85.

(118) Bukharin, *K itogam XIV s"ezda VKP(b)* (Moskova, 1926), pp. 4-5; onun *Leningradskaia organizatsiia i hetyrnadtsatyi s"ezd: sbornik materialovi dokumentov* (Moskova ve Leningrad, 1926), pp. 86-8; 'deki konuşması; Trotsky'nin Buharin'e 9 Ocak 1926 tarihli mektubu (T2976); ve Astrov, *Krucha*, pp. 294-5. Stalin de onların istemlerine itiraz etmiş gözüküyor.

(119) Bir ölçüde yanıltıcı bir bilanço için, bkz. Deutscher, *Prophet Unarmed*, pp. 257-8. Bu, bölüm vii; 'de tartışılacaktır.

(120) N. Valentinov (Vol'skii) *Novaia ekonomicheskaia politika i krizis partii posle smerti Lenina: vospominaniia* (Stanford, 1971),p.91.

(121) Ataka , s. 242-84, en ünlü örnek Stalin'in *Foundations of leninsm*'idir ve 1924 Nisan başlarında, Sverdlov Üniversitesi'nde konferanslar şeklinde verilmiştir.

(122) Örneğin karş. *agy*. p. 271 ile Stalin, *Voprosy leninizma*, P. 115.

(123) *Ataka*, p. 274-75, 178-9; *Za leninizm*, p. 287.

(124) *Ataka*, p. 275-6.

Nikolay Buharin... 1905 Devriminde genç bir Bolşevik... 1917'de lider... 1926-29 Enternasyonel başkanı... Lenin'den sonra partinin en önemli kuramcısı, Lenin'e göre "partinin sevgilisi"... insani nitelikleriyle halk tarafından çok sevilir bir lider... Stalin döneminde önce ikinci isim, sonra "temizleninceye" kadar muhalefetin sözcüsü...

Profesör Stephen F.Cohen, Princeton Üniversitesi Politika Kürsüsü öğretim üyesi. Binlerce kaynağa dayalı çalışmasında Buharin'in yaşamı çevresinde Ekim Devrimi tarihine yeni bir boyut kazandırıyor. Tarihin "unutulmuş", "ihmal edilmiş" ya da "saklanmış" yanlarını, sakin bir bilimsellikle araştırıyor.

Profesör Cohen kitabında gerek Batılı, gerek Sovyet tarihçilerin bugüne kadar yarattıkları tezlere ve "mitlere" karşı çıkıyor.

Parti içi çatışmayı Buharin ve yandaşlarının kazanması durumunda Sovyetler Birliği'nin nasıl bir alternatif yola gireceği sorusunu soruyor, olabilirliğini araştırıyor. Buharin'in unutulmaya terkedilmiş kuramsal yapıtlarını inceliyor, günümüze taşıyor.